

มรดกทางวัฒนธรรม

8 วิถี

จังหวัดลำปาง

โครงการวิจัยการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ จากทุนทางวัฒนธรรมจังหวัดลำปางยุคล้านนา

ภายใต้แผนโครงการวิจัยการจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

เพื่อรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง

แผนงานการสร้างแผนธุรกิจเพื่อสร้างเศรษฐกิจรองรับการเปลี่ยนแปลงวิกฤตด้านเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาความยากจน

สนับสนุนโดยหน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

มรดกทางวัฒนธรรม

8 วิกิ

จังหวัดลำปาง

ผู้เรียบเรียง

อาจารย์ธวัชชัย ทำทอง

คณะผู้วิจัย

อาจารย์ธวัชชัย ทำทอง	หัวหน้าโครงการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาย เมืองมูล	ผู้ร่วมวิจัย
อาจารย์ตุลาภรณ์ แสนปรน	ผู้ร่วมวิจัย
อาจารย์ภาณุวัฒน์ สุกสีบ	ผู้ร่วมวิจัย
อาจารย์กมลวรรณ ทาวัน	ผู้ร่วมวิจัย
นายวีรศักดิ์ ของเดิม	ผู้ร่วมวิจัย

โครงการวิจัยการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ จากทุนทางวัฒนธรรมจังหวัดลำปางยุคล้านนา
ภายใต้แผนโครงการวิจัยการจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อรักษาคุณค่าสู่การยกระดับ
มูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง
สนับสนุนโดยหน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.)

มรดกทางวัฒนธรรม

8 วิถี

จังหวัดลำปาง

ผู้เขียน	ธวัชชัย ทำทอง และคณะ
พิมพ์ครั้งแรก	เมษายน 2565
จำนวน	400 เล่ม
พิมพ์ที่	หจก.เจริญวัฒนาการพิมพ์ เลขที่ 95/1 ถนนช้างม่วยตัดใหม่ ตำบลช้างม่วย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50300 โทร : 053-252906 Email : jaroenwat2535@hotmail.com

ข้อมูลเพื่อการอ้างอิง

ธวัชชัย ทำทอง และคณะ. (2565). มรดกทางวัฒนธรรม 8 วิถี จังหวัดลำปาง. (พิมพ์ครั้งที่ 1).
เชียงใหม่ : หจก.เจริญวัฒนาการพิมพ์.

ISBN 978-616-8074-18-3

จัดทำโดย

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

หน่วยงานสนับสนุน

หน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

คำนำ

การจัดทำหนังสือมรดกทางวัฒนธรรม 8 วิธีของจังหวัดลำปางฉบับนี้ เป็นผลจากงานวิจัยการ
สร้างอัตลักษณ์ใหม่จากทุนทางวัฒนธรรมจังหวัดลำปางยุคล้านนา ภายใต้แผนโครงการวิจัย การจัดการ
ทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง
โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อองค์ความรู้เพื่อมุ่งเป้าในการสังเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม
ลำปางยุคล้านนา 8 วิธี ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อนำอัตลักษณ์ที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมไปใช้พัฒนา
สร้างคุณค่าและยกระดับสินค้าผลิตภัณฑ์เซรามิกในระดับครัวเรือนในพื้นที่จังหวัดลำปางภายใต้แผนงาน
การสร้างแผนธุรกิจเพื่อสร้างเศรษฐกิจรองรับการเปลี่ยนแปลงวิกฤตด้านเศรษฐกิจ และแก้ไขปัญหา
ความยากจน ซึ่งผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางได้รับการสนับสนุนงบประมาณวิจัยโดยหน่วย
บริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.) กระทรวงการอุดมศึกษา
วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

การสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าในเชิงลึก
เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับผ่านกระบวนการสังเคราะห์เพื่อให้ได้มา
ซึ่งรูปแบบอัตลักษณ์ ลำปางทั้ง 8 วิธี ตามค่านิยมของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษา
ค้นคว้าและลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้น เพื่อเตรียมการเข้าสู่
การจัดเวที ทำการสังเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มนักวิชาการ ผู้รู้ และปราชญ์ชุมชนต่อไป อีกทั้งยังเป็น
ฐานข้อมูลสำคัญในการพัฒนาต่อยอดรูปแบบและสร้างคุณค่าให้กับเซรามิกลำปางต่อไป โดยหนังสือเล่มนี้
สำเร็จลุล่วงไปได้ เนื่องด้วยความอนุเคราะห์จากหลายภาคส่วน โดยผู้วิจัยขอขอบคุณหน่วยบริหารและ
จัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.) กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
ในการสนับสนุนทุนการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.ธนภณ วัฒนกุล ที่คอยชี้แนะและให้โอกาส
ในการจัดทำกรวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ธิดิมา คุณยศยิ่ง หัวหน้าแผนโครงการวิจัยที่
คอยให้คำปรึกษาในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณผู้ที่เอื้อเฟื้ออนุเคราะห์ข้อมูลในการลงพื้นที่ทุกท่าน
ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้งานชิ้นนี้ประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ผู้วิจัยหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในองค์ความรู้
ด้านศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง เพื่อการนำไปใช้ในการต่อยอดต่อการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจของ
บ้านเมืองต่อไปในอนาคต จึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

รัชนีชัย ทำทอง

มีนาคม 2565

สารบัญ

บริบทพื้นที่และประวัติศาสตร์จังหวัดลำปาง.....	1
ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์.....	11
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม 8 วิถีจังหวัดลำปาง.....	23
อัตลักษณ์วัฒนธรรมอาหารลำปาง.....	24
อัตลักษณ์ผ้าและเครื่องแต่งกายลำปาง.....	36
อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมและที่อยู่อาศัยลำปาง.....	61
อัตลักษณ์อาชีพลำปาง.....	92
อัตลักษณ์ภาษาและวรรณกรรมลำปาง.....	123
อัตลักษณ์งานพุทธศิลป์ลำปาง.....	142
อัตลักษณ์งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา.....	171
อัตลักษณ์ดนตรีและนาฏศิลป์ลำปาง.....	182
อัตลักษณ์ความเชื่อและประเพณีจังหวัดลำปาง.....	203
ประเพณีสิบสองเดือนจังหวัดลำปาง.....	208
ประเพณีเดือน 7 เหนือ.....	208
ประเพณีเดือน 8 เหนือ.....	217
ประเพณีเดือน 9 เหนือ.....	224
ประเพณีเดือน 10 เหนือ.....	247
ประเพณีเดือน 11 เหนือ.....	253
ประเพณีเดือน 12 เหนือ.....	257
ประเพณีเดือน เกียง.....	263
ประเพณีเดือน ยี่ เหนือ.....	266
ประเพณีเดือน 3 เหนือ.....	271
ประเพณีเดือน 4 เหนือ.....	272
ประเพณีเดือน 5 เหนือ.....	276
ประเพณีเดือน 6 เหนือ.....	278
บทส่งท้าย.....	283
บรรณานุกรม.....	285

บริบทพื้นที่และประวัติศาสตร์จังหวัดลำปาง

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปาง

พื้นที่จังหวัดลำปางปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคตำนานและยุคประวัติศาสตร์ภายใต้ชื่อเมืองเขลางค์นคร ซึ่งเป็นหัวเมืองที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเมืองหริภุญชัย ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยล้านนาพบว่าในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง พบแหล่งโบราณคดีที่เป็นกลุ่มเมืองโบราณจำนวนมาก โดยมีเมืองนครหรือเมืองละคอนเป็นศูนย์กลางด้านการปกครองในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวัง ภายหลังจากอาณาจักรล้านนาสูญเสียเอกราชให้กับพม่าเป็นระยะเวลากว่าสองร้อยปี หัวเมืองต่างๆ ในล้านนาต่างได้รับผลกระทบในทุกมิติโดยเฉพาะสภาพเศรษฐกิจการค้า การปกครอง ศาสนา การพัฒนาบ้านเมืองจนกระทั่งช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เกิดการขับไล่พม่าออกจากดินแดนล้านนา โดยกลุ่มเจ้านาย จากเมืองนครลำปางโดยการช่วยเหลือจากกองทัพสยาม อีกทั้งเจ้านายกลุ่มนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา ต่อมาได้มีการปฏิรูปผนวกรวมหัวเมืองล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองนครลำปางจึงได้รับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าเรื่อยมาจวบจนถึงปัจจุบัน จากภาพรวมทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานั้นได้สะท้อนถึงพัฒนาการของเมืองนครลำปางที่ผ่านกาลเวลาสั่งสมบ่มเพาะวิถีวัฒนธรรมจนเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของผู้คนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวัง ต่างวาระต่างมิติทางประวัติศาสตร์หล่อหลอมจนให้เกิดเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมแบบชาวลำปางในปัจจุบัน

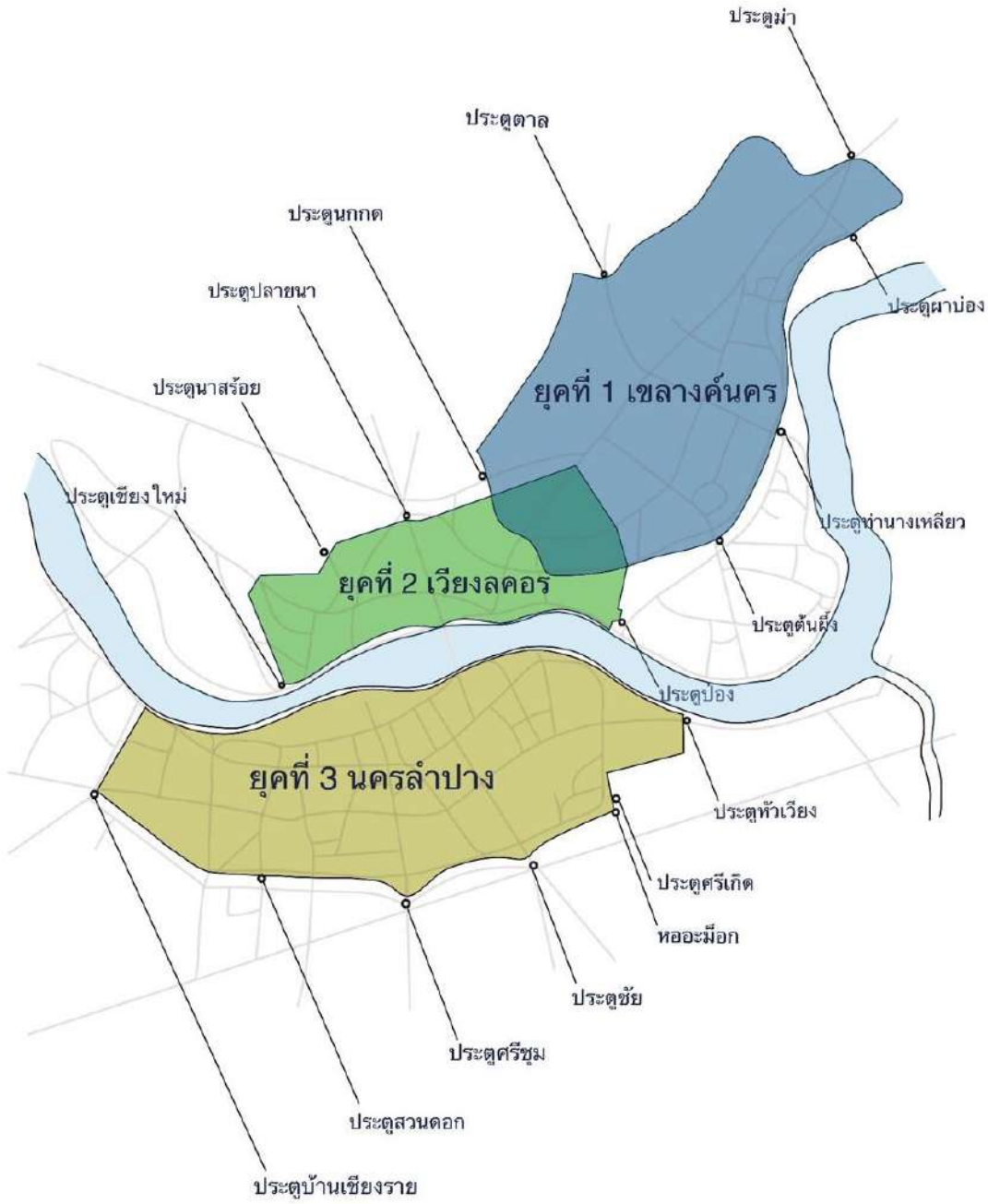
การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบหลักฐานที่สำคัญบริเวณอำเภอเกาะคา คือ ซากฟอสซิล “มนุษย์เกาะคา” ซึ่งเป็นมนุษย์วานร (Ape man) หรือมนุษย์โบราณ (โฮโม อีเรคตัส) ที่ถือว่าเป็นมนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์มีอายุราวประมาณ 600,000 ปี รวมถึงการค้นพบเครื่องมือกะเทาะหินของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคหินเก่าจนเข้าสู่ยุคหินใหม่ ที่กระจายอยู่ตามแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่อำเภอต่างๆ อาทิ อำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองปาน อำเภอแม่เมาะ อำเภอแม่ทะ อำเภอห้างฉัตร และอำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง นอกจากนี้ที่แหล่งโบราณคดีประตูฝายยังพบโครงกระดูกมนุษย์ และภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ (สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 13) ที่เป็นหลักฐานสำคัญสะท้อนพัฒนาการและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี

ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในช่วงแรกหลักฐานที่เชื่อมโยงในยุคสมัยดังกล่าว มักจะเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทตำนาน ที่มักจะเขียนพรรณนาเหตุการณ์ที่เกิดจากการรวบรวมข้อมูลที่มาจากมุขปาฐะที่เล่าบอกสืบต่อกันมา บางครั้งหลายประเด็นขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสนับสนุน จากการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรมในเขตเมืองโบราณลำปาง พบว่าชั้นดินที่อยู่อาศัยแรกเริ่มของมนุษย์ในบริเวณเมืองลำปางนี้ มีหลักฐานเกี่ยวกับวัตถุทางวัฒนธรรม เช่น ภาชนะดินเผาและหลักฐานอื่นๆ ที่มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมทริภุญชัย ที่พบในเมืองลำพูนจึงเป็นหลักฐานยืนยันว่าเมืองลำปางและเมืองเขลางค์นคร เป็นเมืองโบราณที่มีอายุร่วมสมัยกับเมืองทริภุญชัย ซึ่งมีเรื่องราวสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ปรากฏในตำนานว่าเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีเสด็จมาในดินแดนนี้ (สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 33) กล่าวอธิบายคือ พื้นที่จังหวัดลำปางพบหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณหลายฉบับที่มีลักษณะเป็นตำนานกึ่งประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความเก่าแก่ของเมืองโบราณที่มีมาตั้งแต่ครั้งยุคสมัยทริภุญชัย ในเขตลุ่มแม่น้ำวังตอนกลางจำนวน 2 เมือง อันได้แก่ เมืองเขลางค์นครและเมืองลำปาง ซึ่งปัจจุบันทั้งสองเมืองยังคงพบหลักฐานแนวคันดินกำแพงเมืองคูน้ำและร่องรอยโบราณสถานหลงเหลืออยู่ค่อนข้างชัดเจน นอกเหนือจากคูน้ำคันดินที่เป็นองค์ประกอบของเมืองโบราณแล้วยังพบเศษเครื่องถ้วยภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ รวมถึงการพบพระพิมพ์ดินเผาที่สามารถระบุช่วงอายุสมัยไปถึงยุคปลายทริภุญชัยราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 กรณีวัดพระธาตุลำปางหลวงได้มีการผูกตำนานเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปปางสมาธิแบบนาคปรก ศิลปะแบบเขมรตอนปลายหรือศิลปะแบบละโว้แกะสลักด้วยหินทรายแดงลงรักและปิดทอง ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในวิหารพระเจ้าศิลาหรือวิหารละโว้ด้านทิศตะวันตกขององค์พระบรมธาตุวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งตามตำนานระบุว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่พระเจ้ากรุงละโว้พระบิดาของพระนางจามเทวี ได้มอบให้กับเจ้าอนันตยศผู้เป็นหลาน โดยได้อัญเชิญมาจากกรุงละโว้และนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงแห่งนี้ ถึงแม้ตำนานกับรูปแบบงานพุทธศิลป์ขององค์พระพุทธรูปจะมีความขัดแย้งกันกับช่วงอายุสมัยที่ระบุไว้ในตำนาน แต่ก็ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์และการรับรู้ของผู้คนในพื้นที่จังหวัดลำปางผ่านเรื่องเล่าและตำนานของเมืองลำปางในยุคสมัยทริภุญชัย ส่วนเมืองเขลางค์นครนั้น ถือเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองพื้นที่เขตลุ่มแม่น้ำวังมาจนกระทั่งถึงยุคสมัยล้านนา และช่วงพม่าปกครอง ลักษณะรูปสัณฐานของเมืองเขลางค์นครเป็นเมืองที่อยู่ขนานกับแม่น้ำมีสัณฐานอุปมาดังหอยสังข์ ซึ่งคล้ายกันกับผังเมืองแพร่และผังเมืองทริภุญชัย พบร่องรอยกำแพงที่มีลักษณะเป็นคันดินซ้อนชั้นและคูน้ำบางส่วนสร้างขึ้นหลายชั้นคันด้วยประตูเมืองและป้อมปราการ รวมถึงการพบซากโบราณสถานเป็นจำนวนมากที่มีหลักฐานร่องรอยที่เชื่อมโยงถึงยุคทริภุญชัยตอนปลาย รวมถึงการขุดค้นพบพระพิมพ์และพระปูนปั้นสมัยทริภุญชัย ที่วัดร้างปันเจิง (ศักดิ์ รัตนชัย, 2512: 109) ซึ่งถือเป็นหลักฐานที่สนับสนุนเรื่องราวตำนานและประวัติศาสตร์ของเมืองเขลางค์นครในยุคทริภุญชัยที่สำคัญ

ผังเมืองลำปางยุคสมัยต่างๆ

ผังเมืองโบราณนครลำปาง 3 ยุค

ต่อมาในช่วงสมัยล้านนา เมื่อกองทัพของพญามังรายเข้ายึดเมืองหริภุญชัย และเมืองเขลางค์ จากเหตุการณ์กองทัพเจ้าขุนครามราชบุตรของพญามังราย ได้ตีทัพพญาเบิก เจ้าเมืองเขลางค์นครและพญาธิบา กษัตริย์หริภุญชัย ผู้ลี้ภัยอยู่ในเมืองเขลางค์นคร ได้มีการแต่งตั้งขุนชัยเสนาขึ้นเป็นผู้ปกครอง นับแต่นั้น เป็นต้นมา เมืองเขลางค์นครจึงเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ต่อมาได้มีการขยายเมืองเพื่อสร้างเมืองใหม่ ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ปรากฏหลักฐานการระบุชื่อเมืองเขลางค์ เปลี่ยนไปเป็นเมืองนครหรือนครชัย ซึ่งคงใช้ชื่อนี้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ควบคู่กับชื่อ เมืองละกอน อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย กล่าวว่าในช่วงเวลาดังกล่าว เมืองเขลางค์นครมีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะ สถานะการเมืองหน้าด่านที่สำคัญของล้านนาในช่วงเวลาของความขัดแย้งระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านนาดังนั้น เมืองเขลางค์นครจึงถูกกองทัพกรุงศรีอยุธยาโจมตีหลายครั้ง จากสถานะดังกล่าวกษัตริย์ล้านนาจึงได้ส่งขุนนาง หรือเชื้อพระวงศ์คนสำคัญหลายคนมาปกครองเมืองแห่งนี้ ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏหลักฐานงานศิลปะสถาปัตยกรรม ของล้านนายุคทองอยู่ในเขตจังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังปรากฏร่องรอยโบราณสถานสมัย ล้านนาอยู่ในเมืองเขลางค์นครหลายแห่ง เช่น วัดพระแก้ว วัดกากแก้ว วัดแสนเมืองมา วัดอุโมงค์ ต่อมาได้มี การขยายเมืองลงมาทางใต้ เข้าใจว่าคงจะเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองของเจ้านายและขุนนาง ส่วนบริเวณ เมืองลำปางเดิมก็ยังคงเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของชาวเมืองสืบต่อมา ในเขตเมืองเขลางค์นครใหม่นี้มีวัดปงสนุก เป็นศูนย์กลางซึ่งถือเป็นวัดสำคัญตั้งอยู่ในเนินสูง ปัจจุบันวัดนี้ได้แบ่งเขตการปกครองเป็น 2 วัด คือ วัดปงสนุกเหนือ และวัดปงสนุกใต้ ซึ่งมีองค์เจดีย์แบบโบราณอยู่ตรงกลางระหว่างทั้งสองวัด อีกทั้งยังถือว่าวัด ปงสนุกเป็นวัดสะดือเมืองหรือใจเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของเสาหลักเมืองอีกด้วย

ในช่วงสมัยพม่ายึดครองล้านนาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เมืองนครลำปางตกอยู่ภายใต้ การปกครองของพม่าเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา หัวเมืองในล้านนา เกิดความไม่สงบ มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจเกิดความระส่ำระสายทั่วไป และพม่าไม่สามารถควบคุม สถานการณ์ได้ จึงทำให้หัวเมืองต่างๆ ในล้านนา ตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันคอยแก่งแย่งชิงอำนาจซึ่งกัน และกัน ขณะนั้นทางเมืองนครลำปางเจ้าเมืองคนเดิมถึงแก่กรรม พม่าไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดสืบทอดตำแหน่งแทน มีแต่ขุนเมืองทั้งสี่รั้งเมืองอยู่ชั่วคราว คือ แสนหนังสือ แสนเทพ นายเรื่อน และจเรน้อย ไม่มีใครมีอำนาจ สิทธิขาด จึงทำให้เมืองลำพูนซึ่งมีท้าวมหาศเป็นแม่ทัพเห็นโอกาสยกทัพมาโจมตี และยึดเมืองลำปาง ซึ่งหมายถึงพื้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวงไว้ได้ เรียกเก็บบริบททรัพย์สินและผูกครองชาวบ้านก่อความเดือดร้อน แก่ราษฎรเป็นอันมาก

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้หนานทิพย์ช้างรับอาสาคุมกำลังประมาณ 300 คน เข้าขับไล่แล้วสังหาร ท้าวมหาศแม่ทัพเมืองลำพูนได้สำเร็จ ดังนั้นชาวเมืองจึงได้สถาปนาให้หนานทิพย์ช้างขึ้นเป็นเจ้าเมือง นครลำปาง นามว่า “พญาสุลวลือชัย” ต่อมาพญาสุลวลือชัย ได้แต่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้า กรุงอังวะเพื่อขอรับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา พระเจ้ากรุงอังวะ

จึงได้พระราชทานนามว่า “พญาไชยสงคราม” พญาไชยสงครามเป็นเจ้าเมืองนครลำปาง อยู่ในระหว่าง พ.ศ.2375 - 2302 และได้กลับมาตั้งคัมพลวงอยู่ในบริเวณเวียงนครลำปาง หลังจากพิราลัยแล้ว เจ้าฟ้าหลวงชายแก้วราชบุตรได้ครองเมืองนครลำปางแทน โดยเจ้าฟ้าชายแก้วมีราชบุตรและธิดารวมทั้งสิ้น 10 องค์ แต่ที่เป็นราชบุตรมีอยู่ 7 องค์ ซึ่งมีพญาภาวิละเป็นเชษฐา เจ้าชายทั้งเจ็ดองค์ดังกล่าวนี้เองที่เป็นต้นสายสกุลวงศ์ “เชื้อเจ็ดตน” ที่ได้ร่วมกันต่อสู้ขับไล่พม่าออกจากล้านนาโดยความช่วยเหลือจากกองทัพสยาม โดยเมืองนครลำปาง ถูกใช้เป็นฐานที่มั่นสำคัญของฝ่ายล้านนาและสยามในการสงครามครั้งนี้ ภายหลังจากขับไล่พม่าออกจากล้านนาแล้วได้ดำเนินนโยบายการกวาดต้อนผู้คนเพื่อเข้ามาเป็นไพร่เมืองหรือเป็นกำลังสำหรับการฟื้นฟูหัวเมืองล้านนานั้น เมืองนครลำปาง ถือเป็นฐานกำลังอันสำคัญที่ช่วยสนับสนุนจนทำให้เมืองต่างๆ ในล้านนาสามารถฟื้นตัวจนเกิดความมั่นคงขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน

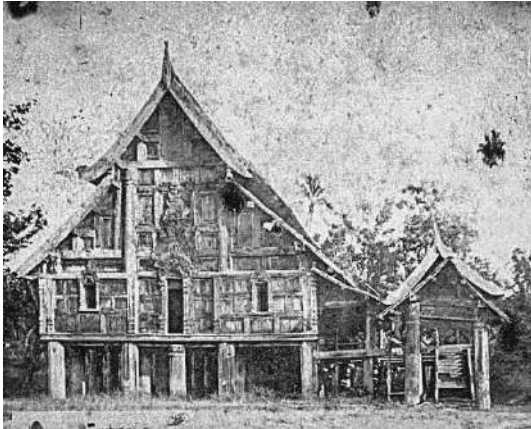

อนุสาวรีย์เจ้าหนานทิพย์ช้าง

ในปี พ.ศ.2348 - 2349 เจ้าอุปราชดวงทิพย์ ซึ่งต่อมาคือ พระเจ้าหอคำดวงทิพย์ เจ้าผู้ครองนครลำปาง องค์ที่ 5 ได้เป็นแกนนำในการฟื้นฟูบ้านเมืองนครลำปาง โดยเฉพาะบทบาทสำคัญ คือ การขยายเมืองมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง (ธวัชชัย ทำทอง, 2563: 52-53) เมืองที่สร้างใหม่นี้ได้มีการขุดคูเมือง และก่อกำแพงอิฐ เป็นแนวยาวไปตามแม่น้ำวัง เมื่อสร้างเมืองใหม่ในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวังแล้ว จึงทำให้เมืองนครลำปางขนานอยู่บนฝั่งแม่น้ำวังทั้งสองด้าน เมืองนครลำปางแห่งใหม่นี้ใช้เป็นศูนย์กลางการปกครองและเป็นที่อยู่ของเจ้าผู้ครองนคร เจ้านาย และขุนนาง ตลอดจนไพร่พลบางส่วน ส่วนบริเวณเวียงเก่าทางฝั่งทิศเหนือ และตะวันตกของแม่น้ำวัง คือ เวียงเขลางค์นครกับเวียงนครลำปางนั้นคงเป็นที่อยู่ของไพร่พลเมือง โดยเฉพาะกลุ่มชาวพะเยาที่อพยพหนีภัยสงครามพม่าเข้ามาพึ่งบารมีเจ้าเจ็ดตน ในราวปี พ.ศ.2323 กลุ่มชาวเชียงแสนและเมืองบริวารที่ถูกกวาดต้อนมาเมื่อคราวเชียงแสนแตก ในปี พ.ศ.2347 ต่อมาชาวเชียงแสนและชาวพะเยาส่วนใหญ่ได้ถูกเกณฑ์ให้กลับไปตั้งถิ่นฐานตามบ้านเมืองเดิมของตน โดยชาวพะเยาได้ย้ายกลับไปฟื้นฟูเมืองพะเยาอีกครั้งใน พ.ศ.2386 (สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 50-51) และชาวเชียงแสนบางส่วนได้

ถูกเกณฑ์ให้ไปตั้งเมืองเชียงใหม่อีกครั้งในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 สถานะภาพของอาณาจักรล้านนา ภายหลังจากขับไล่พม่าออกจากล้านนา และการฟื้นฟูบ้านเมืองนั้นอยู่ในฐานะประเทศราชของอาณาจักร สยาม โดยแต่ละเมืองต้องนำส่งเครื่องบรรณาการให้กับสยามตามกำหนด และปล่อยให้ล้านนาปกครองตนเอง อย่างอิสระ แต่ต่อมาด้วยภัยคุกคามจากประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้ามา มีบทบาทต่อดินแดนล้านนาใน หลายมิติ ส่งผลให้รัฐบาลสยามจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนท่าที ในการปกครองอาณาจักรล้านนาใหม่ในช่วงต้น พุทธศตวรรษที่ 25

หอคำหลวงนครลำปาง

เค้ายาหลวง

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ได้มีตัวแทนรัฐบาลอังกฤษได้เข้ามาขออนุญาตทำสัมปทานป่าไม้ในเขต พื้นที่ล้านนาผ่านรัฐบาลสยาม โดยรัฐบาลสยามเองได้ผลประโยชน์จากการสัมปทานในช่วงแรกไม่มากนัก โดยอังกฤษได้มีตัวแทนการค้า ซึ่งมีสถานะเป็นคนในบังคับของตนมาดูแลกิจการป่าไม้ รวมถึงแรงงานในส่วน ต่างๆ โดยเฉพาะคนพม่า ไทใหญ่ ปะโอหรือตองสู และมอญ ส่งผลให้เศรษฐกิจการค้าในหัวเมืองล้านนาในช่วงนี้ ดีขึ้น แต่ทว่าในช่วงที่มีการสัมปทานป่าไม้นั้นมักเกิดปัญหากรณีข้อพิพาทเกี่ยวกับพื้นที่และผลประโยชน์จาก สัมปทานป่าไม้กับบริษัทอังกฤษและเจ้านายล้านนาบ่อยครั้ง ส่งผลให้รัฐบาลสยามต้องเข้ามาจัดการปัญหา ดังกล่าว อีกทั้ง สยามยังเล็งเห็นถึงผลประโยชน์อันมหาศาลที่เกิดจากการสัมปทานป่าไม้ จึงเร่งเข้ามาควบคุม กิจการป่าไม้ของเจ้าเมืองล้านนา โดยรัฐบาลสยามได้ออกสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับแรกในปี พ.ศ.2417 เพื่อเข้ามาลิดรอนอำนาจและควบคุมสิทธิผลประโยชน์ของเจ้านายล้านนา รัฐบาลสยามได้ออกพระราชอำนาจ ควบคุมการออกสัมปทานของเจ้าเมืองอย่างน้อย 2 ฉบับ เพื่อควบคุมให้การออกสัมปทานป่าไม้แก่คนต่างชาติ ของเจ้าเมืองต้องได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลสยามหลังจากนั้นในปี พ.ศ.2439 รัฐบาลสยามได้จัดตั้งกรมป่าไม้ เพื่อดูแลเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทั้งหมด ตามด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ป่าไม้ของเจ้าเมืองทุกเมืองนครให้เป็น กรรมสิทธิ์ของแผ่นดิน เจ้าเมืองได้รับค่าตอบแทนเพียงกึ่งหนึ่งของเงินค่าต่อไม้ แต่สยามก็ยังผ่อนปรนให้ เจ้าเมืองสามารถขอสัมปทานป่าไม้ได้ ดังตัวอย่างพบว่าเจ้าเมืองนครลำปางยังได้รับสัมปทานป่าไม้ในเขตป่า เมืองลอง และป่าแม่ต้า เป็นต้น(ภิญญพันธ์ พจนานุกรม, 2559: 66) ภายหลังจากปี พ.ศ.2443 สยามประสบ

ความสำเร็จในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง รูปแบบการปกครองแบบประเทศราชจึงเปลี่ยนเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลโดยมีข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลสยามขึ้นมาปกครอง โดยในช่วงแรกของการปฏิรูประบบราชการได้ส่งข้าหลวงประจำเมืองเข้ามาบริหารจัดการเมืองร่วมกับเจ้าเมือง และขุนนางท้องถิ่นภายใต้รูปแบบการปกครองที่เรียกว่า “สภาเค้านามหลวง” โดยข้าหลวงประจำเมืองนครมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง นอกจากนี้สยามสามารถจัดระเบียบทางการเงิน และการคลัง ในหัวเมืองล้านนาได้มากขึ้น (กนกวรรณ อุ่ทองทรัพย์, 2556: 149) รัฐบาลสยามได้ใช้อำนาจออกประกาศ “ข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.119” อันนำมาซึ่งการจัดตั้ง “มณฑลพายัพ” ที่รวมเอาหัวเมืองล้านนาทั้งหมดเข้าด้วยกันมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ประกาศนี้ยังทำให้เกิดการแบ่งส่วนการปกครองหรือระบบการบริหารราชการมณฑลออกเป็นสองส่วนคือ ระดับมณฑลและระดับเมือง ในระดับมณฑลรัฐบาลสยามได้จัดส่งข้าหลวงใหญ่ ซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มียศถาบรรดาศักดิ์สูงเข้ามาดูแล ข้าหลวงใหญ่จะทำหน้าที่ตรวจ รวมถึงจัดการบริหารราชการของมณฑล โดยมีข้าหลวงรองที่ถูกส่งมาจากส่วนกลางเช่นเดียวกันเป็นผู้ช่วยและคอยให้คำปรึกษาในการบริหารราชการบ้านเมือง(กนกวรรณ อุ่ทองทรัพย์, 2558: 31) ในขณะที่ผู้ปกครองหรือเจ้านายล้านนาถูกลดบทบาทลงเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงแก่พิราลัย ฝ่ายสยามก็ไม่มี การแต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครเพื่อสืบทอดตำแหน่งต่อไปอีก ดังกรณีแรกคือเจ้าหลวงบุญวาทย์วงศ์มานิตย์ เจ้าผู้ครองนครลำปางถึงแก่พิราลัย ก็ได้แต่งตั้งใครขึ้นเป็นเจ้าหลวงเมืองนครลำปางอีกเลย เพียงแต่ตั้งให้ราชบุตรเขยรั้งตำแหน่งเจ้าหลวงลำปางเท่านั้น และถือเป็นการสิ้นสุดอำนาจของเจ้านายล้านนาไปโดยปริยาย

ตราประจำจังหวัดลำปาง

รูปไก่ขาวยืนอยู่ในซุ้มมณฑปพระธาตุลำปางหลวง หมายถึง ไก่เผือก เป็นสัญลักษณ์ที่มาจากตำนานเมืองกุ๊กกฏนคร ซึ่งกล่าวถึงพระอินทร์ได้แปลงกายเป็นไก่ขาวเพื่อส่งสัญญาณให้แก่พระพุทธเจ้า โดยรูปไก่ขาวปรากฏเป็นเครื่องหมายคู่กับดวงตราแผ่นดินของเมืองลำปาง ตั้งแต่สมัยเริ่มเปลี่ยนที่ทำการเมืองจาก “เค้านามหลวง” เป็นศาลากลางเมืองนครลำปางขึ้นเมื่อ พ.ศ.2452 และซุ้มประตูโขงที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นศิลปกรรมล้านนาที่สมบูรณ์และงดงาม มีองค์พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ถือเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองลำปาง อีกทั้งยังเป็น ที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก

สภาพภูมิศาสตร์

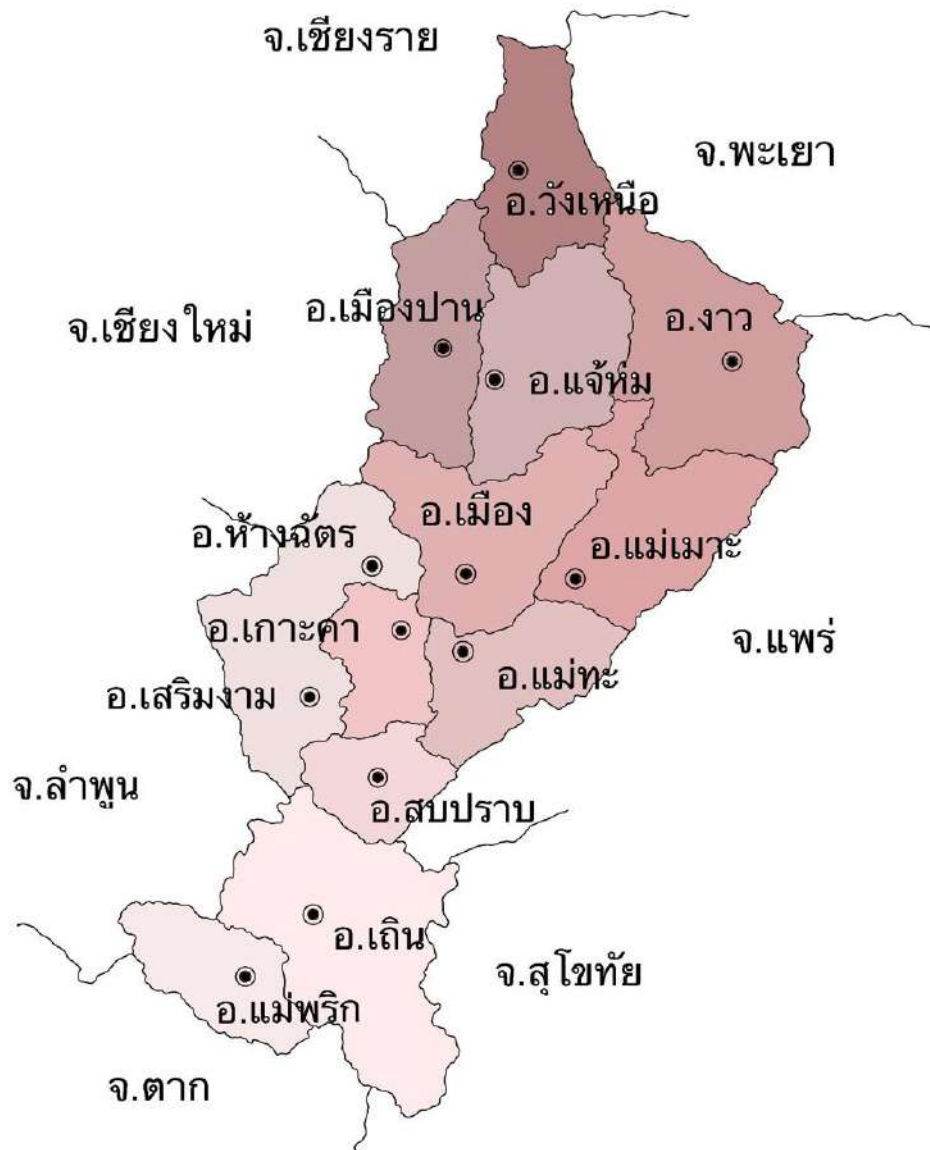
ลำปางตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มรอบล้อมด้วยหุบเขาจากทุกด้าน ทำให้มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ มีแม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำวัง ที่มีต้นน้ำอยู่ที่บริเวณรอยต่ออำเภอพาน จังหวัดเชียงราย และอำเภอวังเหนือ ที่ไหลลงสู่ทางตอนใต้ คือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก ตามลำดับ พื้นที่จังหวัดลำปาง ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 268.80 เมตร พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นรูปยวรี ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง มีภูเขาสูงอยู่ทั่วไปทอดตัวยาวตามแนวทิศเหนือไปทางทิศใต้ของจังหวัดและในบริเวณตอนกลางของจังหวัดบางส่วนมีที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ และตามลักษณะทางกายภาพทางด้านธรณีฐานวิทยา จังหวัดลำปางมีพื้นที่เป็นที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดินที่ยาวและกว้างที่สุดในภาคเหนือ เรียกว่า “แอ่งลำปาง” จากลักษณะพื้นที่ของจังหวัดที่เป็นแอ่งคล้ายกันกระทะ จึงทำให้อากาศร้อนอบอ้าวเกือบตลอดปีฤดูร้อนร้อนจัด และหนาวจัดในฤดูหนาว โดยมีอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 43.1 องศาเซลเซียส และมีอุณหภูมิต่ำสุด 6.3 องศาเซลเซียส ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดลำปาง แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน เริ่มประมาณต้นเดือนมีนาคม จนถึงกลางเดือนพฤษภาคม อากาศจะร้อนอบอ้าว ช่วงที่มีอากาศร้อนที่สุด คือ เดือนเมษายน และเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มประมาณกลางเดือนกรกฎาคมเป็นต้นไป ฤดูหนาว เริ่มประมาณเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวจัด คือ เดือนมกราคม

ลักษณะภูมิประเทศแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

บริเวณตอนบนของจังหวัด เป็นที่ราบสูง ภูเขา และเป็นป่าค่อนข้างทึบ อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้มีค่าได้แก่ พื้นที่อำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ และอำเภอองาว บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบและที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรม ที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ พื้นที่อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ และอำเภอเสริมงาม และบริเวณตอนใต้ของจังหวัด เป็นป่าไม้รัง บางส่วนเป็นทุ่งหญ้า ได้แก่พื้นที่ อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก

แผนที่จังหวัดลำปาง

พื้นที่เขตติดต่อจังหวัดลำปาง

ทิศเหนือ	ติดกับ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา
ทิศตะวันออก	ติดกับ จังหวัดพะเยา แพร่ และสุโขทัย
ทิศใต้	ติดกับ จังหวัดสุโขทัยและตาก
ทิศตะวันตก	ติดกับ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และตาก

การปกครอง

(ข้อมูลจากแผนพัฒนาจังหวัดลำปาง 5 ปี (พ.ศ.2561 - 2565) ฉบับทบทวนปี 2563)

จังหวัดลำปาง แบ่งออกเป็น 13 อำเภอ 100 ตำบล 932 หมู่บ้าน 106 ชุมชน (เฉพาะชุมชนในเขตเทศบาลนครลำปาง 43 ชุมชน และเทศบาลเมืองเขลางค์นคร 63 ชุมชน) 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 เทศบาลนคร 3 เทศบาลเมือง 38 เทศบาลตำบล 60 องค์การบริหารส่วนตำบล พื้นที่รวมทั้งจังหวัด 12,534.0 ตร.กม.

ลำดับ	อำเภอ/กิ่งอำเภอ	เนื้อที่ (ตร.กม.)	ระยะห่างจากตัวจังหวัด (กม.)
1	เมือง	1156.623	0
2	เกาะคา	551.152	15
3	ห้างฉัตร	684.757	16
4	แม่ทะ	810.543	27
5	เสริมงาม	631.727	39
6	แม่เมาะ	959.151	40
7	แจ้ห่ม	1349.121	52
8	สบปราบ	502.464	54
9	เมืองปาน	865.103	69
10	งาว	1815.313	83
11	เถิน	1634.763	96
12	วังเหนือ	1034.323	107
13	แม่พริก	538.921	125

ตารางแสดงเนื้อที่ของแต่ละอำเภอในจังหวัดลำปาง

คำขวัญจังหวัด ถ่านหินลือชา รถม้าลือลั่น เครื่องปั้นลือนาม งามพระธาตุลือไกล ฝึกช้างใช้ลือโลก

ดอกไม้ประจำจังหวัด คือ ดอกธรรมรักษา

ต้นไม้ประจำจังหวัด คือ ต้นกระเจา หรือ ต้นชะจาว

ต้นชะจาว วัดพระธาตุลำปางหลวง

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

จากภาพรวมด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปางสะท้อนถึงพัฒนาการของเมืองนครลำปาง ที่ผ่านกาลเวลาสั่งสมบ่มเพาะเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจากวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังต่างวาระต่างมิติทางประวัติศาสตร์หล่อหลอมให้กลายเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมแบบชาวลำปางในปัจจุบัน ในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบหลักฐานที่สำคัญและเก่าแก่ที่สุดที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง คือ ซากฟอสซิล “มนุษย์เกาะคา” ที่สะท้อนให้เห็นวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคเริ่มต้นทางประวัติศาสตร์ จังหวัดลำปางปรากฏหลักฐานประเภทตำนานที่เขียนระบุย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์เป็นระยะเวลายาวนานที่สะท้อนถึงการอยู่อาศัยของมนุษย์ โดยเฉพาะตำนานพระธาตุต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานอาศัยมาตลอด โดยชาวลัวะ ถูกกล่าวระบุตัวตนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือมาอย่างยาวนาน เช่น ตำนานการสร้างพระธาตุพระธาตุหริภุญชัย ได้กล่าวถึงการเสด็จมาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกได้เสด็จมายังหมู่บ้านปาทรคาม ลุ่มแม่น้ำพิงค์ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวลัวะ ซึ่งได้นำผลสมอมายถวายพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จฉันท์ผลสมอแล้วจึงทรงทำนายอนาคตกาล หรือตำนานวัดพระธาตุช่อแฮ ได้กล่าวว่า เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับ ณ บริเวณดอยโกสยธชัคคะบรรพต และมีขุนลัวะอายก้อมได้มากราบไหว้พระพุทธเจ้า จากนั้นพระพุทธเจ้าได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ขุนลัวะอายก้อมเห็นพระองค์ได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุ โดยเอาเส้นพระเกศาเส้นหนึ่งให้แก่ขุนลัวะอายก้อมไว้ จากตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาวลัวะเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบตำนานพระธาตุลำปางหลวง ได้กล่าวระบุถึงชาวพื้นเมืองดั้งเดิมว่าเป็นชาวลัวะเช่นกัน โดยระบุถึงการเสด็จมาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ หมู่บ้านลัมภการิวัน และได้พบกับชาวพื้นเมืองที่ระบุว่าเป็นชาวลัวะ ชื่อ “ลัวะอายกอน” ผู้เข้ามา นอบน้อมและถวายน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป้าง มะพร้าว และมะตูมมายถวายพระพุทธเจ้า จากนั้นพระพุทธองค์ได้มอบพระเกศาธาตุให้แก่ลัวะอายกอนเพื่อนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ พร้อมทั้งทรงได้ตรัสทำนายพยากรณ์การ กำเนิดเมืองลำปาง สถานที่ที่ระบุไว้ตามตำนาน จึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดังนั้น กลุ่มชาวลัวะ ถือเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย อาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ทั้งเชิงเขาและที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีภาษาพูด และวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ตำนานหลายฉบับได้กล่าวถึงชาวลัวะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์โบราณที่มีบทบาทในการค้าขายที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ ระหว่าง

ชุมชนและเมืองต่างๆ มีการสันนิษฐานว่า ชาวลัวะหรือละว้าเป็นคนดั้งเดิมในเขตพื้นที่ภาคเหนือลงไปที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ใช้ภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติกกลุ่มมอญ - เขมรเช่นกัน อย่างไรก็ตาม มีความเห็นว่าการข้อยกเว้นของภาษาลัวะที่มีการกระจายตัวอยู่อย่างหลากหลาย อาจทำให้เป็นอุปสรรคในการสื่อสารข้ามพื้นที่ จึงส่งผลมาถึงการรวมกันทางการเมือง หากเป็นเช่นนั้นจริงข้อสันนิษฐานที่ว่าเม็งหรือมอญอาจมิใช่คนนอก แต่อาจเป็นลัวะที่รับวัฒนธรรมมอญจากทวารวดีเข้ามาและสามารถพัฒนาตนขึ้นมาเป็นผู้ปกครองลัวะ(ภิญญาพันธุ์ พจนนะลาวัฒน์, 2559: 95) ชาวลัวะ มีอาชีพทางกสิกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์จำพวกวัวควาย หมู ไก่ ปล่อยให้หากินตามบริเวณบ้าน ถ้าฤดูข้าวเหลืองจึงนำมาขังไว้ในคอก บางชนิดก็ฆ่าสำหรับใช้เลี้ยงผี ผลผลิตทางเศรษฐกิจของลัวะมีปริมาณเพียงพอสำหรับบริโภคและขายในหมู่บ้านใกล้เคียงได้บ้าง เศรษฐกิจมีลักษณะพอมีพอกินเลี้ยงตนเองได้ เวลาว่างก็ทอผ้า ตำข้าว จักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า ฯลฯ ฤดูแล้งชอบเข้าป่าล่าสัตว์ เมื่อได้สัตว์ป่ามาหนึ่งตัวผู้ล่าแบ่งเอาไว้ครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งนำไปมอบให้แก่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะตีเกราะสัญญาณเรียกชาวบ้านมาแบ่งกัน ไปจนทั่วทุกหลังคาเรือน สำหรับการปลูกสร้างบ้านเรือนชาวบ้านจะช่วยกันทั้งหมู่บ้านโดยไม่ต้องจ้างแรงงานแต่อย่างใด (อภิชาติ ภัทรธรรม, 2551: 87)

กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะในพื้นที่จังหวัดลำปางปัจจุบันยังคงตกค้างอยู่พื้นที่ตำบลเมืองยาว ตำบลแม่สัน อำเภอกำแพงแสน ตำบลหัวเมือง อำเภอมืองปาน และอำเภอลำปางเหนือ ชุมชนเหล่านี้ถือเป็นกลุ่มวัฒนธรรมชาวลัวะรุ่นสุดท้ายที่ยังคงเอกลักษณ์เฉพาะของชาวลัวะลำปางได้พอสมควร โดยเฉพาะในมิติภาษาพูด อาหาร และประเพณีความเชื่อ นอกจากนี้ชาวลัวะรุ่นใหม่ในปัจจุบันเริ่มปรับเปลี่ยนตนเอง และหันหลังให้กับรากเหง้าของตนเอง ทำให้อัตลักษณ์ความเป็นชาวลัวะในลำปางเริ่มเลือนลางหายไปรวมถึงการถูกกลืนและผสมผสานไปกับวัฒนธรรมของคนเมืองไปเกือบหมดสิ้น

ชาวลัวะและเรือนชาวลัวะดั้งเดิม

ที่มา : เพจเฟซบุ๊ก ลัวะ ลเวือะ เลอเวือะ ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

พื้นที่จังหวัดลำปางในยุคทริภุญชัยปรากฏหลักฐานเมืองโบราณภายใต้ชื่อว่าเมืองเขลางค์ เมืองดังกล่าวถือเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองพื้นที่เขตลุ่มแม่น้ำวัง ในยุคสมัยดังกล่าวพบว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์มอญอพยพเข้ามาอาศัยร่วมกับชาวลัวะ รวมถึงตำนานการรบพุ่งระหว่างพระนางจามเทวีกับชนพื้นเมืองดั้งเดิมคือ ขุนวิลังคะ ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มที่อยู่อาศัยดั้งเดิมคือชาวลัวะ สะท้อนให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างคนดั้งเดิมและคนที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่คือกลุ่มชาวมอญ แต่เดิมชาวมอญเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่เมืองสะเทิม อยู่ทางตอนใต้ของประเทศพม่า โดยชาวล้านนาเรียกชาวมอญว่า “เม็ง” ชาวเม็งและลัวะเป็นชาติพันธุ์ดั้งเดิมในที่อาศัยอยู่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ตามตำนานจามเทวีวงศ์ อาณาจักรทริภุญชัย เรียกชาติพันธุ์เม็งว่า “เมงคบุตร” โดยศรีศักร วัลลิโภดม(2549: 76) วิเคราะห์ว่า กลุ่มเมงคบุตรเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่เจริญเป็นพวกแรกในที่ราบเชียงใหม่ มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่กระจายตัวอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง จึงพบคำเก่าแก่ในภาษาเม็งที่เรียกแม่น้ำปิงว่า “แม่ระเม็ง” (มาจากคำว่า รเมญ ในภาษามอญโบราณ และกร่อนมาเหลือ เมญ หรือ เม็ง ในภาษาล้านนา) หรือแม่น้ำเม็ง หมายถึงแม่น้ำที่ชาวมอญอยู่อาศัยนับตั้งแต่นั้นมา ชาวล้านนาและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยจึงมักเรียกชาวมอญว่า “เม็ง” จนถึงปัจจุบันต่อมาก็มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทั่วไป เช่น ลำพูน ตาก กำแพงเพชร และลำปาง เป็นต้น ซึ่งในจังหวัดลำปางนั้น พบชาวมอญอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นจำนวนมากโดยได้ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ คือ บ้านเชียงราย ชุมชนท่ามะโอ บ้านสิงห์ชัย และบ้านศาลาเม็ง เป็นต้น

ในช่วงสมัยล้านนา มีกลุ่มชาวไทยวนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในลำปาง ซึ่งไทยวนนั้น เป็นกลุ่มชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาเป็นเวลานาน โดยเรียกตนเองว่า “คนเมือง” คำว่า ไทยวน ยวน โยน โยนก คนเมือง ไทยเหนือ ไทยพายัพ ไทยล้านนา ล้วนเป็นชื่อเรียกชาติพันธุ์ไทที่อยู่ในดินแดนล้านนามาแต่โบราณ คำว่า “ยวน” พระยาประชาภิจักรจักร(แฉ่ม บุนนาค) ได้อธิบายไว้ในพงศาวดารโยนกว่าเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า “ยูนซาง” หรือ “ฮวนซาน” ในภาษาจีนแปลว่า กลุ่มชนอื่นที่อาศัยอยู่ทางทิศใต้ ซึ่งหมายถึง ซาน หรือสยาม คำว่า “ไทยวน” จึงหมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่งที่พูดภาษาตระกูลไท - กะไต เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนตอนใต้ของประเทศจีนมาแต่โบราณ หรือที่ปรากฏชื่อในเอกสารโบราณว่า อาณาจักรโยนก หรืออาณาจักรล้านนา จากตำนานสิงหนวัติกล่าวว่า สิงหนวัติกุมาร โอรสของท้าวเทวกาล ซึ่งปกครองบ้านเมืองทางยูนนาน ได้นำผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ คือ เชียงราย เชียงแสนในปัจจุบัน และตั้งชื่อเมืองว่า โยนกนคร หรือ โยนกนาคนคร คนทั่วไปเรียกเมืองนี้ว่า โยนก หรือยูน หรือยวน ไทยวน หรือคนยวน ชาวไทยวนมีภาษาพูดภาษาเขียนเป็นเอกลักษณ์ของตน อักษรที่ใช้เขียน เรียกอักษรธัมม์ล้านนามีภาษาพูดใกล้เคียงกับไทลื้อและไทเขิน(ประชาภิจักรจักร, 2516: 114-115)

ในช่วงปี พ.ศ.2347 ขณะนั้นเมืองเชียงแสนตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงเทพหริรักษ์และพระยายมราช พร้อมด้วยกองทัพลาวเวียงจันทน์ กองทัพเมืองเชียงใหม่ กองทัพเมืองนครลำปาง และกองทัพเมืองน่าน ยกทัพไปตีเมืองเชียงแสน

เมื่อตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้วจึงให้รวบรวมกวาดต้อนผู้คนชาวเชียงใหม่ออกเป็น 5 ส่วนแล้วกระจายไปสู่เมืองเมืองต่างๆ กล่าวคือ เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองน่าน ส่วนหนึ่งอยู่ที่นครเวียงจันทน์ และอีกส่วนหนึ่งให้เดินทางมายังภาคกลางโดยให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ราชบุรี สระบุรี ในปัจจุบันชาวไทยวนนอกจากจะอาศัยอยู่ทางภาคเหนือตอนบน ยังกระจายตัวตั้งถิ่นฐานในราชบุรี สระบุรี นครปฐม นครราชสีมา กำแพงเพชร นครสวรรค์ ตาก สุโขทัย อุตรดิตถ์ ฯลฯ เนื่องจากการอพยพโยกย้ายเพื่อหาทำเลพื้นที่แหล่งทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ภายหลังบ้านเมืองปลอดภัยจากภาวะสงคราม(ธวัชชัย ทำทอง, 2563: 53-55)

ภายหลังจากการขับไล่พม่าออกจากล้านนา นโยบายสำคัญของเจ้าเจ็ดตน คือ การกวาดต้อนผู้คนเพื่อเข้ามาเป็นไพร่เมืองหรือเป็นกำลังสำหรับการฟื้นฟูหัวเมืองล้านนานั้น โดยมีเมืองนครลำปางเป็นฐานกำลังอันสำคัญที่ช่วยสนับสนุนจนทำให้เมืองต่างๆ สามารถฟื้นตัวตั้งมั่นจนเกิดความมั่นคงขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะเรียกกันว่า ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บซ้าใส่เมือง โดยผู้คนจำนวนมากถูกกวาดต้อนจากหัวเมืองต่างๆ ให้เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองลำปาง ซึ่งหัวเมืองที่ถูกกวาดต้อนเข้ามานั้น มีดังนี้ เมืองพะเยา เมืองเชียงราย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงทอง เมืองเทิง เมืองปุก เมืองสาด เมืองเชียงตุง และสิบสองปันนา ซึ่งนอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยวนแล้ว การกวาดต้อนกลุ่มคนเข้ามาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ ทำให้มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในลำปางมากขึ้น ต่อมาได้มีการเปิดสัมปทานป่าไม้ระหว่างหัวเมืองล้านนา โดยการกำกับของรัฐบาลสยามส่งผลให้คนในบังคับอังกฤษซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์พม่า ไทใหญ่ มอญ หรือชาวอินเดีย เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปางมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองลำปางด้วยปัจจัย อีกจำนวนมากอาทิชาวจีน ที่เข้ามาทำการค้าชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่เข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินในช่วงระยะเวลาประมาณร้อยปีที่ผ่านมา จากการลำดับเรื่องราวช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้เมืองลำปางมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และก่อให้เกิดสังคมพหุวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้จำแนกรายละเอียดของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไว้ดังนี้

กลุ่มไทลื้อ เป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาตระกูลไท มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตมณฑลยูนนาน ประเทศจีน พม่า ลาว และไทย เป็นกลุ่มคนที่ยังรักษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมของตนเองเป็นอย่างดี จากประวัติศาสตร์ได้กล่าวระบุดังการเคลื่อนย้ายอพยพชาวไทลื้อสู่ดินแดนล้านนาในหลายยุคสมัย เช่น ในสมัยล้านนามีการระบุดังว่ามีชาวไทลื้อเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่เชียงใหม่บริเวณตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด ตั้งแต่สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน พ.ศ.1945 - 1984 (ภิญญพันธ์ พจนานุกรมศัพท์, 2559: 52) ระลอกที่สอง เข้ามาในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บซ้าใส่เมือง ราว พ.ศ.2348 พระเจ้ากาวิละได้นำกองทัพไปตีเมืองยองและหัวเมืองลื้อในสิบสองปันนา ในช่วงนั้นยังไม่ได้ฟื้นฟูตั้งเมืองลำพูนขึ้นมา ภายหลังจากพระเจ้าเมืองประเทศราชดังกล่าวไปเฝ้ารัชกาลที่ 1 ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เจ้าคำฝั้น อุปราชเมืองเชียงใหม่ และเจ้าศรีบุญมา อุปราชเมืองนครลำปาง ร่วมกับชาวไทลื้อเมืองยองไปฟื้นฟูตั้งเมืองลำพูน ครอบครัวยุโรปชาวไทลื้อไทยองส่วนใหญ่จึงมุ่งไปลำพูน อีกส่วนได้เข้าสู่เมืองนครลำปาง ระลอกที่สาม เข้ามาในยุคปฏิรูปการเมืองคอมมิวนิสต์เข้ามาในสมัยหลังๆ ตามพื้นที่แนว

ชายแดน เช่น อำเภอเชียงของ อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เชียง่วน เชียงคำ จังหวัดพะเยา เป็นต้น

ในช่วงเวลาที่ชาวไทลื้อเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นอยู่ที่เมืองนครลำปางนั้น ตรงกับสมัยเจ้าหอคำดวงทิพย์ เป็นเจ้าผู้ครองนครลำปาง (พ.ศ.2337 - 2368) ซึ่งก็ให้อนุญาตอยู่ในเมืองระยะหนึ่ง ก่อนที่จะขอย้ายไปตั้งทำเลใหม่ในบริเวณที่ตั้งปัจจุบัน มีคำบอกเล่าจากผู้สูงอายุกล่าวถึงบรรยากาศการอพยพโยกย้ายครอบครัวมาจากเมืองยอง เมื่อมาถึงเชียงรายแล้วแยกกันมา 7 ครอบครัว มาพักอยู่ที่เมืองนครลำปาง โดยที่เจ้าหลวง ทดลองใจดู โดยทิ้งเงินทองของมีค่าไว้ แต่ปรากฏว่าไม่มีใครแตะต้อง ต่อมามีการถามความสมัครใจ หมู่บ้านต่างๆ ในการรับชาวไทลื้อไปอยู่ด้วยเจ้าแคว้นตำบลนาคต(ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอแม่ทะ) ยินดีที่รับไปอยู่ด้วยแต่ระหว่างการเดินทางนั้นได้มาเจอหนองบัวใกล้กับห้วยแม่ปุง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ สองฝั่งของลำห้วยมีป่ากล้วยขนาดใหญ่จึงตัดสินใจตั้งบ้านเรือนที่นี่ โดยเริ่มต้นจากการตั้งชุมชนบ้านกล้วยหลวง เป็นชุมชนแรก

ชาวไทลื้อลำปาง เรียกคนเมืองว่า อ้าว (ซึ่งหมายถึง คนที่ไม่ใช่ลื้อ) บางทีก็เรียกว่า บ่าเจ้ากอน ที่หมายถึง คนเมืองละกอน และจะไม่พอใจหากมีใครมาเรียกตนเองว่า ลื้อ หรือ บ่าลื้อ เมื่อเทียบกับชาวยองที่ลำพูนแล้วนับได้ว่า สถานะของชุมชนไทลื้อที่ลำปางมีความแตกต่างกันมาก สาเหตุหนึ่งก็เนื่องจากชาวยองลำพูนนั้นเป็นคนหมู่มาก ขณะที่ชาวไทลื้อลำปางเป็นคนกลุ่มน้อยกว่า นอกจากนั้นในช่วงเวลาเมื่อราวหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมามีชุมชนไทลื้อถูกเลือกให้เป็นพื้นที่พักของผู้ป่วยโรคเรื้อนซึ่งเป็นสาขาของโรงพยาบาลผู้ป่วยโรคเรื้อนแม่คณที่เชียงใหม่ ในอดีตนั้นโรคเรื้อนคนเมืองจะเรียกว่า “ขี้ตุ้ด” ซึ่งถือเป็นโรคที่น่ารังเกียจในสังคม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวไทลื้อในตำบลกล้วยแพะถูกมองว่าน่ารังเกียจไปด้วย กล่าวกันว่าคนลำปางไม่ยอมซื้อสินค้าหรือมีปฏิสัมพันธ์กับชาวไทลื้อด้วยเหตุนี้ ชาวไทลื้อกลุ่มบ้านกล้วยจึงมักจะไม่เปิดเผยตัวต่อคนทั่วไป ในทางกลับกันชาวไทลื้อมีสำนึกในการรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์สูงมากโดยเห็นได้จากการรักษาวัฒนธรรมภาษาพูดในถิ่นของตน สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ด้วยแรงกดดันดังกล่าวทำให้ชาวไทลื้อลำปางมีความรักและสามัคคีในหมู่พวกพ้องสูง(ประชัน รักพงษ์ และคณะ, 2535: 129-133) ไทลื้อกลุ่มดั้งเดิมของจังหวัดลำปางจะตั้งชุมชนอยู่อาศัยที่ตำบลกล้วยแพะ ซึ่งมีอยู่ 5 หมู่บ้าน คือ บ้านกล้วยหลวง หมู่ที่ 1 เป็นหมู่บ้านแรกที่ไทลื้ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2348) และขยายชุมชนออกมาเป็นบ้านกล้วยแพะ หมู่ที่ 2 บ้านกล้วยม่วง หมู่ที่ 3 บ้านห้วยฝาย หมู่ที่ 4 บ้านกล้วยกลาง หมู่ที่ 5 ยังมีไทลื้ออีก 2 หมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงกัน คือ บ้านแม่ปุง และบ้านฮ่องห้า อยู่ในเขตตำบลน้ำใจ อำเภอแม่ทะ กลุ่มไทลื้อที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ แม่ส้าน - ดอยหลวง จังหวัดเชียงราย กลุ่มนี้พบตั้งบ้านเรือนในบริเวณอำเภอองาวโดยกระจายตัวอยู่ภายในพื้นที่ บ้านขุนแหง ตำบลปงเตา และบ้านห้วยโป่ง ตำบลบ้านแหง(สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 33) และเขต

ชุมชนบ้านนาเอี้ยง บ้านนาแวง ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม ยังพบกลุ่มชาวไทลื้ออีกกลุ่มที่ไม่ปรากฏที่มาของถิ่นฐานดั้งเดิมของตนเองแต่ยังคงพูดภาษาสำเนียงแบบไทลื้อมาจนถึงปัจจุบัน

ชาติพันธุ์ลื้อ บ้านกล้วยในปัจจุบัน

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ได้มีตัวแทนรัฐบาลอังกฤษได้เข้ามาขออนุญาตทำสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ล้านนาผ่านรัฐบาลสยาม โดยอังกฤษได้ใช้คนในบังคับของตนมาเป็นตัวแทนในการดูแลกิจการป่าไม้ รวมถึงแรงงานในส่วนต่างๆ โดยเฉพาะคนพม่า และไทใหญ่ส่งผลให้เศรษฐกิจการค้าในหัวเมืองล้านนาดีขึ้น ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มคนในบังคับอังกฤษที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวพม่า ไทใหญ่ มอญ หรือ ตองสู ได้เข้ามา มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสร้างความเจริญให้แก่ พื้นที่เมืองลำปางเป็นอย่างมากทั้งการสร้างสาธารณูปโภค สถาบันการศึกษาและการทำงานบำรุงศาสนาดังจะเห็นได้จากวัดวาอารามศิลปะแบบพม่า ในเมืองลำปางจำนวนมาก

นอกจากมีกลุ่มคนอังกฤษ พม่า และไทใหญ่แล้วนั้น ยังพบว่ายังมีกลุ่มชาวจีน คือ กลุ่มที่เดินทางอพยพเข้ามาในสยามโดยการค้าผ่านการค้าแบบกองคาราวานและการค้าทางเรือ ซึ่งกลุ่มชาวจีนที่เข้ามา มีบทบาทด้านการค้าในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลที่เข้ามาทำการค้าผ่านกรุงเทพฯ และขึ้นมาตามสายน้ำต่างๆ จนกระทั่งขึ้นมาตั้งหลักแหล่งการค้าที่ลำปาง ส่งผลให้เกิดย่านการค้าสมัยใหม่แห่งแรกของเมืองลำปาง คือ ย่านการค้ากาดจีน หรือกาดกองต้าในปัจจุบัน ภายหลังจากการเชื่อมเส้นทางรถไฟและรถยนต์จากกรุงเทพฯมาสู่ลำปางสะดวกขึ้น นับตั้งแต่การเปิดใช้งานเส้นทางรถไฟที่จังหวัดลำปาง ครั้งแรกในปี พ.ศ.2459 ขณะที่ชาวจีนมีบทบาทอย่างสูงทางเศรษฐกิจก็มีแรงกดดันจากกลุ่มเจ้าของพื้นที่และภาครัฐ จึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง และสร้างสวัสดิการร่วมกันภายในกลุ่ม ดังปรากฏเป็นโครงสร้างและสถาบันต่างๆ ทั้งศาลเจ้า โรงเรียน สถาบันการเงิน เป็นต้น

ภาพเก่าวัดศรีชุม

ศาลเจ้าจีนลำปาง

นอกจากกลุ่มชาวจีนแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันยังมีชาวมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดลำปาง โดยเข้ามาทำการค้าขายด้วยกองคาราวานสัตว์ต่างและกลุ่มสารีรณม้า ซึ่งเป็นแขกอินเดียจากเมืองปาทาน ส่วนระลอกที่สองนั้น สืบเนื่องมาจากปัญหาการเมืองในกลุ่มประเทศอินเดียที่มีการแยกเป็นอินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังจากที่ยินดีได้เอกราชจากอังกฤษ และเดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยและเข้ามาตั้งถิ่นฐานการค้าในจังหวัดลำปาง ในส่วนกลุ่มชาวมุสลิมที่ประกอบอาชีพเป็น สารีรณม้าจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านดอนปาน เป็นแหล่งผลิตธัญพืชและซ่อมแซมรถม้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง (ภิญญพันธ์ พจนานุกรม, 2559: 99) พื้นที่ดังกล่าวถือว่ามีความเหมาะสมเนื่องจากอยู่ระหว่างตัวเมืองกับ ย่านเมืองใหม่ คือ ย่านสถานีรถไฟ ปัจจุบันลำปางมีมัสยิด อยู่ 3 แห่ง ได้แก่ มัสยิดอัลฟลาฮ ตรงข้ามกับวัด ศรีชุม ตำบลหัวเวียง แห่งที่สอง คือ สุเหร่าแดง บริเวณหลังวัดพระเจ้าทันใจ ตำบลบ่อแฮ้ว แห่งที่สาม เรียกว่า มัสยิดอัลอิคลาส หรือสุเหร่าเขียว ตั้งอยู่บริเวณ หมู่ 15 ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง และยังมีมัสยิด ขนาดเล็กที่เรียกว่าบวแล บริเวณบ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองด้วย ทั้งนี้ย่านที่อยู่อาศัยของมุสลิม ลำปาง มักจะสอดคล้องกับอาชีพการเลี้ยงสัตว์ อันได้แก่ วัว แพะ ที่ต้องอาศัยพื้นที่พอสมควร ดังปรากฏ พื้นที่ใหญ่ ได้แก่ บริเวณปงแขก บ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย ริมแม่น้ำวังที่มีการเลี้ยงวัวกันอย่างเป็นล่ำ เป็นสัน ทั้งนี้ยังมีบริเวณหมู่บ้านสุขสวัสดิ์ ตำบลพระบาท บริเวณแยกเพ็ญทรัพย์ ตำบลสบตุ๋ย บริเวณทางขึ้น วัดม่อนพญาแช่ เป็นต้น

เมื่อเทียบสัดส่วนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในจังหวัดลำปางแล้ว ชาวอินเดียอาจนับได้ว่ามีจำนวนน้อย ที่สุดแต่กลับมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างสูง ชาวอินเดียที่เข้ามาตั้ง รกรากอยู่ในลำปางนั้น นอกจากชาวมุสลิมแล้วยังสามารถจำแนกเป็นชาวอินเดียซิกข์ และชาวอินเดียฮินดู แม้จะไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัดว่า คนอินเดียเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานในลำปางตั้งแต่เมื่อใด ชาวอินเดีย ฮินดูมิได้แสดงอัตลักษณ์ที่เด่นชัดเท่าใด เมื่อเทียบกับชาวอินเดียซิกข์ แม้จะมีศาสนสถานของชาวฮินดู คือ เทวสถานพระแม่ศรีมหาอุมาเทวี แต่ก็เป็นการริเริ่มสร้างโดยคนไทยที่นับถือฮินดู ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2534 บริเวณสวนอิมใจ ถนนจามเทวี

นอกเหนือจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังพบกลุ่มชาติพันธุ์ ที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่เชิงเขาต่างๆ ในพื้นที่อำเภอรอบนอกของเมืองลำปาง ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ดังนี้

ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงคนล้านนามักเรียกว่า “ยาง” กลุ่มชาติพันธุ์นี้เรียกตนเองว่า “ปกากะญอ” แต่เดิมชาวกะเหรี่ยงจะนับถือผี มีความเชื่อเรื่องต้นไม้ป่าใหญ่ ภายหลังหันมานับถือศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ เป็นต้น โดยในพื้นที่จังหวัดลำปางสามารถแบ่งกลุ่มชาวกะเหรี่ยงออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ตามสำเนียงการพูด คือ สกอว์และโปว์ แต่เดิมกะเหรี่ยงตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณต้นแม่น้ำสาละวิน สหภาพพม่า ต่อมาได้อพยพเข้ามาตามแนวตะเข็บชายแดนไทย - พม่า และทั่วภาคเหนือ ในเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่จังหวัดลำปางชาวกะเหรี่ยงถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมอีกกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในลำปางร่วมกับกลุ่มชาวลัวะ ปรากฏหลักฐานความเป็นชาวกะเหรี่ยงกระจายอยู่ทั่วไป เช่น กรณีเป็นชื่อบ้านนามเมือง ในอำเภอห้างฉัตร คือบ้านยางแล ยางคก ยางอ้อย โดยเล่าขานสืบกันมาว่าพื้นที่แถบนี้เคยเป็นถิ่นฐานชุมชนของชาวยางชวามาก่อน ปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดลำปางยังคงมีชุมชนชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในหลายพื้นที่ทั้งหมด 5 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภองาว จำนวนตำบลทั้งสิ้น 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านอ้อน ตำบลบ้านร้อง ตำบลนาแก จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 6 ชุมชน ได้แก่ บ้านขุนอ้อนพัฒนา บ้านขวัญศรี บ้านแม่ลิ่งโน บ้านแม่ฮ่างใต้ บ้านแม่คิง บ้านสันติสุข 2) อำเภอเมืองปาน จำนวนตำบลทั้งสิ้น 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลแจ้ซ้อน ตำบลหัวเมือง จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 8 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยมง บ้านแม่ยาง บ้านห้วยโป่ง บ้านแม่หมี่ใน บ้านแม่หมี่นอก บ้านจกปก บ้านแม่ต๋อมใน บ้านแม่ต๋อมนอก 3) อำเภอเสริมงาม จำนวนตำบลทั้งสิ้น 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลเสริมงาม ตำบลเสริมขวา จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านโป่งน้ำร้อน บ้านกลางสันโป่ง บ้านแม่เสียงพัฒนา 4) อำเภอแจ้ห่ม จำนวน 1 ตำบล คือ ตำบลทุ่งผึ้ง บ้านแม่จอกฟ้า 5) อำเภอแม่เมาะ จำนวน 1 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านดง 3 ชุมชน คือ บ้านห้วยตาด บ้านกลาง และบ้านแม่ส้าน ในจังหวัดลำปางพบว่ามีกลุ่มชาวกะเหรี่ยง 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือกลุ่มกะเหรี่ยงโปว์ ส่วนใหญ่ อาศัยอยู่ในอำเภองาว กลุ่มที่สองกลุ่มกะเหรี่ยงสกอว์ พบอาศัยอยู่ในอำเภอเสริมงาม อำเภอเมืองปาน และอำเภอแจ้ห่ม(สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 22)

ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม

ชาติพันธุ์เมี่ยน หรือคนท้องถิ่นภาคเหนือนิยมเรียกว่า เย้า กลุ่มชาติพันธุ์นี้ได้รับการจัดให้อยู่ในเชื้อชาติ มอญกอลอยด์ คือ อยู่ในตระกูลจีนธิเบต ได้ปรากฏครั้งแรกในเอกสารบันทึกของจีนสมัยราชวงศ์ถัง โดยปรากฏในชื่อ ม่อ เย้า มีความหมายว่าไม่อยู่ใต้อำนาจของผู้ใด ปัจจุบันชาวเมี่ยนอาศัยกระจายอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ภายในบริเวณพื้นที่ทั้งหมด 6 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอเกาะพบใน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านโป่ง ตำบลบ้านอ้อน ตำบลปงเตา ตำบลบ้านแหง ตำบลบ้านหวด และตำบลหลวงใต้ 2) อำเภอวังเหนือ พบได้ในพื้นที่ 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลร่องเคาะ และตำบลทุ่งฮั่วจำนวนชุมชนทั้งสิ้น 18 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยน้อย บ้านห้วยหก บ้านแม่แก้ว บ้านแม่กวัก บ้านแม่อ้อน บ้านชนแดน บ้านขุนแหง บ้านสามเหลี่ยม บ้านป่อสีเหลี่ยม บ้านห้วยโป่ง บ้านปางหละ บ้านขุนแม่หวด บ้านคอนไชย บ้านดุง บ้านผาซ้อ บ้านแม่อ้อ บ้านวังใหม่ และบ้านผาแดง 3) อำเภอเมืองปาน พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน ภายในพื้นที่ชุมชนบ้านแม่แจ่มปางเย้า ตำบลแจ้ซ้อน 4) อำเภอแจ้ห่ม พบได้ในพื้นที่ 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลปงดอน และตำบลเมืองมาย จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยปง บ้านแม่ตาสามัคคี บ้านเลาสุ และบ้านแม่หล้า 5) อำเภอเมือง พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยนภายในพื้นที่ชุมชน บ้านผาลาด ตำบลพระบาท 6) อำเภอแม่เมาะ พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน ภายในพื้นที่ชุมชนบ้านจำปุย ตำบลบ้านดุง เป็นต้น (สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 28)

ชาติพันธุ์เมี่ยน(เย้า) บ้านบางหละ อำเภอเกาะ

ชาติพันธุ์อาข่า(อีเก้อ) ในปัจจุบันอาข่าได้กระจายอยู่ในเขตจังหวัดภาคเหนือ 5 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ตาก แพร่ และคาดได้ว่ามีอาข่าบางส่วนได้อพยพไปอยู่จังหวัดน่าน พิจิตร และหลายจังหวัดของประเทศไทย เพราะไปใช้แรงงานในจังหวัดดังกล่าว ปัจจุบันพบการตั้งบ้านเรือนของชาวอาข่ากระจายตัวอยู่ ภายในบริเวณพื้นที่ทั้งหมด 3 อำเภอของจังหวัดลำปาง ได้แก่ 1) อำเภอแม่เมาะ อยู่ในพื้นที่ชุมชนบ้านทาน ตำบลจางเหนือ 2) อำเภอเกาะพบใน พบได้ใน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านโป่ง ตำบลบ้านร้อง ตำบลปงเตา ตำบลบ้านหวด ตำบลนาแก และตำบลหลวงใต้ จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 10 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยน้อย บ้านแม่ยาวใต้ บ้านแม่คำหล้า บ้านขุนแหง บ้านห้วยน้ำตื้น บ้านห้วยทาก บ้านแม่ฮ่างใต้

บ้านห้วยจอน บ้านสันติสุข ป่ากล้วย และบ้านดง 3) อำเภอแจ้ห่ม พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ อาข่าในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยคอง ตำบลปงตอน เป็นต้น(สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 27)

ชาติพันธุ์ลาหู่ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มุเซอ” ซึ่งมาจากภาษาไทยใหญ่ คำว่ามุเซอในความหมายของคนไทย หมายถึง มุเซอดำ(ล่าหู่ณะ) มุเซอแดง(ล่าหู่ณี) และมุเซอกุ้ย หรือมุเซอเหลือง(ล่าหู่ณี) ถิ่นกำเนิดของมุเซออยู่ใกล้เขตแดนประเทศธิเบตแล้วจึงอพยพเคลื่อนย้ายไปทางตอนใต้ของยูนนาน ภายหลังพวกมุเซอมีความเกี่ยวพันกับกลุ่มชนเชื้อชาติโลโล ซึ่งก็มาจากธิเบต และอพยพไปอยู่ทางใต้ของประเทศจีน จะเห็นได้ว่ามีลักษณะบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายกับพวกลีซอ และอีก้อ ปัจจุบันประเทศไทยมีชนเผ่าลาหู่อาศัยอยู่ราว 1.5 แสนคน โดยกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ตามแนวชายแดนไทย - พม่ากว่า 800 หมู่บ้าน พื้นที่ที่มีชาวลาหู่อาศัยอยู่มาก ได้แก่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำปาง โดยเฉพาะตามพื้นที่ติดชายแดน ส่วนใหญ่แล้วชนเผ่าลาหู่ มักจะอาศัยปะปนกับชนเผ่าอื่นๆ หรือคนไทย มีเพียงส่วนน้อยที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นหมู่บ้าน เผ่าลาหู่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ ลาหู่แดง ซึ่งมีการนับถือผี โดยโตโบหรือผู้นำทางศาสนา พบมีการตั้งบ้านเรือนกระจายตัวในลำปางอยู่ในพื้นที่ทั้งหมด 3 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอเมืองปาน พบได้ 1 ตำบล คือตำบลแจ้ซ้อน จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านป่าคา บ้านปางม่วง และบ้านม่อนวัด 2) อำเภองาว พบได้ใน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านอ้อน ตำบลบ้านร้องตำบลบ้านหวด ตำบลนาแก ตำบลหลวงใต้ และตำบลบ้านโป่ง มีจำนวนชุมชนทั้งสิ้น 7 ชุมชน ได้แก่ บ้านห้วยหก บ้านแม่สาวใต้ บ้านแม่คำหล้า บ้านปางหละ บ้านแม่ฮ่างใต้ บ้านดุง และบ้านห้วยน้อต 3) อำเภอแจ้ห่ม ชุมชนทั้งสิ้น 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านมุเซอไร่ บ้านใหม่สามัคคี และบ้านแม่หล้า เป็นต้น(สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 26)

ชาติพันธุ์ม้ง หรือชาวพื้นเมืองเรียกว่า แม้ว สันนิษฐานกันว่าม้งน่าจะอพยพมาจากที่ราบสูงธิเบต ไชปีเรีย และมองโกเลีย เข้าสู่ประเทศจีนและตั้งหลักแหล่งอยู่แถบกลุ่มแม่น้ำเหลือง (แม่น้ำฮวงโห) เมื่อราว 3,000 ปีมาแล้ว ปัจจุบันชาวม้งส่วนใหญ่ในประเทศไทยตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูเขาสูง หรือที่ราบเชิงเขา ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ ลำปาง กำแพงเพชร เลย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และตาก(กิตติชาติ นิลขำ, 2559: 23) ปัจจุบันชาวม้งในจังหวัดลำปางพบตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ ภายในพื้นที่ทั้งหมด 3 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอเมืองปาน จำนวนตำบลทั้งสิ้น 1 ตำบล ได้แก่ ตำบลแจ้ซ้อน จำนวนชุมชนทั้งสิ้น 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านใหม่พัฒนา บ้านแม่แวน และบ้านแม่กำ 2) อำเภอแจ้ห่ม จำนวนตำบลทั้งสิ้น 1 ตำบล คือ ตำบลเมืองมาย จำนวนชุมชน 1 ชุมชน ได้แก่ บ้านแม่กำ 3) อำเภองาว พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ในตำบลปงเตา ตำบลบ้านหวด บริเวณพื้นที่ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านขุนแหง บ้านแม่พร้าว บ้านห้วยทาก เป็นต้น (สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 24)

ชาติพันธุ์ม้ง ต๋าลบแก้ช้อน อำเภอเมืองปาน

ชาติพันธุ์ขมุ เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายทางตอนเหนือของสาธารณรัฐประชาชนลาวและจัดอยู่ในกลุ่ม “ลาวเทิง” คนขมุที่อยู่ในลาวนั้นสามารถจำแนกออกเป็นหลายกลุ่มด้วยกัน ตามความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และการเมือง เป็นต้นว่า ขมุแก้วน ส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ระหว่างชายแดน ล้านช้าง สิบสองปันนาและสยาม ถือเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพสูงกว่าชนขมุกลุ่มอื่น เพราะเดิมในกลุ่มขมุแก้วน มีเจ้าแคว้นคอยคุ้มครองเส้นทางการค้าบริเวณชายแดน ซึ่งบรรดาพ่อค้าชาวจีนยูนนานหรือชาวจีนฮ่อใช้เป็นเส้นทางค้าขาย ดังนั้นการผ่านเขตแดนต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าแคว้นก่อน ขณะที่ขมุยวนและขมุลื้อไม่สามารถทำเช่นนั้นได้เนื่องจากขึ้นอยู่กับเมืองที่มีอำนาจมากกว่า “ขมุยวน” หมายถึง กลุ่มชนขมุที่ขึ้นอยู่กับคนไทยวนภายใต้ดินแดนของสยาม ขณะที่กลุ่มชนขมุลื้อจะขึ้นอยู่กับเขตสิบสองปันนา เมื่อลาวตกอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศสในช่วงปี พ.ศ.2436 - 2496 พบว่ามีกลุ่มชนขมุเข้ามาเป็นแรงงานในบริษัททำไม้ของอังกฤษเป็นจำนวนมาก โดยทำหน้าที่เป็นควาญช้างเลี้ยงช้างและแรงงานตัดไม้ ชักลากไม้ออกจากป่า (ขมัยโฉม สุนทรสวัสดิ์, 2521: 56-64) แต่พอหลังจากหมดสัญญาจ้างก็มักจะเดินทางกลับภูมิลำเนาของตนเอง ขณะที่บางส่วนเท่านั้นแต่งงานกับหญิงพื้นเมืองและตั้งรกรากถิ่นฐานในไทยตามจังหวัดต่างๆ ทั้งเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง น่าน กาญจนบุรี และอุทัยธานี ปัจจุบันชาวขมุ ในจังหวัดลำปางอาศัยพบการตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ ทั้งหมด 2 อำเภอได้แก่ 1) อำเภอเถิง พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุในบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านแม่พร้าวขมุ ตำบลบ้านหวด 2) อำเภอแม่เมาะ พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุในบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านจำปุย และบ้านห้วยตาด ซึ่งทั้งสองชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านดง เป็นต้น(สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 31)

ชาติพันธุ์ลื้อ หรือ ลื้อซอ ได้ชื่อว่าเป็นเผ่าที่แต่งกายมีสีสันสดใสและหลากสีมากที่สุดในบรรดาชาวเขาทั้งหมด ความกล้าในการตัดสินใจและความเป็นอิสระชนสะท้อนออกมาให้เห็นจากการใช้สีตัดกันอย่างรุนแรงในการเครื่องแต่งกาย คนอื่นเรียกว่าลื้อซอ แต่เรียกตนเองว่า “ลื้อซุ” ซึ่งคำว่า “ลื้อ” มาจาก “อีหลี” แปลว่า จาริต ประเพณีหรือวัฒนธรรม “ซุ” แปลว่า “คน” มีความหมายว่ากลุ่มชนที่มีขนบธรรมเนียมจาริตประเพณี และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง หากมองในแง่วัฒนธรรมและบุคลิกภาพแล้ว

อาจกล่าวได้ว่าชาวลีซูเป็นกลุ่มชนที่รักอิสระ มีระบบจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยืดหยุ่น ด้วยเหตุนี้เองทำให้ชาวลีซูมีศักยภาพในการปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบการตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ทั้งหมด 3 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอวังเหนือ พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู/ลีซูภายในบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านวังใหม่ ตำบลร่องเคาะ 2) อำเภองาว พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู/ลีซูภายในบริเวณ พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยน้ำต ตำบลบ้านโป่ง 3) อำเภอเมืองปาน พบว่ามีการอาศัยอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู/ลีซู ภายในบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านแม่แจ่มปางเข้า เป็นต้น (สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง, 2563: 32)

กลุ่มชาติพันธุ์ปลั่ง (หรือ ปะหล่อง, ไตหลอย, สามต้าว, ปู้หลั่ง) อพยพเคลื่อนย้าย เข้ามาอยู่บริเวณชายแดนไทย - พม่า เป็นจำนวนมากที่สุดเนื่องจากหนีภัยสงครามที่เกิดขึ้นในประเทศพม่า ระหว่างรัฐใหญ่และชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลกลางของพม่า คนปลั่งได้รับความยากลำบากในการดำรงชีวิตและการทำมาหากิน จุดแรกที่ชาวปลั่งจะอพยพเข้ามาคือ อำเภอแม่จัน อำเภอแม่สาย บ้านห้วยน้ำขุ่น อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย (ปัจจุบันชาวปลั่ง อยู่ในเขตอำเภอเมืองจำนวนมากขึ้น) ซึ่งในจังหวัดลำปางพบชาวปลั่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เช่น บ้านวังใหม่ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ ซึ่งอพยพมาจากพื้นที่ อำเภอพาน จังหวัดลำปาง เนื่องจากถูกเวนคืนที่อยู่อาศัยให้เป็นพื้นที่เขตอุทยาน เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์ปลั่ง บ้านวังใหม่ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม 8 วิถีจังหวัดลำปาง

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่นั้น เป็นผลที่เกิดจากพัฒนาการทางสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น โดยผ่านปัจจัยหลายด้านรวมถึงมิติห้วงเวลาอันยาวนานจนกระทั่งตกผลึกเป็นที่ยอมรับ กลายเป็นอัตลักษณ์ที่สะท้อนภาพตัวตนของผู้คนและท้องถิ่นนั้นๆ จากแนวคิดของโครงการการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรมโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นโครงการที่ก่อตั้งขึ้นโดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมมีเป้าหมายมุ่งเน้นพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มาพัฒนาต่อยอดให้เกิดผลลัพธ์ที่สามารถดำเนินการได้ในเชิงพาณิชย์ ก่อให้เกิดมูลค่าใหม่ของทุนวัฒนธรรม เมื่อกล่าวถึงคำว่า “วัฒนธรรม” กระทรวงวัฒนธรรมได้มีการจำแนกวิถีวัฒนธรรมของไทยไว้ 8 วิถีวัฒนธรรม อันได้แก่ อาหาร การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี ภาษา อาชีพ ความเชื่อ และศิลปะพื้นถิ่น กับอีก 9 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมไทย ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ วัฒนธรรมล้านนา(Lanna Cultural Heritage) โดยครอบคลุมพื้นที่ 9 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา น่าน แพร่ ตาก ลำพูน และลำปาง โดยหนังสืออัตลักษณ์ลำปางนี้เป็นผลจากการศึกษาวิจัยในแผนโครงการการจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง โดยการนำเสนอครั้งนี้มีรายละเอียดตามหมวดหมู่ดังนี้

จิตรกรรมผ้าพระภูกู วัดปงสนุกเหนือ

อัตลักษณ์วัฒนธรรมอาหารลำปาง

ปัจจัยหลักของการดำรงชีวิตก็คืออาหาร วัฒนธรรมอาหารเป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากกระบวนการกลั่นกรอง ทดลอง ทดสอบ และปรุงแต่งขึ้นมาจนกระทั่งตกผลึกเป็นอัตลักษณ์อาหารท้องถิ่นของผู้คนในอดีต ภายใต้บริบทของสภาพภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพอากาศ เศรษฐกิจ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงวิธีการปรุง ค่านิยม และจิตรสรชาติ ที่เป็นที่ยอมรับ จนกระทั่งกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านอาหารที่สามารถบ่งชี้ถึงความเป็นท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน วัฒนธรรมอาหารจังหวัดลำปางนั้น เกิดจากการผสมผสานของวัฒนธรรมของกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติทั้งที่เป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมและกลุ่มที่อพยพโยกย้ายเข้ามาภายหลัง โดยส่วนใหญ่แล้ววัฒนธรรมอาหารลำปางเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะร่วมกับอาหารพื้นบ้านล้านนาหรืออาหารในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของไทย ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีการสะสมองค์ความรู้ภูมิปัญญา และถ่ายทอดมาอย่างต่อเนื่อง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

หากจะลำดับประเภทอาหารที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง ประเภทแรกจะเป็นกลุ่มประเภทอาหารตามฤดูกาลที่สามารถหาวัตถุดิบได้ง่ายในท้องถิ่น จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือสามารถเพาะปลูกขึ้นเองได้ตามสภาพอากาศของพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพืชผัก ซึ่งนำมาปรุงผสมกับเครื่องปรุงต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น ส่วนโปรตีนจากเนื้อสัตว์นั้นมักจะเป็น เนื้อสัตว์ที่ได้จากธรรมชาติ เช่น ปลา กบ แมลง และสัตว์ป่าต่างๆ อาหารตามฤดูกาลดังกล่าวมีความหลากหลายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ปรุงอาหารในแต่ละช่วงฤดูกาล ยกตัวอย่างเช่นวัตถุดิบที่มักจะมีพบได้ในช่วงฤดูแล้งหรือช่วงหลังหมดฤดูฝนสู่ฤดูหนาวจนถึงหน้าร้อน ได้แก่ ปลีกกล้วย ผลขนุน ยอดมะขาม ยอดมะพร้าว ยอดตาล ถั่ว มะเขือ พริก ผักกาด ผักบุ้ง ผักไผ่ หอมด่วน กระหล่ำ ผักก้านตอง ผักเสี้ยว กระถิน ดอกแค ผักป๋อง ผักแคบ ผักฮ้วนหมู ผักหละ สะแล ผักขม ผักขี้หูด ผักกาด มะค้อนก้อม มะฮ้อย สะเรียม ผักหวาน หน่อไม้หุ่่นไฟ ดักแด้ผีเสื้อ ดอกก้าน ใบมะม่วงอ่อน ผักเหือด ผลไม้ ได้แก่ มะม่วง กั๊วย ขนุน มะละกอ แตงโม แตงไทย มะม่วงป่า มะเฟือง มะไฟป่า ขนุนป่า เป็นต้น นอกจากพวกพืชผักแล้ว ยังมีอาหารประเภทสัตว์ป่าหรือแมลง ที่สามารถนำมาปรุงอาหารได้ เช่น ไช้มดแดง ไช้แมงมัน หนู นก หมูป่า ไก่ป่า กระรอก งูสิง ฯลฯ ช่วงฤดูฝนนั้นค่อนข้างจะหาอาหารได้ง่ายกว่าฤดูอื่นๆ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ทำให้อาหารจากป่าในฤดูนี้มีมากมาย เช่น หน่อไม้ซาง หน่อไม้บง เห็ดประเภทต่างๆ เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน ไช้เหลียง เห็ดขอน เห็ดถั่วเน่า เห็ดขมิ้น ฯลฯ ผักหวาน ผักเชียงดา ผักพ้อค้ำตีเมีย ผักหนาม ดอกอาว ดอกนางแลว ดอกจี้ก๊ก ผักปู้ย่า เต่าและผ่า ผลไม้ ได้แก่ มะกอกป่า มะเฟือง มะไฟป่า เป็นต้น นอกจากนี้

ในช่วงฤดูฝนยังอุดมไปด้วยสัตว์นานาชนิดที่เป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญในการใช้ประกอบปรุงอาหาร อาทิ ปลา กบ เขียด กุ้งและปูนา เป็นต้น

ผักแค และเครื่องปรุงในการทำแกงแค

ขันโตกกับข้าวพื้นถิ่นลำปาง

อาหารกลุ่มที่สอง ได้แก่ อาหารที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม ซึ่งโดยบริบทพื้นฐานที่เป็นแรงขับให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ นั้นมาจากความเชื่อ ซึ่งพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นปรากฏหลักฐานที่เชื่อมโยงถึงความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นสองกระแสหลัก กล่าวคือ ความเชื่อผี ที่สืบเนื่องมาจากพัฒนาการของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการไม่เข้าใจ ซึ่งก่อให้เกิดความกลัวต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและเชื่อว่าสภาวะการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นเกิดจากภูตผี ที่เป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมการเช่นไหว้ บวงสรวง อ้อนวอน ร้องขอให้เหล่าภูตผีนำพาความอุดมสมบูรณ์ความปลอดภัยมายังตนเองและชุมชน สิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวได้แก่อาหาร โดยมีความเชื่อว่าอาหารเหล่านั้นจะเป็นที่พอใจแก่ภูตผี โดยแต่ละพิธีกรรมจะมีรูปแบบอาหารที่แตกต่างกันไป เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีบ้านผีเมือง มักจะใช้สัตว์ใหญ่โดยเฉพาะควาย มาประกอบพิธีเช่นไหว้บวงสรวง โดยการนำควายมาฆบณลานพิธีที่เตรียมไว้โดยใช้หอกแทงจนกว่าควายจะสิ้นใจจากนั้นก็ชำแหละเนื้อควาย แล้วนำมาปรุงเป็นอาหารประเภทลาบดิบและแกงอ่อม เพื่อจะนำไปถวายให้กับผีบนศาลหรือพื้นที่จัดเตรียมไว้แล้ว เมื่อพิธีกรรมแล้วเสร็จอาหารเหล่านั้นก็นำมาแจกจ่ายชาวบ้านที่มาร่วมงานอย่างทั่วถึง ภายหลังจากมีการใช้หมูแทนควายซึ่งมีราคาที่ถูกกว่า ในส่วนผีสายตระกูลนั้นนิยมเช่นไหว้ด้วยหมูหรือไก่ หรือบางสายตระกูลอาจจะมีการนิยมในการเลี้ยงผีสายตระกูล เช่น สามปีเลี้ยงด้วยไก่ ครบสี่ปีเลี้ยงด้วยหมู เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้เป็นที่มาของอาหารประเภท ลาบควาย ลาบหมู แกงอ่อม ยำไก่ฯ ที่ถือว่าเป็นอาหารพิเศษในสังคมชาวลำปาง

นอกจากความเชื่อเรื่องผี ที่เป็นแนวความเชื่อดั้งเดิมของชาวลำปางนั้นยังมีความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา ที่เข้ามาสู่พื้นที่ดินแดนภาคเหนือตั้งแต่ยุคสมัยหรือฤๅชัยจนกระทั่งถึงยุคล้านนา พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้เจริญถึงขีดสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 และยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อาหารที่เกี่ยวข้องและใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนานั้น มักเป็นอาหารที่มีการปรุงแต่งอย่างประณีต ประดับด้วยการห่อใบตอง ประกอบด้วยรูปเทียนดอกไม้ เนื่องด้วยคติของการทำบุญในพุทธศาสนานั้น ตอบโภจยในเรื่องอานิสงค์ที่จะส่งผลไปถึงภพชาติ อีกทั้งรูปแบบอาหารจะเน้นอาหารที่ปรุงสุก ไม่นิยมถวายอาหารประเภทของดิบเหมือนกับการเช่นไหว้บวงสรวงผี นอกจากนี้ยังมีอาหารประเภทขนมที่ปรุงด้วย ข้าว มะพร้าว แป้ง ถั่ว งา น้ำตาล และน้ำอ้อยหรือขนมในโอกาสพิเศษ เช่น ขนมปาด หรือ ข้าวมธุปายาส ซึ่งอาหารหรือขนมเหล่านี้ล้วนพัฒนามาพร้อมกับอิทธิพลทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น

อาหารที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมเลี้ยงผี

อาหารประเภทที่สาม ได้แก่ อาหารกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดลำปาง และมีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมเมืองลำปาง อันได้แก่ อาหารกลุ่มชาวพม่าไทใหญ่ ชาวจีน และชาวอินเดีย ซึ่งภายหลังจากอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มนี้ได้เข้ามามีบทบาทต่อค่านิยมและรสนิยมของคนท้องถิ่น อาหารของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ถูกยกย่องว่าเป็นหนึ่งในอาหารพิเศษที่จะปรุงในช่วงโอกาสงานบุญ หรือการรับแขกต่างบ้านต่างเมือง ซึ่งบรรดาอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่กล่าวมานั้น อาหารพม่าไทใหญ่ จะเป็นอาหารที่ได้รับความนิยมและส่งอิทธิพลต่อคนพื้นเมืองลำปางมากที่สุด ส่วนอาหารจีนและอาหารอินเดียนั้นจะเป็นอาหารที่ปรุงรับประทานกันในสังคมหรือปรุงขายตามตลาดทั่วไป ซึ่งหากเทียบกับอาหารพม่าไทใหญ่ อาหารจีนอินเดียแทบจะไม่มีบริบทต่อวิถีชีวิตคนพื้นเมืองลำปางเลย ในขณะที่อาหารพม่าไทใหญ่โดยเฉพาะเมนู แกงฮังเล น้ำพริกอ่อง แคบหมู ขางปอง ข้าวส้ม ข้าวก้นจั้น กลับมีบริบทต่อสังคม พิธีกรรม และรสนิยมของคนลำปางอย่างชัดเจน เช่น วันพระ ประเพณีสงกรานต์ งานบุญ งานศพ ฯลฯ โดยอาหารสำคัญที่มักจะต้องมีอยู่สำหรับหรือเครื่องถวาย รวมถึงนำมาเลี้ยงแขกภายในงานมักจะเป็นเมนูแกงฮังเล โดยแกงฮังเลนั้นจะได้รับการปรุงแต่งรสชาติให้ถูกจริตลิ้นของชาวพื้นเมือง ดังนั้นรสชาติ และหน้าตาของแกงฮังเลในพื้นที่จังหวัดลำปางจึงมีความหลากหลาย นอกจากนี้ยังมีน้ำพริกอ่อง น้ำพริกบาราอ่อง และอาหารอื่นๆ อีกมากที่เป็นภาพสะท้อนของอิทธิพลอาหารพม่าไทใหญ่ที่ส่งต่อจนกลายเป็นอาหารท้องถิ่นลำปางได้อย่างชัดเจน

แกงซีเปียน แกงฮังเลและน้ำพริกอ่อง

วัตถุดิบเมนูแกงซีเปียน

นอกจากอาหารประเภทต่างๆ แล้ว ยังมีอาหารประเภทขนมและของกินเล่น ที่เกิดจากความหลากหลายของวัฒนธรรม ทั้งปัจจัยจากศาสนา อิทธิพลจากกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นขนมที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางจึงมีความหลากหลาย โดยส่วนใหญ่แล้วยากที่จะระบุลักษณะภาพรวมของขนมลำปางได้ เนื่องจากเป็นสูตรเฉพาะครอบครัวที่สืบทอดสูตรกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ปกติวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองลำปางไม่นิยมทานขนมมากนัก การจะทำขนมกินกันในครัวเรือนจึงไม่ค่อยปรากฏให้เห็น นอกจากนี้มีเทศกาลโอกาสพิเศษหรือพิธีกรรมเท่านั้น และมักจะเป็นการเตรียมเพื่อทำบุญ เช่น วันพระ วันสำคัญทางพุทธศาสนา วันสงกรานต์ งานประเพณี งานทำบุญ ขนมที่นิยมทำ เช่น ขนมจ็อก ข้าวต้มหัวหงอก ขนมลิ้นหมา

ข้าวเหนียวแดง ขนมหกั้ว ขนมหิลลาอ่อน หรือซาลาอ่อน ขนม่วง ข้าวหลาม เป็นต้น ดังนั้น หากจะหาขนมแบบลำปางรับประทานจึงจำเป็นต้องไปหาตามตลาดสดทั่วไป ในบรรดาขนมที่อาจจะสามารถบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่ลำปางได้อย่างหนึ่ง คือ ขนมปาด ซึ่งเป็นขนมที่นิยมทำกินหรือแจกจ่ายในช่วงงานบุญ โดยเฉพาะงานบวช ซึ่งจะมีขั้นตอน และกระบวนการรวมถึงรสชาติที่แตกต่างจากขนมปาดของจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ

ขนมปาดแบบลำปาง

ขนมจ็อก

กรรมวิธีการปรุงอาหารพื้นถิ่นลำปาง

อาหารภาคเหนือ เป็นอาหารที่มีความหลากหลายประเภท และอาหารในแต่ละพื้นที่นั้นมีความแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อม ดังนั้นในแต่ละพื้นที่ก็จะสามารถหาวัตถุดิบได้แตกต่างกันออกไป จึงก่อให้เกิดอาหารประเภทต่างๆ และรูปแบบอาหารที่แตกต่างกันขึ้นมา โดยสามารถแบ่งอาหารในพื้นที่ล้านนาได้ ตามประเภทของกรรมวิธีในการทำได้ ดังนี้ คั่ว แกง ึ่ง ส้า แหนบ หมก อ็อก หลาม ตำ ยำ จี่ ปิ้ง ึ่ง ต้ม ป่าม อ่อง และอั่ว อาหารที่เกิดจากกรรมวิธีต่างๆ เหล่านี้ยังสามารถแบ่งเป็นรูปแบบอาหาร ตามรูปแบบของของสถานะการได้ดังนี้ อาหารทั่วไป อาหารในพิธีกรรม อาหารตามฤดูกาล อาหารชาติพันธุ์ ขนม และอาหารพิเศษอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งอาหารแต่ละอย่างมักจะมีกรรมวิธีและเทคนิคในการประกอบอาหารแตกต่างกันออกไป โดยจากการลงพื้นที่ในจังหวัดลำปางสามารถรวบรวมอาหารพื้นถิ่น และกรรมวิธีในการทำ ยกตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้

เมนูคั่ว

เมนูคั่ว นิยามของคำว่าคั่วของชาวลำปางนั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับการผัด ซึ่งการคั่วจะมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การคั่วแบบใส่น้ำมัน และไม่ใส่น้ำมัน ซึ่งการคั่วแบบไม่ใส่น้ำมันนั้น ได้รับความนิยมน้อยมาก โดยจะมีการใส่น้ำลงไปเล็กน้อย และนำส่วนผสมที่เตรียมไว้ ลงไปคั่วแล้วปรุงรส เมนูอาหารประเภทคั่ว เช่น คั่วผักโหม คั่วมะพิก คั่วยอดมะพิก คั่วหน่อไม้ คั่วจิ้นส้ม คั่วผักเชียงดา คั่วผักเสี้ยว คั่วมะนอย คั่วเห็ดถอบ คั่วมะลิดไม้ เป็นต้น

เมนูคั่วเกลือ

นอกจากการคั่วที่มีลักษณะแบบผัดแล้ว ยังมีคั่วที่หมายถึงการคั่วเกลือ เพื่อรับประทานเป็นอาหารแบบแห้ง โดยจะนำแมลงมาล้างทำความสะอาด แล้วนำไปคั่วกับเกลือจนแห้ง ซึ่งแมลงที่สามารถนำไปคั่วได้มีดังนี้ จิ้งหรีด แมงจอน รถด่วน กว่าง แมงจิ้งหูน ตักแตน แมงมัน แมงเม่า แมงจี้ฟัน ตักแต่ผีเสื้อ หนอนไหม ตัวมะพร้าว จักจั่น เงานะจักจั่น แมงดา กุดจี่ กุดจี่เบา และบั้ง เป็นต้น

เมนูแกง

เมนูแกง คือ กรรมวิธีการทำอาหารแบบน้ำ และมีเครื่องแกงเป็นส่วนผสมสำคัญ โดยเครื่องแกงนั้นจะนำมาโขลกรวมกันให้ละเอียดแล้วปรุงต่อในหม้อ โดยจะแบ่งเป็นแกงเนื้อสัตว์และแกงผัก ซึ่งจะมีกรรมวิธีที่แตกต่างกันออกไป โดยแกงเนื้อสัตว์นั้น จะนำเนื้อสัตว์ลงไปคั่วกับพริกแกงให้หอมก่อน แล้วจึงเติมน้ำลงไป การทำในลักษณะนี้จะช่วยลดกลิ่นสาบของเนื้อสัตว์ต่างๆ ได้ แต่ในการแกงผักนั้น จะตั้งน้ำรอให้เดือดก่อนแล้วใส่เครื่องแกงลงไป เมนูอาหารประเภทแกง ยกตัวอย่าง เช่น แกงผักชีหูด แกงขนุนใส่หมู แกงผักกาด แกงผักชีขวง แกงสะแล แกงหน่อไม้ แกงหยวก แกงผักบั้งใส่จิ้นส้ม แกงผักเขียวใส่ไก่ แกงเห็ดลม แกงมะค้อนก้อม แกงแค แกงเห็ดรวม แกงเห็ดห้า แกงหน่อไม้ส้ม แกงผักบุงใส่ปลาตุก แกงหน่อไม้ใส่น้ำปู แกงฮังเล แกงผักทะเลผักเสี้ยว แกงผักโหม แกงผักแสบัวกับผักสลัด และแกงอ่อม เป็นต้น

เมนูส้ม

เมนูส้ม เป็นเมนูที่สามารถทำได้ทั้งผัก และเนื้อ โดยจะทำจากวัตถุดิบที่สดนำมาปรุงรสใส่เครื่องปรุง โดยวัตถุดิบที่สามารถนำมาทำนั้นมีดังนี้ แตงกวา มะเขือ ผักกาดอ่อน ผักกาดดอง กุ้งฝอย ไข่ต้มแดง ยวม,หนามโกง(งวม) ใบอ่อนมะม่วง เนื้อวัว เนื้อควาย และเนื้อหมู เมนูอาหารประเภทส้ม เช่น ส้มแตง ส้มโกง, ส้มม่วง, ส้มโกง, ส้มจิ้น, ส้มมะเขือแจ้, ส้มผักกาดดอง เป็นต้น

เมนูตำ

เมนูตำเป็นเมนูที่นำวัตถุดิบต่างๆ ลงไปตำในครก หรือเป็นการนำไปคลุกเคล้ากันในครก ซึ่งกรรมวิธีหลักคือการนำพริก กระเทียม หอมแดงไปตำ แล้วนำไปปรุงรสคลุกเคล้าให้เข้ากัน โดยจะใส่น้ำปลาร้าต้มสุกลงไปเล็กน้อยนั่นเอง เมนูอาหารประเภทตำ เช่น ตำเตา ตำมะม่วง ตำส้ม ตำจิ้นย่าง ตำมดแดง ตำกุง ตำมะเขือ ตำป่าหนูน ตำส้มหนูน ตำบะต๋อง ตำบะโอหรือโสะบะโอ เป็นต้น

เมนูแหนบ

แหนบ เป็นกรรมวิธีการทำอาหารที่จะนำวัตถุดิบและส่วนผสมมาคลุกเคล้ากันแล้วห่อด้วยใบตองนำไปปิ้งจนสุกหอม แहनบสามารถแหนบได้หลากหลายชนิด เช่น กุ้ง ปลา กบ เขียด อึ่ง สมอทอง จะแหนบโดยการนำ เกลือ กระเทียม ขมิ้นและพริก มาโขลกใส่ลงไป ส่วน ผึ้ง ม้า จะใส่แต่เพียงกระเทียม และเกลือเท่านั้น เมนูอาหารประเภทแหนบ เช่น แहनบเขียด แहनบอ่องออ(สมอทอง) แहनบผึ้งหรือแหนบม้า เป็นต้น

เมนูหมก

เมนูหมก เป็นเมนูที่มีกรรมวิธีไม่มากนัก โดยจะนำวัตถุดิบและส่วนผสมต่างๆ ใส่ใบตองแล้วนำไปวางบนถ่านไฟ เป็นกรรมวิธีที่ทำให้วัตถุดิบนั้นๆ สุกเพียงเท่านั้น เมนูอาหารประเภทหมก เช่น หมกจิ้นส้ม หมกเห็ด หมกปลาร้า หมกปลาส้ม หมกจิ้นเฒ่า หมกไข่มดแดง หมกอีนิ่ว เป็นต้น

เมนูจ่อม

จ่อม เป็นอาหารประเภทหมักดองชนิดหนึ่ง มักนำ ไข่แมงมัน ปลา และกุ้งฝอย นำมาดองกับเกลือจนได้ที่ จะทำให้มีรสเปรี้ยว เมื่อจะรับประทาน ก็จะซอยตะไคร้ หอมแดง พริกแห้งหรือพริกสดใส่ลงไปก็สามารถรับประทานเป็นกับข้าวได้ เมนูอาหารประเภทจ่อม เช่น แมงมันจ่อม ปลาจ่อม กุ้งจ่อม เป็นต้น

เมนูอ็อก

อ็อก เป็นกรรมวิธีการทำอาหาร ที่นิยมทำกับวัตถุดิบที่สุกเร็ว เช่น ปลา กบ เขียด รังผึ้ง เป็นต้น ในกรรมวิธีการทำ จะนำวัตถุดิบไปผัดกับเครื่องแกง เติมน้ำเล็กน้อย ใส่มะเขือเปราะ ใบมะกรูด ใบโหระพา และใบขมิ้น เพื่อดับกลิ่นคาว ยกตัวอย่างกรรมวิธีการทำ ดังนี้ อ็อกปลา อ็อกผึ้ง, ฝัก เป็นต้น

เมนูหลาม

หลาม เป็นกรรมวิธีการทำอาหารโดยใช้กระบอกไม้ไผ่ นำมาเผากับถ่าน โดยจะนำวัตถุดิบต่างๆ ใส่ลงไปใส่ในกระบอก แล้วปรุงรส จะได้กลิ่นหอมจากไม้ไผ่เป็นเอกลักษณ์ เมนูอาหารประเภทหลาม เช่น หลามบอน หลามปลา เป็นต้น

เมนูส้ม(หมักดอง)

ส้ม เป็นกรรมวิธีการทำอาหารประเภทหมักดองเป็นกรรมวิธีถนอมอาหารรูปแบบหนึ่ง มีทั้งรูปแบบการหมักดองแบบระยะสั้น และระยะยาว เช่น รูปแบบการดองระยะสั้น มีปลาส้ม เห็ดส้ม จิ้นส้ม หน่อโอ้ และรูปแบบของการดองระยะยาว มีหน่อไม้ส้ม ที่สามารถเก็บไว้ได้ข้ามปี เป็นต้น

เมนูจ่อ

จ่อ เป็นการปรุงอาหารประเภทผัก โดยการนำน้ำใส่หม้อตั้งไฟปรุงด้วย เกลือ กะปิ ปลาร้า เมื่อน้ำเดือดจึงใส่ผักลงไป จากนั้นจึงเติมน้ำมะขามเปียกหรือมะขามสด (ไม่นิยมใส่น้ำมะนาว มะเขือเทศ มะกรูด) การจ่ออาจใส่กระดูกหมูด้วยก็ได้ ชนิดผักที่มีการนำมาจ่อ เช่น ผักกาด ผักหนาม ผักกูด ผักบุ้ง และผักปิ้ง เป็นต้น

เมนูยำ

ยำ เป็นการนำวัตถุดิบไปทำให้สุกก่อน แล้วนำมายำ ทั้งการต้ม และการนึ่ง โดยนำวัตถุดิบที่สุกแล้ว มาผสมกับเครื่องยำ(ส่วนมากจะใช้พริกขี้หนูในการยำเนื้อสัตว์ต่างๆ) แล้วโรยด้วยต้นหอมผักชีซอย ก็เป็นอันเสร็จกรรมวิธีการยำ โดยเมนูยำที่ใช้พริกขี้หนูมีดังนี้ ยำกบ ยำไก่ ยำงูสิง ยำหนังหมู ยำหัวหมู ยำตีนหมู ยำปลาแห้ง และยำเห็ดฟาง ยกเว้นหลู้หมู เป็นลักษณะการยำที่ใช้ส่วนผสมดิบ เป็นต้น ส่วนยำมะถั่วมะเขือ

ยำผักชะอม ยำผักเสียด ยำผักจุมปา ยำหน่อไม้ต้ม ยำหน่อไม้ต้ม จะตำเครื่องยำโดยประกอบด้วย พริกแห้ง กระเทียม หอมแดง ข่าแก่ กะปิปลาร้าสุก นำมาโขลกรวมกันให้ละเอียดแล้วนำไปคลุกเคล้าให้เข้ากันและ ยำเย็นปลาทุ เป็นการทำปลาทุไปย่างให้หอม แล้วแกะเอาแต่เนื้อ ไปปรุงรสกับน้ำต้มสุก ใส่พริกแห้ง และ มะกอก เป็นต้น

เมนูน้ำพริก

น้ำพริก เป็นอาหารที่มีส่วนประกอบหลัก คือ พริก เกลือ หอม กระเทียม เป็นต้น และจะเติม วัตถุดิบอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าไปก็จะเป็นน้ำพริกนั้น เช่น ใส่เนื้อปลาเข้าไปก็จะเป็นน้ำพริกปลา ใส่เนื้ออกบเข้าไป ก็จะเป็นน้ำพริกอกบ ใส่ตัวอ่อนตัวต่อลงไปก็จะเป็นน้ำพริกตัวต่อ เป็นต้น วิธีการปรุง จะนำส่วนผสม ทั้งหมดมาโขลกรวมกันในครก เมนูอาหารประเภทน้ำพริก เช่น น้ำพริกอ่อน น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกน้ำปู น้ำพริกต่อ น้ำพริกจิ้งกุ้ง น้ำพริกตาแดง น้ำพริกดำ น้ำพริกน้ำผัก น้ำพริกปูจั่ว น้ำพริกข่า น้ำพริกอีเก้ เป็นต้น

เมนูต้ม

ต้ม มีกรรมวิธีการทำอยู่ 3 รูปแบบ วิธีแรกคือการต้มน้ำเปล่าโดยนำวัตถุดิบต่างๆ มาต้มกับน้ำเปล่า เพื่อให้ได้รสชาติ เช่น ต้มหน่อไม้ อีกรูปแบบคือ การต้มแบบใส่เกลือโดยจะนำไปรับประทานกับน้ำพริก และ รูปแบบสุดท้ายคือ การต้มแบบใส่ ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด เป็นเมนูต้มส้มแบบต่างๆ ตัวอย่างเมนูอาหาร ประเภทต้ม ได้แก่ ต้มเค็มเห็ดถอบ ต้มเค็มเห็ดโคนปลวก ต้มไก่ ต้มปลา เป็นต้น

เมนูลาบ

ลาบ เป็นวิธีการปรุงอาหารโดยการสับให้ละเอียด เช่น เนื้อสัตว์ ทั้งนี้เพื่อนำไปปรุงกับเครื่องปรุง น้ำพริก ที่เรียกว่าพริกลาบ หรือเครื่องปรุงอื่นๆ เรียกชื่อลาบตามชนิดของเนื้อสัตว์ เช่น ลาบไก่ ลาบหมู ลาบจิ้ง ลาบควาย ลาบฟาน(แก้ง) ลาบปลา นอกจากนี้ ยังเรียกตามการปรุงอีกด้วย ได้แก่ ลาบดิบ ซึ่งเป็นการ ปรุงลาบเสร็จแล้วแบบดิบ คำว่าลาบ โดยทั่วไป หมายถึง ลาบดิบ อีกประเภทหนึ่งคือ ลาบคั่ว เป็นลาบดิบที่ ปรุงเสร็จแล้ว และนำไปคั่วให้สุก โดยสามารถยกตัวอย่างได้ดังนี้ ลาบปลา ลาบหมู ลาบควาย ลาบนก นกที่ นิยมนำมาลาบ เช่น นกเป่า นกขมิ้น นกกระทา นกเขา เป็นต้น ลาบเป็นอาหารที่ มักทานคู่กับผักสดต่างๆ

เมนูนึ่ง

นึ่ง หรือ หนึ่ง เป็นการทำให้สุกด้วยไอน้ำร้อนในไห หรือที่สำหรับการนึ่ง มี 2 ลักษณะ คือ การนึ่ง โดยตรง โดยที่อาหารนั้นไม่ต้องมีเครื่องห่อหุ้ม เช่น การนึ่งข้าว นึ่งปลา นึ่งเนื้อ อีกลักษณะหนึ่ง คืออาหาร นั้นจะห่อด้วยใบตองก่อน ได้แก่ ห่อนึ่งไก่ ข้าวก้นจั้น เป็นต้น

เมนูจี่

จี่ เป็นกรรมวิธีการทำอาหารที่นำวัตถุดิบไปทำให้สุก จนผิวเกรียม โดยนำไปวางไว้บนถ่าน แล้วพลิกไปพลิกมา เช่น จี่หนังควาย จี่พริก จี่หอม จี่มะเขือเทศ ข้าวจี่ จี่กะปิ และจี่ด้วง เป็นต้น

เมนูปัง

ปัง หรือ ย่าง เป็นกรรมวิธีการทำอาหาร หรือการทำให้สุก โดยนำวัตถุดิบนั้นไปวางเหนือไฟอ่อนจนสุกถึงข้างในซึ่งอาจใช้เวลาค่อนข้างนานขึ้นอยู่กับขนาดของวัตถุดิบที่นำมาปัง เช่น หมูปัง ปลาปัง เขียดปัง กบปัง หนูปัง อ่องปูปัง และกล้วยปัง เป็นต้น

เมนูอิง

อิง เป็นกรรมวิธีการทำอาหาร มักจะเป็นวัตถุดิบที่แห้ง โดยนำวัตถุดิบ มาย่างให้ห่างจากไฟหรือถ่านจนให้สุกกรอบ เช่น อิงพริก อิงถั่วเน่า อิงข้าวควบ และอิงข้าวแคบ เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและการรับประทานอาหารในลำปาง

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารเป็นสิ่งที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นไปตามบรรพบุรุษที่สร้างขึ้นไว้ เกิดเป็นวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการรับประทานอาหารตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะยุคสมัยจะเปลี่ยนไปอย่างไรในส่วนของคติความเชื่อก็ยังคงอยู่คู่กันมาตลอด สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอาหารนั้นยังคงเป็นเรื่องราวที่ถูกพูดถึง และมักจะเป็นคำสอนแก่คนรุ่นหลังเรื่อยมา ดังตัวอย่างความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร ต่อไปนี้

1. ความเชื่อและทัศนคติเกี่ยวกับการรับประทานเนื้อสัตว์ ส่วนใหญ่มีทัศนคติว่าเนื้อควายเป็นอาหารชั้นดี ใช้ประกอบอาหารต้อนรับผู้มาเยือน หรือเลี้ยงขอบุคคลผู้ที่มาเอาแรง และยังเชื่อว่าเนื้อควายรับประทานดีกว่าเนื้อวัว เพราะเนื้อควายรับประทานแล้วก็ดีต่อสุขภาพ ไม่มีพิษ ไม่แสลงเหมือนเนื้อวัว

2. ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารของหญิงมีครรภ์และหลังคลอด หญิงขณะตั้งครรภ์มีความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารหลายประการ เช่น ห้ามรับประทานเตาเพราะเชื่อว่าเตาหรือสาหร่ายน้ำจืด จะไปติดรกทำให้คลอดยาก ห้ามรับประทานหัวปลี ผักหนอก ผักแว่น และผักต่างๆ ที่ขึ้นพันกับต้นไม้อื่น เพราะเชื่อว่าจะทำให้คลอดยาก กรณีหญิงหลังคลอดซึ่งต้องอยู่เดือนไฟ(อยู่ไฟ) มีข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารและมีอาหารที่กำหนดให้รับประทาน เช่น ห้ามรับประทานวัว ควาย ฟาน ปลาตุก เพราะเชื่อว่ารับประทานแล้วจะเป็นไข้ ส่วนอาหารที่กำหนดให้รับประทานหลังคลอดภายใน 15 วัน คือ ข้าวเหนียว 3 มื้อกับปลาแห้งเล็กน้อย หลังวันที่ 15 ไปแล้วรับประทานน้ำพริกตำได้ ซึ่งเป็นน้ำพริกที่มีส่วนผสมเพียงพริกคั่วกับเกลือเท่านั้น และเหตุที่ต้องนำเกลือไปคั่วเพราะเชื่อว่าการรับประทานเกลือดิบจะทำให้หมดลูก ไม่แห้ง ไม่เข้าอู่ เมื่อเข้าสู่เดือนที่ 2 หลังคลอดจึงรับประทานปลาอย่าง แคบหมู ควาย หมูและยอดผักต่างๆ ได้ หรือการรับประทานเนื้อไก่ต้มได้ แต่ห้ามหีบ(ซด) น้ำแกง เพราะเชื่อว่าจะทำให้หมดลูกไม่แห้ง ไม่เข้าอู่ หลังจากคลอดแล้ว 2 เดือนจึงจะรับประทานอาหารได้ตามปกติ

3. ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารของทารก ทารกหลังคลอดนอกจากรับประทานนมแม่แล้ว แม่จะให้รับประทานข้าวเหนียวผสมกับกล้วย โดยแม่จะเคี้ยวข้าวเหนียวกับกล้วยคายออกใส่ถ้วยหรือใช้ครกหรือถ้วยบดให้ละเอียด บ้อนให้รับประทานเมื่ออายุ 1 ขวบ แม่จะเริ่มให้รับประทานข้าวเหนียวด้วยตนเอง และเมื่ออายุยังไม่ถึง 5 ขวบจะไม่ให้รับประทานอาหารที่มีรสเค็ม เพราะเชื่อว่าจะทำให้เด็กเป็นซาง

4. ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมการรับประทาน กรณีมีแขกมารับประทานข้าวที่บ้านจะไม่ให้แขกล้างถ้วยชาม เพราะเชื่อว่าจะทำให้ความสัมพันธ์ห่างเหินกันไป บางชุมชนจะไม่ล้างถ้วยหลังอาหารมีเย็น นอกจากนี้ ณะรับประทานข้าวห้ามพูดว่า “กินเป็นกำสุดท้าย” เพราะเชื่อว่าเป็นลางบอกเหตุกินอาหารก่อนตาย

5. ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่ใช้ในพิธีกรรมและงานต่างๆ อาหารที่ใช้ในพิธีกรรมส่วนใหญ่จะใช้อาหารที่ทำได้ง่าย เช่น พิธีเอาขวัญจะใช้ข้าวหนึ่ง ไก่ต้ม ไข่ต้ม ปลาแห้ง ขนม พิธีส่งเคราะห์ จะใช้แกงส้มแกงหวาน ข้าวหนึ่ง ขนม ซึ่งอาหารที่ใช้พิธีกรรมเหล่านี้ชาวบ้านมีความเชื่อแตกต่างกัน เช่น อาหารที่ใช้ในพิธีเอาขวัญ ชาวบ้านจะเอาไก่ต้มที่ใช้ในพิธีไปทำยาไก่ เพราะเชื่อว่าอาหารที่ใช้ป้อนขวัญนั้นเป็นของดี และเชิญคนที่สนิทคุ้นเคยมารับประทานด้วย แต่อาหารที่ใช้ในการประกอบพิธีส่งเคราะห์ พิธีสืบชะตา ที่นำไปวางหรือแขวนตามต้นไม้ชาวบ้านจะไม่เอากลับมารับประทาน นอกจากนี้ อาหารที่ใช้เลี้ยงกันในงานอวมงคล เช่น งานศพ จะไม่เลี้ยงอาหารเส้น เป็นต้นว่า ขนมหุ้น วันเส้น เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดเรื่องวุ่นวายตามมา ไม่มีวันจบสิ้น หรือเชื่อว่าจะทำให้คนตายไม่ไปสู่สุคติ เพราะเส้นต่างๆ เป็นเสมือนแนวทางที่ขวางกั้นไว้ และบางชุมชนเชื่อว่าในงานอวมงคลห้ามใช้อาหารเป็นเส้น เพราะจะทำให้ชีวิตในอนาคตพบกับแต่ความวุ่นวาย

6. อาหารที่ประกอบด้วยหอย เช่น แกงแคหอย หรือแกงหอย เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกลียดกัน และในวันพระจะไม่รับประทานแกงแคหอย หรือแกงหอย เพราะเชื่อกันว่าหอยที่มีลักษณะขดเป็นวงนั้น เหมือนกับพระเศียรของพระพุทธเจ้า

7. อาหารที่ประกอบด้วยเนื้อเป็ด เพราะเชื่อว่าจะทำให้โกรธกันหรือห่างเหินกันในอนาคต

8. อาหารที่ประกอบด้วยไข่ เพราะเชื่อว่ามีรูปภาพจะค่อยๆ ห่างร้างกันไป ดังลักษณะ เปลือกไข่ที่เมื่อตอกไข่ออกแล้วจะไม่มีอะไรเหลือเลย

9. “กินไตซ์หลับ กินตับซี่ลีม” ความหมายคือ กินไตไก่แล้วจะเอาแต่นอน ทำให้ซี่เกียด กินตับไก่แล้วจะทำให้ซี่ลีม หลงๆ ลืมๆ นั้นเอง

10. กินตีนไก่ แล้วจะทำให้ตัวหนังสือไม่สวย เหมือนไก่คู้ยี่เยมุลดิน

11. ขณะกินข้าวห้ามเคาะถ้วยเคาะจาน เพราะเชื่อว่าเป็นการเรียกผีมากิน

12. กินไข่กบ ไข่อี้ง แล้วจะทำให้หน้าเป็นฝ้ากระ ไม่สวย

13. กินกล้วยขำเครือ หรือ กล้วยที่ยังไม่ได้ตัดแยกออกจากเครือเป็นหวี มีความเชื่อว่าผู้หญิงที่รับประทานกล้วยที่ยังไม่ได้ตัดออกจากเครือจะทำให้คลอดลูกยาก

14. ไข่ค่างฮาง มีความเชื่อว่าหญิงที่กำลังตั้งครรภ์รับประทานจะทำให้คลอดลูกยาก หรือเด็กที่รับประทานไข่ค่างฮางจะทำให้ความคิดติดขัดไม่เฉลียวฉลาดเรียนหนังสือไม่เก่ง

อาหารอื่นๆ

อาหารอื่นๆ ในที่นี้ หมายถึง อาหารที่ไม่สามารถจัดหมวดหมู่ได้ เป็นอาหารที่มีกรรมวิธีที่ง่าย มักจะ
ทำกินในช่วงเวลาที่เร่งรีบ หรือเป็นอาหารที่ทำหลกหล่อให้เด็กรับประทาน อีกทั้งยังหมายถึงอาหารสมมุติใน
พิธีกรรม เช่น ข้าวบ้ายมะขาม ข้าวบ้ายปลาหู ข้าวน้ำปู ข้าวเหนียวกับน้ำอ้อย เป็นต้น

ข้าวบายน้ำพริก

ข้าวบายน้ำปู

ข้าวบายมะขาม

ข้าวบายน้ำพริกปลาหู

ข้าวบายน้ำพริกไข่ต้ม

ข้าวบายมะม่วง

อัตลักษณ์ผ้าและเครื่องแต่งกายลำปาง

ผ้าถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ตลอดจนถึงบทบาท ในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยผ้ามีความสำคัญหลัก 3 ประการ ประการแรกเพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เพราะผ้าหรือเครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีต้องใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ประการที่สองเป็นเครื่องแสดงถึงสถานะทางสังคม กล่าวคือ การแต่งกายเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงฐานะของผู้ใช้ โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้ผ้าฝ้ายเพราะมีขั้นตอน และกรรมวิธีในการผลิตตั้งแต่การปลูกฝ้ายจนกระทั่งทอเป็นผืนไม่สลับซับซ้อนส่วนเจ้านาย และชนชั้นสูงจะแต่งกายด้วยผ้าไหมมีการทอที่มีสีสัน ลวดลายสวยงาม และการทอให้มีลวดลายวิจิตรบรรจงนั้นต้องอาศัยช่างทอที่มีทักษะและความชำนาญในการทอผ้าเป็นพิเศษ ประการสุดท้ายเพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงและชายชาวชนบท โดยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่โบราณ ในยามว่างผู้หญิงก็มักจะทอผ้า ผู้ชายก็จะจัดหาและเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ทำนาและในครัวเรือน

ผ้า ถือเป็นนวัตกรรมของคนโบราณที่สั่งสมและพัฒนาการขึ้นมาเพื่อใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่มปกป้องร่างกายจากสภาพอากาศที่แปรปรวนอีกทั้งป้องกันแมลงสัตว์ต่างๆ ถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญของการดำรงชีวิตของมนุษย์ เมื่อกาลเวลาผ่านไปบริบทของผ้าเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งรูปแบบการผลิตและหน้าที่การใช้สอย จนกลายเป็นวัฒนธรรมการใช้ผ้า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ครอบคลุมอยู่ทุกบริบทของสังคมในอดีต ผ้า คือ สิ่งที่ได้จากการนำวัสดุธรรมชาติมาสานหรือทอจนเป็นเนื้อเดียวกัน เช่น ฝ้าย เส้นใยไหม หรือเส้นใยจากขนสัตว์ต่างๆ แต่ในปัจจุบันมีการผลิตวัสดุสังเคราะห์ที่ใช้แทนที่ใยธรรมชาติขึ้นมาเป็นจำนวนมาก การทอผ้าเป็นสิ่งที่แสดงถึงคุณค่าของช่างทอที่มีความสุนทรีย์และฝีมือในการทอ โดยรูปแบบการทอแต่ละพื้นที่นั้นจะมีความแตกต่างกันออกไปตามรูปแบบค่านิยมของพื้นที่นั้นๆ ซึ่งในพื้นที่กลุ่มวัฒนธรรมผ้าล้านนานั้นจะมีลักษณะร่วมและรูปแบบอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างชัดเจน ดังนั้นการจัดหมวดหมู่ผ้าทอในกลุ่มวัฒนธรรมลำปางจึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ความรู้ในเรื่องผ้าล้านนาด้วย โดยการกำหนดประเภทของวัฒนธรรมผ้าในพื้นที่จังหวัดลำปางสามารถกำหนดรูปแบบประเภทดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผ้าทอที่ใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากผ้าที่ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังมีผ้าที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตประจำวันอีกมากอาทิ ผ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด เช่น ผ้าอ้อม ผ้าห่ม เสื้อผ้า ผ้าห่มพุก ห่มที่นอนสำหรับเด็ก เมื่อเด็กคลอดมาก็จะห่อตัวด้วยผ้านุ่มๆ ที่สะอาด และมีเตรียมผ้าไว้เป็นของกำนัลแก่ผู้มาทำคลอด เพื่อแสดงความขอบคุณและสำนึกในบุญคุณ อีกด้วย สะลี หรือพุกที่นอน ผ้าหลบเป็นผ้าปูทับลงบนพุกหรือสะลี ส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายสีขาวทอขัดสานธรรมดา นิยมทอสองผืนแล้วนำมาเย็บต่อกลางเพื่อให้มี

ขนาดพอเหมาะแก่การปูบนฟูกได้พอดี ผ้าตุ้ม ใช้หมี่ให้ความอบอุ่น มักจะทบสองผืนซ้อนกันหรือหากมีไส้ที่ทำด้วยฝ้ายจะเรียกว่า ผ้าตัวบ มักใช้ผ้าทอ 2 ผืนเย็บด้านข้างต่อกันเพื่อให้มีขนาดพอเหมาะแก่การห่มคลุม ผ้าเช็ดและผ้าสไบ หมายถึง ผ้าอเนกประสงค์ที่ใช้เช็ดหน้า เช็ดปาก เช็ดมือ มีทั้งที่ทอเป็นผ้าสำหรับถวายพระสงฆ์ ใช้ส่วนตัวหรือในโอกาสสำคัญ เช่น เป็นผ้าที่ใช้สำหรับพาดบาเวลาไปวัด หรือเวลาเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ลวดลายบนผืนผ้ามีทั้งลายเรขาคณิต และลายพรรณพฤกษา การไปวัดเพื่อสดับรับฟังพระธรรมเทศนา หรือไปร่วมทำบุญนั้น ชาวพุทธจะให้ความเคารพต่อศาสนสถาน จึงต้องมีความพิถีพิถันในการแต่งกายให้สะอาดหมดจดและสุภาพ ผู้ชายจะใช้ผ้าเช็ดพาดบาศด้วย ส่วนผู้หญิงจะห่มผ้าสไบ สะพักบาศ้ายเช่นกัน โดยผ้านี้ยังใช้เป็นผ้าสำหรับรองเวลาราบลงบนพื้นอีกด้วย

นอกจากนี้ผ้ายังมีบริบทต่อพิธีกรรมในช่วงเวลาต่างๆ ในวิถีชีวิตอาทิ ผ้าในพิธีกรรมงานศพ คือ การนำพาดวงวิญญาณไปสู่ดินแดนแห่งบรรพบุรุษ จึงต้องมีการเตรียมผ้าอั่งดงามเป็นพิเศษสำหรับชีวิตหลังความตายไว้ล่วงหน้า ทั้งผ้านุ่งและผ้าตักแต่งต่างๆ อย่างวิจิตร โดยจะฝังไปกับร่างคนตายหรือทิ้งไว้ ที่ป่าช้าในอดีตผู้หญิงล้านนาจะตั้งใจทอผ้าอย่างประณีตเพื่อสวมใส่ในงานศพของตนเอง โดยมีความเชื่อว่าจะได้นุ่งห่มตอนที่ดวงวิญญาณได้ไปสักการะพระเศกแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ นอกจากผ้านุ่งสำหรับผู้ล่วงลับแล้ว ผ้าที่ชาวบ้านใช้ในพิธีกรรมในงานศพ ได้แก่ ผ้าขาวห่อศพ ผ้ากำส้ง ผ้ามัดศพ มีการใช้ผ้าขาวที่ทอด้วยมือเป็นผ้าหองคาบ ใช้รองหรือห่อร่างของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยผ้าขาวห่อศพเปรียบเสมือนธรรมที่ชาวสะอาดไม่มีมลทิน การนุ่งผ้าให้ศพนั้น ชั้นในนุ่งกลับหลังหมด ส่วนนอกนุ่งอย่างธรรมดา ผ้าคลุมโลงหรือผ้าปกโลง เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าคนตายเป็นช่างทอหรือคนมีฐานะ หรือให้บุตรหลานหรือคนทีไปทำบุญร่วมกันนั้นได้ระลึกถึงความดีที่ผู้ตายได้ประกอบไว้ก่อนตาย นอกจากนี้ยังมีตุ้มแบบต่างๆ ซึ่งสร้างขึ้นด้วย 2 แนวคิดหลัก ทั้งตุ้มเพื่อสื่อถึงการสร้างผลบุญให้แก่ผู้ทอเองในสภาพหน้ามักพบตามเทศกาลสำคัญๆ ที่เกี่ยวกับงานวัด หรือการเฉลิมฉลองสิ่งก่อสร้างในวัด และตุ้มที่หมายถึงการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับ ลักษณะเป็นผ้าทอหน้าแคบเน้นความยาวเป็นหลักมีความยาวตั้งแต่ 50 เซนติเมตรขึ้นไป การทอนิยมใช้วิธีขีด สอดด้วยซี่ไม้ไผ่ เพื่อให้ตุ้มไม่พันกันและเกี่ยวข้องกับความสำเร็จโดยไม้ไผ่ที่ทอแทรกระหว่างทอยังหมายถึงบันไดที่จะให้วิญญาณเดินขึ้นไปสู่ภพภูมิที่ดี ซึ่งนิยมใช้ไม้แทรกจำนวน 16 อันแทนความหมายสวรรค์ 16 ชั้นของไตรภูมิ นิยมทำเป็นลวดลายปราสาท ลายเรือบรรทุกปราสาท ลายคนและสัตว์ เช่น ช้าง ม้าและนก เป็นต้น ถุงข้าวदानหรือถุงข้าวदान คือ ถุงย้อมใส่ของใช้ในชีวิตประจำวันของผู้ตาย เช่น แว่น หวี กระจก แป้ง ผ้าเช็ดหน้า สบู่ ยา สีฟัน แปรงสีฟัน ห่อข้าว น้ำดื่ม บางพื้นที่ในวันเผาศพมักจะห่อข้าวใส่ในถุงข้าวदान เป็นจำนวนมากถึง 100 ห่อ เพื่อผู้ตายจะได้นำไปใช้ในโลกรหน้า ผ้าสะห่วย ไม้มีเชิงเป็นผ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพโดยตรง แต่เป็นผ้าสำหรับผู้ใหญ่ใช้ห่มพาดเฉียงไหลอย่างผ้าสไบเมื่อมีงานพิธีสำคัญ นิยมห่มทับเสื้ออีกทีหนึ่ง มักเป็นสีขาว เมื่อเวลาราบพระจะปลดชายผ้าด้านหน้าเป็นผ้ารองกราบ

ผ้าสะห่วย

ตุ้งสามหาง

นอกจากนี้ยังมีผ้าอีกหลายชนิดที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพโดยตรงหรือที่ผู้คนสวมใส่เข้าร่วมพิธีหรือเป็นผ้าสำหรับใช้ประกอบพิธี เช่น ผ้าแทนสงฆ์ ผ้านั่ง ผ้าเพดาน ผ้านุ่งผ้าห่ม ผ้าพาดเฉียง เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับความตายของผู้คน นับตั้งแต่อดีตมามีความหมายของนัยยะทั้งเพื่อเตรียมตัวเตรียมใจตนเองให้พร้อมสำหรับการจากไปและเพื่อส่งบุคคลอันเป็นที่รักให้พบกับภาวะอันเป็นสุขเมื่อถึงวาระสุดท้ายหลังชีวิตดับสูญไปแล้วโดยมักเกี่ยวพันกับความเชื่อทางศาสนาหรือสิ่งเคารพเพื่อช่วยจรรโลงจิตใจให้สงบลงได้เมื่อถึงคราวต้องสูญเสีย ผ้าในพิธีสืบชะตา เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของผู้สืบชะตา ทั้งในพิธีขึ้นเฮื่อนใหม่ พิธีสืบชะตาหรือพิธีที่มีการใช้ขันหลวง ยังคงมีการใช้ผ้าขาว - ผ้าแดง เป็นเครื่องประกอบพิธีกันอยู่ โดยเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของผีบรรพบุรุษ ผ้าในพิธีแต่งงาน ผ้าที่เกี่ยวข้องในพิธีแต่งงานคือ ผ้าไหว้ เป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมแต่งงาน ผ้าไหว้ เป็นผ้าที่คู่บ่าวสาวจะใช้ไหว้แสดงความเคารพญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย จะไหว้ในวันทำพิธีแต่งงานก็ได้หรือกราบไหว้ หลังจากเสร็จสิ้นงานแต่งงานแล้วก็ได้ บางครั้งผ้าไหว้จะเป็นผ้าขาวพับ ที่เจ้าบ่าวจัดไปในขบวนขันหมาก ไม่จำกัดความยาวแต่ต้องไม่น้อยกว่า 3 หลา และในพิธีกราบหมอน ฝ่ายเจ้าสาวก็จะเตรียมผ้าเพื่อไหว้พ่อแม่ เป็นผ้าชิ้นและเสื่อ ไม่ได้กำหนดว่าต้องเป็นฝ้ายหรือไหม เพียงแต่เป็นผ้าใหม่และไม่มีรอยตำหนิ

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผ้าในวิถีชีวิตประจำวันอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อและความเป็นมงคล เช่น การพกผ้าตีนชิ้นของแม่ ชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะลูกผู้ชาย จะเดินทางไปค้าขาย ไปเป็นทหาร ออกเรือนมักจะขอตีนชิ้นของผู้เป็นแม่ติดตัวไปด้วย กลายเป็นเครื่องรางของขลัง ของเด็กผู้ชายในอดีต ผ้าเดี่ยวหมอนึ่งเป็นผ้าที่ใช้สำหรับ อดุไอน้ำระหว่าง หมอนึ่ง และไหข้าว คนพื้นเมืองมักจะฉีกเป็นเส้นเล็กๆ ไว้สำหรับมัดมือเด็กเกิดใหม่ ไม่ให้ร้องไห้ มีความเชื่อว่า หมอนึ่งไหข้าว มีปูดายดำรักษาอยู่ และสามารถปกป้องรักษาสิ่งชั่วร้าย ที่จะมาทำร้ายเด็กแรกเกิดได้ และมีความเชื่อเช่นเดียวกับผ้าตีนชิ้น สามารถนำไปเป็นเครื่องรางของขลัง ได้เช่นเดียวกัน

กลุ่มที่ 2 ผ้าในพิธีกรรมความเชื่อการนับถือผีปู้ย่า

การนุ่งผ้าของร่างทรงด้วยผ้าลายตาไก่ในพิธีกรรมการไหว้ผีปู้ย่า

ผ้าในพิธีกรรมการนับถือผี กลุ่มคนในวัฒนธรรมที่นับถือผีแบบดั้งเดิมมีความเชื่อว่าบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วสามารถควบคุมสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ได้ หากผีบรรพบุรุษอยู่อย่างมีความสุขก็จะดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ข้าวลูกข้าวหลาน การเพาะปลูกเก็บเกี่ยวได้ผลดี มุ่งหวังสิ่งใดก็สมปรารถนา แต่ในทางตรงข้ามหากผีบรรพบุรุษโกรธแค้นไม่พอใจก็จะดลบันดาลให้เกิดเรื่องเลวร้ายและเจ็บไข้ ซึ่งโดยมากมาจากลูกหลานละเลยไม่เอาใจใส่ สิ่งที่จะทำให้ผีบรรพบุรุษพึงพอใจ คือ การที่ลูกหลานได้จัดพิธี เช่น ไหว้สังเวย ถวายเครื่องอุปโภคบริโภค ข้าวปลาอาหาร ซึ่งการจัดพิธีเช่นสังเวยผีนี้จะจัดขึ้นตามจารีตที่เคยปฏิบัติเป็นประจำทุกปีหรือจัดขึ้นในกรณีที่ลูกหลานได้รับความเดือดร้อน

ผ้า ถือเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษที่สำคัญ ในเวลาประกอบพิธีนั้นอาจจะนำผืนผ้ามาพับวางในภาชนะ และผู้ทำหน้าที่ร่างทรง จะเป็นผู้นำมาสวมใส่ในขณะประกอบพิธีเสมอเป็นผ้านุ่งของตนเอง ผ้าที่ทอขึ้นเพื่อเซ่นไหว้บรรพบุรุษนี้มักจะทอขึ้นอย่างประณีตเป็นพิเศษที่ถือเป็นสิ่งมีค่า และใช้เฉพาะพิธีกรรมเท่านั้น อาจจะมีขนาดเล็กมากหรือใหญ่มากก็ได้ ซึ่งแสดงเป็นสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่ในโลกอื่น ไม่ใช่นำมานุ่งหรือสวมใส่ในเวลาปกติทั่วไป

ในสังคมชาวลำปางจะให้ความสำคัญ และมีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังให้ความสำคัญกับเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ท้องฟ้า ดวงดาว นำมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ตลอดจนถึงนำมาพัฒนาสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ทำให้เกิดเป็นสังคมของกลุ่มคนในพื้นที่ทางภาคเหนือตอนบน ความเชื่อเรื่อง “ผี” หรือวิญญาณของบุคคลที่เสียชีวิต ซึ่งหลังจากการเสียชีวิตของบุคคลที่ตนเคารพลูกหลานมักจะเก็บเสื้อผ้าผู้ตายไว้เป็นที่ระลึกและในช่วงสงกรานต์มักจะนำเสื้อผ้าหรือรูปถ่ายมาตั้งไว้ให้คนในครอบครัวทำการรดน้ำดำหัว เพื่อสักการะและยกย่องในฐานะผีบรรพบุรุษ บางสายตระกูลจะเรียกผีของตนเองว่า ผีมด ผีเม็ง ผีเจ้านาย เป็นต้น ผีเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นผีดี หรือผีที่คอยให้ความคุ้มครองปกป้องรักษา นอกจากตระกูลแล้วก็มีผีที่คอยรักษาชุมชน หมู่บ้านตลอดจนถึงวัด

ที่เรียกว่า ผีเจ้าบ้านหรือผีเจ้าวัด โดยมักจะใช้ผ้าในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งมักจะใช้แทนสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงสถานะและความสำคัญของพื้นที่ โดยจะใช้เป็นเครื่องกำหนดฐานะของผีบรรพบุรุษ เช่น ผ้าปกปี ผ้าจ่อง ผ้าเคียนหัว ผ้าปูหิ้ง ฯลฯ

ผ้าปูหิ้ง

ผ้าจ่อง

ในส่วนองค์ประกอบหรือรูปแบบเครื่องแต่งกายผีปูยานั้นประกอบด้วย ผ้าเคียนหัวหรือผ้าโพกหัว มักจะเป็นสีแดงหรือสีขาว บางตระกูลอาจจะเป็นสีขาว - แดง ผ้าฮ้างอกเป็นผ้าสีขาวไว้ใช้สำหรับมัดอก เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของผีผู้ชายที่ลงประทับร่างทรงของผู้หญิง ผ้านุ่ง หรือ ที่เรียกว่า “ผ้าปาดกึ่งตุ้มกึ่ง” เป็นผ้าตำตะรางสีต่างๆ ยาวประมาณ 4 หลา มักจะนุ่งครึ่งตัว แล้วนำมาคล้องคอ ปล่อยให้ชายยาวลงมา ข้างล่าง ด้านหน้า ผ้ามัดเอว เป็นผ้าขนาด 1.50 เมตร สีต่างๆ ไว้ใช้สำหรับการมัดเอว ทับลงบนผ้านุ่ง เพื่อให้การนุ่งผ้าแน่นขึ้น ผ้าคล้องคอ เป็นผ้าที่มีความสวยงาม ที่มีลวดลายหรือสีสดไว้ประดับ มักจะใช้คล้องคอ ทับผ้านุ่ง ด้านนอก สะโพง เป็นผ้านุ่ง ที่เย็บเป็นถุง มักจะเป็น ผ้าลายตำตะราง หรือ สีพื้น มักจะมีเสื่อแขน กระบอบอกสวมทับ แล้วใช้ผ้ามัดเอว ผูกทับด้านหลัง

ผ้าเคียนหัว

ผ้าฮ้างอก

ผ้านุ่ง

ผ้าคล้องคอ

กลุ่มที่ 3 ผ้าในความเชื่อและพิธีกรรมในพุทธศาสนา

การทอผ้าจึงแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้หญิงอย่างเด่นชัด เพราะการทอผ้าต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความประณีตและความละเอียดอ่อนในทุกกระบวนการทอ ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าผ้ามีความสำคัญต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต การกระทำพิธีกรรมใดๆ โดยเฉพาะในมิติพุทธศาสนา นับตั้งแต่พิธีบวช ซึ่งเชื่อกันว่าการบวชจะได้บุญกุศลมาก เป็นโอกาสที่ลูกชายจะตอบแทนพระคุณบิดามารดา โดยมีความเชื่อกันว่า “ลูกชายที่บวชเรียนสามารถช่วยให้บิดามารดาได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์” และการสืบทอดพระศาสนา ในพิธีกรรมดังกล่าว ผ้าถือว่ามีส่วนสำคัญตั้งแต่ ผ้าที่ใช้ในการแต่งตัวลูกแก้ว พระนาคร รวมไปถึงผ้าที่ใช้ในพิธี อันได้แก่ ผ้าสบง ผ้าอังสะ และผ้าจีวร ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของพิธีกรรมสะท้อนให้บทบาทของการใช้ผ้าในพุทธศาสนา โดยในพื้นที่จังหวัดลำปางพบว่ามีความหลากหลายตามบทบาทหน้าที่การใช้งานและการสื่อความ รวมถึงความเชื่อและอานิสงค์ที่จะได้จากการสร้างอุทิศถวายผ้าต่างๆ ไว้ในพุทธศาสนา โดยสามารถจำแนกประเภทของผ้าที่ใช้ในพุทธศาสนาได้ดังนี้

ผ้าพิดาน ผ้าเพดาน ผ้าเทิง

ผ้าพิดานหรือผ้าเพดาน ผ้าเทิง ผ้าเพดาน

ผ้าพิดานหรือ ผ้ามุงบน เป็นผ้าที่ใช้ซึงเพดานในวิหารวัด หรือซึงบนเพดานเหนือพระพุทธรูป ถือเป็นผ้าที่มีตำแหน่งการใช้งานสูงสุด จึงนับเป็นบุญกุศลของผู้ที่ได้ทำผ้าชนิดนี้ถวายวัด ซึ่งต้องใช้ความประณีตในการทอหรือประดิษฐ์ตกแต่งลวดลายที่มีความหมายสื่อถึงพระพุทธศาสนา เป็นผ้าที่แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของผู้ทอ เนื่องจากผ้าชนิดนี้ส่วนใหญ่จะทอด้วยเทคนิคที่ซับซ้อนและมีลวดลายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ผ้าพิดาน เป็นผ้าที่ประชาชนนำมาเย็บเป็นผืนสี่เหลี่ยม หากเป็นผ้าขาวจะใช้วิธีปักหรือเขียนภาพเป็นรูปดาวล้อมเดือนหรือสิบสองราศี

โดยส่วนมากเป็นลายดอกไม้ ไม่นิยมรูปคนชายหญิง เพราะถือว่าเป็นการไม่สมควร ขนาดของผ้านิยมทำให้ได้สัดส่วนกับสถานที่ เช่น บนเพดานพระวิหารหรือโบสถ์ขนาดใหญ่ ผ้าเพดานต้องมีขนาดใหญ่ได้สัดส่วน ถ้าเป็นวิหาร โบสถ์ กุฏิขนาดเล็ก ก็ย่อส่วนลงมา ผ้าพิดานนี้ใช้เป็นเพดานกันฝุ่นมิให้ตกใส่พระพุทธรูป ผ้าเพดานนี้คนนิยมทำถวายด้วยความเชื่อว่าบุญกุศลจะปกบ้นศีรษะให้หายความทุกข์ร้อน มีความร่มเย็นอยู่ด้วยความเจริญและสุขสบาย ทั้งนี้บางแห่งอาจใช้ร่มหรือฉัตรแทนผ้ามุงบนก็ได้ ผ้าพิดานอีกประเภทหนึ่งคือผ้าจีวรที่ซึงไว้เหนือบริเวณที่เฝ้าศพพระภิกษุ ซึ่งจะคู่กับผ้าจีวรอีกผืนหนึ่งที่ปูไว้ใต้ผิวดินบริเวณที่เฝ้าศพพระ

โดยกล่าวกันว่าไฟจากการเผาศพพระนั้นจะร้อนแรงขึ้นไปถึงพรหมโลกและลงไปถึงนาคพิภพ หากมีผ้าพิดาน
แล้วก็จะช่วยกำบังความร้อนดังกล่าวไว้ได้

ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าชิ้นธรรม

ผ้าห่อคัมภีร์ หรือ ผ้าชิ้นธรรม การสร้าง
คัมภีร์โบราณเพื่อถวายเป็นการสืบพระศาสนา
ให้ยั่งยืน ชาวพุทธเชื่อว่าการสร้างคัมภีร์ธรรมต่างๆ
จะได้อานิสงส์มาก หากเกิดมาชาติหน้าจะมี
สติปัญญาเฉลียวฉลาดได้บรรลุธรรมอันวิเศษ
ประเพณีการ “ทานธัมม์” จึงเป็นที่นิยมมาก
โดยเฉพาะผู้ชายชาวล้านนาจะมีโอกาสบวชเรียน
สำหรับผู้หญิง แม้ไม่มีโอกาสได้เรียนเขียนอ่าน
คัมภีร์เหล่านี้ แต่ก็สามารถสร้างสมบุญได้จากการ

ประดิษฐ์ผ้าห่อเพื่อรักษาคัมภีร์ไว้ ในอดีตผู้หญิงชาวล้านนามีการใช้เส้นผมของตนมาพันกับเส้นด้ายเป็นเชือก
ร้อยคัมภีร์ซึ่งถือกันว่าได้บุญมาก ผู้หญิงที่มีความสามารถในการทอผ้าก็จะบรรจุประดิษฐ์ตกแต่งผ้าห่อ
คัมภีร์เป็นลวดลายต่างๆ อย่างสวยงาม ใช้เทคนิคการนำเอาเส้นด้ายพันด้วยไม้ไผ่สอดสลับเป็นลวดลายต่างๆ
เย็บขอบริมด้วยผ้าพื้นเพื่อให้ความคงทนและเก็บรักษาคัมภีร์โบราณไว้ได้นาน ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าชิ้นธรรม หรือ
ผ้าห่อธัมม์ คือผ้าที่ใช้ห่อคัมภีร์โบราณจะเป็นผ้าทอหรือจัดทำขึ้นเป็นอย่างพิเศษ เพื่อรักษาคัมภีร์หรือคัมภีร์ให้
คงทน มีสองแบบ คือ ผ้าที่ทอด้วยเส้นฝ้ายหรือไหมล้วนๆ ซึ่งแบบธรรมดาก็เป็นผ้าพื้นสีขาว ผ้าไหมอาจทอ
ด้วยเทคนิคกรรมตา มีการเย็บขอบผ้าด้วยผ้าสีต่างๆ ผ้าห่อธัมม์ รูปแบบนี้อาจทำด้วยผ้าจากโรงงานหรือจาก
จิวรเกล้าก็ได้ แบบที่สองคือแบบมีตอกไม้ไผ่สอดสลับ จะใช้เส้นฝ้ายหลากสีทอด้วยเทคนิคกรรมตาและทอด้วย
วิธีขีดเป็นลวดลายพื้นฐานรูปต่างๆ สลับกับตอกไม้ไผ่ที่สอดคั่นเป็นระยะโดยตลอด หรือทอด้วยวิธีเกาะ
โดยสลับสีเส้นด้ายกับไม้ไผ่สอดคั่นจนเป็นผืนผ้ามีลวดลายเรขาคณิต ผ้าห่อคัมภีร์ มักจะมีเส้นเชือกสำหรับมัด
ห่อคัมภีร์ร้อยติดอยู่ด้วย บางทีผู้ถวายเป็นผ้าห่อคัมภีร์จะเขียนข้อความบอกชื่อผู้ถวายติดไว้ส่วนปลายผ้าด้านในด้วย

ผ้าพระบุญ ตุงค่าธรรม ผ้าชนิดนี้หมายถึงงานจิตรกรรมที่เขียนลงบนผืนผ้าใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ
โดยนิยมเขียนเรื่องราวพุทธประวัติและมหาชาติชาดกบนผืนผ้านิยมใช้ประกอบพิธีกรรมการเทศนา
โดยเฉพาะประเพณีการเทศน์มหาชาติหรือตั้งธรรมหลวงของชาวล้านนาโดยมีอานิสงส์การฟังเทศน์มหา
เวสสันดรชาดก ที่เชื่อกันว่าจะได้เกิดมาร่วมศาสนากับพระศรีอาริยะเมตไตรย ตลอดจนการได้พบเห็นภาพ
จิตรกรรมที่เกี่ยวกับภาพเหล่านี้ปรากฏตามโบสถ์ วิหาร ภายในวัด การได้สัมผัสกับเรื่องราวเหล่านี้ผสมผสานกับ
ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของช่างผู้สร้างสรรค์งานจิตรกรรม จึงได้มีการนำภาพเหล่านี้มาอยู่บนผืนผ้า
เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ด้วยการวาดภาพประกอบชาดกในแต่ละกัณฑ์ของเรื่องราวมหาเวสสันดร อย่างวิจิตร
งดงาม ผ้าพระบุญบางผืนเป็นผ้าผืนยาวหลายเมตร และบางวัดที่ทำเป็นผืนสั้นๆ เพื่ออธิบายรายละเอียดของแต่ละ

ละตอนใน 13 กัณฑ์ผ้าชนิดนี้เรียกว่า ผ้าพระบต พระบฏ ตุงค้าว ตุงชูชก มะนาวนิโปน ตุงเวสันตระ คำว่าพระบต พบว่ามีการสะกดเขียนเป็น พระบต พระบต พระบท หรือพระบถ คาดว่าเป็นคำมาจากภาษาเขมรว่า “พระบต” (อ่านแบบเขมรว่า “เพรียห์บ้อต”) หมายถึงแผ่นผ้าที่วาดพระพุทธรูปใช้แทนพระพุทธรูปเมื่อมีพิธีการนอกสถานที่หรือผู้เดินทางนิยมใช้แขวนตามป่าที่ตนพักแรมอยู่ นอกจากนั้นยังใช้แขวนประดับที่ฝาผนังของวัด และบ้างก็นำไปประดิษฐานไว้ในที่บูชาด้วย

ผ้าพระบฏ ตุงค้าวธัมม์

ตุงทอช้าง

ผ้ากั๊ง ผ้าม่าน

ผ้าตั้งธรรมหลวง นับเป็นเครื่องพิธีกรรมอีกสิ่งหนึ่งที่น้อยคนนักจะรู้จักและพบเห็นในปัจจุบันจะผูกติดกับกาเกะเยียบหรือค่างธรรมที่เป็นโครงไม้กลึงสี่ขาไขว้ ใช้เป็นที่วางคัมภีร์ไบบลานหรือสำหรับพระธรรมเทศนา เรื่อง เวสสันดรชาดก การสร้างผ้าตั้งธรรมหลวงนั้นถือเป็นงานที่สตรีได้เข้ามามีบทบาทอีกครั้งในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา ด้วยการใช้ฝีมือในการเย็บปักถักร้อยประดิษฐ์งานที่ละเอียดอ่อนมีการปรับใช้วัสดุมีค่า เช่น แผ่นโลหะเงินและทองฉลุและดุนลายเป็นลวดลายกระหนก พรรณพฤกษา และลวดลายเทวดา บางครั้งจึงเรียกชื่อผ้านี้ว่า “ผ้าคัมภีร์สามหน้า”

ผ้ากั๊ง (ผ้าม่าน) เป็นผ้าชนิดหนึ่งที่ทอขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ช่างทอผ้าจะบรรจงทอผ้าชนิดนี้เพื่อใช้เป็นผ้าม่านนำมาซึ่งที่ผนังด้านหลังของพระสงฆ์ในการประกอบพิธีต่างๆ มีการประดิษฐ์ตกแต่งอย่างประณีต สวยงามด้วยเทคนิคที่หลากหลาย ได้แก่ เทคนิคการจก ชิด มัดหมี่ มัดย้อม ฯลฯ โดยมักจะมีการนำผ้าพื้นมาต่อเป็นขอบผ้าทั้งสี่ด้าน บางผืนมีห่วงสำหรับร้อยเชือกเพื่อสะดวกในการซึ่งเป็นผ้าม่าน ลวดลายผ้าที่ทอถวายจะอยู่ด้านในกรอบสี่เหลี่ยมตรงกลางปรากฏเป็นลวดลาย ได้แก่ ลายพรรณพฤกษา ลายสัตว์ต่างๆ และลวดลายสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพิธีกรรม หรือลายรูปปราสาทที่แสดงถึงแดนสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งลวดลายเหล่านี้แสดงถึงเจตนาและศรัทธาของผู้ทอในการทอผ้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในพระพุทธรูปศาสนา ซึ่งเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก

สาตบ่างหรือผ้าอาสนา เป็นผ้าที่ใช้สำหรับฆราวาสปูนั่งหรือนอนเวลาไปวัดซึ่งเรียกว่า ผ้าล้อ ผ้าแหลบ และผ้าเต็ม หรือถวายพระสงฆ์สำหรับปูรองอาสนะที่เรียกว่า ผ้าอาสนา ซึ่งผ้าอาสนานี้ เป็นผ้าอีกชนิดหนึ่งที่ถูกทอได้บรรจงทอขึ้นด้วยความมุ่งมั่นศรัทธาที่จะนำไปถวายวัดเพื่อใช้ในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นผ้าทอด้วยลวดลายขิดและจกเต็มผืน กุ๊นขอบทั้งสี่ด้านด้วยผ้าพื้นสีแดงหรือดำ จะใช้ฝีมือการทอตกแต่งลวดลายอย่างประณีต มีการย้อมสีที่สวยงาม ใช้ด้ายเส้นฟูค่อนข้างหนา เพื่อให้เกิดความนุ่มสบายเวลาใช้งาน เป็นผ้าพิเศษที่แสดงฝีมือของช่างทอ จึงมีการใช้ประกอบในพิธีแต่งงานและพิธีบวชด้วย มักจะทำหมอนผา ถวายคู่กัน จึงมีคำเรียกว่า “สาตบ่าง หมอนผา” หมอนผาเป็นหมอนทรงสามเหลี่ยมที่มีความสวยงามอยู่ตรงบริเวณหน้าหมอนทั้งสองด้วยงานฝีมือประเภทเย็บปักถักร้อยเป็นลวดลายหรือสัญลักษณ์ต่างๆ โดยมักจะประกอบอยู่กับหมอนชนิดอื่นๆ อีก ได้แก่ หมอนสี่ หมอนหก หมอนป่อง และหมอนสิบหรือหมอนวงเดือน นอกจากนี้ยังประกอบเป็นชุดสำหรับแสดงถึงเกียรติยศอย่างสูงในลักษณะพิธีการเช่นเป็นเครื่องยศเจ้านาย พระเถระหรือแม่แต่ลูกแก้วที่จะเข้าพิธีบรรพชา

ผ้ากราบ คือ ผ้าที่พระสงฆ์ใช้เวลารับพระเคนของจากสตรี ซึ่งพระวินัยระบุว่า มิให้พระสงฆ์รับของจากมือสตรี เพราะอาจจะทำให้สัมผัสถูกต้องร่างกายสตรี ดังนั้นจึงมีธรรมเนียมทำผ้ากราบโดยตัดผ้าแพรเพลาหรือผ้าฝ้ายธรรมดา กว้างประมาณ 1 คืบ ยาวประมาณ 30 นิ้ว สามารถพับให้ยาวสั้นได้ตามความต้องการ เมื่อสตรีจะพระเคนของพระสงฆ์ จะวางผ้าลงข้างหน้าโดยจับชายด้านหนึ่งบนชายไว้ให้สตรีวางของลงบนชายผ้าอีกด้านหนึ่ง จากนั้นพระสงฆ์จะดึงผ้ากราบออกพร้อมกับให้พร

ผ้าบวชนาค ประเพณีการบวชเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่และสำคัญมากในพระพุทธศาสนา การที่บุตรหลานได้ออกบวช ได้นุ่งห่มผ้าเหลืองถือเป็นอานิสงส์อันสูงสุดที่ผู้เป็นแม่จะได้รับ จะมีการจัดเตรียมผ้าบวชนาคและเครื่องประกอบพิธีอย่างพิถีพิถัน มีเครื่องแต่งกายที่สวยงามเป็นพิเศษสำหรับนาคได้สวมใส่ในพิธี เป็นเสมือนชุดเจ้าชายสิทธัตถะผู้สละโลกก่อนเปลี่ยนชุดเป็นผ้าอ้อมผาดตามแบบสมณเพศ ผ้าผืนพิเศษนี้จะเก็บไว้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน บางครั้งการเตรียมผ้าสำหรับบวชนาคจะกระทำโดยผู้อุปถัมภ์เนื่องจากเชื่อว่าถ้าถวายทานผ้าชนิดนี้ถือเป็นอานิสงส์สูงสุดที่ผู้ถวายจะได้รับผ้าเหล่านี้ถือเป็นผ้าที่ช่างทอได้ทอขึ้นด้วยจิตศรัทธาอันบริสุทธิ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในอานิสงส์แห่งผลบุญที่จะได้รับในภายภาคหน้า ผืนผ้าเหล่านี้จึงมีความพิเศษมีคุณค่าอย่างมากมาย ทั้งด้านเทคนิคการทอและการตกแต่งลวดลายที่มหัศจรรย์ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ในเชิงพุทธศิลป์อันทรงคุณค่า บางพื้นที่นิยมเอาผ้านุ่งของผีปู่ย่ามาให้นุ่งเป็นลูกแก้ว เพราะมีความเชื่อว่า ผีปู่ย่าจะได้ร่วมอนุโมทนาบุญกับการบวชในครั้งนี้ ซึ่งผ้าของผีปู่ย่านั้นมักจะเป็นผ้าเนื้อดี สีล้วนสวยงาม

ผ้ากระวอม หรือ ว่อม หมายถึงผ้าโพกหัวซึ่งใช้ผ้าพื้นสีเหลี่ยมจัตุรัสกว้างประมาณ 70 เซนติเมตรพับครึ่งให้เป็นรูปสามเหลี่ยม มักพับชายด้านสามเหลี่ยมขึ้นอีกประมาณหนึ่งนิ้ว แล้วใช้ผ้านั้นคลุมผมโดยใช้กึ่งกลางของฐานสามเหลี่ยมนั้นทาบทกลางหน้าผากแล้วรวบชายไปมัดที่ท้ายทอยหรือที่ใต้คาง ปล่อยให้

ชายผ้าปกคลุมศีรษะไว้ ผ้ากระวอมนี้ มักเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผ้าพอกหัว (อ่านว่า “ผ้าปอกหัว”) คือผ้าโปกศีรษะหรือการเย็บเป็นรูปหมวก ไว้ให้พระสงฆ์ใช้ในฤดูหนาว

ผ้ากัมพล (อ่าน “ผ้ากำปน”) ผ้ากัมพล ตามรูปศัพท์เดิมหมายถึงผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์ แต่ในส่วนของผ้าด้วยเครื่องใช้ของสงฆ์นั้น หมายถึงผ้ากว้างประมาณ 3 - 5 นิ้ว ยาวประมาณ 1 เมตรครึ่ง มีเชิงชายล้อมด้วยสีเหลืองสลักสีน้ำตาลหรือสีดำ ผ้านี้ชาวบ้านทำถวายพระเพื่อใช้เป็นผ้าคาดเอวและคาดอกในการการหม่อมดองที่เรียกกันว่า กระดองผ้า หรือดองผ้า ต่างจากสายประคดซึ่งเป็นผ้ารัดสบงของพระสงฆ์ไทยภาคกลาง หากนำผ้าชนิดนี้มาติดหรือประดับกับต้นคร้าวทานหรือเครื่องไทยทานแล้ว มักจะเรียกต้นคร้าวทานนั้นว่า ต้นผ้ากำพล

ว่อมพระสงฆ์

ว่อมชาวบ้าน

ผ้ากัมพล

ผ้าขาว ผู้บวชบางรายเมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้ว แต่ไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยทั้งหมดได้ มักจะลาสิกขาแล้ว บวชเป็นผ้าขาวคือเป็นชีปะขาว บางรายเป็นผู้ใหญ่แล้วเกิดเบื่อในชีวิตฆราวาส จึงได้บวชเป็นผ้าขาวเมื่อบวชแล้วก็อาศัยอยู่ในวัดและช่วยเหลือภิกษุในด้านต่างๆ เครื่องใช้ของผ้าขาวก็มีบาตร มีบริขารคล้ายกับพระสงฆ์ ทั้งนี้ถ้าเป็นชายจะเรียกพ่อผ้าขาว และหญิงเรียกเป็น แม่ผ้าขาว แต่ก็มักจะใช้คำว่า “ผ้าขาว” เรียกนักบวชชายหญิงดังกล่าว ผู้ที่บวชเป็นผ้าขาวนั้นเมื่อประพฤติปฏิบัติชอบก็เป็นที่น่าถือของชาวบ้านชาวเมือง การบวชเป็นผ้าขาวมีมาเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว ในกรณีแม่ผ้าขาวนั้น หญิงไม่สามารถที่จะบวชเป็นภิกษุณีได้เหมือนสมัยพุทธกาล ดังนั้นหญิงที่อยากบวชประพฤติธรรม จึงโกนหัวนุ่งขาวห่มขาว เรียกว่า บวชเป็นแม่ผ้าขาว หรือการบวชชีในปัจจุบัน

พ่อผ้าขาว แม่ผ้าขาว เข้าวัดจำศีล

ผ้าขาวปูอาสนะ คนโบราณนิยมนำผ้าขาวมาปูบนอาสน์สงฆ์ ให้พระสงฆ์นั่งในงานรัฐพิธีหรืองานพิธี ทั้งนี้ถือว่าพระสงฆ์เป็นบุคคลพิเศษ คือทรงศีลควรแก่สักการะ ผ้าที่พระสงฆ์นั่งในลักษณะนี้ถือเป็นเครื่องสักการะด้วย

ผ้าค้อบ หรือออกเสียงว่า ผ้าก้อบ หมายถึง ผ้าที่ซ้อนกันหลายชั้นใช้รองนั่ง และมีผ้าค้อบที่มีลักษณะเป็นเบาะ คือเย็บผ้าขนาดกว้างยาวประมาณ 50 เซนติเมตร ให้เป็นโครง แล้วยัดนุ่นทำเป็นลูกฟูกสูงประมาณ 5 เซนติเมตร หรืออาจทำเป็นถุงผ้า เมื่อบรรจุนุ่นแล้วก็เกลี่ยนุ่นให้มีความหนาเสมอกัน จากนั้นจึงใช้ด้ายตึงเป็นจุดๆ และอาจมีผู้ทำโครงผ้าค้อบอย่างถุงผ้าแล้วเย็บเป็นจุดๆ เพื่อทำเป็นโครงไว้เสียบก่อน แล้วจึงยัดนุ่นและเย็บปิดขอบให้เรียบร้อย ผ้าค้อบ นี้ใช้ทั้งในวัดและในบ้าน ซึ่งของใช้ในวัดก็ต้องเลือกสีให้ดูเหมาะสมกับพระสงฆ์ ส่วนที่ใช้ในบ้านนั้นมักจะเป็นสีดำหรือสีคราม ส่วนขอบมักจะเป็นผ้าสีแดง

ผ้านิสีทนะ ผ้านิสีทนะ ชาวบ้านล้านนาเรียกว่า ผ้านิสีท หรือผ้าสีกสีท ตามสำเนียงของท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง ผ้าปูสำหรับพระสงฆ์นั่งหรือสำหรับอุบาสก อุบาสิกา ใช้ขณะไปบำเพ็ญอุโบสถศีล ผ้านิสีทนะ นิยมทำจากผ้าขาว ผ้าเหลือง หรือผ้าลาย นำมาตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 30 นิ้ว เย็บแถบริมทั้งสี่ด้านใช้สำหรับรองนั่ง บางท้องถิ่นเย็บเป็นพุกยัดด้วยนุ่นเป็นพุก ชาวบ้านเรียกว่าผ้าค้อบ(อ่านว่า ผ้าก้อบ) หรืออาสนะ

ผ้าเครื่อง หมายถึง “ผ้าไตรจีวร” คือประกอบด้วย สบง จีวร และสังฆาฏิ อันเป็นของใช้ของสงฆ์ และหากใช้ผ้าเครื่องนี้ในการทอดผ้าบังสุกุลแล้ว ก็มักเรียกว่า ผ้ามหาบังสุกุล

ผ้าจีวร นิยมเรียกทางบาลีว่า อุตราสงฆ์ ใช้เป็นผ้าห่มคลุม บางแห่งนิยมเรียกว่า ผ้าลังกา (อ่านว่า ผ้าลังกา) ทั้งนี้เนื่องมาจากพระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้แบบอย่างการทำผ้าจีวรมาจากภิกษุสงฆ์ชาวลังกา ผ้าจีวรเป็นการนำผ้ามาตัดเป็นท่อนๆ เรียกว่าเป็นชั้นระกะ คือเป็นส่วนๆ ตามแบบที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอานนท์ทำจีวรเป็นชั้นหรือเป็นลายตารางตามแบบที่เห็นผืนนาของชาวมคธ ซึ่งปรากฏเรื่องราวนี้อยู่ในพระวินัย

ผ้าตุ้มพระธาตุ ก็คือผ้าคลุมพระจีวรหรือผ้าสีพื้น เย็บตามความกว้างขององค์พระธาตุ และตกแต่งด้วยกระดาศีต่างๆ ให้สวยงาม ตามความเชื่อของชาวบ้านว่าพระเจดีย์ เทียบเท่ากับพระพุทธรูป จะมีความรู้สึกหนาวในฤดูหนาว ประชาชนจึงนิยมนำผ้าเหลืองหรือผ้าเนื้อดี ซึ่งอาจจะทำจากผ้าธรรมดาหรือผ้าแพรวาวและกว้างตามขนาดของพระธาตุมาห่มคลุมไว้ และถือกันว่าผู้ได้ถวายทานผ้าตุ้มพระธาตุ จะได้รับกุศลอันยิ่งใหญ่

ผ้าตุ้มพระเจ้า ก็คือผ้าคลุมพระอังสาของพระพุทธรูปตามความเชื่อของชาวบ้านว่าพระพุทธรูป จะมีความรู้สึกหนาวในฤดูหนาว เนื่องจากทางล้านนามีอากาศหนาวเย็น ประชาชนจึงนิยมนำผ้าเหลือง ซึ่งอาจจะทำจากผ้าธรรมดาหรือผ้าแพรวาวและกว้างตามขนาดของพระพุทธรูปมาห่มคลุมไว้ ถือกันว่าผู้ได้ถวายผ้าตุ้มพระเจ้าหรือถวายผ้าคลุมนี้ จะได้รับบุญกุศลอันยิ่งใหญ่

ผ้าคลุมพระเจ้า

ผ้าแทนสงฆ์ เป็นผ้าผืนยาวที่ปูลาดบนแท่นสำหรับให้พระสงฆ์นั่งในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจจะเป็นผ้าสีขาวหรือเหลืองมีขนาดกว้างประมาณ 1 - 1.3 เมตร ยาวประมาณ 4 - 5 เมตร โดยทั่วไปวิหารของวัดจะทำแทนสงฆ์ทางด้านขวามือของพระประธานใกล้ผนังวิหาร และมักเป็นแท่นปูนหรือไม้ที่ถาวร

ผ้านั่ง หรือผ้าสะลีนั่ง คือ ผ้าอาสนะที่ปูให้พระสงฆ์นั่งเฉพาะรูปเดียว โดยทั่วไปจะมีลักษณะคล้ายพูกขนาดเล็กมีขนาดกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 100 - 150 เซนติเมตร เย็บปลอกด้วยผ้าสีเข้ม เช่น ดำ แดง ส่วนด้านขอบจะเย็บด้วยผ้าต่างสี ส่วนใหญ่จะเป็นสีขาวและจะยึดด้วยฟาง ผ้านั่งนี้ปกติมักจะปูวางอยู่บนพื้นแทนสงฆ์และมักจะมีหมอนผาหรือหมอนอิงวางไว้ด้านข้างหรือด้านหลัง เพื่อให้พระสงฆ์ได้นั่งพิงหลังด้วย

ผ้าพาด (อ่าน ผ้าป่าด) ผ้าสังฆา ผ้าพาด หมายถึง ผ้าตามลักษณะการใช้งานคือใช้พาดบนบ่าซ้าย ถ้าเป็นผ้าที่พาดบนอังสาของพระภิกษุแล้ว อาจเรียกด้วยศัพท์ภาษาบาลีว่าผ้าสังฆาฏิ ปกติแล้วผ้าพาดเป็นผ้าที่ผู้ชายใช้พาดบ่าเพื่อไปวัด ลักษณะเป็นผ้าหน้ากว้างประมาณ 1 คืบ ยาวประมาณ 1 เมตร อาจเป็นผ้าพื้นสีขาวหรือสีอื่น ซึ่งมักทอหรือขีดหรือจกเป็นลวดลายต่างๆ ตามที่เห็นว่าสวยงาม ผ้ดังกล่าวนี้บางครั้งจะเรียกว่า ผ้าเซ็ด (อ่าน ผ้าเจ็ด)

ผ้ามัดดอก ผ้าที่พระภิกษุใช้มัดรวบผ้าสังฆาฏิไว้ในระดับอก เรียกผ้าชนิดนี้อีกอย่างหนึ่งว่า ผ้ากัมพล

ผ้ามุงสังฆะ ผ้าที่ซึ่งอยู่เหนือแทนสงฆ์ สูงจากพื้นขึ้นไปประมาณ 2 เมตร มีลักษณะคล้ายกับผ้าเพดาน แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผ้าผืนยาว และมีขนาดกว้างยาวเท่ากับขนาดของแทนสงฆ์ที่อยู่ด้านล่าง ผ้ามุงสังฆะนี้จะมีทั้งที่ทำด้วยผ้าสีพื้นและผ้าที่มีลวดลาย มักจะมีการตกแต่งประดับรอบๆ ชายผ้าที่ห้อยลงมาด้วยตาข่าย หรือพู่ห้อยอย่างสวยงาม

ผ้ามูลจนะ ชาวไทลื้อเรียกว่า ผ้าจัวร์ มีลักษณะเป็นผ้าผืนสี่เหลี่ยม กว้างประมาณ 25 เซนติเมตร ยาวประมาณ 35 เซนติเมตร ส่วนบนของผ้าจะซิงติดกับแท่งไม้เล็กๆ รูปตัวที บางครั้งก็จะซิงผ้าบนโครงไม้รูปสามเหลี่ยม ตรงกลางจะมีแท่งไม้พาดยึดติดติดยาวลงมา ประมาณ 40 - 50 เซนติเมตร เป็นด้ามสำหรับใช้ถือขณะทำพิธี ผ้ามูลจนะนี้จะมีทั้งสีล้วนและสีลาย บางครั้งทำด้วยผ้าทอด้วยเทคนิคต่างๆ และจากมีลวดลาย หรือเป็นผ้าเส้นใยสังเคราะห์จากโรงงาน และมักจะมีการประดับตกแต่งบนผืนด้านหน้าอย่างสวยงามด้วยแถบผ้าริบบิ้นจีน ลูกปัดเลื่อมหรือกระดาษสีตัดเป็นรูปต่างๆ แล้วเย็บติดลงบนผ้า ส่วนขอบรอบๆ ก็จะตกแต่งด้วยอุบะ ตาข่าย หรือพู่ห้อยหลากสีสวยงามเมื่อเข้าไปวิหารของวัดไทลื้อส่วนใหญ่จะพบผ้ามูลจนะ ตั้งเสียบอยู่บนฐานเบื้องหน้าพระประธาน ผ้านี้จะใช้ทำพิธีเมื่อฆราวาสไปทำบุญที่วัดในช่วงเข้าพรรษา เมื่อทำบุญเสร็จแล้วจะกรวดน้ำ ก็จะถือผ้ามูลจนะเบาๆ ส่วนมืออีกข้างก็จะกรวดน้ำไปพร้อมๆ กัน

ผ้ามูลจนะ

ผ้าอังสะ หมายถึง ผ้าคล้องไหล่หรือเฉียงไหล่ของภิกษุสามเณร เป็นผ้าใส่ลำลองของพระสงฆ์สามเณรเวลาอยู่ในวัดและมีความคล่องตัวในการทำงาน เพราะสามารถระบายความร้อนและซับเหงื่อได้ดี การทำผ้าอังสะนิยมตัดผ้ายาวประมาณ 1.5 เมตร กว้างประมาณ 20 - 25 นิ้ว เย็บชายและประกบให้ชายด้านหน้าสั้น ด้านหลังยาวเย็บติดกันที่ใต้รักแร้สามารถสอดแขนเข้าได้โดยสะดวก และสวมเฉียงบ่าซ้ายป้ายมาทางขวา

ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าอาบ ตรงกับผ้าจำนำพรรษา คือเป็นผ้าที่พระภิกษุสามเณรใช้ผลิตเพื่ออาบน้ำ

ผ้าไตรเอก เป็นคำเรียกผ้าจัวร์ด้วยความคิดแบบท้องถิ่นล้านนา

ผ้าแม้ม ผ้าที่เปลาะขึ้นให้หนา โดยมากพระภิกษุมักใช้ผ้าแม้มนี้เป็นที่รองนั่งเฉพาะคน

ผ้ารองเทื่อ (อ่าน ผ้าสองเทื่อ) ผ้าสำหรับซับเหงื่อของพระภิกษุสงฆ์นี้ ปัจจุบันเรียกกันว่าผ้าอังสะหรือ อังสา ชาวล้านนาเรียกว่า ผ้ารองเทื่อ บางแห่งเรียก สไบ สมัยโบราณอาจจะไม่จำเป็น ประกอบกับผ้าหายาก จึงไม่ต้องมีผ้ารองเทื่อ ต่อมาจึงทำขึ้นใช้ทั่วไป ผ้านี้เป็นผ้าหน้ากว้างประมาณ 20 - 40 เซนติเมตร ยาวประมาณ 150 เซนติเมตร พับครึ่งให้ชายด้านหน้าสั้นกว่าด้านหลังประมาณ 10 เซนติเมตร แล้วจึงเย็บประมาณตรงที่เอวให้ติดกันยาวลงไปด้านล่างเกือบ จะถึงชายผ้าด้านหน้าให้เหลือเป็นชายที่ไม่เย็บประมาณ 10 เซนติเมตร เมื่อเรียบร้อยแล้วจึงนำไปย้อมด้วยสีแก่นขนุน หรือหัวขมิ้นตามความต้องการผ้ารองเทื่อนี้ใช้เมื่อจะห่มจีวร โดยเฉพาะหน้าร้อนซึ่งมีเหงื่อออกมาก ทำให้จีวรเปื้อนได้ง่ายและต้องซักบ่อยครั้ง ใน

สมัยก่อน การซักจีวรที่ทำด้วยผ้าทอลำบากพอสมควร มีน้ำหนักมากและอมน้ำด้วย แต่ถ้าใช้ผ้ารองเหงื่อที่ซับเหงื่อไว้ด้านในไม่ให้ซึมหรือซึมน้อยลง ก็ไม่จำเป็นต้องซักจีวรบ่อยๆ ทั้งนี้ผ้ารองเหงื่อยังซักง่ายกว่าเพราะมีขนาดเล็ก และเวลาที่ทำงานอยู่ในวัด พระภิกษุสงฆ์สามารถใส่เฉพาะผ้ารองเหงื่อโดยไม่ต้องห่มจีวรแต่ไม่ถึงกับเปลือยท่อนบนเพราะมีผ้ารองเหงื่อซ้อนอยู่

ผ้าสบง คือ ผ้านุ่งของพระภิกษุ ทำจากผ้าขาวมาตัดยาวประมาณ 1.5 เมตรหรือ 2 เมตร กว้าง 1 เมตร เย็บหัวท้ายทำแถบกว้างประมาณหนึ่งนิ้วครึ่ง เย็บโดยรอบทั้งสี่ด้านแล้วย้อมผาดด้วยเปลือกขนุนและสีอื่นๆ ตามพระวินัยใช้เป็นผ้านุ่งของพระภิกษุสามเณร

ผ้าสังฆาฏิ ในประเทศอินเดียฝ่ายเหนือ ในฤดูหนาวหิมะตก อากาศหนาวมากๆ พระภิกษุสงฆ์ในถิ่นนั้นอยู่ด้วยความลำบาก เวลาออกนอกสถานที่หรือเดินทางไปต่างๆ พระมหากัสสปะเถระ เห็นความจำเป็นที่ภิกษุต้องมีผ้าห่มกันหนาวเพิ่มขึ้น จึงขอพระบรมพุทธานุญาตทำจีวรหรืออุตราสงค์เพิ่มขึ้นอีกผืนหนึ่งมีขนาดเท่ากับจีวร ผ้าอุตราสงค์หรือผ้าห่มคลุมห่มซ้อนในฤดูหนาว เรียกว่าสังฆาฏิ ในเมืองไทย พระสงฆ์มอญและพระธรรมยุติกนิกายนิยมห่มผ้าสังฆาฏิซ้อนเข้าไปเวลาเดินทางหรือเข้าไปในหมู่บ้าน สำหรับพระสงฆ์ไทยเดิมหรือมหานิกายนั้นไม่นิยมซ้อนเพราะอากาศร้อน จึงพับให้เป็นระเบียบและพาดบ่าด้านซ้าย เรียกว่า สังฆาฏิ ดังที่เห็นกันทั่วไป และสาเหตุที่ต้องนำผ้าจีวร สบง สังฆาฏิ ทั้งสามผืนนี้ไปในทุกสถานที่นั้น เนื่องจากปรากฏในพระวินัยหมวดอดิเรกวรรคปาจิตติยกัณฑ์ว่า ภิกษุใดอยู่ปราศจากไตรจีวรคืนหนึ่งต้องอาบัติปาจิตติย

รูปแบบการครองผ้าจีวร และการพาดผ้าสังฆาฏิ ของพระสงฆ์ และพระพุทธรูป

ผ้าสีแจ่ง คือ ผ้าที่มีสีมูมซึ่งเป็นสีเหลืองจตุรัส เป็นผ้าที่มีมาในยุคหลัง คือ เมื่อได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตกแล้ว คือตรงกับ “ผ้าเช็ดหน้า” ในยุคปัจจุบัน ในสมัยก่อนใช้ผ้าเช็ด (อ่าน “ผ้าเจ็ด”) เพื่อใช้ซับเหงื่อโคล และใช้ผ้าตอง คือ ผ้าขาวม้าเป็นผ้าสารพัดประโยชน์ ซึ่งก็หมายรวมว่าเป็นผ้าที่ใช้เช็ดหน้า และซับเหงื่อโคลได้ด้วย

ผ้าปังสุกุล (อ่าน ผ้าปังสุกุน) ผ้าปังสุกุล ตรงกับผ้าปังสุกุลของไทยกลาง ตามศัพท์แปลว่า ผ้าเปื้อนฝุ่น ผ้าคลุกฝุ่น เพราะตามประวัติดั้งเดิมสมัยพระพุทธเจ้านั้น พระภิกษุสงฆ์จะพากันออกแสวงหาผ้านุ่งห่มตามป่าช้า ซึ่งชาวบ้านที่ได้นำศพไปเผาหรือฝังมักจะเลิกผ้าออกไว้ข้างนอกแล้วพาดไว้ใกล้ๆ

เชิงตะกอนหรือตามกิ่งไม้ บางกรณีติดอยู่กับศพเลยทีเดียว เมื่อพระสงฆ์ไปพบเข้าถือว่าข้าวของเหล่านี้ นับเป็นสาธารณะไม่มีเจ้าของแล้วจึงเข้าไปดูเห็นผ้าที่ต้นตองการแล้วก็ดึงออกจากศพ เมื่อเห็นลักษณะต่างๆ เป็นอนุสาวรีย์เปล่งอุทานออกมาว่า “อนิจจา วต สงขารา อุปทวยธมมิโน อุปชิตาวา นิรุณนติ เตสํ วูปสโม สุโข” การที่พระสงฆ์เข้าถึงผ้าออกจากศพหรือดึงลงจากกิ่งไม้ในป่าช้า เลยกกลายเป็นประเพณีชักผ้าบังสุกุล สืบมาจนถึงทุกวันนี้

พิธีการชักผ้าบังสุกุล

ผ้าป่า หมายถึงผ้าที่ควรแก่การใช้ของพระสงฆ์ ที่นำไปวางทอดไว้เสมือนว่าเป็นผ้าทิ้งอยู่ในป่าเพื่อที่ พระจะได้ชักผ้า นั้น เป็นการอุปมาว่าได้ชักเอาผ้าบังสุกุลจากป่าช้านั่นเอง

ผ้ากฐิน (มักออกเสียงเป็น ผ้ากัณลิน) คำว่า “กฐิน” มาจากภาษาบาลีแปลว่าสะดึง ผ้ากฐิน จึงหมายถึง ผ้าที่ถวายแก่พระสงฆ์เพื่อตัดเย็บเป็นจีวรด้วยไม้สะดึง หลังจากวันออกวัสสาหรือออกพรรษาแล้ว จะเป็นกาลเวลาที่ทอดกฐินเรื่อยไปจนถึงวันยี่เป็ง หรือวันเพ็ญเดือนสิบสองของภาคกลาง การทอดกฐิน คือ การนำเอาผ้ากฐินไปถวายต่อหน้าพระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูป โดยไม่เจาะจงว่าจะถวายให้แก่พระรูปใด เพื่อที่ พระสงฆ์จะได้ตกลงและแจกจ่ายกันเอง

หมอน นอกจากจะเป็นเครื่องเรือนใช้ในการนอนแล้ว หมอนยังมีหน้าที่ใช้การประกอบทาง พิธีกรรมล้านนา เช่น ใช้ประกอบเครื่องสืบชะตา ใช้สำหรับประกอบเครื่องอาสนาหรือจอนนอน ใช้สำหรับ เครื่องประกอบในพิธีอุปสมบทแบบล้านนา ใช้สำหรับเครื่องประกอบงานกฐิน ใช้สำหรับเครื่องประกอบงาน ขึ้นบ้านใหม่ ใช้สำหรับประกอบเฮื่อนตานหรือสะเปาในพิธีกรรมงานศพ และทำหมอนเพื่ออุทิศให้แก่ ผู้ล่วงลับ ปัจจุบันความนิยมในการใช้หมอนในบริบทสังคมลำปางได้หายไป รวมถึงกระบวนการทำและ แหล่งผลิตหมอนแบบโบราณในขณะหมอนแบบอีสานได้รับการส่งเสริมให้มีการจำหน่ายโดยทั่วไป

ซึ่งมีราคาถูกกว่าหมอนแบบล้านนา ประกอบกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านนี้ลดลงอีกด้วย หมอนในวัฒนธรรมลำปางนั้นพบปรากฏหลักฐานการใช้หมอนในรูปแบบต่างๆ ในภาพจิตรกรรมหรืองานประติมากรรมปูนปั้น งานจำหลักไม้ เช่น ภาพจิตรกรรม เรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ วัดสบลี อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พระไสยาสน์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง งานจำหลักไม้แท่นจองสังข์ วัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ เป็นต้น

รูปแบบการใช้หมอนผาและหมอนแก้ว เป็นหมอนรองเศียรพระพุทธรูปปางไสยาสน์ เทคนิคงานปูนปั้น
วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

หมอนที่พบในกลุ่มวัฒนธรรมลำปาง สามารถแยกประเภทตามรูปร่าง ตามลักษณะทางกายภาพภายนอกของการเย็บหมอนให้เป็นรูปร่างต่างๆ เช่น หมอนสี่ หมอนหก หมอนทก หมอนแก้ว หมอนป่อง หมอนผา หมอนวงเดือน หมอนอึ่ง และการแยกตามลักษณะหน้าหมอน คือการแยกประเภทตามเทคนิคการทำหน้าหมอน เช่น หน้าหมอนแบบทอ หน้าหมอนแบบปัก หน้าหมอนแบบผ้าพื้น โดยในพื้นที่จังหวัดลำปางยังพบกลุ่มที่ผลิตหมอนในรูปแบบล้านนาเพื่อจำหน่ายมีทั้งหมด 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มการทำหมอนบ้านไร่ศิลาทอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง
2. กลุ่มทำหมอนผาเอี้ยงคำ ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม
3. กลุ่มทำหมอนบ้านแม่วะ ตำบลแม่วะ อำเภอเถิน

โดยเฉพาะกลุ่มทำหมอนบ้านแม่วะอำเภอเถิน ยังมีการสืบทอดการทำหมอนรูปแบบโบราณ หมอนทก หมอนป่องและหมอนผา ซึ่งมีการปักหน้าหมอนด้วยเทคนิคการตกแต่งหลากหลายรูปแบบและ

มีบทบาทความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการใช้หมอนอย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น หมอนผापักรูปนาค การปักเป็นรูปนาคจะใช้สำหรับอุปสมบทพระใหม่หรือใช้รับรองพระสงฆ์ เมื่อนิมนต์มายังบ้านก็จะใช้หมอนรูปนาคเพื่อรับรอง ซึ่งให้พระสงฆ์นั่งบนพูกที่มีผ้าหลปฐรองนั่งด้วย หรือพ่อหนานที่เคยอุปสมบทมาก่อนก็สามารถใช้หมอนผารูปนาคในการพักพิงได้ ในส่วนผู้ที่ไม่เคยอุปสมบทจะไม่สามารถนั่งพิงหมอนผารูปนาคนี้ได้ ในส่วนหมอนผापักรูปดอกไม้ลายเครือเถาจะใช้สำหรับสตรีหรือผู้ชายที่ไม่เคยผ่านการอุปสมบท มาก่อน

หมอนสี่

หมอนหก

หมอนเก้า

หมอนป่อง

หมอนผา

หมอนวงเดือน

หน้าหมอนแบบทอ

หน้าหมอนแบบปัก

หน้าหมอนแบบผ้าพื้น

หมอนผารูปนาค

หมอนผารูปดอกไม้

เครื่องหลาง

กลุ่มที่ 4 เครื่องแต่งกาย

วิถีการแต่งกายของชาวล้านนาจะมีลักษณะร่วมที่บ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่น แต่ทว่ายังมีรายละเอียดในเรื่องของการแต่งกายของชาวล้านนาที่แตกต่างกัน โดยมีรูปแบบเฉพาะท้องถิ่นที่สามารถบ่งบอกถึงพื้นที่หรือที่มาของผ้านั้นๆ ได้ จากการบ่งชี้ผ่านลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าอย่างชัดเจน สามารถแยกแยะรูปแบบเครื่องแต่งกายระหว่างชายหญิงได้ดังนี้ เครื่องนุ่งห่มชาย เมื่อเข้าสู่ยุรุ่น ชายชาวล้านนาโดยนิยมนการสักขาลายหรือขาดำ ซึ่งจะมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การสักขายาวและการสักขาก้อม โดยการสักขายาวจะเป็นการสักตั้งแต่เอวลงมาเสมอเข้าเล็กน้อย ส่วนสักขาก้อมจะเป็นการสักในช่วงเอวถึงกลางขา กล่าวกันว่า หญิงสาวจะเมินชายหนุ่มที่ปล่อยขาและสะโพกขาวเพราะถือว่าเป็นคนซื่อสัตย์ ผ้านุ่งของชายเป็นผ้าพื้น ซึ่งมีวิธีนุ่ง 3 แบบคือ วิธีที่ 1 นุ่งแบบปกติจะจับรวบตรงเอวแล้วหนีบตรงกึ่งกลางมีบางส่วนเหลือปล่อยห้อยลงมาจากเอว วิธีที่ 2 จับรวบหนีบตรงเอวส่วนชายอีกด้านหนึ่งดึงไปหนีบไว้ด้านหลังคล้ายการนุ่งโจงกระเบน เรียกว่า “นุ่งผ้าต้อย” ส่วนแบบที่ 3 เป็นการนุ่งผ้าที่ต้องการความกระชับรัดกุมจนมองเห็นสะโพกทั้งสองข้างและเห็นรอยสักได้ชัดเจน เรียกว่า “เค็ดม้าม” หรือการนุ่งแบบถกเขมร ในการนุ่งผ้าทั้ง 3 แบบนี้ ส่วนบนจะเปลือยอก ส่วนเตี่ยวหรือกางเกงที่นิยมนุ่งในปัจจุบันนั้นเป็นของที่มาทีหลัง เรียกว่าเตี่ยวสะตอ เตี่ยวนี้ตัดเย็บจากผ้าฝ้ายทอมือแต่เจ้านายและผู้มีอันจะกินนั้นมักเลือกสรรวัสดุที่ประณีตมีคุณค่าและราคาสูงหรือเป็นผ้าทอนำเข้าจากต่างประเทศ เครื่องนุ่งห่มในวิถีชีวิตโดยทั่วไปชายชาวล้านนาจะไม่สวมเสื้อ แม้ยามหนาวก็จะใช้ “ผ้าตุ้ม” ปกคลุมร่างกาย ผ้าตุ้มนั้นนิยมใช้ทั้งชายและหญิง สีผ้าจะย้อมด้วยสีจากพืช เช่น คราม มะเกลือ หรือแก่นขนุน เป็นต้น

การแต่งกายของบุรุษและสตรี

ที่มา : เพจเฟซบุ๊ก ผ้าและสิ่งถักทอไท

เครื่องนุ่งห่มของผู้หญิง แต่เดิมนั้นหญิงสามัญชนชาวล้านนาและตามชนบทอื่นๆ ไม่นิยมสวมเสื้อและเปลือยอก ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาแต่จะใช้ผ้าฝ้ายยาวคล้ายผ้าแถบ พันรอบอก หรือคล้องคอปปล่อยชายปิดส่วนอกหรือพาดไหล่ปล่อยชายทั้งสองข้างไปด้านหลัง แต่ผ้าด้านหน้าจะปิดคลุมทรงอกหรือไม่ก็ได้ หรือจะห่มเฉียงที่เรียกว่า “สะห้วย” แล้วแต่ความสะดวกของผู้แต่ง หากอากาศหนาวก็จะใช้ผ้าตุ้ม ทั้งนี้การแต่งกายของผู้หญิงจะนิยมเกล้ามวยสูงกลางศีรษะและปักปิ่นหรือเสียบดอกไม้ประดับ ส่วนการนุ่งท่อนล่างจะ

นิยมนุ่งซิ่น โดยผ้าซิ่นแบบที่ใช้งานปกติเป็นตัวซิ่นที่ทอลายขวาง สีของผ้าซิ่นจะย้อมด้วยพืชที่ให้สีต่างๆ และมีส่วนตีนซิ่นหรือเชิงผ้าซิ่นสีอื่น กว้างประมาณหนึ่งคืบมาต่อเข้ากับส่วนชาย ส่วนผ้าที่นำมาต่อกับส่วนเอวมักจะกว้างประมาณหนึ่งคืบนิยมใช้สีขาว โดยผ้าซิ่นล้านนาส่วนมาก จะมีโครงสร้างคล้ายกัน คือประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่

1. หัวซิ่น เป็นส่วนบนสุดของซิ่น ไม่นิยมทอลวดลาย บางแห่งใช้ผ้าขาว แดง น้ำตาล หรือดำ เย็บเป็นหัวซิ่น และเน้นพกไว้ มองไม่เห็นจากภายนอก
2. ตัวซิ่น เป็นส่วนหลักของซิ่น อาจมีการทอลวดลายริ้วสลับสีแนวขวาง ขนานกับลำตัวในลักษณะของลวดลายที่กลมกลืนโดยรวม หากแต่ในรายละเอียดกลับมีการใส่เส้นสีตัดกัน ให้เกิดมิติ
3. ตีนซิ่น เป็นส่วนสุดของซิ่น ในบางท้องถิ่นนิยมทอลวดลายเป็นพิเศษโดยเฉพาะ มีขนาดแคบข้าง กว้างข้าง ที่ทอด้วยเทคนิคการจก เช่น ซิ่นตีนจก ขณะที่ซิ่นในชีวิตประจำวันจะต่อด้วยผ้าพื้นสีเข้ม

ลักษณะการเรียกส่วนประกอบผ้าซิ่น

การแต่งกายไปวัด

อัตลักษณ์ผ้าซิ่นตีนจกลำปาง

บริบทวัฒนธรรมการใช้ผ้าในพื้นที่จังหวัดลำปาง ในภาพรวมนั้น เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับวิถีวัฒนธรรมการใช้ผ้าแบบล้านนาหรือวัฒนธรรมของกลุ่มชาวไทยวนซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดภาคเหนือตอนบนดังได้จำแนกรายละเอียดมาในข้างต้น และมีพัฒนาการที่เชื่อมโยงสอดคล้องกับพื้นที่อื่นๆ มาโดยตลอด อีกปัจจัยหนึ่งซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อวัฒนธรรมผ้าในแต่ละพื้นที่นั้น คือ การอพยพ

เคลื่อนย้ายของกลุ่มผู้คนไปในพื้นที่ต่างๆ ทั้งผ่านแนวคิดเรื่องการค้า ศาสนา การเมือง การสงคราม หรือ การโยกย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ในที่อุดมสมบูรณ์กว่า ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุผลสำคัญต่อการส่งต่อ และการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและเป็นที่มาของความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ของภาคเหนือ ภายหลังจากการปฏิรูปหัวเมืองล้านนาให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามและ ได้มีการจัดระเบียบพื้นที่ขอบเขตการปกครองใหม่ การกำหนดขอบเขตดินแดนที่ดินจากกรรมที่ดินที่ชัดเจน ซึ่งไม่สามารถที่จะเดินทางไปหาจับจองถิ่นที่อยู่ใหม่ได้ตามอิสระดังเช่นแต่ก่อน การอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน แบบโบราณจึงหายไปส่งผลให้วัฒนธรรมในพื้นที่ตกผลึกเป็นอัตลักษณ์ที่ชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้การ เปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ ยังส่งผลให้วัฒนธรรมการแต่งกายมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากเดิมที่มีการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือน เมื่อมีเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาอำนวยความสะดวกในเรื่อง ของการทำให้ง่ายมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการค้าขายที่จากเดิมใช้เส้นทางการค้าแบบกองคาราวานวัวต่างม้าต่าง และการล่องเรือ สู่ยุคของการใช้รถไฟเข้ามาอำนวยความสะดวกในการขนส่งมากยิ่งขึ้น ในช่วงปี พ.ศ.2459 เส้นทางรถไฟสายเหนือได้เดินทางมาถึงนครลำปาง ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายจากกรุงเทพฯ เข้ามาสู่ ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น กระแสความนิยมของสินค้าและเครื่องใช้ต่างๆ ที่มาพร้อมกับรถไฟ ส่งผลการลดบทบาท และความนิยมต่างๆ เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ตีนจกไหล่หิน

ตีนจกไหมราชสำนักลำปาง

ตีนจกฝ้ายไหล่หิน

อัตลักษณ์แห่งผ้าของจังหวัดลำปางที่โดดเด่นประการหนึ่ง คือ ชินตีนจกลำปาง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ชินตีนจกที่ใช้ในราชสำนัก จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับชินตีนจกในราชสำนักเชียงใหม่ เพราะลำปาง และเชียงใหม่มีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ชินที่ใช้ในราชสำนักของลำปางจึงนิยมสั่งทำ จากเชียงใหม่เป็นหลัก ส่วนชินตีนจกที่ใช้ในกลุ่มชาวบ้านแถบชานเมืองของลำปางนั้น จะมีความแตกต่างจาก ชินในราชสำนัก คือ ลวดลายบนตีนจกจะไม่มีแบบแผนชัดเจน ขึ้นอยู่กับความชอบของผู้ทอ เน้นสีฉูดฉาด

ปัจจุบันชินตีนจกของลำปางนับได้ว่าเป็นชินตีนจกที่หาได้ยากที่สุด ในบรรดาผ้าชินตีนจกล้านนา ผ้าชินตีนจกลำปางนับได้ว่าเป็นผ้าชินที่มีเอกลักษณ์และมีความสวยงามเนื่องจากเป็นกลุ่มชินที่ได้รับอิทธิพล ทั้งจากเชียงแสนและจากราชสำนักเชียงใหม่ โดยลวดลายส่วนใหญ่ของผ้าชินรุ่นแรกนั้นจะอยู่ในกลุ่มชิน ตระกูลเชียงแสน โดยจะเน้นการจก ลวดลายที่ไม่ค่อยถี่มากนัก และจกบนผ้าพื้นสีแดงเป็นหลักและลดทอน ในส่วนของเส้นออกไป แตกต่างจากผ้าชินจกของทางเชียงใหม่ที่จะจกลายให้ถึงจนเต็มเนื้อผ้า นอกจากนี้

เอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของขึ้นตีนจกลำปาง นั่นก็คือ การจกสายที่เรียกว่าลายเครือกาบหมากหรือ คัวะดอกเอื้อง ซึ่งเป็นกลุ่มสายที่พบในเขตพื้นที่เมืองลำปางและเมืองลองเท่านั้น เนื่องจากเมืองลองเคยเป็นส่วนหนึ่งของนครลำปาง เป็นแหล่งทอตีนจกที่สำคัญให้กับเมืองลำปางตั้งแต่อดีตและได้มีการพัฒนาต่อมา แต่เนื่องด้วยเป็นขึ้นที่จะใช้ในโอกาสพิเศษเท่านั้นจึงทำให้ขาดการสืบทอดและสูญหายไป ลักษณะที่โดดเด่นของตีนจกลำปาง คือ การเล่นสีในการจก ซึ่งขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ทอ สามารถปรับเปลี่ยนสีได้ตามความชอบหรือความต้องการของผู้ทอเองโดยไม่ได้คำนึงถึงรูปแบบสีว่าจะต้องเหมือนกันตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งจะไม่พบเทคนิคการทอในลักษณะนี้ในกลุ่มวัฒนธรรมอื่น นอกจากนี้ยังมีสีที่มักนิยมนำมาจากในผ้าของกลุ่มผ้าขึ้นลำปางมักจะเป็นสีน้ำเงิน คราม และสีเขียวซึ่งทำให้ลวดลายมีสีสันที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของขึ้นตีนจกลำปางอีกประการหนึ่ง โครงสร้างของรูปแบบการจกส่วนใหญ่จะเน้นการจกสายโคม สายชั้น และลายนกหรือลายหงส์กินน้ำร่วมต้น ลวดลายมีขนาดใหญ่เนื่องจากลวดลายเครือให้มีขนาดลดลงเพื่อเพิ่มเนื้อที่ให้กับลายหลัก ซึ่งถือเป็นโครงสร้างหลักในการจกสายของผ้าขึ้นตีนจกลำปาง พัฒนาให้ลวดลายมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น ลายโคมหงส์ดำ ลายเครือกาบหมาก ลายเชียงแสน หงส์คู่ ลายโคมขอหัก(ขอผักกูด) เอกลักษณ์ที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของขึ้นตีนจกลำปางที่ไม่เหมือนที่อื่นคือ ตัวชั้นซึ่งโดยปกติจะเป็นชั้นเหลืองละกอนหรือชั้นตามะนาว ยังมีการใช้สีที่เป็นคู่สีพิเศษกว่าเมืองอื่น โดยจะใช้สีเขียวและสีแดง โดยให้สีแดงเป็นสีพื้นและทองขวางด้วยสีเขียว ซึ่งเป็นความนิยมในกลุ่มผ้าขึ้นลำปาง

ผ้าขึ้นตีนจกไหล่หิน

ที่มา : รูปภาพสินค้าจากร้านผ้าขึ้นตีนจกลำปาง

แหล่งผลิตผ้าที่มีอัตลักษณ์จังหวัดลำปาง

แหล่งผลิตผ้าที่มีอัตลักษณ์จังหวัดลำปาง สามารถแบ่งตามกรรมวิธีการผลิต กรรมวิธีในการทอผ้า คือ การกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน กรรมวิธีการผลิต ลวดลายแบ่งเป็น 3 หมวด คือ

1. **ผ้าทอโบราณ** ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตผ้าทอที่ยังคงรูปแบบประเพณีซึ่งได้รับการสืบทอดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางพบว่ายังคงมีกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอแบบโบราณจำนวนมาก ดังนี้

1. กลุ่มทอผ้างามซิ่นม่อน บ้านกิวหลวง อำเภอแม่ทะ
2. กลุ่มทอผ้าลุ่มน้ำมอญ อำเภอเมืองปาน
3. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าฝ้ายปั่นมือย้อมสีธรรมชาติ บ้านนาเดา อำเภอเสริมงาม
4. กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยหลวง อำเภอเมืองลำปาง
5. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าตีนจก บ้านเหล่า อำเภอเมืองลำปาง
6. กลุ่มทอผ้าวัดพระเจดีย์ขาวหลัง อำเภอเมืองลำปาง
7. กลุ่มทอผ้าที่กระตุก บ้านไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา
8. วิสาหกิจชุมชนผ้าทอมือก๊อวกลุ่มสตรี (ชาวปกากะญอ) บ้านแม่สำน อำเภอแม่เมาะ
9. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปักผ้าไยกันซง (ชาวม้ง) บ้านใหม่พัฒนา อำเภอเมืองปาน
10. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านท่าช้าง อำเภอเถิน
11. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าตีนจกและผ้าพื้นเมือง บ้านปางกุ่ม อำเภอเถิน
12. วิสาหกิจชุมชนผ้าปักอิวเมี่ยน จากขุนเขาสู่สากล บ้านเลาสู อำเภอถาว
13. กลุ่มทอผ้าไทลื้อบ้านขุนแหง ตำบลปงเตา อำเภอถาว

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้า ได้แก่ ลายงามซิ่นม่อน ลายซิ่นตาหมูโบราณ ลายน้าเต้า ลายไทกาหม้อโบราณ ลายขวาง ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุล ลายพริกหน้อย ลายดอกสร้อย เป็นต้น

กลุ่มทอผ้าไทลื้อบ้านขุนแหง อำเภอถาว จังหวัดลำปาง

ผลิตภัณฑ์ผ้าและเครื่องแต่งกายรูปแบบดั้งเดิมของชุมชนไทลื้อบ้านขุนแหง อำเภองาว จังหวัดลำปาง

ผลิตภัณฑ์ผ้าลวดลายประยุกต์ของชุมชนไทลื้อบ้านขุนแหง อำเภองาว จังหวัดลำปาง

2. **ผ้าทอประยุกต์สี่ธรรมชาติ** เป็นกลุ่มที่คงไว้ซึ่งเทคนิคการทอผ้าแบบโบราณเอาไว้ เช่น ขั้นตอนการทอ และการย้อมสีธรรมชาติ เมื่อได้ผืนผ้าตามต้องการแล้วได้มีการนำเอาผ้าที่ผลิตนั้นนำมาตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์วิถีชีวิตสมัยใหม่ เช่น ผลิตภัณฑ์ที่ทำการแปรรูป ผ้าปูโต๊ะ ผ้ารองจาน ผ้ารองแก้ว ผ้าพันคอ กระเป๋าโทรศัพท์ กระเป๋าสะพาย ยาม ปลอกหมอน ผ้าถุง เสื้อพื้นเมืองผ้าคลุมไหล่ เป็นต้น แหล่งทอประยุกต์สี่ธรรมชาติในพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้แก่

1. กลุ่มทอผ้าบ้านน้ำหลง อำเภอสบปราบ
2. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านท่าโป่ง อำเภอเสริมงาม
3. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านฮ่องฮี อำเภอเสริมงาม
4. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านทุ่งรวงทอง อำเภอสบปราบ
5. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง บ้านแม่กัวะนอก อำเภอสบปราบ
6. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหม บ้านนาไม้แดง อำเภอสบปราบ
7. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านวังยาว อำเภอสบปราบ
8. กลุ่มทอผ้าบ้านทุ่งกูด้าย อำเภอห้างฉัตร
9. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าด้วยใจ ผาปังกลาง อำเภอแม่พริก
10. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าลายสายฝน บ้านหลุก อำเภอแม่ทะ
11. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ
12. วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ผ้า บ้านไผ่ทอง อำเภองาว
13. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าวิเชตนคร บ้านใหม่ผ้าขาว อำเภองาว
14. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านทุ่งจี้ อำเภอเมืองปาน
15. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า บ้านทุ่งกว่า อำเภอเมืองปาน
16. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง บ้านใหม่ อำเภอวังเหนือ
17. วิสาหกิจชุมชนผ้าทอประดิษฐ์ บ้านผาซ่อ อำเภอวังเหนือ
18. วิสาหกิจชุมชนฮักทอ (HUGTOR) บ้านสบสัน อำเภอวังเหนือ
19. วิสาหกิจชุมชนทอผ้าพื้นเมือง บ้านฮ่างวังแก้ว อำเภอวังเหนือ
20. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มงานปักและประดิษฐ์ผ้าฝ้าย - ผ้าขาว บ้านพิชัย อำเภอเมืองลำปาง
21. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฟืมทอผ้าทอ้อมสี่ธรรมชาติ บ้านหลวง อำเภอเมืองปาน
22. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติ บ้านแจ้ซ้อเหนือ อำเภอเมืองปาน
23. วิสาหกิจชุมชนผ้าทอ้อมสี่ธรรมชาติ บ้านแจ้ซ้อเหนือ อำเภอเมืองปาน
24. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติ บ้านทุ่งยาง อำเภอเมืองปาน
25. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติ บ้านหัวเมือง อำเภอเมืองปาน
26. วิสาหกิจชุมชนทอผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติ บ้านแม่หมีใน อำเภอเมืองปาน

3. ตัดเย็บผ้าพื้นเมือง ได้แก่ การตัดเย็บเสื้อผ้า จากผ้าฝ้าย “เย็บด้วยจักรปักด้วยมือ” คิดค้นนำมา ตัดเป็นเสื้อผ้าและปกคลุมลายลงบนเนื้อผ้าตามที่ตลาดต้องการ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ และ นำเศษผ้าที่เหลือจากการตัดเย็บมาต่อยอดเป็นสินค้าอื่นๆ โดยมีผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น ดังนี้ กระเป๋าย่อม ต่างหู จากเศษผ้า ที่รัดผมจากเศษผ้า ผ้าเช็ดมือ เสื้อเย็บจักรปักมือ การปักผ้า แหล่งตัดเย็บผ้าพื้นเมืองในพื้นที่ จังหวัดลำปาง ได้แก่

1. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผ้ามัดย้อมบ้านแสนตอ ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา
2. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเย็บผ้าบ้านแม่หลง ตำบลวังพร้าว อำเภอเกาะคา
3. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมเย็บกระเป๋าผ้า บ้านห้วยคิง อำเภอแม่เมาะ
4. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มถุงมือด้ายถัก บ้านห้วยคิง อำเภอแม่เมาะ
5. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอและเย็บผ้าพื้นเมือง บ้านทุ่งฮี อำเภอวังเหนือ
6. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มหมอนผ้า บ้านนาเอียง อำเภอเสริมงาม
7. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปักผ้าด้วยมือ บ้านหลวง อำเภอเมืองปาน
8. วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ถักทอไหมพรม บ้านผาลาด อำเภอเมืองลำปาง
9. กลุ่มปักผ้าด้วยมือ บ้านแจ้ซ้อนหลวง ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน
10. การย้อมผ้าหม้อฮ่อม บ้านบ่อแฮ้ว ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าลุ่มน้ำมอญ อำเภอเมืองปาน

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าฝ้ายปั่นมือย้อมสีธรรมชาติ บ้านนาเดา อำเภอเสริมงาม

อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมและที่อยู่อาศัยลำปาง

นิยามความหมายของคำว่าที่อยู่อาศัยนั้น โดยภาพรวม หมายถึง อาคารบ้านเรือนที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออยู่อาศัย พักผ่อน ปกป้องภัยอันตรายจากธรรมชาติ มนุษย์ และสัตว์ รวมถึงอาคารที่ใช้ประกอบกิจกรรมอื่นๆ ในวิถีชีวิต โดยตัวอาคารนั้นมีพัฒนาการรูปแบบหน้าที่การใช้งานที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม ความเชื่อ ประเพณี ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารบ้านเรือน และนอกจากบ้านเรือนแล้วยังหมายรวมถึงอาคารที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมอื่นๆ ในวิถีชีวิตอีกด้วย

จากการศึกษาพบว่า อาคารสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง สามารถจำแนกประเภทออกเป็นสามกลุ่มกล่าวคือ กลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมประเภทอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย กลุ่มอาคารศาสนสถาน และกลุ่มอาคารราชการหรืออาคารสาธารณะ ทั้งสามกลุ่มมีวิวัฒนาการรูปแบบของตัวอาคาร ความเชื่อแนวคิดการสร้าง รวมถึงงานเชิงช่างที่มีรูปแบบและพัฒนาการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยต่างๆ โดยสามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังนี้

กลุ่มสถาปัตยกรรมประเภทบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในพื้นที่จังหวัดลำปาง

จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดลำปาง สะท้อนถึงช่วงระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่อาศัย และรูปแบบอาคารบ้านเรือนของผู้คนในอดีตมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน จากหลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบันพบว่า อาคารสถาปัตยกรรมในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นสามารถแบ่งออกตามรูปแบบและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ได้สองกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มอาคารบ้านเรือนแบบจารีตล้านนา และกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก ทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างทั้งรูปแบบตัวอาคาร หน้าที่การใช้งาน ระบบคติความเชื่อ และระบบโครงสร้างงานเชิงช่าง เนื่องด้วยปัจจัยทางประวัติศาสตร์ส่งผลให้เกิดตกผลึกทางวัฒนธรรมจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นหรือกลุ่มวัฒนธรรมนั้นๆ หรืออิทธิพลปัจจัยจากภายนอกที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมหรือความนิยมต่อกระแสวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาส่งผลให้จารีตเดิมได้รับการปรับเปลี่ยนและพัฒนาการก่อให้เกิดรูปอาคารสถาปัตยกรรมแบบใหม่ และยอมรับกันในสังคมวงกว้าง โดยรูปแบบลักษณะเฉพาะรวมถึงที่มาและพัฒนาการของอาคารที่อยู่อาศัยทั้งสองกลุ่มนั้นสามารถจำแนกรายละเอียด ได้ดังนี้

1) กลุ่มอาคารบ้านเรือนแบบจาริตล้านนา

กลุ่มเรือนล้านนา คือ กลุ่มเรือนที่มีลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม หน้าที่การใช้งาน และคติความเชื่อเกี่ยวกับเรือน ภายใต้บริบทวัฒนธรรมของล้านนา ซึ่งปัจจุบัน คือ พื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ลักษณะทางกายภาพของเรือนล้านนานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มตามวัสดุที่ใช้สร้างเรือน คือ เรือนเครื่องผูก เรือนขนาดเล็ก ที่สร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เสาและนิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง ส่วนพื้นจะใช้ไม้ไผ่สับแผ่เป็นแผ่นเรียกว่า ฟาก ฝาของเรือนใช้ไม้ไผ่สานหรือสับเป็นฟาก โครงสร้างส่วนหลังคาสร้างจากไม้ไผ่มุงหลังคาด้วยหญ้าคาหรือใบตองตึง ตัวอาคารทั้งหลังจะถูกยึดตรึงองค์ประกอบของเรือนเข้าด้วยกันด้วยวิธีผูกมัดด้วยดอกหรือหวาย ภาษาไทยจึงเรียกว่า เรือนเครื่องผูก ภาษาล้านนาเรียกว่า เอือนตูป หรือ เอือนตูปอย่าง หรือ เอือนไม้บัว ตัวอาคารสามารถใช้งานได้หลายปี แต่ต้องเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาบ่อย ซึ่งด้วยสภาพธรรมชาติของหญ้าคาหรือตองตึงจะสามารถใช้งานได้เพียง 2 - 3 ปี เท่านั้น จึงจำเป็นต้องมีการซ่อมแซมครั้งใหญ่ เนื่องจากตัวอาคารมีขนาดเล็กใช้พื้นที่จึงจำเป็นต้องให้เกิดประโยชน์สูงสุด อาคารลักษณะนี้เป็นอาคารของชาวบ้านทั่วไป หรือครอบครัวที่พึ่งแต่งงานอยู่กินกันใหม่ๆ อยู่ในช่วงระหว่างการสร้างเนื้อสร้างตัว ก่อนที่เก็บสะสมเงินทองจะมีกำลังฐานะพอที่จะซื้อหาสะสมไม้ไว้เพื่อปลูกเรือนไม้จริงที่คงทนถาวรต่อไป

ตัวอย่างเอือนไม้บัว ที่จำลองไว้ในพิพิธภัณฑ์เรือนโบราณ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เรือนแบบจาริตล้านนาอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มเรือนที่สร้างจากไม้แข็ง มีความคงทนและแข็งแรงกว่า เรือนเครื่องผูกและมีอายุการใช้งานยาวนานนับร้อยปี เรือนลักษณะนี้สร้างจากไม้จริง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ตะเคียน ไม้เหียง ไม้แงะ และไม้เปา(ไม้เต็งไม้รัง) ฯลฯ การปลูกเรือนแบบล้านนานั้นมีความเชื่อและพิธีกรรมค่อนข้างมาก รวมถึงระยะเวลาในการสร้างจะยาวนานกว่าเรือนเครื่องผูก เนื่องจากต้องใช้เวลาในการปรุงเครื่องไม้ เพื่อใช้ประกอบตัวอาคารในส่วนต่างๆ ซึ่งตัวเรือนล้านนา จำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะที่เป็นตัวบ่งชี้ลักษณะเรือนแบบจาริตล้านนากล่าว

คือ เป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง มีพื้นที่ใช้สอยประกอบด้วยชานโล่งกว้างที่มักเป็นชานโล่งไม่มีหลังคาคลุมที่เรียกว่า ชานตากฝน บางครั้งก็เป็นชานโล่งมีหลังคาคลุม มีบันไดทอดขึ้นไปบนตัวเรือน ตรงริมชานด้านใดด้านหนึ่งจะมีหิ้งหรือชั้นมีหลังคาคลุม สำหรับวางหม้อน้ำดื่มพร้อมทั้งกระบวย ชั้นวางหม้อน้ำสูงจากระดับพื้นชานประมาณ 80 - 100 เซนติเมตร วางอยู่ในระดับสูงพอที่ยืนตักดื่มได้อย่างสบาย เรียกว่า “ฮ้านน้ำ” (ร้านน้ำ) ส่วนชานโล่งที่กล่าวถึงนั้นทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมส่วนต่างๆ ของเรือน ถัดจากชานเป็นห้องโถงเปิดโล่งหน้าห้องนอน โดยมีการยกระดับจากพื้นชานขึ้นไปประมาณ 10 - 12 นิ้ว บริเวณนี้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์นิยมใช้รับแขกหรือจัดงานที่เป็นพิธีการ หรือใช้เป็นที่นั่งนอนของลูกชายในวัยหนุ่มที่ต้องออกเดินทางไปจับสาวในเวลากลางคืน เรียกส่วนนี้ว่า “เต็น” ตะวันออกของเต็นหรือทิศด้านตัวนอนจะมีหิ้งพระ นอกจากนี้บนหิ้งพระยังเป็นที่เก็บหนังสือสมุดข่อย ตำราฤกษ์ยามตลอดจนตำรายาอีกด้วย ในกรณีนี้ที่เจ้าบ้านฝ่ายชายเป็นอาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม โหราจารย์ และหมอรักษาโรค ซึ่งบ้านที่มีอาชีพดังกล่าวยังมี “หิ้งขันครู” เพิ่มขึ้นอีกหิ้งหนึ่ง แต่มีระดับต่ำกว่าหิ้งพระถัดจากเต็นเป็นห้องนอน ที่มีผนังปิดทั้ง 4 ด้าน มีประตูเปิดเข้าจากเต็นเข้าไปภายในห้อง เหนือประตูนี้มีไม้แกะสลักลวดลายสวยงาม เรียกว่า “ห้ายนต์” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นวัตถุกัศสิทธิ์ติดไว้เพื่อใช้ป้องกันภัยอันตรายที่มองไม่เห็นต่างๆ ที่จะผ่านประตูเรือนเข้าไป อีกนัยหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการกำหนดพื้นที่ส่วนบุคคลที่ห้ามบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัวล่วงล้ำเข้าไป ขนาดของห้ายนต์จะกว้างเท่ากับขนาดของช่องประตู ซึ่งจะวัดขนาดจากส่วนความยาวของฝาเท้าของผู้เป็นเจ้าของบ้านหรือผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นตัวกำหนด เช่น ขนาดเท่ากับสามฝ่าเท้ากับอีกหัวแม่เท้า หรือเรือนที่เป็นเรือนขุนนางหรือเจ้านาย นิยมเอาความกว้างเท่ากับห้าฝ่าเท้า เป็นต้น ถัดจากห้ายนต์ลงมาด้านล่างของประตู เป็นขอบประตูที่ยกระดับขึ้นมาที่เรียกว่าธรณีประตูหรือข่มประตู ส่วนห้องนอนนั้นจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าบ้าน

ไม้แกะสลักเหนือประตูทางเข้าห้องนอนหรือที่เรียกว่า ห้ายนต์

ความกว้างของเรือนนอนจะเป็นตัวกำหนดขนาดของเรือนโดยถือเอาขนาดชื่อ และความยาวของชื่อ เป็นเกณฑ์เรือนนอนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญของตัวบ้านโดยมักจะเรียกส่วนเรือนนอนนี้ว่า เรือนหลวง สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะนอนรวมกันในห้องนอนนี้ ส่วนการนอนนั้นจะแบ่งเนื้อที่นอนตามห้องเสา ห้องในสุดภายในจะเป็นส่วนนอนของหัวหน้าครอบครัว ถัดมาก็จะเป็นส่วนที่นอนของลูกๆ หากลูกคนที่แต่งงานมีคู่แล้วก็จะนอนในห้องนอนเล็ก(ในกรณีเรือนขนาดกลางถึงขนาดใหญ่มักจะมีห้องนอนสองห้องเสมอ) การแบ่งเนื้อที่ที่ใช้สอยในห้องนอนจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ใช้นอน และส่วนใช้เป็นพื้นที่เก็บของโดยเฉพาะเสื้อผ้าและหีบใส่ของมีค่า การแบ่งห้องนอนออกเป็น 2 ส่วนนี้จะมี “ไม้แป้นต่อง” เป็นตัวกำหนดแบ่งเขตการใช้งานในห้องนอนดังกล่าวในส่วนฝาผนังกันห้องนอนทั้ง 4 ด้าน จะมีฝาผนังด้านยาวของห้องนอน ตรงข้ามกับฝาผนังด้านหัวนอนยาวเลยเกินออกมาด้านข้างประมาณ 1 คอก กินเนื้อที่ของส่วนเดินที่วางชิดกับช่องทางเดินไปสู่ชานหลังบ้านหรือครัวไฟเรียกว่า “ฮ่อมชาน” ภาษาล้านนาเรียกฝาที่เกินมานี้ว่า “ฝาลับนาง” มีหน้าที่เป็นกำบังหญิงสาวที่ทำงานอยู่ในบริเวณครัวหลังบ้าน ตำแหน่งฝาลับนางนี้บางครั้งหมายถึงฝาที่ยื่นออกมาเพื่อกั้นสายตาสำหรับมุมทำงานมุมอื่นๆ ในตัวบ้านได้อีกด้วย นอกจากห้องนอนแล้วยังมีเรือนครัวหรือเรือนไฟแยกออกไปอีกหลังหนึ่ง มักวางขนานกับเรือนนอน อยู่ด้านตะวันตกโดยมีชานเชื่อมไว้ ด้านหลังครัวจะมีชานเล็กๆ สำหรับวางหม้อน้ำเพื่อใช้สอยในห้องครัว เป็นน้ำสำหรับล้างถ้วยชาม และใช้ปรุงอาหาร ซึ่งต่างกับหม้อน้ำสำหรับต้มที่วางบนหิ้ง จากรายละเอียดดังกล่าวบ่งบอกถึงรูปแบบผังอาคารและรูปทรงของตัวเรือนจะมีแบบแผนที่เป็นลักษณะเฉพาะค่อนข้างชัดเจนที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมเรือนล้านนา ก่อนที่จะถูกอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกเข้ามามีบทบาทต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือนในภาคเหนือรวมถึงวิถีชีวิตการอยู่อาศัยของคนล้านนา ซึ่งในปัจจุบันยังคงสามารถพบเรือนกลุ่มนี้ได้ทั่วไปในภาคเหนือ

กลุ่มอาคารเรือนแบบจารีตล้านนาที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น มีจำนวนไม่มากนักอีกทั้งยังมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ เนื่องจากตัวอาคารมีอายุค่อนข้างมาก สภาพเรือนที่สร้างจากไม้เริ่มผุร่อนตามกาลเวลา ไม่สามารถใช้งานหรืออยู่อาศัยได้หรือเสี่ยงอันตรายจากอุบัติเหตุที่เกิดจากความเสียหายชำรุดของตัวบ้าน เจ้าของจึงจำเป็นต้องรื้อทิ้งแล้วปลูกสร้างใหม่ อาคารที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่ถูกซ่อมแซม เพื่อให้มีสภาพที่ดีคงทนแข็งแรง และยังคงเหลือเค้าโครงของรูปแบบเรือนโบราณ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเรือนโบราณแบบจารีตล้านนาที่เหลืออยู่อีกกลุ่มหนึ่งมักจะเป็นอาคารที่ถูกบูรณะซ่อมแซม และดูแลในฐานะอาคารพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์เรียนรู้กระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปางจำนวนหลายหลัง

การศึกษารูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น นอกจากตัวอาคารสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ยังสามารถศึกษารูปแบบอาคารกลุ่มนี้ได้จากภาพถ่ายโบราณ หรือรูปแบบจากงานจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในขอบเขตพื้นที่จังหวัดลำปางอีกเป็นจำนวนมาก ที่สามารถ

นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์หาอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมลำปางต่อไป จากการศึกษาค้นคว้า และลงพื้นที่ภาคสนามของผู้วิจัยได้รวบรวมรายละเอียดของที่มาและรูปแบบของเรือนยุคจารีตล้านนาในพื้นที่จังหวัดลำปางไว้ ดังนี้

เรือนเจ้าแม่หลาน วัฒนสมบูรณ์ บ้านเชียงราย ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปัจจุบันได้ถูกย้ายไปตั้งในพื้นที่ของอาจารย์คมกฤษ เครือสุวรรณ ที่จังหวัดนนทบุรี เรือนหลังนี้เป็นอาคารไม้ขนาดใหญ่เป็นเรือนหมู่รวมทั้งสิ้น 4 หลังรวมประกอบด้วยเรือนนอน 2 หลัง เรือนรับแขกหนึ่งหลัง และเรือนครัวอีกหนึ่งหลัง ซึ่งจะแยกออกไปต่างหากเรือนหลังนี้เป็นตัวอย่างเรือนเจ้านายหรือเรือนคหบดีที่เป็นเรือนยุคจารีตล้านนาที่คงไว้ซึ่งรูปทรงอัตลักษณ์เรือนลำปางไว้เป็นอย่างดี

บ้านเสานัก เดิมเจ้าของผู้สร้างเรือนหลังนี้คือพ่อเลี้ยงหม่องจันโอง จันทรวิโรจน์ เป็นชาวพม่าเฮตแมนคนที่ 3 ของบริษัททำไม้ในลำปาง สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2438 เป็นบ้านไม้สักโบราณหลังใหญ่ของเมืองลำปาง มีรูปแบบงานสถาปัตยกรรมแบบล้านนาผสมผสานงานตกแต่งฉลุไม้แบบพม่า ประกอบด้วยเรือนหมู่ใหญ่ ที่มีลักษณะเป็นอาคารพักอาศัยชั้นเดียวใต้ถุนสูง สร้างด้วยเสาไม้สักจำนวน 116 ต้น ฝังลงดินแบบไม่มีฐานรากคอนกรีต ปัจจุบันปรับเปลี่ยนจากเสาไม้เป็นเสาปูนเป็นบางส่วนเพื่อความแข็งแรงและ

ทดแทนเสาไม้ที่พุงลงไป ผนังเรือนหมู่หลังนี้เป็นผนังไม้ ติไม้ที่บสลับหน้าต่างบานเกล็ดไม้ระบายอากาศ โดยรอบเรือน เหนือหน้าต่างเป็นผนังไม้ฉลุกลายเป็นรูปหกเหลี่ยมยาว เพื่อระบายอากาศ เช่นเดียวกับ ห้องนอนที่ไม้เป็นรูปตาข่ายขนมเปียกปูน โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ หน้าบันจั่ว ไม้เข้านั้นอัดสนิทไม่มีการตกแต่งประดับลวดลาย ฝาเพดานภายในเรือนเป็นไม้ตีทับซ้อนมีร่อง ในปี พ.ศ.2507 บ้านเสานักตกทอดมาถึง คุณหญิงวลัย สีสานุช อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนลำปางกัลยาณี ซึ่งเป็น หลานของหม่อมจันโอง จันทรวิโรจน์ ได้มีการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านครั้งใหญ่ภายใต้การควบคุมของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ น้องชายของคุณหญิงวลัย ซึ่งเป็นสถาปนิกที่มีชื่อเสียงโดยใช้เวลาซ่อมแซมใช้ เวลานานเกือบ 10 ปี เพื่อใช้เป็นที่อยู่ให้เหมาะสมกับยุคสมัย โดยต้องการอนุรักษ์บ้านให้อยู่ในสภาพคงเดิม ให้มากที่สุด ปัจจุบันบ้านเสานักเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งของเมืองลำปางอีกทั้งยังเปิดให้ บุคคลภายนอกเข้ามาเช่าสถานที่จัดงานพิธีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานขันโตก งานรดน้ำดำหัว เป็นต้น

เรือนพญาวังขวา ประวัติผู้สร้างพระยาวังขวา (เจ้าน้อยจันทวงค์) สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2416 เป็นเรือนที่สร้างจากเรือนไม้สักทั้งหลังใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่วปั้นหยา มุงกระเบื้องดินขอมีไม้สระระไน ยอดจั่ว โครงสร้างของตัวเรือน เช่น เสา คาน ตง พื้น โครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้สักทั้งหมด ชั้นใต้ถุน เปิดโล่ง มีเสาเรือนรูปสี่เหลี่ยมจำนวน 67 ต้น พื้นใต้ถุนแต่เดิมเป็นดินบดอัดแน่น ใช้ประโยชน์ในการทำ กิจกรรมเช่นเก็บไม้ เก็บเครื่องมือทำไม้ประเภทต่างๆ ตามรูปแบบงานสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ตัวเรือน ด้านหน้าเปิดโล่งฝั่งซ้ายมือและขวามือ มีผนังห้องไม้ปิด 2 ช่องเสา มีหน้าต่างไม้บานที่บเปิดคู่ด้านล่างได้ หน้าต่างจะเป็นช่องฝาไหลเพื่อระบายอากาศห้องโถงจะมีประตูเปิดออกไปสู่เดินหลังเรือนเหนือประตูจะมี ลวดลายฉลุแกะสลักเป็นลวดลาย ด้านหลังบ้านเป็นห้องครัว มีร้านหม้อน้ำอยู่หลังเรือน และบันไดลง ด้านหลัง เรือนพระยาวังขวาหลังนี้ ได้บูรณะซ่อมแซมครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2465 เนื่องจากโคนเสาไม้ของเรือน ผุกร่อน จึงต้องซ่อมแซมโคนเสาและเทคอนกรีตหุ้มเสาบางส่วนไว้เพื่อยืดอายุการใช้งาน

คุ้มเจ้าแม่บุญ ทาปลุก อาคารเรือนทรงล้านนาประยุกต์ตัวเรือนเป็นอาคารยกพื้นใต้ถุนสูงสร้างจากไม้สักทั้งหลัง หลังคาทรงจั่วปั้นหยามงด้วยกระเบื้องหางว่าว ประดับตกแต่งลวดลายฉลุไม้ที่เป็นที่นิยมของสถาปัตยกรรมในยุคสมัยดังกล่าว บริเวณใต้ถุนประกอบด้วย เสาไม้สักจำนวนกว่า 50 ต้น แต่เดิมฝังเสาลงพื้นดิน ปัจจุบันเสริมโครงสร้างใหม่โดยทำฐานรากซีเมนต์ บันไดขึ้นด้านหน้าในส่วนที่เป็นไม้ มีราวบันไดไม้ระแนงตกแต่งแบบซี่โปร่ง หน้าบันโดมีประตูบานเพี้ยมลูกฟักไม้บานทึบมีช่องแสงติดกระจกลี ภายในจะเป็นห้องโถงรับแขก พักผ่อน ผนังด้านหน้ามุขส่วนยื่น ด้านล่างจะเป็นผนังแบบมีหน้าต่างฝาไหลเหนือขึ้นไปเป็นผนังไม้ยึดด้วยโครงคร่ำไม้ มีหน้าต่างบานเปิดคู่ลูกฟักไม้ติดกระจกด้านหน้าเรือน 2 ชุด ด้านข้างเรือนข้างละชุด เหนือหน้าต่างจะมีช่องลมระบายอากาศไม้แป้นฉลุลวดลายทั้ง 3 ด้าน ผนังห้องด้านข้างเป็นผนังไม้ฝาเพดานเป็นไม้ กลางเรือนจะเป็นโถง ผนังด้านหลังมีหน้าต่างบานเปิดลูกฟักไม้ติดกระจกลี มีประตูเปิดบานเพี้ยมล่างที่บานบนติดกระจกลูกฟักออกสู่ชานหลังบ้าน ฝั่งขวามือของตัวเรือนเดิมจะเป็นห้องนอนจำนวน 2 ห้อง มีโถงทางเชื่อมต่อกัน อาคารหลังนี้ สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2476 ปัจจุบันเป็นของคุณนิตย แสงเล็ก ทายาทของเจ้าแม่บุญ

2) สถาปัตยกรรมกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก

กลุ่มอาคารบ้านเรือนที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกในจังหวัดลำปาง สามารถพบได้ทั่วไปในชุมชนย่านเมืองเก่าหรือชุมชนการค้าโบราณ ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางจะพบอาคารกลุ่มนี้บริเวณพื้นที่ในย่านกาดกองต้า ย่านชุมชนท่ามะโอและย่านสบตุ๋ย ซึ่งเป็นย่านที่มีความสำคัญในอดีต เนื่องจากเป็นศูนย์การค้าและเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาติที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ ชุมชนท่ามะโอเป็นชุมชนแรกที่มีชาวต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ คือ ชาวพม่าที่เข้ามาทำการค้าไม้สักกับชาวอังกฤษในจังหวัดลำปาง จึงได้มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นมากมาย ต่อมาได้มีการขยายมายังบริเวณกาดกองต้าด้วย นอกจากกลุ่มคนที่เข้ามาสัมปทานป่าไม้แล้ว กาดกองต่ายังมีกลุ่มคนจีนที่เข้ามาทำการค้าขายผ่านทางการขนส่งทางน้ำอาศัยอยู่บริเวณนี้ กาดกองต้าจึงเป็นศูนย์การค้าทางน้ำที่สำคัญของจังหวัดลำปาง แต่เมื่อรถไฟเข้ามาถึงนครลำปางแล้วผู้คนเริ่มย้ายเข้าไปจับจองพื้นที่และค้าขายในย่านสบตุ๋ยแทน เนื่องจากการขนส่งทางรถไฟที่สะดวกกว่า

ราคาถูกกว่าและขนส่งได้มากกว่า ย่านสบตุ๋ยจึงกลายเป็นศูนย์การค้าแห่งใหม่ของจังหวัดลำปางในยุคนั้น ซึ่งการเข้ามาค้าขายและสัมปทานป่าไม้ของชาวต่างชาตินั้นก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมต่างๆ จากภายนอก รวมถึงสถาปัตยกรรมที่สะท้อนผ่านการสร้างบ้านเรือนที่ยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน อาคารสถาปัตยกรรมจาก อิทธิพลภายนอกดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ

กลุ่มเรือนปั้นหยา เป็นเรือนแบบยุโรปรุ่นแรกๆที่แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยแพร่ขยายมาจากการติดต่อค้าขายกับชาติตะวันตกหลายชาติ และการเปิดรับเอาวิทยาการความรู้ เข้ามา รูปแบบที่ได้นั้นได้มาจากเรือนไม้ในแบบยุโรป กลุ่มที่สองคือกลุ่มเรือนมนิลาเป็นเรือนที่มีลักษณะ เรือนเป็นบ้านไม้ 2 ชั้นใต้ถุนยกสูง เป็นเรือนปั้นหยาที่ถูกดัดแปลงรูปแบบราวสมัยรัชกาลที่ 5 คือมีหลังคา เป็นแบบเรือนปั้นหยา แต่เปิดบางส่วนให้มีหน้าจั่ว และกลุ่มเรือนเรือนขนมปังขิง เป็นเรือนที่มีรูปแบบ สถาปัตยกรรมสไตล์ลิวคตอเรียน เน้นการตกแต่งอย่างหรูหราด้วยไม้ฉลุที่มีลวดลาย และมีคิริระบาย เสมือนเป็นบ้านจำลองที่ทำจากขนมปังขิง ที่ชาวตะวันตกนิยมทำขึ้นในช่วงเทศกาลคริสต์มาส เกิดขึ้นในช่วง เดียวกันกับที่เรือนมะนิลากำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เรือนขนมปังขิงนี้ เริ่มนิยมสร้างขึ้นจากในวัง และวัดวาอาราม ต่อมาจึงแพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาค นิยมสร้างในหมู่ขุนนาง คหบดี และชนชั้นกลางทั่วไป ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 นอกจากอาคารบ้านเรือนแล้วกลุ่มอิทธิพลจากภายนอกยังส่งผลถึง กลุ่มอาคารราชการและอาคารสาธารณะทั่วไป เช่น อาคารสถานีรถไฟลำปาง อาคารยกส่าย หรืออาคาร โรงเรียนมัธยมวิทยา อาคารธนาคารไทพานิชย์สาขาลำปาง ฯลฯ

บ้านหม่องหง่วยสิ้น อาคารบ้านหม่องหง่วยสิ้นเป็นอาคารตึกฝรั่งทรงมะนิลาประดับลวดลาย แบบขนมปังขิงที่ถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลที่สวยงามของจังหวัดลำปาง อาคารหลังนี้ สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นบ้านพักและสำนักงานของนายหม่องหง่วยสิ้น คหบดีชาวพม่าบุตรชายของอุส่วยฮัตต์ เฮดแมนตัวแทนการค้าของอังกฤษคนแรกที่เข้ามาประจำการเมืองนครลำปาง อาคารหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2451

บ้านป่องนั๊ก ปัจจุบันเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ของมณฑลทหารบกที่ 32 จังหวัดลำปาง เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2469 เพื่อใช้เป็นเรือนพักรับรองอาคันตุกะหรือพระราชวงศ์ที่เสด็จมาเยือน จังหวัดลำปาง

3) กลุ่มอาคารศาสนสถาน

อาคารสถาปัตยกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่สะท้อนบุคลิกลักษณะ รสนิยมด้านความงามของผู้คนท้องถิ่นที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งคืออาคารศาสนสถาน โดยในพื้นที่ภาคเหนือรวมถึงพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมาแต่อดีต ก่อนที่จะมีการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของกลุ่มมิชชันนารี ในช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และกลุ่มศาสนาอื่นๆ ที่เข้ามาภายหลังจากรัชกาลที่ 5 อีกจำนวนมาก อาทิ ศาสนาอิสลาม ศาสนาซิกข์ ศาสนาฮินดู เป็นต้น อย่างไรก็ตามในการศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนานั้น ถือว่ากลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมเนื่องในศาสนาพุทธ ถือเป็นกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญและสะท้อนถึงตัวตนและพัฒนาการทางสังคม ศิลปะและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ถือว่ามีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวแทนสถาปัตยกรรมล้านนาที่ทรงคุณค่าเป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งพื้นที่อารยธรรมล้านนาที่ยังคงความสมบูรณ์แบบมาแต่ครั้งยุคล้านนาและยังคงสามารถรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ได้อย่างดี จากประวัติศาสตร์ของเมืองนครลำปางที่ปรากฏสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคล้านนามาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุที่เมืองลำปางนั้นไม่เคยห่างร้างผู้คนจนกลายเป็นเมืองร้างดังเช่นเมืองอื่นๆ ในล้านนา วิถีชีวิตผู้คนในพื้นที่จังหวัดลำปางยังคงสืบเนื่องกันสืบมาโดยเฉพาะการอุปถัมภ์วัดวา ศาสนาส่งผลให้หลายวัดในจังหวัดลำปาง เป็นตัวอย่างงานศิลปกรรมล้านนาที่สำคัญและทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง การศึกษารูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมในจังหวัดลำปาง จึงจำเป็นต้องจำแนกประเภทรูปแบบของตัวอาคารสถาปัตยกรรมและจำแนกตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนาโดยมีรายละเอียดดังนี้

วิหารหลวงวัดพระธาตุดอยสุเทพ หนึ่งในสถาปัตยกรรมที่เป็นผลงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย

กลุ่มอาคารวิหารในจังหวัดลำปาง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครลำปางกำเนิดเป็นนครรัฐ ในฐานะหัวเมืองของอาณาจักรทริภุญชัย แต่ทว่าไม่ปรากฏพบอาคารใดๆ ที่ตกค้างและมีอายุร่วมสมัยดังกล่าว อาคารสถาปัตยกรรมโบราณที่พบและยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21 ในยุคสมัยราชวงศ์มังราย ของอาณาจักรล้านนา ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาคารวิหารที่อยู่ภายในวัดพระธาตูลำปางหลวง คือ วิหารพระพุทธ วิหารหลวง วิหารน้ำแต้ม หอพระบาท นอกเหนือจากยังมี วิหารจามเทวี วัดปงยางคค วิหารหลวงวัดเวียง อำเภอดงเจน วิหารวัดไหล่หิน วัดหลวงนางอย ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงรอยต่อทางประวัติศาสตร์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 หลังจากนั้นเป็นอาคารวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงหลังพื้นม่าน ในยุคของราชวงศ์ทิพจักรวงศ์ ขึ้นมาจนถึงช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ยังคงปรากฏวิหารหรือหลักฐานจากรูปถ่ายเก่าของวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงดังกล่าวเป็นจำนวนมาก เช่น วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ วิหารโคมคำวัดพระธาตุดอยสุเทพ หอธรรมและหอพระเจ้าแก้ววัดพระธาตูลำปางหลวง วิหารวัดปงแสนทอง วัดม้าเหนือ วัดเหล่าหลวง วัดปงสนุกเหนือ วัดหัวข่วง วัดสุชาดาราม วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน วัดผาแดงหลวง และวัดสบลี เป็นต้น ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการก่อสร้างอาคารวิหารในล้านนามากขึ้นโดยเฉพาะในยุคของครูบาเจ้าศรีวิชัยลงมาจนถึงลูกศิษย์สายครูบา ซึ่งมีอิทธิพลในการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางศิลปกรรมวิหารโดยเริ่มมีการผสมผสานงานศิลปะแบบไทยภาคกลาง หรืองานศิลปกรรมแบบพม่าซึ่งในสมัยนั้นมียุคพ่อค้าคหบดีชาวพม่าได้นำช่างเข้ามา สร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมากจึงส่งอิทธิพลต่อช่างพื้นเมืองด้วย โดยงานศิลปกรรมในยุคครูบาศรีวิชัยนั้น ในยุคเริ่มแรกเป็นการปรับใช้ลวดลายจากภายนอกมาใช้กับโครงสร้างแบบดั้งเดิม ภายหลังเริ่มมีการปรับแก้โครงสร้างบางประการ ตัดทอนและปรับเปลี่ยน เช่น การเปลี่ยนป้านลมแบบปิดหัวแปมาเป็นป้านลมแบบนาคลำยอง หรือใบระกาหางหงส์ การแก้คอสองให้แคบลงเพื่อให้ลงตัวกับ

การแก้ไขบ้านลม หรือการเปลี่ยนรูปแบบนาคัทณฑ์แบบดั้งเดิมเป็นคันทวยแบบภาคกลาง เป็นต้น ในยุคนั้น ถือว่างานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นของใหม่และเป็นที่ยอมรับอย่างมาก แต่ก็ยังหลงเหลือเค้าโครงสร้างวิหาร แบบล้านนาอยู่เนื่องจากครูบาและลูกศิษย์ต่างใช้สูตรการคำนวณโครงสร้างอาคารแบบโบราณเหมือนกัน ผลงานสำคัญในยุคครูบาศรีวิชัย คือ วิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม และวิหารหลวงวัดพระธาตุจอมปิง อำเภอเกาะคา วิหารวัดดอยป่าตาลอำเภอเถิน วิหารวัดอักษะชัยคีรีอำเภอแจ้ห่ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี ครูบาขาวปี แห่งวัดพระบาทผาหนาม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ครูบาอินตา วัดมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ตระเวนสร้างอาสนสงฆ์จากการก่อสร้างอาคารถาวรวัตถุตามรอยครูบาศรีวิชัยอีกจำนวนมากในเมืองลำปาง

ผลจาก พรบ.สงฆ์ พ.ศ.2484 เริ่มมีการบังคับใช้กฎหมายที่เป็นข้อบังคับเกี่ยวกับคณะสงฆ์โดยการห้ามมิให้คณะสงฆ์ในล้านนาปฏิบัติตามจารีตแบบดั้งเดิม จนเป็นเหตุให้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากมายในพุทธศาสนาแบบล้านนา เช่น การห้ามเขียนธรรมตัวเมือง ห้ามใช้ธรรมมาสปราสาท ห้ามปั้นดินกี้(อิฐ) ปรับเปลี่ยนการปกครองสงฆ์แบบภาคกลาง การตั้งพระอุปัชฌาย์ การยกเลิกสีมาเก่าที่ใช้ระบบหัวหมวดอุโบสถแบบเดิม และขอวิสุงคามสีมาใหม่แบบภาคกลาง ฯลฯ นอกจากนี้ ในช่วงหลังยังได้มีการออกข้อกำหนดเกี่ยวกับรูปแบบอาคารโบสถ์วิหารให้ก่อสร้างตามรูปแบบศิลปกรรมแบบภาคกลาง ในระยะต่อมา วิหารและอุโบสถในล้านนาจึงมีความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน โดยมีปัจจัยสำคัญมาจากแนวคิดการสร้างรัฐชาติให้มีความเป็นหนึ่งเดียวตามประกาศรฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกอบกับเมื่อท่านได้ตรวจราชการตามภูมิภาคต่างๆ ได้พบเห็นอุโบสถตามวัดต่างๆ ในท้องถิ่นมีสภาพไม่งดงาม โดยเฉพาะพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือที่มีความแตกต่างจากกรุงเทพฯ พร้อมกับมีการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของชาวตะวันตกจนทำให้เกิดความยุ่งยากในการปกครอง จอมพล ป. จึงบัญชาให้กรมศิลปากร โดยพระพรหมพิจิตรออกแบบอุโบสถเพื่อสร้างมาตรฐานของสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีขึ้น จำนวน 3 แบบ เพื่อเป็นต้นแบบให้กับการสร้างอุโบสถในเขตต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2483 โดยวัดสามารถขอแบบแปลนจากกรมการศาสนาโดยตรง ส่งผลให้มีการรื้อถอนอาคารวิหารหรืออุโบสถเก่ามากมายทิ้งไป เพื่อสร้างใหม่ตามข้อกำหนดและกระแสนิยม จนท้ายที่สุดหลายวัดในภาคเหนือไม่เหลือเค้าโครงของวิหารแบบล้านนาอีกเลย ในขณะที่ช่างหรือสล่ากี้มีการปรับตัวตามยุคสมัย หรือกระแสนิยม ดังเช่นในกลุ่มอำเภอเมืองลำปาง พระเทพวิสุทธิโสภณ เจ้าคณะจังหวัดลำปางในสมัยนั้นได้ส่งช่างให้ลงไปดูงานศิลปกรรมแบบภาคกลางถึงกรุงเทพฯแล้วกลับมาสร้างวิหารอุโบสถ ในเมืองลำปางจำนวนมาก รวมถึงการแก้ปรับเปลี่ยนหน้าตาหรือสัดส่วนองค์พระประธานปูนปั้นหลายวัดให้เป็นแบบไทยนิยม ช่างดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนามของสล่าน้อย หรือนามปากกา น.อินชัยเทพ ซึ่งต่อมาได้ถ่ายทอดวิชาช่างให้กับกลุ่มช่างในลำปางโดยลูกศิษย์ของสล่าน้อย ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือ สล่าแก้ว ไชยจิตร บ้านศาลาชัย อำเภอเกาะคา ผู้ที่สร้างผลงานศิลปกรรมแบบไทยภาคกลางที่มีฝีมือประณีตอีกท่านหนึ่งที่สร้างผลงานไว้มากมายในจังหวัดลำปาง

การจัดหมวดหมู่สถาปัตยกรรมวิหารในพื้นที่จังหวัดลำปาง สามารถจัดแบ่งได้เป็น 7 กลุ่มดังนี้

1. อาคารวิหารที่สร้างขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ 21

วิหารกลุ่มแรกนี้เป็นวิหารที่ปรากฏหลักฐานว่ามีอายุเก่าแก่ที่สุดในพื้นที่จังหวัดลำปาง และในกลุ่มสถาปัตยกรรมล้านนา กล่าวคือสร้างคือในช่วงยุคทองของอาณาจักรล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 ปรากฏเพียงหลังเดียว คือ วิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตูลำปางหลวง วิหารดังกล่าวไม่ปรากฏช่วงเวลาการสร้างที่แน่ชัดแต่ปรากฏมีการกล่าวถึงวิหารหลังดังกล่าวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ว่าเป็นวิหารที่มีมาก่อนหน้านี้ วิหารดังกล่าว ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานสร้างจากปูนปั้นขนาดใหญ่เชื่อกันว่าเป็นตำแหน่งที่พระพุทธรูปเจ้าประทับขณะที่เสด็จมาที่หมู่บ้านลัมมะกะการีวันตามตำนานพระธาตูลำปางหลวงจึงเป็นที่มาของชื่อวิหารพระพุทธรูป เดิมเป็นวิหารโถง ต่อมาได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 โดยได้ทำการก่อฝาผนัง และซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้า และซ่อมแซมลวดลายภายในวิหาร ซึ่งเป็นที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในล้านนา ลักษณะโครงสร้างเป็นวิหารยกเก็จหรือวิหารแบบจิบลดมุข จำนวน 5 ห้อง ด้านหน้าหนึ่งซัด ด้านหลังหนึ่งซัดโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ หลังคาแบบสองชาย ต่อมาได้มีการบูรณะเสริมลวดลายหน้าบัน แกะสลักประดับกระจกขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นที่มาของหน้าตาวิหารหลังนี้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

วิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตูลำปางหลวง

2. อาคารวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23

อาคารวิหารในพื้นที่จังหวัดลำปางกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่สร้างขึ้นสืบเนื่องในช่วงยุคทองของล้านนา คือราวพุทธศตวรรษที่ 21 มาจนถึง ช่วงพม่าปกครองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 อาคารกลุ่มนี้พบจำนวนทั้งสิ้น 5 หลัง ได้แก่ วิหารน้ำแต้ม และวิหารหลวง วัดพระธาตูลำปางหลวง วิหารหลวงวัดเวียง อำเภอเถิน และวิหารวัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร การจัดกลุ่มอาคารวิหารทั้ง 5 หลังนี้ ให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกันเนื่องจากอาคารทั้งหมด มีลักษณะระบบโครงสร้างที่มีลักษณะเฉพาะหรือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นสกุลช่างเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีอาคารวิหารต้นแก้วและวิหารพระเจ้าละโว้ ภายในวัดพระธาตูลำปางหลวงอีกสองหลังที่เป็นระบบโครงสร้างเดียวกันต่อมาได้มีการรื้อถอนแล้วสร้างใหม่โดยการสร้างฐานรากซีเมนต์ใหม่เปลี่ยนเสาจากไม้

เป็นเสาปูนโดยส่วนโครงสร้างหลังคาไม้และองค์ประกอบอื่นๆ ยังคงใช้ของเดิม นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากภาพถ่ายเก่าที่ชี้ให้เห็นว่าวิหารทั้งหลังนี้เป็นกลุ่มสกุลช่างเดียวกัน

วิหารวัดพระธาตุลำปางหลวงสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2039 โดยเจ้าหาญศรีทัตสุรมนตรี เจ้าผู้ครองเมืองนครลำปาง เป็นอาคารวิหารหลวงที่มีขนาดใหญ่และเป็นวิหารหลวงที่เก่าแก่หนึ่งในสองหลังของล้านนาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน วิหารหลังนี้เป็นอาคารโถงไม่มีฝาผนัง เป็นวิหาร 9 ห้อง แบบยกเก็จหรือจิบลดมุข หลังคาซ้อนชั้นแบบสามชาย ลดมุขหน้าสามชดหลังสองชด ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อปี พ.ศ.2464 - 2466 อันเป็นที่มาของรูปแบบศิลปกรรมประดับอาคารในปัจจุบัน

วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารหลังนี้ไม่ปรากฏปีที่สร้าง แต่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปเพื่อนำมาประดิษฐานในวิหารหลังนี้ในปี พ.ศ.2041 ตัวอาคารเป็นวิหารโถงมีผนังเฉพาะห้องท้ายวิหาร ผนังอาคารเป็นแบบยกเก็จหรือจิบลดมุขจำนวน 5 ห้อง หลังคาซ้อนชั้นแบบสองชาย ลดมุขหน้าสามชดหลังสองชด

วิหารวัดปงยางคก อำเภอกำแพงแสน วิหารหลังนี้ไม่ปรากฏปีที่สร้างแต่จากรูปลักษณะโครงสร้างและงานตกแต่งอาคารร่วมสมัยเดียวกันกับกลุ่มอาคารวิหารของวัดพระธาตุลำปางหลวง นอกจากนี้ยังปรากฏตำนานมุขปาฐะถึงการเสด็จมาสร้างวิหารของพระนางจามเทวีอันเป็นที่มาของชื่ออาคารวิหารหลังนี้ ตัวอาคารเป็นวิหารโถงเดิมมีผนังเฉพาะห้องทำวิหารต่อมาได้ก่อผนังเพิ่มเฉพาะด้านทิศใต้ของวิหารอีกสองห้อง ผังอาคารเป็นแบบยกเก็จหรือจิบลดมุขจำนวน 5 ห้อง หลังคาซ้อนชั้นแบบสองชาย ลดมุขหน้าสามซดหลังสองซด ภายในมีซุ้มโขงประดิษฐานพระพุทธรูปและประดับลวดลายปิดทองทั้งหลัง

วิหารวัดไถ่หินหลวง วิหารหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2226 ตัวอาคารเป็นวิหารโถงเดิมมีผนังเฉพาะห้องทำวิหารต่อมาได้ก่อผนังเพิ่มเฉพาะด้านทิศใต้ของวิหารอีกสองห้อง ผังอาคารมีจำนวน 5 ห้อง เป็นแบบฐานเชิงหน้ากระดานยกเก็จหรือลดมุขเฉพาะห้องหน้าสุด หลังคาซ้อนชั้นแบบสองชาย ลดมุขหน้าสามซดหลังสองซด

วิหารวัดเวียง อำเภอเถิน วิหารหลังนี้ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างแต่คาดว่าน่าจะสร้างภายหลังจากการตั้งวัดในปี พ.ศ.2192 ตัวอาคารเป็นวิหารโถงเดิมมีผนังเฉพาะห้องทำวิหารต่อมาได้ก่อผนังเพิ่มเติมเฉพาะด้านหน้าของวิหาร ผนังอาคารเป็นแบบยกเก็จหรือจิบลดมุขจำนวน 6 ห้อง หลังคาซ้อนชั้นแบบสองชายลดมุขหน้าสามชดหลังสองชด ภายหลังได้ต่อปีกชายคาเพิ่มเพื่อขยายการใช้งานของพื้นที่วิหาร

3. อาคารวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

อาคารวิหารกลุ่มที่ 3 นี้เป็นกลุ่มที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยเฉพาะในช่วงการฟื้นฟูบ้านเมืองภายหลังการขับไล่พม่าออกจากดินแดนล้านนาโดยการนำของเจ้าผู้ครองนครลำปางหรือเจ้าเจ็ดตน ซึ่งเป็นต้นตระกูลเจ้านายฝ่ายเหนือ ภารกิจสำคัญประการแรกของการฟื้นฟูบ้านเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวคือการกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองอื่นๆ รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ลงมาเป็นไพร่พลของบ้านเมืองเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาฟื้นฟูบ้านเมือง โดยเริ่มจากการบูรณะบ้านเมืองขุดคูคลองสร้างถนนหนทางป้อมปราการกำแพงเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและเป็นปึกแผ่น รวมถึงการฟื้นฟูศาสนาสร้างและบูรณะวัดวาอารามต่างๆ

การกวาดต้อนผู้คนจากต่างเมืองต่างกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาเป็นไพร่เมืองในยุคนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรสนิยมจิตรงานเชิงช่างในเมืองลำปางเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลุ่มงานสถาปัตยกรรมวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มมีความหลากหลายในเรื่องของสัดส่วนและทัศนระความงาม จากการศึกษาและลงพื้นที่สำรวจพบว่า วิหารลำปางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 มีจำนวน 5 หลังคือ วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ วิหารวัดคะตึกเชียงมัน วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน วิหารวัดหลวงนางอย อำเภอเสริมงาม และวิหารวัดอุมลอง อำเภอเถิน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มวิหารสกุลช่างเชียงแสนอีกจำนวน 2 หลัง ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว คือ วิหารวัดสุชาดาราม และวิหารวัดหัวข่วง อำเภอเมืองลำปาง

วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ ปรากฏจารึกสร้าง
ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2375 ฝั่งอาคารวิหารหลังนี้เป็นแบบ
ยกเก็จหรือจิบลดมุขจำนวน 5 ห้อง หลังคาซ้อนชั้น
แบบสองชาย ลดมุขหน้าสามชดหลังสองชด มีการ
ก่อ ฝาผนังวิหารไว้สามห้อง ส่วนสองห้องด้านหน้า
เป็นโถงไม่มีผนัง

วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ สร้างขึ้น
ในปี พ.ศ.2366 โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าหอคำ
ดวงทิพย์ เจ้าผู้ครองนครลำปาง พระเจ้าประเทศ
ราชล้านนา ฝั่งอาคารวิหารหลังนี้เป็นแบบยกเก็จ
หรือจิบลดมุข จำนวน 6 ห้อง หลังคาซ้อนชั้นแบบ
สองชาย ลดมุขหน้าสามชดหลังสองชดเดิมเป็น
อาคารวิหารโถง ต่อมาได้มีการก่อผนังปิดทับ

วิหารวัดหลวงนางอย อำเภอเสริมงาม
ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง แต่ระบุการซ่อมแซม
โดยครูบาเจ้าศรีวิชัย ฝั่งอาคารเป็นแบบยกเก็จ
หรือจิบลดมุขจำนวน 5 ห้อง หลังคาซ้อนชั้นแบบ
สองชาย ลดมุขหน้าสามชดหลังสองชด ภายหลัง
ได้ต่อปีกชายคาเพิ่มเพื่อขยายการใช้งานของพื้นที่
วิหาร เดิมตัวอาคารเป็นวิหารโถง มีผนังเฉพาะ
ห้องท้ายวิหารต่อมาพระพุทธรูปประธานภายใน
วิหารถูกโจรกรรมจึงก่อผนังปูนปิดรอบด้าน

วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน
เป็นวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24
ฝั่งอาคารมีจำนวน 5 ห้อง เป็นแบบฐานเชิงหน้า
กระดานยกเก็จหรือลดมุขเฉพาะห้องหน้าสุด หลังคา
ซ้อนชั้นแบบสองชาย ลดมุขหน้าสามชดหลังสองชด
ภายหลังได้มาต่อเสริมมุขคลุมบันไดนาคเพิ่มเติมเมื่อ
ราว พ.ศ.2460

4. อาคารวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 - ปัจจุบัน

กลุ่มอาคารวิหารที่พบในลำปางในยุคสุดท้ายคือช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมาถึงปัจจุบันนั้น เป็นช่วงเวลาที่เมืองลำปางมีความเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้านทั้งจากการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจการค้า การคมนาคมขนส่ง รวมถึงอิทธิพลจากปัจจัยอื่นๆ ส่งผลให้อาคารวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวมีความ หลากหลายจากเดิมที่ยุคก่อนหน้านี้ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ล้านนาค่อนข้างชัดเจน ในช่วงเวลาดังกล่าว อิทธิพลจากสยาม หรือภาคกลาง อิทธิพลจากพม่า อิทธิพลจากตะวันตกส่งผลให้เกิดการผสมผสานรูปแบบ อาคารโครงสร้างและลวดลายที่แตกต่างออกไปแต่ในการผสมผสานนี้เอง ส่งผลให้เกิดรูปแบบใหม่ที่มี ลักษณะเฉพาะท้องถิ่นลำปางจนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญ

ศาลาการเปรียญวัดเกาะวาลุการาม

ภายหลังจากการผนวกรวมล้านนาให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยามอิทธิพลจากงานศิลปะแบบภาค กลางเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการสร้างอาคารศาสนสถานจำนวนมากดังจะเห็นได้จากการการรื้อถอนอาคาร วิหารโบราณของวัดหลวงกลางเวียงแล้วสร้างใหม่ตามสถาปัตยกรรมแบบกรุงเทพฯของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตย์ เจ้าผู้ครองนครลำปางในปี พ.ศ.2456 จนเป็นที่โจษขานของความงามแบบกรุงเทพฯที่เข้ามามีบทบาทใน เมืองลำปางจนเป็นต้นแบบต่อการบูรณะวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวงในปี พ.ศ.2464 - 2466 รวมถึง วัดอื่นๆ อีกจำนวนมาก ส่งผลให้สถาปัตยกรรมแบบลำปางในยุคปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ค่อนข้างจะเอนเอียง ไปทางภาคกลางเป็นส่วนใหญ่จรดความงามแบบภาคกลางนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นของดีงามถึงขั้นมีการส่ง ช่างไปเรียนและไปดูงานจากกรุงเทพฯเพื่อนำความความรู้มาพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบงานพุทธศิลป์ในลำปาง ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้ข้างต้น

วิหารวัดประตูปอง วิหารหลังนี้สร้างขึ้นราวปี พ.ศ.2409 โดยเจ้าหลวงวรญาณรังสีเจ้าผู้ครองนครลำปางฝั่งอาคารมีจำนวน 5 ห้อง เป็นแบบฐานเชียงหน้ากระดาน หลังคาซ้อนชั้นแบบสองชาย ลดมุขหน้าสามซดหลังสองซด ความโดดเด่นอาคารหลังนี้รูปแบบโครงสร้างเป็นสถาปัตยกรรมล้านนา แต่ประดับไปด้วยลวดลายแบบจีน สยามและลายเฉพาะถิ่น เป็นตัวอย่างอาคารที่ได้รับการผสมผสานจากอิทธิพลปัจจัยภายนอกที่เข้ามาในจังหวัดลำปางในช่วงเวลาดังกล่าว

วิหารวัดเกาะวาลูการาม สถาปัตยกรรมวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงลวงพุทธศตวรรษที่ 25 ตัวอย่างสถาปัตยกรรมในพื้นที่จังหวัดลำปางที่มีรูปแบบการผสมผสานงานศิลปะของล้านนา พม่า ฝรั่งเศสและไทย

วิหารวัดดอยป่าตาล อำเภอเถิน

วิหารวัดแม่ะกลาง อำเภอเถิน

วิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ

วิหารวัดทุ่งฝูง อำเภอวังเหนือ

วิหารวัดแม่พริก อำเภอแม่พริก

วิหารวัดป่าตันกุ่ม อำเภอเมือง

วิหารวิหารวัดท่าแหน อำเภอแม่ทะ

วิหารวัดกลางดอนไฟ อำเภอแม่ทะ

5. กลุ่มวิหารสกุลช่างเชียงใหม่

นอกจากนี้การแบ่งกลุ่มวิหารในพื้นที่จังหวัดลำปางตามช่วงเวลา การศึกษาวิหารที่พื้นที่จังหวัดลำปาง ยังจำเป็นต้องแบ่งเป็นกลุ่มพิเศษขึ้นอีกหนึ่งกลุ่มเพื่ออำนวยความสะดวกการศึกษาและการทำความเข้าใจ วิหารลำปางสกุลช่างเชียงใหม่ พบว่ากระจายตัวอยู่ตามชุมชนชาวเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนมาอาศัย อยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือและบริเวณใกล้เคียง ปรากฏพบอาคารวิหารแบบเชียงใหม่จำนวนมาก โดยเฉพาะวิหารวัดสุชาดาราม และวัดหัวข่วง ซึ่งถือว่าเป็นวิหารสกุลช่างเชียงใหม่ที่เก่าแก่และสมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย ที่เหลือจะเป็นอาคารวิหารแบบเชียงใหม่ในยุคหลังที่ได้รับการบูรณะปรับปรุงจนกลายเป็นรูปแบบผสมจำนวนมาก เช่น วิหารวัดนางเหลียว วิหารวัดป่าดัวะ วิหารวัดศรีล้อม วิหารวัดบ้านสัก อำเภอเมือง วิหารวัดสบลี อำเภอเมืองปาน เป็นต้น นอกจากนี้เป็นวิหารแบบทรงโรงที่พบในชุมชนชาวเชียงใหม่ เช่น วัดแสงเมืองมา วัดดอกพร้าว วัดนาแสง เป็นต้น วิหารทรงโรงนี้เป็นรูปทรงวิหารที่ถือเป็นแบบพื้นฐานที่สามารถสร้างได้รวดเร็วและไม่ซับซ้อน เป็นที่นิยมกันโดยทั่วไปในล้านนา จึงไม่สามารถนำมาใช้ระบุชี้ความเป็นวิหารแบบเชียงใหม่ได้ ในส่วนกลุ่มวิหารของชุมชนชาวเชียงใหม่ที่เหลือทั้งหมดถูกรื้อถอนแล้วสร้างใหม่ตามรูปแบบสมัยนิยมจนไม่เหลือเค้าโครงเดิม ดังเช่น วัดปงสนุกเหนือ ที่รื้อถอนวิหารเก่ารูปทรงพิเศษให้กลายเป็นทรงล้านนาประยุกต์เมื่อราว 60 ปีที่ผ่านมา แต่ทว่าที่วัดปงสนุกเหนือยังปรากฏภาพถ่ายวิหารหลังเดิมที่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการศึกษารูปแบบวิหารเชียงใหม่รูปทรงพิเศษอีกหลังหนึ่ง วิหารสกุลช่างเชียงใหม่ที่พบในเมืองลำปาง ถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะมิติทางด้านงานศิลปกรรมที่ชี้ให้เห็นพัฒนาการรูปแบบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมตั้งแต่ล้านนาสุโขทัยวงศ์มังรายจนกระทั่งตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า และความเชื่อมโยงจากอิทธิพลภายนอกที่เข้ามาผสมผสานจนเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของวิหารสกุลช่างเชียงใหม่ โดยเฉพาะในยุครอยต่อการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เมืองเชียงใหม่ถูกทำลายลงอย่างราบคาบจนไม่เหลือหลักฐานที่สมบูรณ์ตกค้างอยู่ในเมืองเชียงใหม่อีกเลย องค์ความรู้ทักษะฝีมือและรสนิยมความงามของชาวเชียงใหม่ถูกกระจายตัวไปอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ แต่ทว่าในปัจจุบันวิหารสกุลช่างเชียงใหม่ในเมืองอื่นๆ ถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมที่หมุนผ่านไปตามกาลเวลาจนสูญหาย ร่องรอยความงามทางสถาปัตยกรรมที่เคยรุ่งเรืองอยู่ในเมืองเชียงใหม่กลับตกค้างอยู่ในเมืองลำปางและยังคงเก็บรักษาร่องรอยความงามแห่งอดีตไว้เป็นอย่างดี

วิหารวัดสุจาหรือวัดสุซาดา อำเภอเมือง
ปัจจุบัน ถูกยุบรวมเป็นส่วนหนึ่งของวัดพระแก้วดอน
เต้า เรียกว่าวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
สถาปัตยกรรมวิหารแบบเชียงแสนชั้นเอกที่เก่าแก่
และสมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย

วิหารวัดหัวข่วง อำเภอเมืองลำปาง เป็นหนึ่ง
ในวิหารศิลปะแบบเชียงแสนที่ปรากฏอยู่ในเมือง
ลำปางภายหลังจากกองทัพเมืองลำปาง เชียงใหม่
และเมืองน่าน ร่วมกันโจมตีเมืองเชียงแสนแตกในปี
พ.ศ.2347 และได้กวาดต้อนชาวเชียงแสนเข้ามาอยู่
ในเมืองลำปางเป็นจำนวนมาก

วิหารวัดสบลี อำเภอเมืองปาน หนึ่งในกลุ่ม
สถาปัตยกรรมแบบเชียงแสนที่สร้างขึ้นในพุทธ
ศตวรรษที่ 25 โดยกลุ่มลูกหลานชาวเชียงแสนที่ถูก
กวาดต้อนมาเป็นพลเมืองลำปางและได้อพยพ
โยกย้ายเพื่อหาทำเลที่อุดมสมบูรณ์ในช่วงต้นพุทธ
ศตวรรษที่ 25

6. กลุ่มวิหารและจองศิลปะพม่าไทใหญ่

ชาวพม่าไทใหญ่เป็นกลุ่มชนจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาของลำปางเนื่องจากเป็นพ่อค้ากลุ่ม
แรกๆ ที่นำสินค้าและความเจริญจากต่างถิ่นมาด้วยขบวนวัวต่างม้าต่างและเมื่ออังกฤษเข้ามาทำป่าไม้
ชาวพม่าไทใหญ่ ก็ยังคงมีบทบาทอย่างมากในการเป็นผู้คุมคนงานเนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถ ในการทำ
ป่าไม้และสื่อสารภาษาอังกฤษได้ ชุมชนชาวพม่าไทใหญ่ในนครลำปางเริ่มเกิดขึ้นอย่างเด่นชัดในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 24 โดยมีลักษณะให้เห็นคือการแต่งกายและลักษณะการทำมาหากิน ซึ่งเป็นการค้าขายและการ

ทำป่าไม้ในบังคับของอังกฤษเมื่อเข้ามาอยู่ในนครลำปาง ชาวพม่าไทใหญ่ หลายต่อหลายคนได้สะสมทรัพย์จนมั่งคั่งเป็นพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงหรือคหบดีได้เกิดการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในรูปแบบศิลปะพม่าอันงดงาม ขึ้นมามากมายในเขตเมืองลำปางจนกลายเป็นสมบัติล้ำค่าอย่างหนึ่งที่ตกทอดสู่กลุ่มชนรุ่นปัจจุบัน

ช่วงเวลาของการเปิดสัมปทานป่าไม้ในหัวเมืองล้านนาถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญต่อบ้านเมือง โดยเฉพาะเมืองนครลำปางเนื่องจากการเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่นโดยเฉพาะกลุ่มผู้คนในบังคับอังกฤษที่เข้ามา มีบทบาทในฐานะผู้ประสานงานหรือผู้รับเหมาช่วงจากบริษัทของอังกฤษ อีกทั้งยังมีกลุ่มแรงงานทั้งจากพม่าและลาวเข้ามาแสวงหารายได้จากการสัมปทานป่าไม้และสร้างรายได้ให้เป็นจำนวนมาก ชาวพม่าและไทใหญ่เหล่านี้จึงกลายเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีเป็นที่นับหน้าถือตาของสังคมและหลายคนเป็นบุคคลที่ กงสุลอังกฤษได้เลือกให้เป็นหัวหน้าคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมีหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เช่น หม่อมจันโอง และ อู่ส่วยออตต์ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ชาวพม่าไทใหญ่ ผู้ทำงานกับบริษัททำไม้จึงสามารถสะสมทุนกลายเป็นคหบดีสามารถสร้างและซ่อมแซมวัดให้สวยงามใหญ่โตได้ กล่าวคือมีการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเก่าในลำปาง ขึ้นตามความศรัทธาในพุทธศาสนาสิ่งสำคัญอีกเป้าหมายหนึ่งการสร้างวัดของคหบดีชาวพม่าไทใหญ่นั้น การสร้างศูนย์รวมจิตใจของกลุ่มเครือญาติและบริวารลูกน้องที่เป็นชาวพม่าโดยสร้างวัดตามรูปแบบศิลปกรรมพม่าที่ตนคุ้นเคยซึ่งได้มีการนำช่างมาจากพม่า โดยเฉพาะจากเมืองมณฑลเลย์ รวมถึงการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากพม่ามาจำพรรษาในวัดที่สร้างขึ้นอีกด้วย

การสร้างวัดพม่าไทใหญ่ ในจังหวัดลำปางมีทั้งการสร้างขึ้นมาใหม่และการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดร้างขึ้นกรณีเช่น วัดม่อนจำศีล และวัดพระเจดีย์ขาวหลัง ซึ่งปรากฏหลักฐานการบูรณะปฏิสังขรณ์กลุ่มโบราณสถานร้างให้เป็นวัดที่สมบูรณ์สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันพร้อมกับได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ชาวพม่าเข้ามาจำพรรษาอยู่ในเมืองลำปางเป็นจำนวนมากส่งผลให้จารีตประเพณีหรือการขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมแบบพม่ายังคงตกค้างอยู่ในจังหวัดลำปาง เนื่องด้วยนโยบายของรัฐบาลไทยเมื่อราว 20 ปีที่ผ่านมาได้เข้มงวดในเรื่องของการจัดการบุคคลต่างด้าวที่ลักลอบหนีเข้าเมืองมาในรูปแบบต่างๆ อย่างผิดกฎหมาย ส่งผลให้พระสงฆ์ชาวพม่าหลายรูปถูกส่งกลับคืนประเทศ จากการศึกษาการสำรวจพบว่ามีวัดพม่าไทใหญ่ เฉพาะในเขตอำเภอเมืองลำปางมีจำนวน 15 วัด ซึ่งส่วนใหญ่สร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน โดยกลุ่มศรัทธาผู้สร้างเป็นคหบดี ชาวพม่าไทใหญ่ ดังนี้

1. จองปราสาทวัดพระแก้วดอนเต้า สร้างโดยหม่อมหง่วยสินร่วมกับเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต
2. เจดีย์วัดพระเจ้าทันใจ ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง
3. วิหารวัดพระบาท ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง
4. วัดสิงห์ชัย พ.ศ.2400 ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง
5. วัดจองค์ำ พ.ศ.2414 นายสำอางวิยะ และนางใหญ่ บุญรัตน์
6. วัดม่อนจำศีล พ.ศ.2424 หมื่นโหม่ตะกำ ต้นตระกูลโพธิพันธ์

7. วัดศรีชุม พ.ศ.2433 จองตะกำอูโย พ่อเลี้ยงอู่หม่องยี และแม่เลี้ยงป้อม บริบูรณ์
8. วัดป่าฝาง (ศาสนโชติการาม) พ.ศ.2435 อู่ส่วยอ้อตต์ และแม่คำหวาน ต้นตระกูลสุวรรณอ้อตต์
9. วัดท่ามะโอ พ.ศ.2437 หม่องจันทรโอง
10. วัดจองคา (ไชยมงคล) พ.ศ.2441 นายโพล เลลามัน และญาติมิตร
11. วัดม่อนปู่ยักษ์ (วัดม่อนสันฐาน) พ.ศ.2442 ตระกูลนันทาแกง
12. วัดศรีรองเมือง พ.ศ.2447 จองตะกำอินต๊ะ และแม่คำออน ศรีสองเมือง
13. วัดเขาแก้ว พ.ศ.2458 ไม่ปรากฏผู้สร้าง
14. วัดพระเจดีย์ขาว พ.ศ.2461 ไม่ปรากฏผู้สร้าง
15. วัดป่ารวก พ.ศ.2470 พระอู่สำสะนะ

นอกจากนี้มีวัดพม่าในเขตอำเภอรอบนอกอื่นๆ อีกจำนวนมากทั้งที่ยังคงสภาพ และถูกปรับเปลี่ยนเป็นศิลปะไทยไปหมดแล้ว เช่น วัดไชยาทุ่งล้อม อำเภอเกาะคา วัดจองคำ อำเภองาว วัดอุมลอง อำเภอเถิน เป็นต้น วัดเหล่านี้สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมของพม่าโดยนำช่างมาจากเมืองมัณฑเลย์หรือการัญญ์เชิญพระพุทธรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาจากพระบรมธาตุเจดีย์ชเวดากองประเทศพม่าด้วยยกตัวอย่าง วัดจองคา (ไชยมงคล) ซึ่งได้รับการทำนุบำรุงจากพ่อค้าคหบดีเชื้อสายพม่าอย่างสม่ำเสมอ

จองวิหารวัดวัดศรีชุม สร้างโดยจองตะกำอูโย พ่อเลี้ยงอู่หม่องยีและแม่เลี้ยงป้อม บริบูรณ์ ซึ่งภายหลังถูกเพลิงไหม้กรมศิลปากรจึงทำการบูรณะขึ้นมาใหม่ในสภาพปัจจุบัน

วัดศรีรองเมือง สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2447 โดยการนำของจองตะกำอินต๊ะ และแม่คำออน ศรีสองเมือง และคหบดีชาวพม่าไทใหญ่ในลำปาง ตัวอย่างสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานงานศิลปกรรม พม่า - ไทใหญ่ ที่คงความงดงามสมบูรณ์

อุโบสถวัดศรีชุม ทรงปราสาท 5 ยอด เป็นอุโบสถที่สร้างขึ้นตามแบบศิลปกรรมแบบพม่า ซึ่งเป็นอุโบสถเพียงหลังเดียวของกลุ่มวัดพม่าที่สร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรม แบบโบราณ เนื่องจากส่วนใหญ่ อุโบสถของวัดพม่าในจังหวัดลำปางนั้นนิยมสร้างขึ้นในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบผสมพม่า และแบบตะวันตก

รูปแบบเจดีย์ในจังหวัดลำปาง

จากการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ในพื้นที่จังหวัดลำปางสามารถจัดแบ่งหมวดหมู่ได้เป็น 5 กลุ่มกล่าวคือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มเจดีย์รูปทรงแบบพระธาตุลำปางหลวง ถือเป็นเจดีย์ที่มีอายุเก่าแก่และสำคัญที่สุดในพื้นที่จังหวัดลำปาง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ที่รับรูปแบบอิทธิพลมาจากศิลปะสุโขทัยผสมกับศิลปะล้านนา ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเจดีย์ที่มีการเลียนแบบไปใช้ในการก่อสร้างเจดีย์ของวัดต่างๆในจังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก กล่าวคือรูปแบบเจดีย์ดังกล่าวมีลักษณะองค์ประกอบเป็นชุดเจดีย์ที่มีระฆังคว่ำตั้งอยู่บนฐานปัทม์ย่อมุม ฐานเขียงบัวถลา เจดีย์ในรูปแบบนี้นอกจากวัดพระธาตุลำปางหลวงแล้วยังส่งอิทธิพลสู่เจดีย์วัดพระธาตุเสด็จ วัดบุญวาทย์วิหาร วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม วัดลำปางกลางฝั่งตะวันออก อำเภอเมือง วัดจู้ดหลวง อำเภอเกาะคา วัดเวียง อำเภอเถิน เป็นต้น กลุ่มเจดีย์กลุ่มที่ 2 เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังคว่ำเช่นกัน แต่เปลี่ยนจากชุดบัวถลาเป็น ชุดบัวลูกแก้ว ซึ่งเป็นเจดีย์อีกกลุ่มหนึ่งที่มีความนิยมในการก่อสร้างในพื้นที่จังหวัดลำปาง ดังจะพบเห็นได้จากรูปทรงเจดีย์วัดปงสนุก วัดกู่คำ อำเภอเมืองลำปาง วัดดอยน้อย อำเภอห้างฉัตร วัดศรีดอนชัยนาแ่ง อำเภอเสริมงาม วัดดอยพระฉาน อำเภอแม่ทะ เป็นต้น กลุ่มที่ 3 คือกลุ่มเจดีย์ที่สร้างขึ้นตามรูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งเป็นทรงเจดีย์ที่พบน้อยมาก ปัจจุบันพบเจดีย์ทรงดังกล่าวที่มีสภาพสมบูรณ์คือเจดีย์วัดหัวข่วง นอกจากนี้จะเป็นกลุ่มโบราณสถานร้าง อันได้แก่เจดีย์วัดล้ามช้างในบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า และเจดีย์วัดอุโมงค์ในเขตบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกัน กลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มเจดีย์ทรงพิเศษ คือเจดีย์ที่เป็นลักษณะฐานปัทม์ย่อมุมรับด้วยองค์ระฆังที่แต่งเหลี่ยมเป็นกลีบคล้ายทรงกลีบดอกจำปา ซึ่งพบได้ที่วัดท่าผา วัดป่าต้นกุ่มเมือง วัดแสนเมืองมา เป็นต้น งานกลุ่มวัดท่าผาและวัดป่าต้นกุ่มเมืองนั้นเป็นงานฝีมือของครูบารูปสำคัญคือ ครูบาทะ แห่งวัดท่าผา อำเภอเกาะคา ที่สร้างขึ้นในระหว่างช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ในส่วนกลุ่มที่ 5 เป็นกลุ่มเจดีย์ทรงพม่าที่ส่งอิทธิพลเข้ามาพร้อมกับการค้าไม้ ก่อให้เกิดชุมชนชาวพม่าโดยซึ่งต่อมาได้มีจิตศรัทธาในการสร้างวัดเพื่อเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจทำบุญต่างๆ ในกลุ่มชุมชนบริวารลูกน้องของตน จึงได้มีการสร้างวัดพม่าขึ้นมาในเมืองลำปางเป็นจำนวนมาก รูปแบบเจดีย์พม่าในเมือง

ลำปาง เเท่าที่สำรวจพบปรากฏรูปแบบเจดีย์อยู่จำนวน 3 รูปแบบ ตามอิทธิพลทางศิลปะที่เข้ามาในช่วงเวลานั้น ก็คือเจดีย์รูปทรงศิลปะแบบกลุ่มฉานหรือไทใหญ่ กลุ่มเจดีย์อิทธิพลมอญและกลุ่มเจดีย์อิทธิพลศิลปะพม่า ยุคสมัยขาลีย์

เจดีย์ทรงระฆังคว่ำชูดบัวลูกแก้ว
วัดปงสนุก อำเภอเมืองลำปาง

เจดีย์ทรงปราสาท
วัดหัวข่วง อำเภอเมืองลำปาง

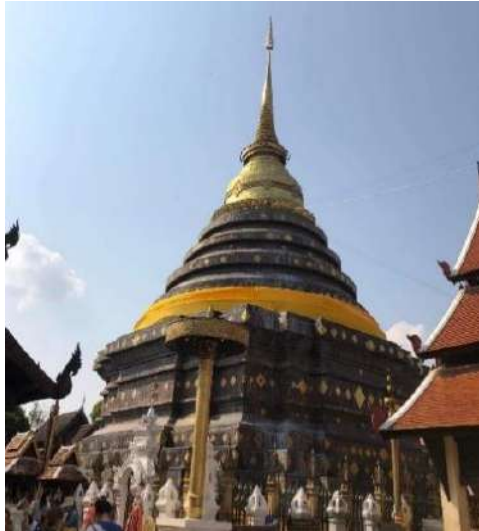
เจดีย์ทรงพิเศษทรงกลีบจำปา
วัดท่าผา อำเภอเกาะคา

เจดีย์ศิลปะแบบไทใหญ่
วัดม่อนจำศีล อำเภอเมืองลำปาง

เจดีย์ศิลปะแบบมอญ
คณะศรีธาตุมหาวิทยาลัย
ภาพถ่ายที่ระลึก ในปี พ.ศ.2453

เจดีย์วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

เจดีย์วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมืองลำปาง

รูปแบบหอไตรในจังหวัดลำปาง

การศึกษาสำรวจรูปแบบอาคารหอไตรในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น เมื่อเทียบกับเมืองอื่นๆ แล้วจังหวัดลำปางมีอาคารโบราณประเภทหอไตรจำนวนน้อยมาก เนื่องจากผลจาก พรบ.สงฆ์ 2484 ได้มีกฎระเบียบในการสั่งให้เผาทำลายคัมภีร์ใบลาน และการสั่งห้ามเขียนหรือห้ามใช้อักษรล้านนา ส่งผลให้คณะสงฆ์ในเมืองลำปางในสมัยนั้น ได้มีการรื้อถอนอาคารหอไตรลงเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเกรงกลัวกฎหมาย โดยได้นำคัมภีร์ใบลานทั้งหมดของวัดไปซ่อนเก็บไว้ในที่ลับตาอื่นๆ เช่น บนเพดานกุฏิ หรือบนเพดานศาลาต่างๆ และได้ทำการรื้อหอไตรเหล่านั้นทิ้งไป หอไตรที่เก่าแก่ที่สุดในพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้แก่ หอไตรของวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งสร้างขึ้นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นอาคารหอไตรที่มีลักษณะเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเป็นอาคารหอไตร 2 ชั้น ฝาผนังด้านบนผายออก ส่วนด้านล่างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนโดยเชื่อมทางขึ้นหอไตรจากทางกุฏิพระแก้ว นอกจากนี้ก็ยังพบหอไตรที่ยังดกค้างอยู่ อันได้แก่ หอไตรวัดสบจาง อำเภอเกาะคา หอไตรวัดลำปางกลางฝั่งตะวันออก หอไตรวัดศรีบุญโยง ซึ่งต่อมาได้มีการสร้างใหม่ โดยตัวอาคารหลังเก่านั้นวัดพระเจ้าทันใจได้ผาติกรรมไปตั้งไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ของตัวสถาปัตยกรรมแบบลำปาง นอกเหนือจากนั้นจะเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในรูปแบบง่ายๆ คล้ายยุงข้าว ตัวอาคารไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ เช่น หอไตรวัดป่าตันกุ่มเมือง หอไตรวัดศาลาหลวง เป็นต้น

หอไตรวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

หอไตรโบราณของวัดศรีบุญโยง
ที่ถูกเผาติดกรรมมาไว้ที่วัดพระเจ้าทันใจ
อำเภอเมืองลำปาง

ภาพถ่ายโบราณของวัดนาคตหลวง
อำเภอแม่ทะ ขณะที่กำลังรื้อถอนหอไตร

รูปแบบซุ้มประตูโขงในจังหวัดลำปาง

ซุ้มประตูโขงที่สำคัญของจังหวัดลำปาง ได้แก่ ซุ้มประตูโขงของวัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มประตูโขงหลังนี้สร้างขึ้นในช่วงเวลาราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ถือเป็นซุ้มประตูโขงโบราณที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดในล้านนาและมีรูปทรงที่ครบตามองค์ประกอบสถาปัตยกรรมถือเป็นซุ้มประตูโขงที่สวยงามได้รับการดูแลบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพอยู่มาจนถึงปัจจุบันและที่สำคัญซุ้มประตูโขงของวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ยังใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของจังหวัดลำปาง นอกจากนี้ซุ้มประตูโขงพระธาตุลำปางหลวงแล้ว ยังพบซุ้มประตูโขงในวัดสำคัญอีกจำนวนมาก อาทิ ซุ้มประตูโขงวัดไหล่หินหลวง ซุ้มประตูโขงวัดพระธาตุเสด็จ ซึ่งเป็นซุ้มประตูโขง

ที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายประกอบเซรามิกเคลือบสีเขียวเป็นสัญลักษณ์สัตว์ป่าหิมพานต์ต่างๆ สร้างขึ้นใน
 ราวช่วงต้นทศวรรษที่ 23 ปัจจุบันเหลือเพียงซุ้มประตูโขงวัดไหล่หินเท่านั้น นอกจากนี้ก็ยังมีซุ้มประตูโขงที่สร้าง
 ขึ้นในยุคหลัง อันได้แก่ ซุ้มประตูโขงวัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ เป็นซุ้มประตูโขงที่ยังมีสภาพค่อนข้าง
 สมบูรณ์ รวมถึงบานประตูไม้แกะสลักเป็นรูปเทวดาถืออาวุธ อีกทั้งยังมีลวดลายปูนปั้นที่ค่อนข้างละเอียด
 เป็นเอกลักษณ์สวยงาม นอกจากนี้ก็ยังมีซุ้มประตูโขง วัดเวียงเถิน วัดล้อมแรด อำเภอเถิน วัดศรีหมวดเกล้า
 วัดปงสนุก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มโบราณสถาน ซุ้มประตูโขงโบราณที่ปรากฏสร้างขึ้นในช่วงยุคทอง แต่ไม่มี
 หลักฐานการสร้างที่ชัดเจนนัก ก็คือซุ้มประตูโขงของวัดร้างกากแก้ว ในเขตชุมชนท่ามะโอ อำเภอเมือง
 จังหวัดลำปาง

ซุ้มประตูโขง
วัดพระธาตุลำปางหลวง

ซุ้มประตูโขง
วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ

ซุ้มประตูโขง
วัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา

รูปแบบโขงพระเจ้าในจังหวัดลำปาง

โขงพระเจ้าหรือมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูป ในจังหวัดลำปางพบว่าโขงพระเจ้าที่สำคัญและมีอายุ
 เก่าแก่ที่สุด ได้แก่ โขงพระเจ้าล้านทองที่ประดิษฐานพระเจ้าล้านทองในวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง
 ในช่วงเวลาราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 ปรากฏโขงพระเจ้าในวิหารหลวงวัดเวียง ซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐาน
 พระพุทธรูป เช่นกัน นอกจากนี้ยังมีโขงพุทธรูปขนาดเล็ก ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหารวัดปางยางคก
 หลังจากนั้นก็ไม่มีการปรากฏงานพุทธศิลป์ประเภทโขงพระเจ้า ปรากฏในเมืองลำปางอีกจนกระทั่งมีการฟื้นฟู
 บ้านเมือง โดยเฉพาะในยุคพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 ปรากฏ ซุ้มประตูโขงฝีมือสกุลช่างของครูบาโนชัยธรรม
 จินตามุณี แห่งวัดปงสนุกเหนือ ซึ่งได้รังสรรค์สร้างซุ้มประตูโขงไว้ที่วัดป่าตันกุ่มเมืองและวัดสันทรายดอยน้อย

นอกจากนี้ยังมีรูปแบบโขงที่เป็นรูปแบบพิเศษอีกจำนวนหนึ่ง คือ โขงพระพุทธรูปพระประธานของวัดม่อนกระทิง โขงพระประธานฝีมือครูบาเทวะในวิหารวัดท่าผา อำเภอเกาะคา โขงพระเจ้าทรงอุบมุงของวัดบ้านคำหลวง ตำบลบ้านคำ อำเภอเมือง และโขงพระเจ้าทันใจ วัดพระเจ้าทันใจซึ่งเป็นโขงที่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมใหม่เมื่อไม่นานมานี้

โขงพระเจ้าล้านทอง
วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

โขงพระเจ้าวัดเวียง อำเภอเถิน

โขงพระเจ้าขนาดเล็ก
วิหารวัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร

โขงพระเจ้าวัดท่าผา อำเภอเกาะคา

โขงพระเจ้าวัดม่อนกระทิง
อำเภอเมืองลำปาง

โขงพระเจ้าวัดดอยน้อยสันทราย
ฝีมือครูบาอาโนชัยธรรมจินตมุนี

รูปแบบอุโบสถในจังหวัดลำปาง

การศึกษาเรื่องพระอุโบสถในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบว่า ตามคติการสร้างอุโบสถของล้านนาในอดีตนั้น จะมีรูปแบบการจัดหัวหมวดอุโบสถ ก็คือการจัดกลุ่มพื้นที่การปกครองหรือเขตพื้นที่การปกครองของ คณะสงฆ์ โดยรวมกลุ่มกันราวๆ 4 ถึง 8 วัด โดยประมาณ เพื่อรวมกลุ่มในการประกอบสังฆกรรม โดยนิยม สร้างอุโบสถไว้กลางทุ่งนา หรือตามชายป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แต่ละวัดในหัวหมวดอุโบสถสามารถเดินทางมา ประกอบสังฆกรรมได้โดยง่าย แต่สำหรับวัดหลวงที่มีพระสงฆ์จำพรรษาจำนวนมากจะมีการสร้างอุโบสถไว้ใน วัด อาทิเช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม วัดบุญวาทย์วิหาร วัดม่อนกระติง เป็นต้น ลักษณะสถาปัตยกรรมอุโบสถนั้น เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่ลักษณะคล้ายคลึงกันกับสถาปัตยกรรม ของวิหารทั่วไป ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางพบว่ามีอุโบสถที่มีลักษณะพิเศษที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะ ภายนอกโดยเฉพาะศิลปะพม่าหรือสถาปัตยกรรมอาคารแบบตะวันตก เช่น อุโบสถวัดทุ่งบ่อแป้น และ อุโบสถของวัดปางยางคค อุโบสถวัดแจ่งหัวริน ที่มีอิทธิพลของศิลปะแบบพม่าอย่างชัดเจน อุโบสถที่พบใน พื้นที่จังหวัดลำปางนั้นพบว่ามีอยู่ 2 รูปแบบ คือ อุทกสีมา แล้วก็ปฐวิสีมา หรือพัทธสีมา คือสีมาที่ตั้งอยู่บน ดินและสีมาที่ตั้งอยู่กลางน้ำ สำหรับอุโบสถกลางน้ำที่ยังคงสภาพอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ อุโบสถกลางน้ำวัดน้ำ ใจ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมโบราณ ที่ได้รับการอนุรักษ์โดยกลุ่มชมรมเชิดมรดกลำปาง เมื่อราวปี พ.ศ.2535 นอกจากนี้ก็ยังมีอุโบสถกลางน้ำวัดพระบาทแม่ไทย อำเภอแม่ทะ และวัดบ้านถ้ำ อำเภอเมืองปานและอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก

อุโบสถวัดสุชาดา อำเภอเมืองลำปาง

อุโบสถของคณะตำบลดอนไฟ
ที่ตั้งอยู่กลางทุ่งนาตามคติการสร้างอุโบสถตามแบบล้านนา

รูปแบบภูมิในจังหวัดลำปาง

ในส่วนภูมิสงฆ์แบบโบราณดั้งเดิมนั้นจะเรียกว่า โอง หากสร้างเป็นภูมิที่สร้างจากปูนจะเรียกว่า โองคตึก ซึ่งรูปแบบดังกล่าวปัจจุบันปรากฏหลงเหลือภูมิทรงดังกล่าวเพียง 2 แห่งเท่านั้น คือ ภูมิโบราณของ วัดพระธาตุลำปางหลวง และภูมิโบราณที่ปัจจุบันใช้เป็นหอไตรของวัดไหล่หินหลวง นอกเหนือจากนี้ก็ยังภูมิอาคารไม้ยกพื้นคล้ายกับลักษณะเรือนล้านนาหลังขนาดใหญ่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ที่วัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ วัดบ้านหลวง วัดแม่ทะหลวง รวมถึงอาคารภูมิอื่นๆ ที่ยังคงสภาพเป็นภูมิแบบโบราณอิทธิพลแบบตะวันตก เช่น อาคารภูมิวัดท่าแหน ภูมิโบราณอิทธิพลศิลปะพม่าที่วัดบ้านจู้ดหลวง เป็นต้น

โองคตึกของวัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา
ซึ่งต่อมาภายหลังถูกใช้เป็นหอพระไตรปิฎก

ภูมิวัดบ้านจู้ดหลวง สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2466
ตามสถาปัตยกรรมพม่า

ภูมิไม้โบราณขนาดใหญ่ ลักษณะเป็นแบบเรือนหมุยกพื้นสูงของวัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ

อัตลักษณ์อาชีพลำปาง

ผู้คนในพื้นที่จังหวัดลำปางส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักมาแต่โบราณ เนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำแฉ่งหุบเขา จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับเพาะปลูก ดังนั้นทุกพื้นที่ในจังหวัดลำปาง จึงเป็นสังคมเกษตรกรรมมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตรแล้วเสร็จ ก็มักจะหากิจกรรมการงานอื่นๆ เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพและครอบครัว ตามความรู้ความสามารถที่ตนมีอยู่ ซึ่งบางกลุ่มอาชีพการเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ปัจจุบันมีหลากหลายกลุ่มอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นอันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งสะท้อนถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ได้ดังนี้

รถม้าใช้รับส่งนักท่องเที่ยวบนเส้นทางเมืองเก่าลำปาง

กลุ่มอาชีพขับรถม้า ปัจจุบันรถม้าถือเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของจังหวัดลำปาง รถม้าได้เข้ามาสู่เมืองลำปางในช่วงสมัยของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตย์ เจ้าผู้ครองนครลำปาง ได้จัดหามาเป็นพาหนะส่วนพระองค์ ต่อมาในปี พ.ศ.2459 ภายหลังการเปิดใช้เส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงลำปางรถม้าได้ทยอยมาสู่เมืองลำปาง คนลำปางเริ่มเรียนรู้การขับรถม้า การซ่อมแซมและการสร้างรถม้า จนกลายเป็นอาชีพคนขับรถม้า และอาชีพช่างทำรถม้าขึ้น เดิมบทบาทของรถม้าใช้เป็นพาหนะในการรับส่งสินค้าและผู้คนในท้องถิ่นเพื่อสัญจรไปมาภายในพื้นที่เขตตัวเมืองลำปาง ภายหลังจากที่การคมนาคมขนส่งที่ทันสมัยโดยเฉพาะรถยนต์เข้ามาแทนที่ส่งผลให้อาชีพที่เกี่ยวข้องกับรถม้าต้องปรับตัวและผันไปสู่การใช้รถม้า เพื่อรับส่งนักท่องเที่ยวแทน ปัจจุบันรถม้ากลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองลำปาง ผู้ที่มาท่องเที่ยวมีความนิยมนั่งรถม้าชมเมือง กลุ่มคนขับรถม้ากระจายตัวตามชุมชนต่างๆ ได้แก่ บ้านท่ามะโอ บ้านท่านางลอย บ้านประตูม้า ตำบลเวียงเหนือ บ้านหม้อ บ้านธง ตำบลต้นธงชัย บ้านท่าครวน้อย บ้านนาก่วมเหนือ บ้านนาก่วมใต้

ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมืองลำปาง บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา เป็นต้น ส่วนช่างทำรถม้าปัจจุบันเหลือเพียงไม่กี่แห่งโดยเฉพาะที่ชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวง บ้านหม้อต้นธงชัย และที่สมาคมรถม้าจังหวัดลำปางเท่านั้น

ช่างผลิตล้อเกวียน ซึ่งเป็นพาหนะที่สำคัญมักใช้บรรทุกพืชผลทางการเกษตร อีกทั้งยังเป็นพาหนะสำหรับการเดินทางไกล การผลิตล้อเกวียนลำปางมีจุดกำเนิดมาจากชาวพม่าที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านท่ามะโอ ได้ประกอบล้อเกวียนขาย จุดประกายให้ชาวลำปางได้เข้ามาเรียนรู้และตั้ง “เตาล้อ” ผลิตล้อเกวียนในพื้นที่ต่างๆ ประกอบด้วย บ้านดงชัย อำเภอเมืองลำปาง บ้านลำปางหลวง บ้านน้ำล้อม - หองเหนียว บ้านเกาะคา บ้านหัวแต บ้านม่วงน้อย บ้านศิลา บ้านม้า และบ้านจู้ด อำเภอเกาะคา ต่อมาได้มีการขยายตัวออกไปยังพื้นที่อื่นๆ เช่น อำเภอเสริมงาม อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภองาว รวมถึงในเขตจังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงราย

ล้อเกวียนฝีมือนายแก้ว รินพล ช่างทำล้อเกวียนจากชุมชน บ้านน้ำล้อม อำเภอเกาะคา

ล้อเกวียนที่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพดีที่สุดในชื่อ “ล้อบ้านดง” เนื่องจากช่างเป็นผู้ที่มีฝีมือดี อีกทั้งยังคัดสรรวัสดุที่มีคุณภาพมาจัดทำล้อเกวียน ส่วนล้อเกวียนในเขตอำเภอเกาะคา จะเรียกว่า “ล้อลำปางหลวง” ซึ่งมีคุณภาพดีไม่ต่างกับบ้านดงชัย แต่เนื่องด้วยที่อำเภอเกาะคามีแหล่งผลิตเกวียนจำนวนมากราคาจึงถูกกว่าเกวียนบ้านดงเล็กน้อย แต่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้อย่างรวดเร็ว มีกำลังในการผลิตสูงกว่าล้อบ้านดง สามารถส่งขายไปไกลถึงเมืองเชียงใหม่ รัฐฉาน ประเทศพม่า เอกลักษณ์ล้อเกวียนลำปางสังเกตได้จากดุมล้อที่กึ่งอยู่ในรูปทรงรี ไม่ยาวยื่นออกไปเหมือนดุมล้อกลุ่มลำพูน - เชียงใหม่ และตัวเรือนล้อมีความงามที่เรียบง่าย ต่างจากกลุ่มลำพูน - เชียงใหม่ ที่นิยมตกแต่งด้วยการแกะสลัก หรือวาดรูปให้มีความสวยงาม หรือกลุ่มล้อ แพร่ - น่าน ที่นิยมทำหางเรือนล้อให้มีความโค้งสูง คล้ายหางแมงป่อง

ผลงานการทำล้อเกวียนสกุลช่างลำปาง

โดยนายแก้ว รินพล บ้านน้ำล้อม อำเภอเกาะคา และนายผัด ยะดิน บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

กลุ่มผลิตภัณฑ์ข้าวลำปาง “กล่องข้าว” เป็นภาชนะจักสานที่ใช้สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว เพื่อบริโภคตลอดทั้งวัน ในวัฒนธรรมล้านนามีภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวพบบ่อย 2 ชนิด ได้แก่ “แอ็บข้าว” เป็นภาชนะที่สานด้วยใบตาล และ “กล่องข้าว” เป็นภาชนะที่สานด้วยเส้นตอกรูปทรงกระบอก ในแต่ละท้องถิ่นจะมีรูปทรงและการตกแต่งที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความนิยมและความชำนาญของแต่ละท้องถิ่น ในจังหวัดลำปางพบแหล่งผลิตกล่องข้าวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน 2 แห่ง ได้แก่ กล่องข้าวบ้านไผ่ และกล่องข้าวบ้านป่าจำ ก่อคือ

กล่องข้าวบ้านไผ่ เป็นกล่องข้าวที่มีลวดลายที่สวยงามอันเกิดจากการสานเส้นตอกที่ย้อมสีดำขัดกับเส้นตอกสีธรรมชาติ มีแหล่งผลิตอยู่ในหมู่บ้านไผ่แพะ บ้านนางาม บ้านนาใหม่ ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ลักษณะกล่องข้าวบ้านไผ่สามารถแบ่งประเภทได้ 3 ลักษณะ คือ

1. การแบ่งตามรูปทรง สามารถแบ่งออกได้สองรูปแบบ ได้แก่ กล่องข้าวคอกิ้ว เป็นลักษณะกล่องข้าวที่มีรูปทรงกระบอก แต่จังหวะการสานช่วงใกล้ปากกล่องจะสานสอบเข้า ทำให้ปากกล่องมีขนาดเล็กกว่าตัวกล่อง และกล่องข้าวคอกเล็ก เป็นกล่องข้าวที่มีลักษณะตัวกล่องและปากกล่องมีขนาดเท่ากัน

2. การแบ่งตามลักษณะการสาน ก็แบ่งได้สองรูปแบบ ได้แก่ กล่องข้าวลาย เป็นลักษณะกล่องข้าวที่สานด้วยเส้นตอกย้อมสีดำสลับกับเส้นตอกสีธรรมชาติ และกล่องข้าวขาว เป็นกล่องข้าวที่สานด้วยเส้นตอกสีธรรมชาติ เมื่อตอกแห้งสนิทจะมีสีขาวนวล

3. การแบ่งตามขนาดกล่องข้าว สามารถแบ่งออกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ กล่องข้าวหลวง เป็นกล่องข้าวที่มีขนาดใหญ่ สามารถบรรจุข้าวเหนียวไว้ได้ปริมาณที่มาก นิยมนำไปถวายวัดเนื่องจากหากมีงานบุญที่วัดก็จะนำกล่องข้าวหลวงนี้มาใส่ข้าวเหนียวสำหรับเลี้ยงผู้ที่มีมาร่วมงานบุญได้เป็นจำนวนมาก กล่องข้าวธรรมดา เป็นกล่องข้าวขนาดที่พอดี บรรจุข้าวเหนียวพอดีสำหรับรับประทานภายในหนึ่งวัน เหมาะสำหรับการใช้ในครัวเรือน และกล่องข้าวน้อย เป็นกล่องข้าวที่เหมาะสมสำหรับการใส่ข้าวเหนียวเพื่อรับประทาน

เพียงคนเดียว ส่วนใหญ่นิยมใช้ใส่ข้าวไปกินตามท้องไร่ท้องนา หรือใส่ข้าวเหนียวเป็นส่วนประกอบในสังฆทาน เพื่อทำบุญถวายพระในช่วงเทศกาลงานบุญต่างๆ

ความโดดเด่นของกล่องข้าวบ้านไผ่ หรือเครื่องจักสานของตำบลเมืองมาย คือ ลวดลายที่ผู้สานรังสรรค์ตามความชำนาญและจินตนาการในขณะที่สาน หรือ “ไป” เกิดเป็นลวดลายที่หลากหลาย และสืบทอดกันมา จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น จากการศึกษาในพื้นที่พบว่า ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของกล่องข้าวบ้านไผ่ ประกอบด้วย 1) ลายดอกหลวง 2) ลายดอกเกี้ยว/ดอกหย่อม 3) ลายดอกเบ็ญ 4) ลายดอกเกี้ยวเจ็ด 5) ลายดอกขะแจ้/ดอกพริก 6) ลายดอกกำปี้ 7) ลายดอกกาบจุ่มตั้ง 8) ลายดอกกาบจุ่มนอน 9) ลายสามนอน 10) ลายสามตั้ง/สามยืน 11) ลายอำนอน 12) ลายอำตั้ง/อำยืน

การย้อมสีดอก

การสานกล่องข้าว

กล่องข้าวป่าจำ เป็นกล่องข้าวที่มีแหล่งผลิตในหมู่บ้านป่าจำและบ้านน้ำโจ้ ตำบลน้ำโจ้ อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง ในอดีตการสานกล่องข้าวสร้างรายได้ให้กับชุมชนเป็นอย่างดี คนส่วนใหญ่เริ่มหัดสานกล่องข้าวตั้งแต่เข้าสู่วัยรุ่น โดยเริ่มจากการหัดจักเส้นตอก สานฝากล่องข้าว สานตัวกล่องข้าว และสานขัดชั้นนอก ขนาดกล่องข้าวที่สานกันในอดีต มีตั้งแต่กล่องข้าวขนาดเล็กเพื่อใช้ใส่ข้าวสำหรับการเดินทางไปไร่นา หรือเพื่อใส่ข้าวในชุดสังฆทานถวายพระในโอกาสการทำบุญตามเทศกาลต่างๆ กล่องข้าวขนาดกลางเป็นกล่องข้าวที่ใช้ในครัวเรือนทั่วไป และกล่องข้าวหลวง เป็นกล่องข้าวที่ใช้ในวัดวาอาราม เนื่องจากการทำบุญใหญ่ตามวัดต่างๆ มักจะมีผู้คนทั่วสารทิศมาร่วมทำบุญ การจัดเตรียมสำหรับกล่องข้าวจำเป็นต้องอาศัยภาชนะขนาดใหญ่ในการเก็บรักษา เพื่อเลี้ยงดูผู้ที่มาร่วมงานได้อย่างทั่วถึง

กล่องข้าวบ้านป่าจำ ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

กล่องข้าวขาว และกล่องข้าวลาย บ้านไผ่ ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

กลุ่มอาชีพกระตายน้ำโห่ง คำว่ากระตายน้ำโห่ง เป็นคำท้องถิ่นชาวลำปางที่ใช้เรียกระตาดชา ในอดีตแหล่งผลิตกระตาดชาของจังหวัดลำปางได้แก่ บ้านน้ำโห่ง บ้านท่าลื้อ ตำบลบ่อแฮ้ว และบ้านหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ด้วยแหล่งผลิตในอดีตที่มีแหล่งผลิตใหญ่อยู่แถบชุมชนบ้านน้ำโห่ง จึงเป็นที่มาของคำว่า “กระตายน้ำโห่ง” ปัจจุบันการผลิตกระตาดชาเหลือเพียงในเขตบ้านท่าลื้อ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาการผลิตกระตาดชาที่ยังหลงเหลืออยู่ในจังหวัดลำปาง กระตาดชาเป็นกระตาดที่ผลิตมาจากเปลือกของต้นปอสา มีคุณสมบัติที่เหนียวนุ่ม ผิวเรียบเนียน ในสมัยโบราณกระตาดชามีความสำคัญต่อระบบ

การศึกษาเนื่องจากนำมาผลิตเป็นสมุดจดบันทึกต่างๆ ที่เรียกว่า “ป๊อบสา” รวมถึงงานลงรักปิดทอง ในการสร้างลวดลายที่อาศัยเทคนิคการฉลุกระดาษนำไปทาบบนพื้นรักแล้วปิดทอง ต้องอาศัยกระดาษสาในการสร้างสรรค์ผลงาน กระดาษสาจึงเป็นกระดาษเพียงหนึ่งเดียวที่นิยมใช้ในวัฒนธรรมล้านนา และเป็นภูมิปัญญาการผลิตกระดาษที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม

การทำกระดาษสาบ้านท่าล้อ

กลุ่มผลิตดาบโบราณ แหล่งผลิตดาบที่สำคัญของจังหวัดลำปางปรากฏในเขตอำเภอห้างฉัตร ซึ่งมีหมู่บ้านขามแดง บ้านห้างฉัตรเหนือ และบ้านห้างฉัตรใต้ ทั้ง 3 หมู่บ้านเป็นแหล่งตีใบดาบที่สำคัญของจังหวัดลำปาง ในอดีตสันนิษฐานว่าอาจนำเข้าเหล็กจากบ่อเหล็กเมืองลอง ซึ่งในยุคการปกครองระบบของเจ้าหลวง เมืองลองถือได้ว่าเป็นหัวเมืองหนึ่งที่อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหลวงเมืองลำปาง ทุกปีเจ้าเมืองลองต้องนำเหล็กจากบ่อเมืองลองมาถวายเป็นบรรณาการ เหล็กดังกล่าวส่วนหนึ่งถูกส่งไปตีเป็นดาบที่บ้านขามแดง เพื่อนำมาเป็นอาวุธปกป้องบ้านเมืองในยามศึกสงคราม

หลังจากที่ตีใบดาบเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะส่งไปยังบ้านสันทรายและบ้านเหล่า เพื่อทำการประกอบไส้ด้ามและฝัก รัศหวายพร้อมกับรัศเชือกดาบ ซึ่งดาบหนึ่งเล่มต้องผ่านกระบวนการผลิตที่หลายขั้นตอน ในอดีตนอกจากส่งไปขายตามเมืองต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้ว พ่อค้าดาบบางคนได้นำดาบลงไปขายในเขตภาคกลาง และ ภาคอีสาน ต่อมาความนิยมการใช้ดาบเป็นอาวุธได้ลดความนิยมลง ประกอบกับการห้ามพกพาอาวุธในที่สาธารณะ จึงเป็นเหตุให้สล่าตีดาบได้เลิกทำดาบจนเกือบหมด ผู้ทรงความรู้ที่ยังเหลือและยังตีดาบเพื่อขายเป็นของที่ระลึก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญต่อรูปทรง สัดส่วน และความงามของตัวดาบแบบโบราณอีกต่อไป ดาบที่ระลึกดังกล่าววางขายอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะในตลาดทุ่งเกวียน ซึ่งดาบชนิดนี้มักจะ

เรียกกันว่า “ดาบดำ ดาบแดง” เพราะนิยามทาสีดำและฝักดาบด้วยสีดำ หรือสีแดง ปัจจุบันได้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการตีดาบแบบโบราณไว้ ได้แก่ สล่าบุญตัน สิทธิไพศาล สล่าประพันธ์ แสนใหม่ และสล่าบุญตัน แก้วเสมอใจ

การทำดาบของสล่าบุญตัน แก้วเสมอใจ และสล่าบุญตัน สิทธิไพศาล

ช่างทำปราสาทศพ ในอดีตการจัดทำปราสาทศพของวัฒนธรรมล้านนานั้น จำกัดเฉพาะผู้ตายที่อยู่ในสถานะสูงศักดิ์ อันได้แก่ กษัตริย์และพระราชวงศ์ และพระเถระชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น ซึ่งจะมีการสร้างปราสาทอย่างวิจิตรพิสดารให้สมกับฐานันดร การสร้างปราสาทเพื่อใช้บรรจุศพสำหรับกษัตริย์และชนชั้นเจ้านายนั้นมีที่มาจากคติความเชื่อเรื่อง “สมมุติเทพ” เมื่อกษัตริย์ หรือเจ้านายสวรรคต จะต้องสร้างปราสาทขึ้นเพื่อจำลองวิมานบนสวรรค์ซึ่งถือว่าเป็นที่อยู่ของผู้ตายก่อนที่จะจุติที่จะลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ และเป็นการส่งดวงวิญญาณท่านกลับสู่วิมานดั้งเดิม

สำหรับงานศพของครุบาทหรือพระเถระผู้ใหญ่ นั้น ในสังคมล้านนาถือว่าเป็นบุคคลที่สังคมให้ความเคารพนับถือ เมื่อท่านมรณภาพและจะทำพิธีการส่งสะการหรือประชุมเพลิงจึงมีการสร้างปราสาทบรรจุศพท่าน โดยรูปแบบการสร้างปราสาทบรรจุศพของเจ้านายและพระเถระนิยมสร้างปราสาทเทินอยู่บนนกหัสติลิงค์ ซึ่งชาวล้านนามีความเชื่อว่า นกหัสติลิงค์เป็นนกที่มีพลังมาก มีลักษณะลำตัวเป็นนกแต่หัวเป็นช้าง สามารถนำดวงวิญญาณไปส่งบนสวรรค์ได้

ส่วนการจัดการศพของชาวบ้านในอดีต โดยทั่วไปมักจะนำศพไปฝัง ต่อมาเริ่มมีทำเนียมการเผาศพ ซึ่งจะมีการทำแคร่ไม้ไผ่และสานโครงไม้ไผ่ครอบศพที่ เรียกว่า “แมวควบ” ในสมัยหลังเริ่มมีการสร้างปราสาทบรรจุศพในหมู่ประชาชน โดยมีข้อสันนิษฐานว่า น่าจะใช้กับผู้มีฐานะทางสังคมที่ร่ำรวย หรือที่เรียกว่า “พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง” ซึ่งเป็นผู้มีกำลังทรัพย์สามารถจ้างช่างสร้างปราสาทศพให้แก่คนในครอบครัวเมื่อถึงแก่กรรม ต่อมาจึงแพร่หลายไปสู่ประชาชนเป็นวงกว้าง และกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในการ

จัดงานศพของชาวล้านนาจนถึงปัจจุบัน สำหรับสลาปราสาทสามารถพบได้ทุกอำเภอของจังหวัดลำปาง
เอกลักษณ์ของปราสาทศพสกุลช่างลำปาง มีดังนี้

1. ปราสาทศพลำปางนิยมทำยอดปราสาทเรียวสูงด้วยเทคนิคการเข้าไม้สี่ขาโดยทำส่วนฐานกว้างแล้ว
สอบเข้าไปถึงส่วนยอด สำหรับสกุลช่างอื่นมักจะใช้เทคนิคการลดหลั่นของชั้นด้วยการเข้าไม้เป็นกรอบสี่เหลี่ยม
2. หน้าจั่วบนชั้นหลังคาปราสาทศพของสกุลช่างลำปาง จะมีลักษณะเป็นเหลี่ยมขนาดใหญ่ ไม่ซ้อนชั้น
จั่วหลังคามากจนเกินไป ซึ่งจะทำให้หน้าจั่วมีขนาดเล็ก
3. ขนาดตัวปราสาทศพสกุลช่างลำปาง จะมีขนาดที่ใหญ่กว่าสกุลช่างอื่น
4. ฐานปราสาทศพสกุลช่างลำปางไม่นิยมทำบันไดขึ้นตรงกลาง

รูปแบบปราสาทใส่ศพของสลาจังหวัดลำปาง

ช่างเครื่องปั้นดินเผา เครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะพื้นฐานในครัวเรือนที่นิยมใช้กันทุกสังคม สำหรับ
ในเขตจังหวัดลำปางพบภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผากระจายตัวกันเป็นจุด แหล่งผลิตที่สำคัญ ได้แก่

ชุมชนบ้านสันกลางบ่อแฮ้ว - บ้านป่าเยาะ ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง มีความชำนาญในการปั้นน้ำต้น
หม้อน้ำ หม้อดอก ผางประทีป ชุมชนบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย อำเภอเมือง มีความชำนาญปั้นหม้อแกง ตุ่มน้ำ
หม้อน้ำ กระจ่างต้นไม้ ชุมชนบ้านมั่ว ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม มีความชำนาญในการปั้นหม้อน้ำและน้ำต้น

รูปแบบการผลิตของทั้งสามแหล่งเป็นการขึ้นรูปด้วยมือและแท่นหมุน เผาด้วยไฟต่ำ จึงได้
เครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะสีเนื้อดินแดงส้ม มีคุณสมบัติคลายความร้อนออกตามผิวภาชนะเมื่อบรรจุน้ำไว้
ภายในจะทำให้หน้ามีความเย็นกว่าอุณหภูมิปกติ ปัจจุบันชุมชนดังกล่าวยังคงสืบทอดการทำเครื่องปั้นดินเผา
แบบโบราณอยู่ เนื่องจากกลุ่มช่างผู้ผลิตส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ปัญหาสำคัญของกลุ่มอาชีพดังกล่าวจึง
เป็นเรื่องการสืบทอดจากคนรุ่นใหม่

ผางประทีปบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว

การทำน้ำตัน หม้อดอก ออมสินฟักทอง บ้านป่าเยาะ ตำบลบ่อแฮ้ว

การทำหม้อ บ้านมั่ว ตำบลเสริมขวา

การทำหม้อ กระจ่างตันไม้ บ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย

สล่าโคมม่านแปดเหลี่ยม โคมถือเป็นสิ่งสำคัญในการให้แสงสว่างในเวลากลางคืนก่อนที่จะมีไฟฟ้าใช้ส่วนใหญ่จะนิยมใช้โคมหรือตะเกียงน้ำมัน ยามใดที่มีเทศกาลงานบุญในวัดวาอารามต่างๆ ชาวบ้านก็จะร่วมแรงในการประดับตกแต่งสถานที่โดยการทำโคมไฟเพื่อใช้แขวนประดับภายใน และภายนอกอาคารเพื่อตกแต่ง รวมถึงให้แสงสว่างในยามกลางคืน เนื่องด้วยจังหวัดลำปางปรากฏวัดวาอารามที่เป็นสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบพม่าเป็นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นถึงผู้คนชาวพม่าในจังหวัดลำปางที่สืบเชื้อสายจนเป็นส่วนหนึ่งของชาวลำปางในปัจจุบัน และส่งผลให้รูปแบบประเพณีรวมถึงงานฝีมือแบบพม่าตกค้างอยู่ในจังหวัดลำปาง

พ่อสุข ปินตาสี ช่างทำโคมแบบพม่า ชาวบ้านวังหม้อ ช่างผู้อนุรักษ์การทำโคมม่านหรือโคมแบบพม่า ที่ยังคงอนุรักษ์และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำโคมให้แก่ลูกหลาน ต่อมามีการถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจที่เข้ามาเรียนรู้การทำโคมม่านแปดเหลี่ยม จนเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในวงกว้าง ปัจจุบันการผลิตโคมม่านแปดเหลี่ยม ยังคงเป็นกลุ่มช่างทำโคมชาวบ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง เป็นหลักในการอนุรักษ์และสืบสานการทำโคมม่านแปดเหลี่ยม

ลักษณะของโคมม่านแปดเหลี่ยมเป็นโคมทรงกระบอกแปดเหลี่ยม มีโครงสร้าง 3 ชั้น ชั้นในเป็นชั้นที่บุกระดาษสาบางๆ ตกแต่งด้วยกระดาษ ตะกั่วสีเส้นต่างๆ ให้สวยงาม ชั้นกลางเป็นการบุกระดาษสา หรือกระดาษตะกั่ว ตกแต่งด้วยการฉลุกระดาษให้เป็นลวดลาย มีความโปร่ง โลง เพื่อให้สามารถให้แสงทะลุผ่านออกมาจากชั้นแรกได้อย่างสวยงาม ชั้นนอกสุดเป็นชั้นที่มีการตกแต่งด้วยกระดาษฉลุลายบริเวณขอบบน ล่าง ของช่องและตกแต่งตรงเหลี่ยมมุมด้วยหงส์คาบใบไฮ หัวและท้ายโคมมีการประดับตกแต่งด้วยกระดาษฉลุลายซ้อนกัน 2 ชั้น พิเศษในส่วนของท้ายโคมจะมีการประดับหางโคมด้วยกระดาษสายาวลงมา และตกแต่งด้วยกระดาษตะกั่วที่ตัดเป็นลวดลายที่สวยงาม

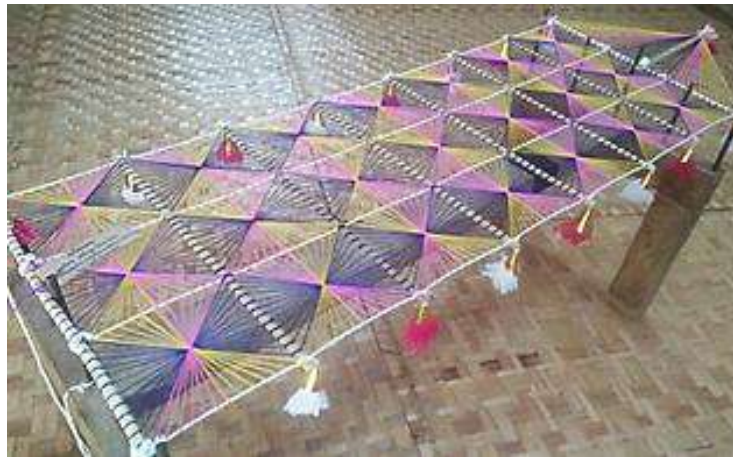

การทำโคมม่านแปดเหลี่ยม ชาวบ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง

ช่างทำตุงใย ตุงใย เป็นตุงที่มีลักษณะเป็นผืนยาว ทำจากการถักเส้นไหมสีต่างๆ สลับกันไปมาคล้ายใยแมงมุมในช่องตารางสี่เหลี่ยมต่อกันไปเป็นผืน คุโล่ง โปรง สามารถแกว่งเล่นลมได้อย่างสวยงาม ตุงใยเป็นตุงที่ชาวลำปางนิยมนำมาถวายวัดในช่วงประเพณีปีใหม่เมือง หรือประเพณีสงกรานต์ โดยมีความเชื่อที่ว่า การถวายตุงใยเป็นการบูชาธาตุลม หากทำบุญอุทิศไปหาผู้ล่วงลับไปแล้ว อานิสงส์ของการทำบุญจะส่งผลให้สามารถนำพาดวงวิญญาณไปสู่ภพภูมิที่ดี เหมือนกับหางตุงที่กวัดแกว่งจากเบื้องล่างขึ้นสู่เบื้องบน

ปัจจุบันการผลิตตุงใยสามารถพบเห็นได้ในหมู่บ้านวังหม้อ บ้านต้นธงชัย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง บ้านฉลองราช ตำบลแม่เมาะ อำเภอกำแพงแสน บ้านไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา ซึ่งเป็นแหล่งผลิตตุงใยที่สำคัญของจังหวัดลำปาง นอกจากนี้ตุงใยแล้วในพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นแหล่งประดิษฐ์ช่อและตุงพญาวย่อที่นิยมใช้ในประเพณีปีใหม่เมือง ซึ่งจะส่งขายออกไปยังพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดลำปางอีกด้วย

ตุงใย รูปแบบตุงชนิดหนึ่งที่ถือเป็นอัตลักษณ์ตุงแบบลำปาง

นอกจากตุงใยแล้ว ยังมีตุงประเภทอื่นอีกที่มีการจัดทำภายในจังหวัดลำปาง มีการใช้ตามวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ดังนี้

ตุงปันทาง อำเภอกะคา - แม่พริก ตุงที่นำผ้าเหลือใช้มาตัดเป็นธงสามเหลี่ยม แล้วนำมาเย็บบนผืนผ้าที่เตรียมไว้จำนวน 1,000 ชิ้น เพื่อนำไปถวายวัดในช่วงวันสงกรานต์

ตุงสบลือ บ้านสบลือ อำเภอมืองปาน ตุงที่ทอด้วยเส้นฝ้ายสีขาวและสีตุ่น ประดับตกแต่งเป็นด้วยใบไผ่ที่ทำจากไม้ซ้อ ซึ่งมีลักษณะเบาสามารถแกะได้ง่าย

ตุงลัวะ-ปลั่ง บ้านวังใหม่ อำเภอกำแพงแสน ตุงที่ทอจากเส้นไหมพรม นำไม้ไผ่มาขึ้นเป็นช่วงๆ ซึ่งจะมีด้ายและเข็มเหน็บอยู่บนหัวตุงด้วยด้ายและเข็มคือหนึ่งในเครื่องอัฐบริวารของพระภิกษุสงฆ์ มีการเขียนคำอุทิศให้กับญาติพี่น้องที่ล่วงลับ หรือถวายทานในช่วงงานบวชลูกแก้ว

ตุงดอกหญ้า บ้านไหล่หินหลวง อำเภอกะคา ตุงที่ทำมาจากเส้นฝ้ายมามัดรวมกันคล้ายกับใส่กรอกแล้วตัดออกเป็นชิ้นๆ และนำเย็บต่อเรียงกันเป็นผืน เย็บเก็บริมขอบให้เรียบร้อย

ตุงปันหาง

ตุงสบลี

ตุงลัวะ - ปลั่ง

ตุงดอกหญู๋

ช่างตีเหล็ก ช่างเหล็กถือได้ว่าเป็นช่างที่มีความสำคัญต่อบ้านเมือง เนื่องจากช่างเหล็กเป็นช่างที่สร้างอาวุธในการปกป้องบ้านเมืองในยามที่มีภัยสงคราม และเป็นเครื่องมือในการป้องกันตนเองจากภัยร้ายต่างๆ นอกจากนี้ช่างเหล็กยังมีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน หรือเครื่องมือทางการเกษตรก็ต้องอาศัยเครื่องมือที่ทำจากเหล็กมาเป็นเครื่องมือประกอบทั้งสิ้น เช่น มีด ขวาน จอบ เสียม คราด เคียว เป็นต้น ในจังหวัดลำปางมีแหล่งผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นผลิตภัณฑ์จากเหล็กหลายแหล่ง ซึ่งแต่ละแหล่งจะมีความชำนาญ และรูปทรงที่แตกต่างกัน ปัจจุบันยังคงพบแหล่งตีเหล็กกระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปางจำนวนมาก อาทิ ชุมชนบ้านกาดเมฆ บ้านป่าแลว บ้านศรีหมวดเกล้า ตำบลชมพู ชุมชนบ้านทุ่งม่านเหนือ ตำบลบ้านแคร์ อำเภอเมืองลำปาง ชุมชนบ้านแม่ปุง ตำบลน้ำใจ อำเภอแม่ทะ ชุมชนบ้านขามแดง บ้านห้างฉัตร ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร และชุมชนบ้านน้ำล้อม ตำบลเกาะคา เป็นต้น

นายประพันธ์ แสนใหม่ช่างตีดาบ บ้านขามแดง

ช่างทำกลอง ในวัฒนธรรมดนตรีล้านนา กลองถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างสีสันความสนุกสนาน ครึกครื้น โดยเฉพาะในขบวนแห่ต่างๆ รูปแบบการใช้กลองในวัฒนธรรมดนตรีล้านนามีทั้งแบบที่ใช้กลองเป็นตัวคุมจังหวะให้กับเครื่องดนตรีเครื่องสาย และวงปี่พาทย์ นอกจากนี้ยังมีวงดนตรีที่ใช้กลองเป็นเครื่องดนตรีหลักที่เรียกว่าวงกลองต่างๆ เช่น วงกลองตกลี้ง วงกลองมอเซิง วงกลองสิ่งหม่อง วงกลองสะบัดชัย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงพบแหล่งผลิตกลองกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อตอบสนองการใช้งานของผู้คนและชุมชนต่างๆ โดยในพื้นที่จังหวัดลำปางปรากฏสภาทำกลองที่มีชื่อเสียงหลายแหล่ง ได้แก่

1. บ้านนาก่วมใต้ ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมืองลำปาง ชาวลำปางจะรู้จักกันในนาม “กลองสภาเฉลิม” ลุงเฉลิมเป็นช่างทำกลองที่มีฝีมือ เป็นที่ยอมรับในจังหวัดลำปางและจังหวัดใกล้เคียง กลองที่ขึ้นชื่อของลุงเฉลิมคือ กลองยาว เนื่องจากลุงเฉลิมได้ผลิตกลองยาวขายเป็นหลัก จึงมีสูตรการทำกลองยาวเป็นของตนเอง นอกจากนี้ยังผลิตกลองล้านนาชนิดอื่นๆ เช่น กลองถึดถึ้ง กลองโป่งโป่ง กลองสะบัดชัย กลองปู้จา กลองทะเลดปัด กลองแหว เป็นต้น ปัจจุบันลุงเฉลิมได้เสียชีวิตไปแล้ว แต่ลูกชายยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการทำกลองให้มีเสียงดังกังวานให้คงอยู่ต่อไป

2. บ้านพระเจ้าทันใจ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง รู้จักกันในนามของโรงงานทำเครื่องดนตรีสภาตุ๋ย เป็นแหล่งผลิตกลองถึดถึ้ง กลองโป่งโป่ง กลองสะบัดชัย และกลองปู้จา นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านล้านนา อาทิ สะล้อ ซึง พิณเป็ยะ เป็นต้น

3. บ้านดง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ เป็นแหล่งผลิตกลองปู้จาที่สำคัญของจังหวัดลำปาง จุดเด่นของการทำกลองของบ้านดงนี้ คือ กรรมวิธีด้วยการขึ้นรูปกลองและการเจาะกลองด้วยงานทำมือแบบโบราณ รวมถึงการคัดสรรไม้ที่ใช้ทำไหกลองอย่างมีคุณภาพส่งผลให้กลองบ้านดงได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

นายสิทธิชัย เตชะลือ สภาทำเครื่องดนตรีไทยในลำปาง

กลุ่มทำครกหินบ้านไร่ศิลาทอง บ้านไร่ศิลาทอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง เป็นหมู่บ้านที่ผลิตครกหินเป็นอาชีพหลักของชุมชน การผลิตครกหินเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ.2500 โดยพ่อหนานแก้วมา ใจงาม ขณะที่ท่านบวชเป็นพระภิกษุได้เดินทางไปจังหวัดชลบุรี และได้สนใจการทำครกหินของอ่างศิลา จึงได้สังเกตและเรียนรู้ขั้นตอนการผลิตครกหินจากอ่างศิลา ภายหลังได้กลับมาอยู่ที่บ้านไร่ศิลาทองและสืบทอดมาเป็นฆราวาส ประกอบกับในพื้นที่บ้านไร่ศิลาทองมีหินศิลาที่สามารถทำครกได้ ท่านจะได้ฝึกการทำครกจนสำเร็จและเผยแพร่ความรู้ให้แก่พี่น้องชาวบ้าน จนกลายเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านไร่ศิลาทองสืบมาจนถึงทุกวันนี้

การทำครก บ้านไร่ศิลาทอง

งานแกะสลักไม้บ้านหลุก แหล่งผลิตไม้แกะสลัก บ้านหลุก ตำบลนาคร้ว อำเภอแม่ทะ มีจุดกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2507 โดยพ่อจันดี แก้วซุ่ม ท่านได้เดินทางไปเที่ยวที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย พบสินค้างานแกะสลักรูปช้าง และม้า ท่านจึงซื้อกลับมา และทดลองแกะสลัก จนสามารถแกะได้อย่างสวยงาม ขณะนั้นมีพ่อค้าขายเสื้อผ้ามาพบเห็นและได้ซื้อไปขายที่กรุงเทพฯ และได้สั่งสินค้าเพิ่มมากขึ้น พ่อจันดีจึงถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ผู้คนในหมู่บ้านจนกลายเป็นหมู่บ้านแกะสลักแหล่งใหญ่ของจังหวัดลำปางในปัจจุบันนี้

ในปัจจุบันงานแกะสลักไม้บ้านหลุก สามารถแบ่งประเภทออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) งานแกะสลักรูปสัตว์ต่างๆ อาทิ ช้าง ม้า สิงโต กระต๊อง แรด ฯลฯ 2) งานแกะสลักประเภทดอกไม้ เช่น กล้วยไม้ และดอกไม้ชนิดอื่นๆ และ 3) งานแกะสลักเป็นของใช้และของประดับตกแต่ง เช่น ศีรษะอินเดียนแดง ชันน้ำ กล่องใส่กระดาษชำระ กล่องรับจดหมายไปรษณีย์ รถมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น นอกจากนี้บ้านหลุกยังจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ภายใน โดยมีกิจกรรมเรียนรู้พื้นฐานการแกะสลักไม้ การวาดรูปบนแผ่นไม้ เป็นต้น

งานแกะสลักไม้บ้านหลุก

พ่อค้าวัวต่างม้าต่าง การค้าวัวต่างม้าต่างหรือการค้ากองคาราวาน เป็นอาชีพโบราณ เมื่อครั้งสภาพการคมนาคมยังไม่สะดวก การค้าขายระหว่างพื้นที่ต่างบ้านต่างเมืองจึงจำเป็นต้องอาศัยสัตว์ต่าง เช่น วัวและม้า ในการบรรทุกสิ่งของสินค้าบรรทุกใส่ภาชนะสานจากไม้ไผ่เรียกว่า “ต่าง” และบรรทุกบนหลังวัวตัวละ 1 คู่ แล้วจึงออกเดินทางไปรับซื้อและส่งสินค้าตามชุมชนหมู่บ้านต่างๆ ก่อนที่จะมีรถไฟเข้ามาจังหวัดลำปาง ปลายทางการค้าวัวต่างอยู่ที่ กาดกลางเวียง กาดกองต้า แต่เมื่อทางรถไฟมาถึงย่านสบตุ๋ยจึงเป็นที่ชุมนุมของกองคาราวานพ่อค้าวัวต่าง ที่จะมารับเอาสินค้าที่ขนส่งมาทางรถไฟนั้นบรรทุกใส่หลังสัตว์ต่างเพื่อนำสินค้าอุปโภคบริโภคไปกระจายขายยังท้องถิ่นที่ห่างไกล อาชีพพ่อค้าวัวต่างรุ่นสุดท้ายจะกระจุกตัวอยู่ที่อำเภอเมืองปาน เนื่องจากยังจำเป็นต้องใช้วัวต่างบรรทุกสินค้าสำคัญของพื้นที่ลงจากเขา คือ เหมียง แล้วนำลงมาขายยังตลาดในตัวอำเภอเมืองปานหรือแจ้ห่ม ภายหลังเมื่อถนนหนทางมาถึงพร้อมกับรถยนต์ อาชีพการค้าแบบกองคาราวานจึงได้สูญหายไป

การทำเหมียง ชุมชนบ้านป่าเหมียงตั้งอยู่ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง อาชีพหลักของชุมชนนี้ คือ การปลูกเหมียง เนื่องด้วยภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การปลูกชาใบเหมียงทำให้เหมียงที่ผลิตจากบ้านป่าเหมียงมีรสชาติดี เป็นที่นิยมมายาวนานและมีจำนวนมาก ปัจจุบันมีการปลูกเหมียงเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเหมียงมีราคาดีขึ้นจาก 50 สตางค์ (ก้านเล็ก) ปัจจุบันมีราคา 10-13 บาท (ก้านใหญ่) และยังมี การส่งเสริมให้ชาวบ้าน นำใบเหมียงแก่มาแปรรูปทำหมอนใบชา รวมถึงการส่งใบเหมียงขายให้โรงงานเพื่อทำเป็นน้ำชาต่างๆ กรรมวิธีการผลิตเหมียง คือ การเก็บใบอ่อนมามัดไว้แล้วเอามาึ่งประมาณ 2 ชั่วโมงเสร็จแล้วนำมาผึ่งลมให้เย็น มัดอีกรอบแล้วนำไปขาย ถ้าไม่ได้นำไปขายให้นำไปหมักกับน้ำเปล่า เหมียงจะเกิดรสเปรี้ยว ยิ่งหมักนานจะยิ่งเปรี้ยว เหมียงจะเก็บได้ช่วงเดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน ต้นเหมียงสามารถเติบโตได้ดีในสภาพอากาศเย็นและแพ้แดดแรงจัด ชาวบ้านจึงนิยมปลูกต้นเหมียงใต้ต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ต้นเหมียงเจริญเติบโตได้เต็มที่ นอกจากนี้บ้านป่าเหมียงแล้วยังมีชุมชนบ้านแม่แจ่มที่เป็นแหล่งผลิตเหมียงเช่นเดียวกัน

ปัจจุบันอาชีพทำสวนเหมี้ยงนั้นยังคงอยู่ได้เนื่องจากยังมีกลุ่มที่ชอบกินเหมี้ยงอยู่ทั่วไปอีกทั้งยังเป็นสินค้าส่งออกไปต่างจังหวัดและประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย

การทำเหมี้ยง บ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน

การสานกบละแอ กบ เป็นภาษาล้านนา หมายถึงหมวก หรืออบ คำว่า กบละแอ หมายถึงหมวกที่ใช้ประกอบยศของขุนนางและทหารแบบล้านนา ลักษณะเป็นหมวกปีกกว้าง ยอดแหลม สานด้วยไม้ไผ่แล้วทาเคลือบผิวด้วยยางรักและปั่นลวดลายด้วยรักกระแหนะและลงชาดหรือลงรักปิดทอง ปัจจุบันสามารถกบละแอโบราณได้ในพิพิธภัณฑวัดพระธาตูลำปางหลวง พิพิธภัณฑวัดพระเจดีย์ขาวหลัง พิพิธภัณฑวัดเชียงราย และพิพิธภัณฑวัดไหล่หินหลวง เป็นต้น

จากกระแสล้านนานิยมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มีกลุ่มบุคคลที่โหยหาอดีตโดยเฉพาะความเป็นนักรบโบราณล้านนา ซึ่งมักจะมีกบละแอเป็นส่วนประกอบต่อมา คุณพงษ์พรรณ เรือนนันทชัย ศิลปินล้านนาและนักสะสมอาวุธโบราณได้นำกบละแอโบราณมาเป็นตัวอย่างให้พ่อแสวง ศิริ ได้ทดลองสานจนมีความเชี่ยวชาญ และสามารถต่อยอดสานกบได้หลากหลายรูปทรง ตามที่ลูกค้าต้องการ รูปทรงที่สานอยู่เป็นประจำ คือ กบละแอ กบกะโล่ กบกะโล่ทรงสูงปีกสั้น สำหรับการสานกบจะใช้เวลาประมาณ 2 วัน ต่อกบ 1 ใบ

การสานกบละแอ เริ่มจากการจักตอกโดยนำไม้ไผ่ไร่ หรือไม้ไผ่บง มาตัดให้มีความยาวตามปล้องไม้ไผ่ ซึ่งจะมีความยาวประมาณ 40 - 60 เซนติเมตร จากนั้นขูดผิวออกให้หมด แล้วนำมาผ่าเป็น 4 ส่วน นำมาผ่าเอาเนื้อไม้ด้านในทิ้ง เนื่องจากเนื้อไม้ไผ่ส่วนนี้มีความอ่อนไม่เหมาะสำหรับจักสาน อีกทั้งเป็นการกำหนดขนาดหน้ากว้างของเส้นตอกด้วย จากนั้นจึงใช้มีดเหลาปลายไม้ด้านใดด้านหนึ่งให้มีความแหลม แล้วจึงจักไม้ไผ่ให้เป็นเส้นตอกให้มีความหนาตามต้องการ เส้นตอกไม้ไผ่จะใช้เป็นตอกเส้นยืน หรือที่เรียกว่า “ตอกซั้ง” ส่วนเส้นที่สานจะใช้เส้นหวายที่มีความกว้างประมาณ 3 มิลลิเมตร โดยหาซื้อจากร้านค้าในจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อได้เส้นตอกตามขนาดที่ต้องการแล้ว การสานกบจะเริ่มจากนำเส้นตอก 13 เส้น มามัดบริเวณ

ยอดของหุ่นแม่แบบที่ตั้งบนฐานไม้ที่สามารถหมุนได้ เพื่อความสะดวกในขณะที่สาน แล้วใช้เส้นหวายสาน ลายสองลงมา เมื่อสานได้ช่วงหนึ่งจะมีการเสริมเส้นตอกยืนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้ทำปึกกบแผ่ขยายปีกให้ กว้างและบานออกไป เมื่อสานได้ขนาดตามที่ต้องการแล้ว จะนำไม้ไผ่เส้นยาว 2 เส้น มาประกบด้าน บนล่างของขอบกบแล้วเย็บเก็บขอบกบและใส่หูร้อยสายกบ สุดท้ายนำไม้สักที่กลึงเป็นรูปทรงดอกบัวยอด แแหลมมาเสียบเป็นยอดกบ ก็จะทำให้ได้โครงกบละแฉที่เสร็จสมบูรณ์ สามารถจำหน่ายให้ผู้ซื้อนำไปตกแต่ง ในส่วนของงานรักเป็นขั้นขั้นตอนต่อไป

การสานกบละแฉด้วย พ่อแสวง ศิริ

กบละแฉในขนาดต่างๆ

ช่างปั้นดินขอ ดินขอ หมายถึง กระเบื้องดินเผาที่ใช้สำหรับมุงหลังคาของเรือนชาวล้านนา มีลักษณะเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก บางเรียบ น้ำหนักเบา ส่วนโคนจะหักงอขึ้นทำเป็นรูปตะขอเพื่อ ใช้สำหรับเกาะเกี่ยวไม้ระแนงหรือก้านผ้าที่ยึดติดกับโครงสร้างของหลังคา วิธีการมุงกระเบื้องดินขอจะเรียง แผ่นกระเบื้องซ้อนทับกัน 2 ชั้น โดยชั้นที่ 2 จะวางแผ่นกระเบื้องให้จุดกึ่งกลางปิดทับรอยต่อของกระเบื้อง ชั้นแรก เป็นการป้องกันน้ำฝนไม่ให้รั่วซึมเข้าสู่ตัวเรือนได้ การปั้นดินขอเริ่มจากการขุดหา “ดินตาก” หรือ ดินเหนียวที่มีสีแดง สามารถขุดหาได้ตามท้องไร่ท้องนา จากนั้นนำดินเหนียวมาหมักกับน้ำ ใช้เวลาประมาณ

20 ชั่วโมง แล้วนำมาขนาดด้วยการใช้เท้าเหยียบบนแผ่นหนังวัว เพื่อให้ดินมีความเหนียวและมันวาว ถัดมานำดินเหนียวมาปั้นกับแม่พิมพ์ที่เตรียมไว้ โดยโรยขี้เถ้าในแม่พิมพ์กันไม่ให้ดินเหนียวติดแม่พิมพ์ แล้วเอาลวดที่ใช้ตัดดินให้เหลือในแม่พิมพ์ จากนั้นใช้ไม้สามเหลี่ยมชุบน้ำแล้วปาดให้เรียบ นำออกจากแม่พิมพ์มาวางเรียงตากแดดประมาณ 2 ชั่วโมง หรือให้แข็งตัว ตกแต่งผิวดินให้เรียบแล้วเอามาตั้งเรียงไว้ ขั้นตอนสุดท้ายคือการนำไปเผาในเตา ใช้เวลาในการเผาประมาณ 12 - 14 วัน จึงได้กระเบื้องดินขอที่พร้อมสำหรับการใช้งาน สำหรับในจังหวัดลำปางพบแหล่งปั้นดินขอ อยู่ที่บ้านต้นคำ ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ช่างเจียรไนแก้วโป่งข่าม แก้วในที่นี้หมายถึงอัญมณีหินใสที่สามารถมองเห็นทะลุเข้าไปภายในได้ คำว่า “แก้วโป่งข่าม” หมายถึง หินอัญมณีที่เชื่อว่าให้คุณด้านคงกระพัน ชาวอำเภอเถินจังหวัดลำปางเชื่อว่าเป็นอัญมณีที่สามารถปกป้องคุ้มครองให้พ้นภัยอันตราย และยังเสริมบารมี อำนาจ วาสนา เมตตามหานิยมอีกด้วย แก้วโป่งข่าม เป็นหินแก้วตระกูลแร่ควอตซ์ (Quartz) สีขาวใส หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “แร่เขี้ยวหนูมาน” โดยตามมาตรฐานความแข็งของโมส์ (Moh's scale of hardness) ควอตซ์มีค่าความแข็งอยู่ในอันดับที่ 7 โดยความแข็งมี 10 อันดับ เพชรแข็งที่สุด คือ อันดับ 10 ลักษณะของควอตซ์จะมีความโปร่งใส ไปจนถึงทึบแสง และมีหลายสี ควอตซ์จึงจัดเป็นรัตนชาติตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง และหลายพื้นที่ในประเทศไทยพบควอตซ์หลายชนิด แต่ชนิดที่นำมาทำแก้วโป่งข่ามนั้น พบมากในเขตตำบลแม่ถอด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ปัจจุบันแหล่งผลิตเครื่องประดับจากแก้วโป่งข่ามที่มีชื่อเสียงคือ บ้านนาบ้านไร่ ตำบลแม่ถอด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่อยู่ใกล้กับดอยโป่งหลวง ซึ่งเป็นบ่อแก้วโป่งข่ามที่ใหญ่และสำคัญ การเจียรไนแก้วโป่งข่ามมีกระบวนการเริ่มจากการเผา การขัดและกรรมวิธีที่ละเอียดอีกหลายขั้นตอน กลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สำหรับเครื่องประดับที่นิยมผลิตนั้นประกอบด้วยแหวน จี้คอ ต่างหู และกำไลข้อมือ แก้วโป่งข่ามกลายเป็นสินค้าที่สามารถสร้างอาชีพทางวัฒนธรรมที่ก่อเกิดรายได้ให้แก่ผู้คนในพื้นที่ แก้วโป่งข่ามจึงถือได้ว่าเป็นอัญมณีที่สำคัญและทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมของอำเภอเถิน

การเจียรไนแก้วโป่งข่าม ของดีเมืองเถิน

ช่างหล่อ เป็นงานศิลปกรรมในรูปแบบของงานประติมากรรม ที่มีความชำนาญในการหลอมโลหะ โดยเฉพาะสำริดให้กลายเป็นของเหลว แล้วเทรอกเข้าไปในแม่พิมพ์ที่ได้ทำขึ้น เมื่อโลหะคลายความร้อนและคืนตัวแข็งดั้งเดิม ก็จะเป็นรูปทรงตามรูปต้นแบบ สำหรับขั้นตอนงานหล่อโลหะจะมีกรรมวิธีสร้างสรรค์งานโดยเริ่มจากการปั้นดินเหนียวให้เป็นขึ้นรูปหุ่นทิ้งให้แห้ง จากนั้นนำขี้ผึ้งมาปิดทับให้เต็มพื้นผิวและตกแต่งผิว หรือตกแต่งให้มีลวดลายที่สวยงามให้เรียบร้อย ในขั้นตอนนี้ถือได้ว่าสำคัญที่สุด เพราะรูปขี้ผึ้งที่ตกแต่งลวดลายเสร็จจะเป็นแบบของการหล่อเมื่อได้แบบพระพุทธรูปจากขี้ผึ้งแล้ว ก็จะนำขี้วัวผสมดินนวลทำให้ทั่วหุ่นขี้ผึ้งประมาณ 3 รอบ แล้วจึงนำดินอ่อนมาพอก รอให้แห้ง 3 วัน พร้อมกับพอกดินแกลบแก่ เมื่อเสร็จจากขั้นตอนนี้แล้ว จึงนำไปเผาไฟ เพื่อให้ขี้ผึ้งข้างในละลายออกมา จากนั้นจึงสุญไฟเผาให้หุ่นข้างในดินสุก ในการเผาดินใช้เวลาประมาณ 4 - 6 ชั่วโมง สังเกตว่าถ้าไม่มีควันออกมาจากรูพิมพ์แสดงว่าดินข้างในสุกแล้ว จากนั้นจึงนำหุ่นดินที่เผาจนสุกนำมาฝังดินโดยให้ส่วนหัวพระพุทธรูปฝังลงใต้ดิน เอาส่วนฐานขึ้นข้างบน แล้วจึงนำโลหะผสมมาเทลงตามรูที่ขี้ผึ้งออก ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วจึงนำมาแกะดินที่เผาจนสุกออกก็จะเห็นโลหะสำริดที่เทเข้าไปแทนที่ของขี้ผึ้งกลายเป็นพระพุทธรูปหล่อ จากนั้นนำมาตกแต่งขัดลายให้เกิดความมันวาว

ในอดีตพบว่าจังหวัดลำปาง ปรากฏกลุ่มช่างหล่อกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆ สามารถแบ่งประเภทออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มช่างหล่อพระ เป็นกลุ่มช่างที่มีความชำนาญใน การปั้นและหล่อพระพุทธรูป พบในชุมชนบ้านศรีเกิด ตำบลหัวเวียง และชุมชนบ้านเชียงราย ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และกลุ่มช่างหล่อระฆัง กังสดาล พบในชุมชนบ้านนาแก้วใต้ ตำบลสบตุ๋ย บ้านกาด ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมือง บ้านแม่ฮาว ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร และบ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

อาชีพขุดศิลาแลง ศิลาแลง เกิดจากการผุพังของหินมีเนื้อเป็นดิน ประกอบด้วยออกไซด์ของเหล็ก เป็นหลักและอะลูมินา เกิดขึ้นได้ในสภาพภูมิอากาศร้อนชื้น ฝนตกมาก แต่แล้งนาน ด้วยในฤดูฝนน้ำใต้ดินมีระดับสูง ทำให้ท่วมตอนบนของชั้นดินระหว่างนั้นน้ำฝนจะละลายเอาสารประกอบอะลูมิเนียมออกไซด์เอาไว้ เมื่อถึงหน้าแล้ง น้ำใต้ดินลดระดับต่ำลง ก็พาเอาสารประกอบอะลูมิเนียมลงไปสู่ที่ต่ำ เวลานานเข้าวัสดุริเวณด้านบนจึงมีสารประกอบเหล็กออกไซด์มากขึ้น และมักรวมกันเป็นกลุ่ม จึงเกิดเป็นโพรงว่าง เป็นทางให้น้ำใต้ดินซึมขึ้นลงได้ง่ายขึ้น และชะสารประกอบอะลูมิเนียมออกไซด์ออกไปเร็วด้วย ทำให้ศิลาแลงมีลักษณะเด่นคือ มีรูพรุนทั่วไป และเนื้อเป็นสารประกอบเหล็กออกไซด์มากกว่าอะลูมิเนียมออกไซด์

การนำศิลาแลงมาใช้เป็นกระบวนการที่ไม่ยุ่งยากนัก เมื่อเปิดหน้าดินลงไปถึงตัวศิลาแลงจะพบเนื้อดินที่ไม่แข็งนักใช้ขวาน หรือเหล็กสกัด หรือชะแลง เชาะร่องงัดออกมาเป็นแท่งสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ได้ แต่เมื่อยกขึ้นมาแล้วต้องรีบตัดแต่งให้เข้ารูปตามต้องการโดยเร็ว เพราะหากทิ้งไว้เป็นเวลานาน มันจะแข็งตัวกว่าเดิมมาก เมื่อแต่งรูปเสร็จแล้ว วางทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน ก็จะแข็งมาก สามารถนำไปก่อสร้างได้เหมือนอิฐ ในจังหวัดลำปางพบการขุดศิลาแลงเพียง 1 แห่งเท่านั้น นั่นคือ บ้านแม่ปุง ตำบลน้ำใจ อำเภอแม่ทะ ทำโดย

พ่ออินปิ่น สายตุ๋่นแก้ว โดยจะมีลูกค้าเดินทางมาซื้อศิลาแลงเพื่อนำไปใช้ตกแต่งบ้านและสวน ใช้ปูพื้น หรือ ก่อกำแพง เป็นต้น

ชุดศิลาแลง โดยพ่ออินปิ่น สายตุ๋่นแก้ว บ้านแม่ปุง ตำบลน้ำโจ้ อำเภอมะเข

ช่างเงิน คือช่างผลิตเครื่องเงิน ซึ่งเป็นภาชนะเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในพิธีกรรม และงานศิลปกรรม เครื่องเงินเป็นภาชนะเครื่องใช้ที่มีโครงเป็นเครื่องจักสานหรือไม้ เคลือบทาดด้วยยางรัก เพื่อความคงทน กันน้ำและความชื้น โดยจะทาทรงหลายๆ ชั้น การทารักในชั้นแรกจะเป็นการยึดโครงของภาชนะให้เกิดความมั่นคง ส่วนการทารักในชั้นต่อๆ ไปเป็นการตกแต่งพื้นผิวภาชนะให้เรียบ และการทารักชั้นสุดท้ายจะเป็นการตกแต่งให้เกิดความสวยงาม เช่น การเขียนลวดลาย การปิดทอง หรือการชุบผิวให้เป็นร่องลึก แล้วฝังรักหรือชาดเป็นลวดลายสวยงาม

คำว่า “เครื่องเงิน” สันนิษฐานว่าเป็นคำที่เรียกใช้ในภายหลัง ก่อนหน้านั้นไม่มีคำที่เรียกโดยรวมของกลุ่มเครื่องใช้เหล่านี้ นิยมเรียกชื่อภาชนะแต่ละชิ้นโดยตรง เช่น ชันหมาก ชัน โอ แอบ เป็นต้น แต่พอมีจะมีคำที่เรียกใกล้เคียงว่า “ครัวฮักครัวหาง” ซึ่งมีความหมายว่า ภาชนะเครื่องใช้ที่ทาเคลือบด้วยยางรักและชาด ความนิยมใช้เครื่องเงินในล้านนาคงมีมาก่อนยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง ที่ได้กวาดต้อนชาวไทเงินจากเมืองเชียงตุงมาไว้ที่เชียงใหม่ ต่อมาชาวไทเงินกลุ่มนี้กลายเป็นกลุ่มช่างทำเครื่องเงินสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากปรากฏหลักฐานในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อพม่ายึดครองเมืองหัวเมืองล้านนาได้กวาดต้อนชาวล้านนาและช่างฝีมือไปไว้ที่เมืองพม่าหลายครั้ง โดยช่างฝีมือที่ถูกกวาดต้อนได้ทำอุปกรณ์เครื่องใช้ด้วยรัก เรียกว่า “โยนเถ่” แปลว่าเครื่องยวน หรือเครื่องที่ประดิษฐ์โดยชาวยวน หรือล้านนา ปัจจุบันที่พุกามยังมีการทำโยนเถ่ ซึ่งเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ขึ้นชื่อของชาวพุกาม

จากการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามพบว่า ในอดีตเมืองลำปางมีแหล่งผลิตเครื่องเงินที่สำคัญ ได้แก่ บ้านสามัคคี ตำบลพิชัย อำเภอเมือง สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินที่ใหญ่รองรับความต้องการใช้เครื่องเงินทั้งในตัวเมืองลำปางและเขตอำเภอใกล้เคียง เครื่องเงินลำปางจะมีรูปทรงที่ใหญ่และต่ำกว่าเครื่องเงินของเมืองเชียงใหม่เล็กน้อย รูปทรงลักษณะนี้สื่อถึงความแข็งแรงทนทานต่อการใช้งาน การตกแต่งนิยมเขียนเป็นลวดลายสีแดงชาดบนพื้นดำ และมีการปิดทองคำเปลวในบางจุดเพื่อให้ลวดลายมีความโดดเด่นซึ่งจะเป็นเครื่องเงินที่ใช้สำหรับเจ้านายและพระเถรชั้นผู้ใหญ่ รวมถึงการกดแม่พิมพ์เป็น “ลูกตึง” ตกแต่งตามชอบฐาน เป็นลักษณะความนิยมในการตกแต่งเครื่องเงินเมืองลำปาง

รูปแบบและลวดลายชั้นหมากเจ้านายหรือพระสงฆ์
ในจังหวัดลำปางลำปาง

แอ็บหมากฝีมือช่างบ้านผาบึงหลวง อำเภอแม่พริก

นอกจากนี้ยังพบว่ามีแหล่งผลิตเครื่องเงินอยู่ที่ บ้านผาบึงหลวง ตำบลผาบึง อำเภอแม่พริก ลักษณะเครื่องเงินบ้านผาบึง เป็นเครื่องเงินที่ผลิตด้วยกระบวนการที่ไม่ซับซ้อน โดยการขึ้นโครงไม้ไผ่เป็นเครื่องจักสานและทาเคลือบผิวด้วยยางรัก มีการตกแต่งด้วยลวดลายที่เรียบง่าย เน้นการใช้งานเป็นสำคัญ ปัจจุบันการผลิตเครื่องเงินทั้ง 2 แห่ง ได้สูญหายไปจากชุมชนเหลือเพียงเครื่องเงินที่เก็บรักษาไว้ตามครัวเรือนและเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมา ซึ่งควรมีการศึกษาและฟื้นฟูให้ภูมิปัญญาเหล่านี้กลับฟื้นคืนชีพอีกครั้ง เพื่อรักษาและสืบทอดให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนสืบไปในอนาคต

สล่าเครื่องเงิน คือช่างทำเครื่องเงิน ซึ่งเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะเงิน เช่น ชัน สลุง ตลับ โอจาน ถาด แหวน ปิ่น เข็มขัด กำไล สร้อยและเครื่องประดับอื่นๆ เป็นต้น การใช้เครื่องเงินของคนในสมัยโบราณเป็นการแสดงฐานะทางการเงิน กลุ่มที่นิยมใช้เครื่องเงินมักจะจำกัดอยู่ในกลุ่มเจ้านายและคหบดี การผลิตเครื่องเงินเริ่มจากการนำเม็ดเงินลงไปหลอมในเบ้าหลอม มีการแรงความแรงของเปลวไฟด้วย “เตาเสา” เมื่อหลอมได้ที่จึงเทเงินออกจากเบ้าหลอมลงในหลุมพิมพ์ เมื่อเนื้อเงินเย็นลงจึงนำมาตีขึ้นรูปด้วยค้อนตามลักษณะที่ต้องการ ในขณะที่ตีขึ้นรูปเนื้อเงินจะเย็นลง ทำให้เนื้อเงินแข็งตัวยากแก่การตี ช่างจะ

นำไปเผาให้ร้อนและเนื้อเงินจะอ่อนตัวลง ง่ายต่อการตีขึ้นรูป เมื่อตีขึ้นรูปเสร็จเรียบร้อย ก็จะเป็นขั้นตอนการขัดและตกแต่งผิวให้มีความเงางาม สำหรับภาชนะบางชิ้นจะมีการตกแต่งให้มีลวดลายที่สวยงาม

เครื่องเงินสกุลช่างลำปาง

ในอดีตเขตพื้นที่จังหวัดลำปางพบว่ามีช่างเงินอยู่ในพื้นที่ 5 แห่ง ประกอบด้วย 1) บ้านพิชัย ตำบลพิชัย 2) บ้านศรีบุญโยง ตำบลเวียงเหนือ 3) บ้านปากกล้วย ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมือง 4) บ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน และ 5) บ้านแม่พริกกลุ่ม ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก ซึ่งทั้ง 5 แห่งนี้ เป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินที่ใหญ่ของเมืองลำปาง ช่างงานที่นิยมผลิต ได้แก่ ชัน สลุง ตลับชุดชั้นหมาก เข็มขัด เป็นต้น ปัจจุบันภูมิปัญญาการผลิตเครื่องเงินในพื้นที่ได้สูญหายไปกับอายุขัยของช่างเงินรุ่นก่อน โดยที่ไม่มีผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาไว้ เหลือเพียงแต่ชุดเครื่องมือบางชิ้นที่ลูกหลานยังคงเก็บรักษาไว้เป็นอนุสรณ์ของบรรพบุรุษผู้เป็นช่างเงิน

ช่างทำปืนบ่าแต็บ ปืนบ่าแต็บ หรือปืนแก๊ป เป็นอาวุธที่ชาวบ้านผลิตใช้เพื่อใช้ในการเข้าป่าล่าสัตว์ มีลักษณะทั่วไปเหมือนกับปืนคาบศิลาสมัยโบราณ กลไกในการยิงนกสับจะไปกระแทก “บ่าแต็บ” หรือแก๊ป ให้เกิดเป็นประกายไฟวิ่งเข้าสู่ดินปืนภายในลำกล้อง จึงทำให้เกิดการระเบิดในลำกล้องกลายเป็นแรงผลักดันให้ลูกกระสุนวิ่งออกมาด้วยความเร็วมุ่งเข้าสู่เป้าหมาย องค์ประกอบของปืนบ่าแต็บ ประกอบด้วย

- ตัวปืน ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ เป็นต้น สันด้านบนมีรางสำหรับวางลำกล้อง ที่ท้ายลำกล้องเจาะรูลงด้านล่างเพื่อติดตั้งไกปืน มีที่จับและมีพานท้ายใช้สำหรับประทับขาขณะยิง
- ไก เป็นเหล็กโค้งที่ใช้สำหรับกำหนดการยิงทำงานคู่กับนกสับ หากงานนกสับออกไกปืนจะขยับขึ้นมาข้างหน้า เมื่อกดไก นกก็จะสับตีลงบนแก๊ป ซึ่งเป็นตัวจุดประทุให้ดินปืนที่อยู่ท้ายลำกล้องระเบิดเกิดแรงดันส่งลูกปืนให้พุ่งออกจากปากลำกล้อง

- ก้านกระทุ้ง เป็นเหล็กเส้นขนาดเล็ก ปลายเหล็กมีปม จะสวมอยู่ที่ลำกล้อง ใช้สำหรับกระทุ้งดิน ปืน ลูกปืน และฝอย ให้อัดแน่นภายในกระบอก
- แผ่นหนัง เป็นแผ่นหนังขนาดเล็ก ใช้สำหรับปิดกั้นกันระหว่างนกปืนกับแก๊ป
- ช้องปืน มีรูปร่างคล้ายช้องกักขังสัตว์ สานถักด้วยหวายหรือลวด เป็นรูปวงกลมแบนวงแหวนใช้ใส่บรรจุลูกปืน ซึ่งเป็นตะกั่ว
- แขนง ทำจากเขาวัวกระทิง หรือเขาควายเป็นกระบอกโค้งมีช่องปากสำหรับใส่ดินปืนเท ออกใส่ฝ่าแล้วรอกลงในปากกระบอกปืน

จากการลงพื้นที่วิจัยพบว่า ในเขตจังหวัดลำปางเคยมีแหล่งผลิตปืนป่าแต่บ คือ บ้านเกาะคา บ้านท่าผา อำเภอเกาะคา ที่ผลิตเพื่อตอบสนองการใช้ชีวิตตามวิถีชาวบ้านที่พึ่งพาการเข้าป่าล่าสัตว์มาเป็นอาหารในครัวเรือน ปัจจุบันไม่มีการผลิตปืนป่าแต่บแล้ว เนื่องจากปืนชนิดนี้ถือเป็นปืนเถื่อนที่ผิดกฎหมาย

ปืนโคลท์ บ้านสันหลวง

ปืนโคลท์หรือปืนลูกซองสั้นไทยประดิษฐ์ คือ ปืนสั้นชนิดหนึ่งที่เคยประดิษฐ์จำหน่ายในจังหวัดลำปาง เป็นปืนที่บรรจุลูกปืนได้เพียงแค่นัดเดียว เป็นปืนที่มีความแม่นยำไม่คงที่โดยอาศัยการจ่อยิง การประดิษฐ์ปืนเริ่มต้นด้วยความต้องการที่อยากมีปืนลูกซองที่พกได้ จึงนำเอาโครงปืนของปืนคอนปาโคลท์ M1911 มาตัดต่อโครงปืน ให้เป็นระบบหักลำกล้อง ถอนห้ามไกหัวแม่มือออก แล้วใช้ห้ามไกหน้าโกร่งไกแทน ทั้งนี้ ใช้ลำกล้องที่ทำจากเพลาล้อรถ ยิงกระสุนลูกซอง ด้วยเหตุที่ว่าเอาปืนโคลท์มาดัดแปลงนี้เอง ทำให้ปืนรุ่นนี้ถูก เรียกว่า “โคลท์” วัสดุในการทำปืน คือ เหล็กกรมดำทั้งกระบอก แต่บางทีอาจจะเป็นเหล็กล้วน ไม่ต้องรมดำเลยก็ได้ ส่วนแก้มประกบด้าม ถ้าไม่ใช่ของติดปืนเดิม ตัดให้ได้รูป เจาะรูแล้วขันน็อตยันกับโครงปืน ส่วนลำกล้องก็ใช้เพลาล้อรถนำมาตัดให้ได้ตามขนาด 5 นิ้ว มีน้ำหนักทั้งสิ้นประมาณ 1,200 กรัม ความยาวโดยรวมทั้งสิ้น $6\frac{3}{4}$ นิ้ว

ในจังหวัดลำปางที่แต่ก่อนประดิษฐ์ปั้นกันในหมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งบ่อแป้น และบ้านสันหลวง เป็นผู้จำหน่าย ตั้งอยู่ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร ถ้าผู้มีความต้องการอยากได้ปั้น ก็ต้องมาหาซื้อที่บ้านสันหลวงนี้ ในปัจจุบันด้วยการทำปั้นจำหน่ายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ชาวบ้านจึงได้เลิกกิจการไป เปลี่ยนอาชีพ จากการขายปั้นทำปั้นขายมาทำไม้กลึงเป็นแจกันหรือขันโอแทน

การทำน้ำอ้อย เป็นอาหารที่ให้รสชาติความหวานของชาวล้านนามาตั้งแต่สมัยโบราณ ขนมต่างๆ ต้องอาศัยความหวานน้ำอ้อยเป็นสิ่งสำคัญก่อนที่น้ำตาลทรายเข้ามาแทนที่ในภายหลัง การผลิตน้ำอ้อยด้วยกรรมวิธีแบบโบราณเริ่มจากนำต้นอ้อยมีรีดน้ำออกจากต้นด้วย “ค้ำอีดอ้อย” หรือเครื่องหีบอ้อย ซึ่งทำด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ 2 ท่อน ยาวประมาณ 1.5 เมตร กลึงให้ผิวกลมเรียบเมื่อนำมาติดตั้งจะทำให้ไม้ทั้ง 2 ท่อนแนบชิดสนิทกัน สามารถรีดน้ำออกจากต้นอ้อยได้จนเกือบหมด ด้านบนของท่อนไม้ทำเป็นฟันเฟืองเกาะเกี่ยวกัน เพื่อบังคับให้หมุนพร้อมๆ กัน ซึ่งตั้งวางอยู่บนฐานไม้ที่เจาะรองรับไว้ กลไกด้านบนจะต่อคันไม้ขนาดยาวไว้ ปลายไม้ใช้ผูกติดกับวัวหรือควาย เพื่อให้อาศัยแรงลากวนไปรอบๆ ฟันเฟืองก็จะหมุนทำงาน จึงนำต้นอ้อยเป็นลำยัดเข้าไประหว่างกลางท่อนไม้ น้ำอ้อยจะถูกบีบและน้ำอ้อยก็จะไหลออกมาโดยมีภาชนะรองรับ น้ำอ้อยที่ยังไม่ได้ต้มนี้เรียกว่า “น้ำอ้อยดิบ” หรือ “น้ำอ้อยสด” จากนั้นนำน้ำอ้อยที่ได้ไปกรองด้วยผ้าขาวบางแล้วต้มในกระทะใบบัวขนาดใหญ่ ในขณะที่ต้มน้ำอ้อยอยู่นั้น ต้องใช้ช้อนหวดใส่ตรงกลางกระทะไว้ 1 ใบ เพื่อกันน้ำอ้อยล้นออก มาขณะที่เดือดพล่าน

เมื่อต้มน้ำอ้อยจนเหนียวข้นได้ที่แล้ว จะตักลงมาเทบนสาดกะลา หรือภาชนะอื่นที่เตรียมไว้ เมื่อน้ำอ้อยเริ่มเย็นตัวลงต้องรีบปั้นน้ำอ้อยให้เป็นก้อนก่อนที่จะแข็งตัวมากเกินไป ทิ้งไว้ให้เย็นและแข็งตัวจึงสามารถบรรจุแล้วนำออกไปจำหน่ายตามหมู่บ้านต่างๆ ได้ ในจังหวัดลำปางพบว่า มีแหล่งผลิตน้ำอ้อยกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งจังหวัด แต่แหล่งที่มีชื่อเสียงได้แก่ บ้านสบจาง ตำบลนาสัก บ้านหนองแหวน ตำบลศาลา อดีตเป็นแหล่งผลิตน้ำอ้อยที่ใหญ่ของอำเภอเกาะคา

หมอเมือง หมายถึง หมอแผนโบราณ หรือแพทย์แผนไทย เดิมเรียกว่าพ่อเลี้ยงหมอยา หมอเมืองส่วนใหญ่จะอาศัยการใช้ยาสมุนไพรเป็นหลักในการรักษา ถือว่าเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ในอดีตหมอเมืองส่วนใหญ่มักจะเป็นพระสงฆ์ หรือพ่อหน้อย พ่อหนาน และมักจะมีการเขียนบันทึกลักษณะอาการเจ็บป่วย สูตรยา และองค์ประกอบอื่นๆ ในการรักษาโรค ไว้ในปี่สาด้วยอักษรธรรมล้านนา ลักษณะการรักษาโรคโดยหมอเมือง จะมีระบบการรักษาแบบองค์รวม (holistic) คือคำนึงถึง กาย จิต และวิญญาณ ควบคู่กัน การรักษาแบบหมอเมือง ไม่ได้พึ่งแต่สารสังเคราะห์ที่สมัยใหม่เรียกว่า “ยา” แม้ว่าจะบางส่วนใช้สารที่ได้จากสมุนไพรในธรรมชาติ แต่หมอเมืองยังรวมถึงความเชื่อ จิตวิญญาณ และพลังชุมชนด้วย เรียกได้ว่า เป็นองค์ความรู้แบบองค์รวม โดยมีเป้าหมายคือสันติสุขของบุคคลและชุมชน หมอเมืองในจังหวัดลำปางพบว่ามีรูปแบบการรักษา ดังนี้

การตอกเส้น คือ การรักษาการปวดเมื่อยตามร่างกาย โดยใช้แห้งไม้กับค้อนไม้ตอกไปตามกล้ามเนื้อที่มีการอาการปวด หมอตอกเส้นต้องเรียนรู้สรีระร่างกายของมนุษย์เพื่อให้รู้ว่าจุดไหนสำคัญ จุดไหนควรระวังจุดไหนห้ามตอก เพื่อป้องกันไม่คนไข้ได้รับบาดเจ็บหรืออันตราย และก่อนทำการรักษาหมอตอกเส้นจะต้องสอบถามโรคประจำตัวของผู้ป่วยให้ละเอียด เนื่องจากผู้ป่วยบางคนมีโรคกระดูกพรุน โรคความดันโลหิต โรคเบาหวาน โรคเส้นเลือดเปราะหรือเคยประสบอุบัติเหตุทำให้กระดูกบางส่วนหัก เพื่อวินิจฉัยในการรักษา ในจังหวัดลำปางมีกลุ่มหมอตอกเส้นกระจายตัวอยู่ในเขตพื้นที่ของอำเภอแม่เมาะ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวได้รับการสนับสนุนการส่งเสริมอาชีพพื้นบ้านจากโรงไฟฟ้าฝายผลิตแห่งประเทศไทยแม่เมาะ ซึ่งการตอกเส้นก็เป็นภูมิปัญญาที่อยู่คู่กับพื้นที่ดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยโบราณ จึงเป็นผลให้เกิดหมอตอกเส้นแพร่หลายมากขึ้นในปัจจุบัน

ยาแก้ ยาต้ม ยาฝน หมอเมือง

ยาฝน ยาต้ม เป็นยาสมุนไพรที่รักษาโรคด้วยการนำตัวยามา “ฝน” ผสมกับน้ำให้ตีเม็หรือทา ยาฝนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ยาแก้” ซึ่งมีอยู่หลายตำรับ เช่น ยาแก้กินผิด ยาแก้ไข้ ยาแก้ห้าตัน เป็นต้น ยาชนิดฝนนี้ชาวล้านนานิยมหาซื้อติดไว้กับบ้านเมื่อสมาชิกในครอบครัวมีอาการป่วยก็จะนำตัวยามาฝนผสมน้ำให้ตีเม็ทันที และอีกวิธีหนึ่งคือการ “ต้ม” ต้มน้ำยาเพื่อการบำบัด หรือบำรุงร่างกายให้มีความแข็งแรง ปัจจุบันภูมิปัญญาการปรุงยาฝนยาต้มพบว่ามียู่เพียงไม่กี่แห่ง อาทิ บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอแจ้ห่ม และบ้านวอแก้ว ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร เป็นต้น

ช่างเคียน หรือช่างกลึง เป็นช่างที่มีความชำนาญในการกลึงไม้เนื้อแข็งให้เป็นภาชนะเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในพิธีกรรม รวมถึงองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรม สิ่งของที่ได้จากการกลึงมีทั้งเครื่องไม้ เช่น ต้ำมเคียว ลูกมะหวด อัดอ้อย อัดฝ้าย รวมถึงกลองล้านนาชนิดต่างๆ เป็นต้น

การกลึงในวัฒนธรรมล้านนาจะมีอุปกรณ์และองค์ประกอบไปด้วย “ก้างเคียน” หรือแท่นกลึง โดย “ช่างเคียน” จะเป็นผู้ออกแบบและประดิษฐ์ขึ้นด้วยตนเอง โดยตั้งเป็นโครงไม้มีเสายึดกับพื้นอย่างมั่นคง ถ้าเป็นเครื่องกลึงชนิด “คานตีด” โดยใช้ไม้แห้งทั้งลำตั้งขึ้นและผูกโคนไม้ให้แน่นกับหลัก ใช้เชือกผูกปลายไม้ไผ่

ดึงเชือกมาพันกับไม้ที่ต้องการจะกลึง 1 รอบ ปลายเชือกมัดติดกับไม้เหยียบ เมื่อใช้เท้ากดไม้เหยียบไม้บนแท่นกลึงก็จะหมุนไปตามแรงเหยียบและแรงดึงกลับของลำไม้ไผ่ สลับซ้าย - ขวา ขณะที่ไม้หมุนบนแท่นกลึงช่างจะใช้สิ่ว หรือมีดเหลากลึงให้ได้ตามรูปทรงที่ต้องการ ในการกลึงชิ้นงานทุกชนิด ต้องใช้มีด หรือ ขวานตากขึ้นรูปเสียก่อน แล้วจึงนำไปกลึงเพื่อช่วยให้การกลึงสามารถทำได้ง่ายและรวดเร็ว

ขันโอไม้กลึง บ้านสันหลวง

ในจังหวัดลำปางพบว่าช่างกลึงกระจายตัวอยู่ตามอำเภอต่างๆ โดยลักษณะงานสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มดังนี้ 1) กลึงงานทั่วไป ลักษณะเป็นงานกลึงรูปทรงกระบอก มีการกลึงให้มีส่วนเว้า ส่วนโค้ง ส่วนนูน เช่น กลึงซี่ลูกกรง กลึงด้ามตาลปัตร กลึงด้ามเคียว กลึงด้ามมีด เป็นต้น แหล่งกลึงงานประเภทนี้ได้แก่ บ้านสันหลวง บ้านทุ่งบ่อแป้น บ้านนางแล ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร บ้านหลุก ตำบลนาครี อำเภอแม่ทะ และ 2) กลึงภาชนะเครื่องใช้ ลักษณะเป็นงานกลึงภาชนะเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ขันดอก ขันโตก ตลับขันหมาก เป็นต้น แหล่งผลิตทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้แก่ บ้านท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง และบ้านแจ้คอน ตำบลทุ่งผึ้ง อำเภอแจ้ห่ม

อาชีพสานแอ่ว แอ่วคือเครื่องจักสานขนาดใหญ่ ใช้สำหรับเป็นภาชนะรองรับการตีข้าว สามารถเคลื่อนย้ายได้ง่ายจึงเหมาะสำหรับการทำงานในเขตพื้นที่ภาคเหนือ เพราะภูมิประเทศเป็นไหล่เขาซึ่งมีพื้นที่บางแห่งแคบ ลาดเอียง แอ่วมีลักษณะคล้ายกระจาดขนาดใหญ่ ส่วนปากกว้างประมาณ 2.5 - 3.0 เมตร ส่วนก้นกว้างประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 1 เมตร สานด้วยดอกฝิวไม้สีสุก หรือไม้ซาง วิธีการสานจะสานจากส่วนก้นโดยใช้ตอกปั่นเส้นใหญ่สานขัดเป็นลายอำเภอให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส จากนั้นช่างจะใช้ไม้ปักเป็นเสา 4 ต้น แล้วใช้ไม้ไผ่พาดทั้งสี่ด้านให้เป็นคอก เพื่อพยุงเส้นตอกให้อยู่ในรูปแบบและขนาดตามต้องการ ส่วนตัวแอ่วจะใช้ตอกเส้นเล็กสานด้วยลายโพรแก้ว ขึ้นมาจนถึงปาก ในลักษณะสานขัดวนต่อเนื่องกัน เนื่องจากแอ่วมีขนาดใหญ่ การสานแอ่วมักจะใช้ช่างสานไม่น้อยกว่า 2 คน เนื่องจากเส้นตอกที่ใช้สานมีขนาดที่ยาว จำเป็นต้องมีผู้ช่วยในการสาน อีกทั้งผู้สานหลักต้องลงปอนั้งสานอยู่ภายใน เมื่อขั้นตอนการสานเสร็จสิ้นการ

ปิดขอบปากแฉ่วเพื่อเสริมความแข็งแรงเพื่อรับแรงจากการพาดรวงข้าว จึงนิยมใช้ “ไม้ป่าต้นขอ” หรือไม้พุทราหนาม เนื่องจากไม้ชนิดนี้มีลักษณะเป็นเถา เหนียว และเบา สามารถรับแรงกระแทกได้ดี

การสานแฉ่ว

แฉ่วจะใช้ในการนวดข้าวโดยทำหน้าที่เป็นลานนวดข้าวเคลื่อนที่ เมื่อชวานาเกี่ยวข้าวและตากข้าวไว้ประมาณสามแดด ชวานาจะทำการ “เมาะข้าว” คือใช้ มี้ว คือเชือกยาวประมาณ 1 เมตร ไปมัดรวบเอาฟ่อนข้าวไปรวมไว้เป็นเมาะหรือเป็นกองย่อมๆ ทัวไปในนา จากนั้นก็จะช่วยกันหามแฉ่วไปยังที่เมาะข้าวเหล่านั้น แล้วใช้ไม้ทียบหรือไม้หนีบรัดเอาฟ่อนข้าวแล้วพาด โดยให้รวงข้าวลงกระแทกกับกันแฉ่วจนเห็นว่ามีเม็ดข้าวร่วงไปหมดแล้วจึงจะนำเอาฟางไปกองรวมกันไว้เมื่อตีข้าวที่เมาะไว้จนหมดก็จะหามแฉ่วไปยังที่เมาะไว้กองอื่นๆ ต่อไป

จากการวิจัยพบว่าในจังหวัดลำปางมีภูมิปัญญาการสานแฉ่วที่มีรูปแบบและวิธีการที่เหมือนกันประกอบด้วย

1. บ้านป่าจ้ำ ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ
2. บ้านศรีดอนชัย ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม
3. บ้านลู่ ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเมือง
4. บ้านไผ่แพะ ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม

ปัจจุบันการนวดข้าวอาศัยเครื่องยนต์โดยมีรถเกี่ยวข้าวเข้ามาแทนการใช้แรงงานของชวานา จึงทำให้การนวดข้าวแบบโบราณได้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งส่งผลให้การสานแฉ่วได้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวเมืองลำปางเช่นกัน

อาชีพการผลิตยาสูบยาเส้น การสูบบุหรี่ หรือ “สูบยา” เป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งของชาวล้านนา โดยมักจะมีการเคี้ยวหมี้ยงควบคู่กันไป ซึ่งสร้างความผ่อนคลายได้เป็นอย่างดี อีกทั้งควันยาสูบยังสามารถขับไล่แมลงหิว รื่น ไร ที่ชอบมาตมตอมไบบนหน้าในขณะที่ทำงานในไร่ในสวน ในอดีตการสูบยาถือว่าเป็นเรื่องปกติใน

สังคม เมื่อมีงานบุญ หรืองานปอย หรืองานอื่นๆ เกิดขึ้นในสังคม ชาวล้านนามักนิยมใช้ยาสูบเป็นเครื่องรับรองแขก นอกจากนี้ในพิธีกรรมต่างๆ ยาสูบยังถือว่าเป็นพิธีกรรมชนิดหนึ่งที่จะขาดไปไม่ได้ ยาสูบที่ชาวล้านนานิยมสูบสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ “ยาขึ้น” คือยาเส้นที่มีรสฉุน และ “ยาจาง” คือยาเส้นที่มีรสจืด

การชอยยา

การตากยาเส้น

ยาสูบหรือ *Nicotinna Tabacum* ซึ่งเป็นพืชล้มลุก และมีรากต้น อยู่ในวงศ์ GENUS-NICOTIANA ตระกูล Solanaceae não Nighthade family (*N.tabacum* และ *Narustica Speciy*) ยาสูบที่ใช้ในล้านนา จัดอยู่ในประเภทบ่มอากาศหรือบ่มฝ่ง เป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวชาวบ้าน พันธุ์ที่ชาวบ้านนิยมปลูก ได้แก่ White Burley ซึ่งมีคุณสมบัติดีดีไฟตี นิยมปลูกกันมาช้านานกลายเป็นอาชีพที่สำคัญของผู้คนในบางท้องถิ่น

ในเขตจังหวัดลำปางพบมีโรงบ่มใบยาสูบจำนวนมากหลายแห่งด้วยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในอดีตจังหวัดลำปางก็เป็นพื้นที่ที่มีการประกอบอาชีพทำสวนยาสูบ สำหรับโรงบ่มใบยาสูบที่คงพบเห็นในปัจจุบัน ได้แก่

1. โรงบ่มใบยาสูบบ้านน้ำโห่ง ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง
2. โรงบ่มใบยาสูบบ้านวอแก้ว ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร
3. โรงบ่มใบยาสูบบ้านช่วงกอม ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน
4. โรงบ่มใบยาสูบบ้านแม่ตึบหลวง ตำบลแม่ตึบ อำเภองาว
5. โรงบ่มใบยาสูบ บ้านร่องเคาะ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ

แต่ด้วยในปัจจุบันความนิยมในการสูบบุหรี่ได้ลดน้อยลง การทำสวนยาสูบจึงลดลงเป็นจำนวนมาก คงเหลือเพียงในเขตพื้นที่อำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือและอำเภองาว เท่านั้น

อาชีพทำข้าวแต๋น เป็นขนมพื้นบ้านที่พบได้โดยทั่วไปในเขตภาคเหนือในประเทศไทย ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว อีกทั้งยังเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาการถนอมอาหารที่สามารถเก็บไว้กินในระยะยาวได้ ข้าวแต๋นมีรสชาติที่หวาน หอม กรอบและอร่อย ที่สำคัญไม่มีคอเลสเตอรอล มีโปรตีน คาร์โบไฮเดรต และโซเดียมที่จำเป็นต่อร่างกาย นิยมทานเป็นของว่าง ปัจจุบันกลายเป็นผลิตภัณฑ์ของฝากจากภาคเหนือ และเป็นสินค้าส่งออกไปยังต่างประเทศอีกด้วย

การผลิตข้าวแต๋นของจังหวัดลำปางมีความโดดเด่นและขึ้นชื่อเรื่อง “ข้าวแต๋นน้าแตงโม” โดยมีแหล่งผลิตที่สำคัญคือ บ้านทุ่งมานเหนือ ตำบลบ้านเป้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จนเป็นที่รู้จักกันในนาม “หมู่บ้านข้าวแต๋น” ประกอบด้วยกลุ่มผลิตข้าวแต๋นที่สำคัญ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มข้าวแต๋นบุญทวี มีสมาชิกประมาณ 50 ครอบครัว เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.2543 ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์วางจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น มาเลเซียและไต้หวัน อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มข้าวแต๋นแม่บัวจันทร์ เป็นการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งมานเหนือ เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.2538 ปัจจุบันมีส่วนแบ่งตลาดในประเทศถึงร้อยละ 80 และส่งออกไปต่างประเทศถึง 27 ประเทศในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา นอกจากนี้แหล่งผลิตข้าวแต๋นยังกระจายตัวในพื้นที่อื่นๆ เช่น ข้าวแต๋นทวีพรรณ บ้านสองแควใต้ ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา และข้าวแต๋นคุณมณี ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง เป็นต้น

การทำข้าวแต๋น

อาชีพทำข้าวแคบ มีลักษณะเป็นแผ่นแป้งบาง มีรสชาติเค็มนิดๆ ทำมาจากแป้งข้าวเจ้าที่หมักและปรุงรสตามสูตรของแต่ละบ้าน นิยมใส่เม็ดงาดำเข้าไปเพื่อเพิ่มกลิ่นหอมของงา แล้วนำมาปั้นบนปากหม้อที่ตรึงด้วยผ้าขาวบาง เหมือนกับการทำข้าวเกรียบปากหม้อ เมื่อแป้งสุกได้ที่แล้ว ก็จะนำออกจากปากหม้อให้เป็นแผ่นกลมๆ แล้วนำไปวางเรียงบนแผ่นดับหญ้าคา เมื่อเรียงจนเต็มพื้นที่จะยกไปตากแดดจนแห้ง แผ่นข้าวแคบแห้งสามารถเก็บไว้ได้นาน วิธีการรับประทานนิยมนำมาทอดด้วยน้ำมัน หรือปิ้งไฟอ่อนๆ ก็จะทำให้ข้าวแคบมีกลิ่นหอมรับประทานมากยิ่งขึ้น การทำข้าวแคบสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในจังหวัดลำปาง การทำข้าวแคบบ้านกล้วยม่วง บ้านกล้วยฝาย บ้านกล้วยหลวง ตำบลกล้วยฝาย บ้านบุญเกิด ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง บ้านนาพาน ตำบลดอนไผ่ อำเภอแม่ทะ และบ้านสบจาง ตำบลนาสัก อำเภอแม่เมาะ

การทำแคบ บ้านนาพาน

อาชีพทำข้าวควบ เป็นขนมที่คนล้านนาชอบทานเล่นในเวลาว่าง ข้าวควบมีลักษณะคล้ายกับข้าวแคบ แตกต่างกันที่วัตถุดิบที่นำมาใช้และขั้นตอนวิธีทำ โดยขั้นตอนการทำข้าวควบเริ่มจากนึ่งข้าวเหนียว ให้สุกแล้วนำมาตำในครกกระเดื่องจนเป็นแป้งเหนียวๆ เติมน้ำใสที่ต้มสุกแล้วพร้อมน้ำอ้อยที่ละลายกับน้ำลงไป แล้วตำจนกลายเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อแป้งได้ที่แล้วนำออกมาจากครก จากนั้นนำไข่แดงที่ต้มสุกแล้วมาผสมกับน้ำมันแล้วทาบนใบตอง แล้วจะนำแป้งเหนียวมาแผ่ออกเป็นแผ่นบนใบตอง ขั้นตอนนี้มีความสำคัญคือ ต้องแผ่แผ่นแป้งให้มีความบางเสมอกัน จากนั้นนำไปตากแดดจนแห้ง เมื่อได้แผ่นข้าวควบที่แห้งแล้วสามารถเก็บรักษาไว้ได้นานหลายเดือน เมื่อจะรับประทานจึงนำไปย่างกับเตาถ่านด้วยไฟอ่อนๆ โดยมีไม้ไผ่ที่ผ่าเป็นซี่ๆ แล้ววางออกเหมือนนิ้วมือ 2 ไม้ ช่วยอย่างพลิกกลับไปกลับมา จนแผ่นข้าวควบพองขยายตัว เมื่อสุกแล้วจะมีกลิ่นหอมน่ารับประทาน จากการลงพื้นที่พบการทำข้าวควบที่บ้านศรีหลวงแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน ผู้ที่ทำคือแม่ต่อม เสือน้อย ท่านได้สืบทอดสูตรการทำข้าวควบมาจากคุณแม่ของท่าน ปัจจุบันคุณยายยังทำข้าวควบขายอยู่บริเวณหน้าวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน

ข้าวควบและอุปกรณ์ในการทำของแม่ต่อม เสือน้อย

อาชีพทำข้าวปั้น ข้าวปั้นเป็นขนมโบราณที่นิยมทานเล่นของคนเมืองลำปาง สันนิษฐานว่าเกิดจากการผสมผสานของขนมชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองลำปางที่ชื่อว่า “ขนมจู้ยัก้วย” หรือ “เกี่ยมจู้ยัก้วย” และ “ขนมถั่วยจีน” แต่อาจจะมีความแตกต่างกันในส่วนเครื่องเคียงที่ใช้โรยหน้าขนม ข้าวปั้นมีเครื่องเคียงประกอบด้วย น้ำตาลเชื่อม หัวไชโป๊เค็มสับละเอียด และกระเทียมเจียว สีสันทของข้าวปั้นมีหลากหลาย ทั้งสีขาว สีเขียว สีม่วง เป็นต้น ซึ่งเป็นการตกแต่งสีสันทด้วยสีธรรมชาติขวนให้นำรับประทาน สำหรับการทำข้าวปั้นเริ่มจากใช้แป้งข้าวเจ้าผสมกับแป้งมัน ใส่น้ำปูนใสพร้อมกับการตกแต่งสีสันทด้วยน้ำใบเตย หรือน้ำอัญชัน หรือสีผสมอาหารสีอื่นๆ จากนั้นตั้งซึ่งให้น้ำเดือดใส่ถั่วลันเตาในลังถึง เมื่อถั่วลันเตาร้อนได้ที่จึงตักน้ำแป้งใส่ลงไปนวดๆ นึ่งจนแป้งสุกก็สามารถนำออกมาพักให้เย็นแล้วใส่เครื่องเคียงพร้อมทานได้เลย

การหาข้าวปั้นทานในเมืองลำปางอาจจะยากสักเล็กน้อยเนื่องจากผู้ทำมีไม่กี่เจ้า หากเป็นวันธรรมดาหาทานได้ใน “กาดหัวข้าว” หรือตลาดสะพานรัชฎา และทุกเย็นวันศุกร์สามารถหาทานได้ในถนนสายวัฒนธรรม ตำบลเวียงเหนือ และทุกเย็นวันเสาร์ - อาทิตย์ สามารถหาทานได้ใน “กาดกองต้า” เพลิดเพลินกับการนั่งแคะขนมพร้อมกันได้ลิ้มรสอร่อยๆ ของข้าวปั้นโบราณ

ขนมข้าวปั้น

อัตลักษณ์ภาษาและวรรณกรรมลำปาง

จังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ไบเบิล พับสาที่เก็บรักษาไว้ตามวัดในชุมชนเป็นจำนวนมาก สะท้อนถึงความเจริญทางด้านภาษาและวรรณกรรมโดยเฉพาะเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เอกสารโบราณบางส่วนได้รับการสำรวจและขึ้นทะเบียนรวมถึงการทำสำเนาเอกสารในระบบดิจิทัลเพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า ในศาสตร์วิชาการต่างๆ ที่ปรากฏโบราณได้บันทึกไว้ เช่น วรรณกรรมล้านนาหลักภาษา ตำราต่างๆ และคัมภีร์ทางพุทธศาสนา การศึกษาค้นคว้าเอกสารในหมวดวรรณกรรมของลำปางจึงจำเป็นต้องมุ่งเป้าไปที่เอกสารดังกล่าวและทำการแยกแยะหมวดหมู่เอกสารโบราณดังกล่าว ซึ่งประกอบไปด้วย วรรณกรรมจากต่างถิ่น หรือวรรณกรรมล้านนาทั่วไป และวรรณกรรมท้องถิ่นลำปาง

ในส่วนวรรณกรรมท้องถิ่นลำปางนั้นจำเป็นต้องแยกหมวดหมู่ออกเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ วรรณกรรมทางพุทธศาสนา วรรณกรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และวรรณกรรมพื้นบ้าน ทั้งสามหมวดนี้มีลักษณะรูปแบบเนื้อหาและสำนวนการประพันธ์ และเป้าประสงค์ของการแต่งวรรณกรรมที่ต่างกันกล่าวคือ

1. วรรณกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ เอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมคำสั่งสอนพระไตรปิฎก วรรณกรรมบาลี และบาลีอรรถกถา รวมถึงวรรณกรรมประเภทชาดกในนิบาต หรือมาจากนิทานธรรมบท เป็นต้น

2. วรรณกรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในท้องถิ่นที่เขียนเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับศาสนาเช่นตำนานพระบาทพระธาตุต่างๆ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก คร่าวธรรมที่เป็นนิทานท้องถิ่นที่แต่งขึ้นเพื่อแฝงคำสอนในพุทธศาสนาหรือเรียกว่า ชาดกนอกนิบาต

3. วรรณกรรมพื้นบ้านที่แต่งขึ้นเพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน สะเทือนอารมณ์ และมีสาระที่สอดแทรกจริยธรรม คุณธรรม อีกทั้งสะท้อนค่านิยม วิถีชีวิตของสภาพสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ออกมาอย่างเด่นชัด กวีได้ถ่ายทอดออกมาเป็นวรรณกรรมหลายรูปแบบ เช่น คร่าว ซอ กะโลง หรือโคลง เป็นต้น

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าเมืองลำปางนั้นถิ่นกำเนิดของกวีเอก นักปราชญ์ เป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นพระสงฆ์ เจ้านาย ขุนนาง และระดับชาวบ้านทั่วไป จากการศึกษาพบว่า กวีหรือนักประพันธ์ที่สามารถสืบค้นได้ในเมืองลำปางปัจจุบันเกิดขึ้นราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 คือครูบามหาป่าเกสรปัญญา แห่งวัดไหล่หินหลวง ผู้เป็นบรมครูของคณะสงฆ์ของเมืองลำปางสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ครูบามหาป่าเป็นนักปราชญ์ที่แตกฉานในภาษาบาลีที่สามารถอ่านเขียน และแปลวรรณกรรมภาษาบาลีไว้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังแต่งคัมภีร์ประเภทชาดกเป็นสำนวนที่ไพเราะจนบุคคลทั่วไปเรียกเป็นสำนวนวัดไหล่หิน หรือสำนวนครูบามหาป่า นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้รวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์และเขียนรวบรวมเป็นลักษณะ

ตำนานกึ่งประวัติศาสตร์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ใช้ศึกษากันมาจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานพระธาตุเสด็จ และตำนานพระธาตุจอมปิง นอกจากครุบามหาป่าแล้วในสายกวีหรือนักปราชญ์ด้านวรรณกรรมเมืองลำปางที่เป็นพระสงฆ์ ยังพบว่า มีพระเถระสำคัญหลายรูป อาทิเช่น ครุบาสังฆราชสมโน วัดพระธาตุลำปางหลวง ครุบามหาเถระหลวงเจ้าญาณสมุทร วัดศาลาหลวง ครุบาจินา วัดหลวงแสนเมืองมา ครุบาราชครูเจ้าคัมภีระ วัดชมพูหลวง ครุบาศรีวิชัย วัดแม่ก้อย และครุบาปัญญาลั่นตองหรือพระครูสิทธิปัญญา วัดหมื่นกาศ เป็นต้น

นอกจากพระสงฆ์แล้วเมืองลำปางยังเป็นถิ่นกำเนิดของกวีเอกแห่งล้านนาจำนวนสองท่านคือพญาโลมาวิสัย และพญาพรหมโวหารซึ่งเป็นปราชญ์ด้านวรรณกรรมจนเป็นต้นแบบในการศึกษาวรรณกรรมล้านนามาจนถึงปัจจุบันผลงานการประพันธ์ของท่านทั้งสองนั้นมีเป็นจำนวนมาก อาทิ ผลงานพญาพรหมโวหารและพญาโลมาวิสัย ได้แก่ คร่าวข้างซิด คร่าวสืบท หรือคร่าวฮ่า นางศรีจิม คำจ่มพญาพรหม คร่าวปู่สอนหลาน คร่าวหงส์หิน คร่าวขอ เจ้าสุวัตรนางบัวคำ คร่าวพระอภัยมณี คร่าวสรรพะคำสอน เพลงยาว คร่าวใช้จดหมายรักของหนุ่มสาว โคลงหงส์ผาคำ เป็นต้น

รูปปั้นครุบามหาป่าเกสรปะปัญญา วัดไหล่หินหลวง

พระครูสิทธิปัญญาหรือครุบาปัญญาลั่นตอง ถ่ายภาพร่วมกับภิกษุสามเณร และศิษยานุศิษย์ วัดหมื่นกาศ

วรรณกรรมประเภทตำนานที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดลำปางพบว่าถูกประพันธ์ขึ้นในปี พ.ศ.2256 คือ ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานพระธาตุเสด็จและตำนานพระธาตุจอมปิง โดยผู้แต่ง คือ ครุบามหาป่าเจ้าเกสรปะปัญญา แห่งวัดไหล่หิน ตำนานชุดนี้เป็นตำนานที่ครุบามหาป่าได้รวบรวมข้อมูลจากหลักฐานจารึกที่พบในสมัยนั้นนำมาเรียบเรียงแต่งขึ้นโดยเชื่อมโยงกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก และตำนานมุขปาฐะท้องถิ่น ดังนั้นตำนานทั้งสามฉบับนี้จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ตำนานกลุ่มที่ สองเป็นตำนานที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ได้แก่ ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า และตำนานศรีล้อม กลุ่มตำนานทั้งสองฉบับนี้

เป็นตำนานที่ไม่ปรากฏผู้แต่ง มีชื่อโหว่ทางประวัติศาสตร์มากมายที่พยายามเชื่อมโยงกับชาวเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่าลำปาง ตำนานอีกฉบับหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันคือตำนานเจ้าเจ็ดตน และหอคำมงคล เป็นตำนานที่ประพันธ์ขึ้นโดยแสนปัญญา ผู้มีตำแหน่งเป็นอารักษ์ประจำราชสำนักเมืองลำปาง เจตนาเพื่อการยกย่องยอพระเกียรติ ถึงบทบาทหน้าที่วีรกรรมความเสียสละ และคุณูปการที่เจ้าทั้งเจ็ดพระองค์สร้างไว้กับแผ่นดินล้านนา ตำนานฉบับนี้มีทั้งสำนวนร้อยแก้วและแต่งด้วยฉันทลักษณ์แบบคร่าว ตำนานอีกกลุ่มหนึ่งเป็นตำนานที่แต่งขึ้นในท้องถิ่นเพื่อเล่าเรื่องราวที่มาและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ โดยการเขียนผูกโยงเรื่องราวมาแต่ครั้งพุทธกาลและผสมกับนิทานมุขปาฐะที่เป็นปรัมปรา ตำนานลักษณะนี้พบได้ทั่วไปตามท้องถิ่นโดยเฉพาะพระธาตุสำคัญประจำพื้นที่เช่น ตำนานม่อนไก่เขี่ย ตำนานดอยปางม่วง อำเภอกำแพงแสน ตำนานม่อนทรายนอน อำเภอกงวาล ตำนานหมาชนค้ำดอยม่วงคำ ตำนานม่อนกระตังคำ วัดม่อนกระตัง อำเภอมืองลำปาง ตำนานเมืองเถิน เป็นต้น

ภาษาถิ่นย่อยในจังหวัดลำปาง

ลำปาง เป็นดินแดนที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน มีหลักฐานการตั้งชุมชนและเมืองโบราณต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งนอกจากจะมีแหล่งชุมชนโบราณแล้ว ภาษา ก็นับเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นมาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ลำปางมีภาษาถิ่นที่ใกล้เคียงกับจังหวัดแพร่ พะเยา เชียงราย มีสำเนียงที่คล้ายคลึงกัน แต่จะห้วนกว่าสำเนียงของชาวเชียงใหม่ในบางพื้นที่

จังหวัดลำปาง มีภาษาที่ใช้พูดหลายภาษา มีทั้งภาษากลาง ภาษาชนกลุ่มน้อย และภาษาที่พูดโดยคนส่วนใหญ่ของจังหวัดลำปาง ภาษากลาง เป็นภาษาที่ใช้ในทางราชการและการเรียนการสอนในสถานศึกษา ภาษาชนกลุ่มน้อย เป็นภาษาที่พูดกันในกลุ่มชนที่มีเผ่าพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และลักษณะทางภาษาที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ ส่วนภาษาที่พูดโดยคนส่วนใหญ่ของจังหวัดลำปาง นั้นเป็นภาษาไทยถิ่นเหนือ ซึ่งคนลำปางเรียกภาษานี้ว่า คำเมือง หรือ กำเมือง

คำเมือง ในจังหวัดลำปาง เป็นภาษาถิ่นของภาษาไทยที่พูดกันในบริเวณจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน คำเมือง เป็นภาษาที่มีระบบตัวเขียนหรือมีอักษรใช้เขียนที่เรียกว่า ตัวเมืองบ้าง อักษรธรรมบ้าง อักษรธรรมล้านนาบ้าง ภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปาง สามารถแบ่งภาษาถิ่นย่อยได้เป็นสามถิ่นย่อย กล่าวคือ

1. ภาษาย่อยลำปางตอนเหนือ หรือสำเนียงท้องถิ่นลำปางตอนเหนือ ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในเขตอำเภอลำปาง อำเภอกำแพงแสน อำเภอกงวาล
2. ภาษาถิ่นย่อยลำปางตอนกลาง หรือสำเนียงท้องถิ่นลำปางที่ใช้ในเขตอำเภอมือง อำเภอมะเมาะ อำเภอมะทะ อำเภอสริมงาม อำเภอกะคา อำเภอสบปราบ อำเภอกำแพงแสน
3. ภาษาถิ่นย่อยลำปางตอนใต้ ได้แก่ หรือสำเนียงท้องถิ่นลำปางที่ใช้ในเขตอำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก

คำเมืองในจังหวัดลำปาง คำเมืองหรือภาษาไทยถิ่นเหนือ มีลักษณะทางภาษาส่วนใหญ่เหมือนกัน จะแตกต่างกันเพียงบางประการ เช่น เสียง สระประสม เสียงพยัญชนะ ควบกล้ำ และคำศัพท์เฉพาะถิ่น คำเมืองเป็นภาษาที่มีระบบตัวเขียน หรือมีอักษรใช้เขียนซึ่งเรียกกันว่า ตัวเมือง อักษรธรรม หรือ อักษรธรรมล้านนา ในที่นี้พอจะสรุปถึงลักษณะระบบเสียง ระบบคำ ระบบประโยคของคำเมืองในจังหวัดลำปาง และภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปาง พอสังเขปดังนี้

1. ระบบเสียง เสียงของคำเมืองในจังหวัดลำปาง จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เสียงพยัญชนะ เสียงสระ และเสียงวรรณยุกต์ เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง

1.1 เสียงพยัญชนะ

คำเมืองในจังหวัดลำปางมีเสียงพยัญชนะ จำนวน 19 - 20 หน่วยเสียง บางถิ่นมี 20 หน่วยเสียง แต่ในบางถิ่นไม่มีเสียง /ฟ/ จึงมีเพียง 19 หน่วยเสียง ซึ่งจำแนก ตามประเภทของเสียงได้ดังนี้

พยัญชนะกัก ได้แก่ /ป/ /พ/ /บ/ /ต/ /ท /ด / /จ/ /ก/ /ค/

พยัญชนะเสียดแทรก ได้แก่ /ฟ/ /ซ/ /ฮ/

พยัญชนะนาสิก ได้แก่ /ม/ /น/ /ญ/ /ง/

พยัญชนะข้างลิ้น ได้แก่ /ล/

พยัญชนะเปิดหรือครึ่งสระ ได้แก่ /ว/ /ย/

คำเมืองในจังหวัดลำปางซึ่งบางถิ่นไม่มีเสียง /ฟ/ นั้นจะใช้เสียง /พ/ แทน เช่น ไฟฟ้า

จะออกเสียง ไฟฟ้า ฝา จะออกเสียง ผา เป็นต้น

เสียงพยัญชนะทั้ง 20 หน่วยเสียงนี้จะปรากฏในตำแหน่ง เสียงพยัญชนะต้นเดี่ยว เสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำ และเสียงพยัญชนะท้าย ดังนี้

/ป-/ เช่น ปิด เป้ง โป่ง

/พ-/ เช่น ผ่อ ภาวะ เพ็ (เพ็ร์)

/บ-/ เช่น บ่ บ่าว

/ต-/ เช่น ตื่น ติ้ว เด็ก

/ท-/ เช่น ถง ธาตุ ถอบ

/ด-/ เช่น ด้อง ดอย แดะ

/จ-/ เช่น จ่ม จิม เจ้า

/ก-/ เช่น ก่าน ก่า เกย

/ค-/ เช่น คัว ค่าว

/อ-/ เช่น แอ้ว อ้ว อวย

/ฟ-/ เช่น ไฟ ฟ้า

/ซ-/	เช่น	เสี ^๕ ยง ส้า
/ฮ-/	เช่น	ฮา
/ม-/	เช่น	แม่น
/น-/	เช่น	น่อ นก
/ง-/	เช่น	ง่าม ง่าว งืด
/ญ-/	เช่น	ยก ยอด หย้ง
/ล-/	เช่น	หลิง หล่าย ลำ
/ว-/	เช่น	หวาน เวียง ไหว

เสียงพยัญชนะต้นเดี่ยวของคำเมืองในจังหวัดลำปาง แตกต่างจาก ภาษาไทยกลาง 3 หน่วยเสียงคือ ภาษาไทยกลางมีเสียง /ซ/ /ร-/ แต่คำเมืองในจังหวัดลำปาง ไม่มี และคำเมืองในจังหวัดลำปางมีเสียง /ญ-/ ซึ่งเป็นเสียงนาสิกแต่ภาษาไทยกลางไม่มี

เสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำ เสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำในคำเมืองเป็น ลักษณะเสียงพยัญชนะ 2 เสียง เรียงกันในตำแหน่งต้นพยางค์และออกเสียงควบกล้ำกันร่วมกับสระเดียวกัน

คำเมืองในจังหวัดลำปาง มีเสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำน้อยกว่า คำเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ แต่ในบางพื้นที่ของจังหวัดลำปาง เช่น แถบอำเภอเถิน มีเสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำเหมือนคำเมืองในจังหวัดเชียงใหม่

เสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำของคำเมืองในจังหวัดลำปาง ที่ปรากฏในการพูดของคนส่วนใหญ่มี 2 หน่วยเสียง คือ

/คว-/	ได้แก่	ควาย ขวาย
/กว/	ได้แก่	แก้วน กว้าง

แต่ในบางพื้นที่จะพบเพียงเสียงควบกล้ำเพียงเสียง คือ /คว-/ มีพูด อยู่ 2 คำเท่านั้น คือ คำว่า ควาย และ ขวาย เช่น ในแถบอำเภอแจ้ห่ม เป็นต้น

เสียงพยัญชนะท้าย เสียงพยัญชนะที่ปรากฏอยู่ท้ายพยางค์หรือพยัญชนะ สะกดของคำเมืองในจังหวัดลำปางมี 9 หน่วยเสียง เหมือนภาษาไทยกลางและคำเมืองใน จังหวัดอื่น ดังนี้

/-ป/	เช่น	หลาบ ตูบ ฮูบ
/-ก/	เช่น	มอก ตึก เต็ก
/-ต/	เช่น	กวต ฮีต งืด
/-ม/	เช่น	ก้อม งาม แต่ม
/-น/	เช่น	ม่วน ม่อน
/-ง/	เช่น	ถง ซึง ขาง

/-ว/ เช่น เต่ว แหลว แอ่ว

/-ย/ เช่น ดอย งาม

/-อ/ เช่น โอะ จุ หลุ

1.2 เสียงสระ

คำเมืองในจังหวัดลำปาง มีเสียงสระเดี่ยวเหมือนคำเมืองในจังหวัด เชียงใหม่ แลภาษาไทยกลาง คือ มีเสียงสระเดี่ยวจำนวน 18 หน่วยเสียง แต่เสียงสระประสม แตกต่างจากคำเมืองในจังหวัดเชียงใหม่และภาษาไทยกลาง คือ คำเมืองในจังหวัดลำปาง มีเสียง สระประสม 2 หน่วยเสียง แต่คำเมืองในจังหวัด เชียงใหม่และภาษาไทยกลางมี 3 หน่วยเสียง

เสียงสระเดี่ยว 18 หน่วยเสียง ได้แก่

/อิ/ เช่น นีว /อี/ เช่น มิง /อุ/ เช่น มุย

/อี/ เช่น ตี /อี/ เช่น มิน /อุ/ เช่น คู่

/เอะ/ เช่น เด็ก /เออะ/ เช่น เปอะ /โอะ/ เช่น จก

/เอ/ เช่น ผต /เออ/ เช่น เปย /โอ/ เช่น โป

/แอะ/ เช่น แซะ /อะ/ เช่น ดัง /เออะ/ เช่น เมอะ

/แอ/ เช่น แป้น /อา/ เช่น ห้าม /ออ/ เช่น หย้อ

เสียงสระประสม 2 หน่วยเสียง ได้แก่

/เอีย/ ซึ่งมีเสียงย่อย 2 เสียง คือ

/เอียะ/ เช่น เทียะ (เตี้ยะ) เพียะ (เปี้ยะ)

/เอีย/ เช่น เสีย เจียง

/อ้าว/ ซึ่งมีเสียงย่อย 2 เสียง คือ

/อ้าวะ/ เช่น ภาวะ ล้าวะ

/อ้าว/ เช่น จ้ว หลัว

คำเมืองในจังหวัดลำปาง ไม่มีเสียงสระประสม /เอือ/ ดังนั้นจะใช้ เอีย แทน /เอือ/ เช่น เสือ เป็น เสีย เมื่อ เป็น เมีย

แต่อย่างไรก็ตามเสียงสระประสม /เอือ/ อาจพบในคำเมืองจังหวัดลำปางอยู่บ้างในบางพื้นที่แต่มีเป็นส่วนน้อย

1.3 เสียงวรรณยุกต์

คำเมืองในจังหวัดลำปางมีเสียงวรรณยุกต์จำนวน 6 หน่วยเสียง ได้แก่

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ขึ้น (rising tone) ตรงกับเสียงจัตวาในภาษาไทยกลาง เช่น ชา กิน

หมัด กบ

หน่วยเสียงวรรณยุกต์กลาง (mid tone) ตรงกับเสียงสามัญในภาษาไทยกลาง เช่น บิน
ดาว นามี

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ต่ำ (low tone) ตรงกับเสียงเอกในภาษาไทยกลาง เช่น ไข่ ป่า ต่ำ
หูก ตีบ อาบ

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ตก (falling tone) ตรงกับเสียงโทในภาษาไทยกลาง เช่น แม่ ว่า ง่า
หน่วยเสียงวรรณยุกต์สูง - ตก (high-falling tone) เสียงนี้ไม่มี ในภาษาไทยกลาง (นักภาษา
บางคนเรียก เสียงครึ่งตรี ครึ่งโท บางคนเรียก เสียงเพี้ยน บางคน เรียก เสียงเบญจมา) เช่น ไข่ ผ้า ป้า อ้า แก้ว

หน่วยเสียงวรรณยุกต์สูง (high tone) ตรงกับเสียงตรีในภาษาไทยกลาง เช่น น้อง ล้ำ มั่ง กับ

2. ระบบคำ ภาษาคำเมืองลำปาง มีระบบคำเหมือนกับคำเมืองในจังหวัดอื่น มีลักษณะเช่นเดียวกับ
ภาษาไทยกลางคือ ลักษณะของคำประกอบด้วยคำเดี่ยว พยางค์เดี่ยว หรือหลายพยางค์ และมีวิธีสร้างคำ
ด้วยการนำคำเดี่ยวมารวมกันเป็น คำประสม คำซ้อน หรือนำมากล่าวซ้ำเป็น คำซ้ำ เช่น แก่นตา น้ำหม้อ
พ่อเฒ่า ยะไฮใส่สวน ฤช้ำเล่าปลา เฮี้ยหาย ยายหยาด อิดๆ อ่อนๆ หลายๆ แหลวและแหลวเล่น เป็นต้น

ความแตกต่างในด้านคำระหว่างคำเมืองในท้องถิ่นต่างๆ จึงพบในด้านคำศัพท์ หรือคำศัพท์
เฉพาะถิ่น ซึ่งในความหมายเดียวกัน คำเมืองจังหวัดลำปางใช้คำศัพท์เฉพาะถิ่น แตกต่างไปจากคำเมืองถิ่น
อื่นอยู่หลายคำ เช่น บ่าหมั้น (ฝรั่ง - ผลไม้) แปม (ไม้ขีดไฟ) เป็นต้น

3. ระบบประโยค คำเมืองในจังหวัดลำปางมีระบบการเรียงคำเข้าประโยค เป็นแบบ ประธาน +
กริยา + กรรม เหมือนกับภาษาไทยกลาง จะแตกต่างกันบ้างในด้านหน้าที่ของคำ และความหมายของคำที่
นำมาเรียงเข้าประโยค

4. ระบบความหมาย คำเมืองในจังหวัดลำปางมีระบบความหมายของคำของประโยคเหมือน
ภาษาไทยกลาง และภาษาคำเมืองในจังหวัดอื่นๆ แต่ความหมายของคำของประโยค อาจแตกต่างกันไปบ้าง
เนื่องจากเป็นภาษาถิ่นและภาษาถิ่นย่อยคนละถิ่น

5. ภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปาง คำเมืองที่พูดในจังหวัดลำปาง แต่ละท้องถิ่นจะมี
การใช้ภาษาแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเป็นการแปรในด้านเสียง และการแปรในด้านคำศัพท์ เช่น
การแปรเสียงวรรณยุกต์ ระหว่างคนที่อยู่ในแถบอำเภอแจ้ห่ม กับคนที่อยู่ในแถบอำเภอแม่ทะ ในคำว่า
ไข่ไหม แถบแจ้ห่มจะออกเสียงว่า แม่่นก้อ ในแถบ แม่ทะจะออกเสียงว่า แม่่นก้อ เป็นต้น หรือการแปรใน
ด้านคำศัพท์ที่ในความหมายเดียวกัน แต่ละถิ่นใช้คำศัพท์แตกต่างกัน เช่น ความหมาย ย่า-ยาย ในแถบ
อำเภอเสริมงามใช้ศัพท์ว่า แม่โต๋ ในแถบอื่นๆ ใช้ศัพท์ แม่หลวง แม่เฒ่า หรือ แม่อู้ย เป็นต้น ลักษณะ
การแปรของเสียงและคำศัพท์ดังกล่าวนี้นักภาษามักนำมาใช้ในการศึกษาและแบ่งเขตภาษาถิ่นย่อยขึ้นเพื่อ
ประโยชน์ในการศึกษาภาษาถิ่น จากการศึกษาภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปาง สามารถแบ่งภาษา
ถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปางได้เป็น 2 ถิ่นย่อย คือ ภาษาถิ่นย่อยลำปางตอนเหนือ ได้แก่ ภาษาที่ใช้

ในอำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองปาน อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมือง อำเภอแม่เมาะ อำเภองาว อำเภอแม่ทะ อำเภอเสริมงาม อำเภอเกาะคา อำเภอสบปราบ และภาษากลุ่มย่อยลำปางตอนใต้ ได้แก่ ภาษาที่ใช้ใน อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก

ลักษณะคำศัพท์ที่มีการแปรระหว่างภาษากลุ่มย่อยทั้ง 2 ถิ่น ได้แก่

หน่วยอรรถ (หน่วยความหมาย)	ศัพท์ที่ใช้ในภาษากลุ่มย่อย ลำปางตอนเหนือ	ศัพท์ที่ใช้ในภาษากลุ่มย่อย ลำปางตอนใต้
กางเกง	เต่ว หรือ เตี้ยว	โก้น
ฝักกระเฉด	ฝักหนองน้ำหรือฝักหนองบัว	ฝักหละหนอง
ฝักกระถิน	ฝักหนองหรือฝักหนองตัน	ฝักคำใต้
วุ้นเส้น	จุ้น	เส้นล้อน
ไม้ขีดไฟหรือไฟแช็ก	แปม	ก๊ิปไฟ
ไม้กลัด (สำหรับเย็บกระถง)	ไม้กะหลิต	ไม้กะหลัด
ยุงข้าว	ถูข้าว	หลองข้าว
ใต้ถุนบ้าน	ปิ่นเฮียน	ปิ่นกะล่าง หรือผืนตะล่าง
เต่าไร	เต้าไต	เต้าฮือ
เล่นซ่อนหา	เล่นลับลิ หรือเล่นอุมลิ	เล่นมอบ (หมอบ)
ส้อมไก่	ขงไก่ หรือขวงไก่	ส้อมไก่
กลับบ้าน	เมียบ้าน	ปิ๊กบ้าน

จังหวัดลำปาง นอกจากจะมีคำเมือง ที่เป็นภาษาพูดโดยคนส่วนใหญ่ของจังหวัดลำปางแล้ว ยังพบว่ามีภาษาชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มชาติพันธุ์ ที่พบว่ามีร่องรอย และปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายและตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งมีทั้งกลุ่มชนดั้งเดิม และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ใหม่ ผู้พูดภาษาชนกลุ่มน้อยในจังหวัดลำปาง ได้อพยพเข้ามาอยู่ในจังหวัดลำปางด้วยเหตุผลต่างๆ กันและมีภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่งกระจายอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดลำปาง และมีภาษาพูดที่แตกต่างกันไปตามชาติพันธุ์ ได้แก่

1. ภาษาไทลื้อ ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาไทลื้อในเขต 3 อำเภอ ได้แก่

- อำเภอเมือง ทุกหมู่บ้านของตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง
- อำเภอแม่ทะ ได้แก่ บ้านแม่ปุง บ้านฮ่องห้า ตำบลน้ำโจ้
- อำเภอเสริมงาม ได้แก่ บ้านนาเอี้ยง บ้านนาแวง ตำบลเสริมกลาง
- อำเภองาว ได้แก่บ้านขุนแหง ตำบลปงเตา

2. ภาษาขมุ ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาขมุในเขต 3 อำเภอ ได้แก่

- อำเภองาว ในพื้นที่บ้านแม่พร้าว บ้านกลางห้วย ตำบลบ้านกวด
- อำเภอแจ้ห่ม ในพื้นที่บ้านนาใหม่ ตำบลเมืองมาย
- อำเภอแม่เมาะ ในพื้นที่บ้านจำปุย

3. ภาษาลัวะ ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาลัวะในเขต 3 อำเภอ ได้แก่

- อำเภอวังเหนือ ในพื้นที่บ้านวังใหม่ ตำบลร่องเคาะ
- อำเภอเมืองปาน ในพื้นที่ตำบลหัวเมือง
- อำเภอห้างฉัตร บ้านโป่งขวก ตำบลแม่ส้าน และกระจายอยู่ในชุมชนอื่นๆใกล้เคียง

4. ภาษากะเหรี่ยง ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษากะเหรี่ยงในเขต 5 อำเภอ คือ

- อำเภองาว ที่บ้านแม่คิง บ้านแม่ฮ่างเหนือ บ้านแม่ฮ่างใต้ ตำบลนาแก บ้านแม่จ้าว บ้านแม่ลั้งใน ตำบลบ้านร้อง และบ้านห้วยตัด ตำบลบ้านฮ้อน
- อำเภอเสริมงาม ที่บ้านโป่งน้ำร้อน บ้านกลางสันโป่ง ตำบลเสริมกลาง และบ้านแม่เลียงพัฒนา ตำบลเสริมขวา

ชาวกะเหรี่ยงบ้านโป่งน้ำร้อน อำเภอเสริมงาม

- อำเภอแม่เมาะ ที่บ้านห้วยตาด บ้านกลาง และบ้านแม่ส้าน ตำบลบ้านดง
- อำเภอเมืองปาน ที่บ้านแม่ยาว บ้านห้วยมา บ้านห้วยโป่ง บ้านแม่กระโดง บ้านแม่ต๋อมนอก บ้านแม่ต๋อมใน บ้านแม่หมिनอก บ้านแม่หมินี ตำบลหัวเมือง
- อำเภอแจ้ห่ม ที่บ้านแม่จอกฟ้า ตำบลทุ่งผึ้ง

5. ภาษามุเซอ ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษามุเซอ ในเขต 3 อำเภอ คือ

- อำเภอเมืองปาน ที่บ้านปางม่วง บ้านป่าคา ตำบลแจ้ซ้อน และบ้านมุเซอบ้านไร่ ตำบลหัวเมือง
- อำเภอแจ้ห่ม ที่บ้านห้วยริน บ้านแม่เม่า ตำบลทุ่งผึ้ง

- อำเภอเกาะ ที่บ้านธารสวรรค์ ตำบลปงเตา
 - 6. ภาษาลีซอ ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาลีซอ ในเขตอำเภอวังเหนือ ตำบลร่องเคาะ
 - 7. ภาษาอาข่า ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาอาข่า ในพื้นที่ 3 อำเภอ คือ
 - อำเภอเกาะ ที่บ้านแม่คิงเหนือ บ้านห้วยจอบ ตำบลนาแก ที่บ้านแม่คำหล้า ตำบลบ้านอ้อน ที่บ้านห้วยน้ำต้น ตำบลปงเตา
 - อำเภอแม่เมาะ ที่บ้านทาน ตำบลจางเหนือ
 - 8. ภาษาม้ง ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาม้ง ในเขต 4 อำเภอ คือ
 - อำเภอแจ้ห่ม ที่บ้านแม่ก่ากลาง บ้านแม่แก้วแม่หล้า ตำบลเมืองมาย
 - อำเภอวังเหนือ ที่บ้านผาแดง บ้านป่าจิวห่วน ตำบลทุ่งฮั่ว
 - อำเภอเมืองปาน ที่บ้านแม่แวน บ้านใหม่พัฒนา ตำบลแจ้ซ้อน
 - อำเภอเกาะ ที่บ้านแม่พร้าว ตำบลบ้านหวด
 - 9. ภาษาอิวเมียน/เย้า ในจังหวัดลำปางมีผู้พูดภาษาอิวเมียน ในเขต 5 อำเภอ คือ
 - อำเภอเมือง ที่บ้านผาลาด ตำบลพระบาท
 - อำเภอเกาะ ที่บ้านแม่หยวก ตำบลบ้านร้อง ที่บ้านปางหละ บ้านห้วยน้ำริน บ้านขุนแม่ทวด ตำบลบ้านหวด ที่บ้านห้วยโป่ง บ้านห้วยหก บ้านแม่หล้า บ้านแม่แก้ว บ้านแม่อ้อน บ้านกิวต้า บ้านบ่อสี่เหลี่ยม บ้านขุนแหง บ้านห้วยหม้อ ตำบลปงเตา
 - อำเภอแจ้ห่ม ที่บ้านแม่เมาะ บ้านแม่ตาสามัคคี ตำบลปงดอน
 - อำเภอวังเหนือ ที่บ้านแม่แจ่ม ตำบลแจ้ซ้อน
 - อำเภอแม่เมาะ
 - อำเภอเมืองปาน

ลำดับ	อำเภอ	จำนวนประชากรจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์และพื้นที่									
		เมี่ยน	กะเหรี่ยง	อาข่า	ลาหู่	ม้ง	ลัวะ	ขมุ	ลีซู	พื้นราบ	รวม
1.	เกาะ	2,965	1,066	1,470	120	402	-	144	30	1,513	7,710
2.	เมืองปาน	61	725	-	637	733	-	-	4	778	2,938
3.	แจ้ห่ม	576	213	87	450	171	-	-	-	787	2,284
4.	แม่เมาะ	106	825	182	-	-	-	72	-	432	1,617
5.	เสริมงาม	-	1,484	-	-	-	-	-	-	-	1,484
6.	วังเหนือ	1,193	-	-	-	-	455	-	265	383	2,296
7.	เมือง	157	-	-	-	-	-	-	-	-	157
รวม	7 อำเภอ	5,058	4,313	1,739	1,207	1,360	455	216	299	3,893	18,486
อ้างอิง : ข้อมูลประชากรบนพื้นที่สูงจังหวัดลำปาง ปี 2563 โดยศูนย์พัฒนาราชภูมบนพื้นที่สูงจังหวัดลำปาง											

วรรณกรรมพื้นถิ่นจังหวัดลำปาง

วรรณกรรม มีความหมายตามนัยยะ หมายถึง กรรม ที่เกิดขึ้นต่างคน ต่างวรรณะ หมายความว่า วรรณะหรือชนชั้นต่างกันก็จะใช้คำต่างกัน คำคำนี้ มีปรากฏขึ้นครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พ.ศ.2475 คำว่า วรรณกรรม แปลตามรูปศัพท์ว่า ทำให้เป็นหนังสือ ซึ่งดูตามความหมายนี้แล้วจะเห็นว่ากว้างขวางมาก นั่นก็คือการเขียนหนังสือจะเป็นข้อความสั้นๆ หรือเรื่องราวสมบูรณ์ก็ได้ เช่น ข้อความที่เขียนตามใบปลิว ป้ายโฆษณาต่างๆ ตลอดไปจนถึงบทความ หรือหนังสือที่พิมพ์เป็นเล่มทุกชนิด เช่น ตำรับตำราต่างๆ นวนิยาย กาพย์ กลอนต่างๆ ก็ถือเป็นวรรณกรรมทั้งสิ้น

วรรณกรรมเป็นงานเขียนที่แต่งขึ้นหรืองานศิลปะ ที่เป็นผลงานอันเกิดจากการคิด และจินตนาการ แล้วเรียบเรียง นำมาบอกเล่า บันทึก ขับร้อง หรือสื่อออกมาด้วยกลวิธีต่างๆ โดยทั่วไปแล้ว จะแบ่งวรรณกรรมเป็น 2 ประเภท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์ คือวรรณกรรมที่บันทึกเป็นตัวหนังสือ และวรรณกรรมมุขปาฐะ อันได้แก่วรรณกรรมที่เล่าด้วยปาก ไม่ได้จดบันทึก อาทิ ตำนานพื้นบ้าน

วรรณกรรมสามารถแบ่งประเภทได้ดังนี้

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อกันมา ประกอบด้วยนิทาน เทวปกรณัม/ตำนาน นิทานศาสนา นิทานคติ นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่องสัตว์ นิทานเรื่องผี มุขตลก เป็นต้น

ประวัติศาสตร์บอกเล่า หมายถึง เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน การอพยพความเป็นมา และบุคคลสำคัญของชุมชน

บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม หมายถึง คำสวดที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมต่างๆ เช่น บททำขวัญ คำบูชาคำสมา คำเวหนาน บทสวดสรภัญญะ คาถาบทอานิสงส์ บทประกอบการรักษา โรคพื้นบ้าน คำให้พร คำอธิษฐาน ฯลฯ

บทร้องพื้นบ้าน หมายถึง คำร้องที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาในโอกาสต่างๆ เช่น บทกล่อมเด็ก บทร้อง - เล่น บทเกี่ยวพาราสี บทจ้อยซอ เป็นต้น

สำนวนและภาษิต หมายถึง คำพูดหรือคำกล่าวที่สืบทอดกันมามีสัมผัส คล้องจองกัน เช่น โวหารคำคม คำพังเพย คำอุปมาอุปไมย คำขวัญ คติพจน์ คำสวดสาบาน คำสาปแช่ง คำชม คำคะนอง ฯลฯ

ปริศนาคำทาย หมายถึง คำหรือข้อความที่ตั้งเป็นคำถาม คำตอบ ที่สืบทอดกันมาเพื่อให้ผู้ตอบได้ทายหรือตอบปัญหา เช่น คำทาย ปัญหาเขาวงกต

ตำรา หมายถึง องค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราดูลักษณะคนและสัตว์ ตำรายา ฯลฯ

ตัวอย่างวรรณกรรมที่พบในจังหวัดลำปาง

วัดพระธาตุเสด็จ

ตำนานวัดพระธาตุเสด็จได้กล่าวระบุว่าในปีจุลศักราชได้ 496 ซึ่งตรงกับพ.ศ.2077 มีพระมหาเถรเจ้า 2 องค์มาจากเมืองพม่า ได้นำสตราจาริก มาเพื่อจะนมัสการพระมหาธาตุเจ้า มาตามหาดอนโพย ชาวบ้านเมืองก็บอกมหาเถรเจ้าว่าไม่รู้จักแต่มีพื้นที่หนึ่งบริเวณริมแม่น้ำวังมีดอนอันหนึ่งชื่อว่า ดอนโพย มีต้นคจาวยูต้นหนึ่ง แต่เขาไม่เคยเรียกกันว่าดอนโพย อย่างพระคุณเจ้าว่าเลย เขาเรียกกันว่า ดอนโพยซึ่งเป็นป่าช้าที่ทิ้งศพ แล้วมหาเถรเจ้าก็อ่านบัตจาริกดูก็เห็นถูกต้องแม่นยำทุกประการและต้นคจาวก็มีกิ่งใหญ่ 2 กิ่งมีเทพบุตรรักษาองค์ละกิ่ง และมีกิ่งคจาวยูเป็นบุย 40 พวง ย้อยลงมาพื้นดินทั้ง 4 ทิศ ทิศละ 10 พวง ถ้ามามากก็กวัดแกว่งกวาดพื้นให้เกลี้ยงราบเรียบดงามยิ่งนัก ดุจมียามคอยกวาดรักษาอยู่เสมอ แม้แต่หญ้าเส้นหนึ่งก็ไม่มี เป็นสถานที่บริสุทธิ์สะอาดดงามดี มหาเถรเจ้าจึงบอกให้อาจารย์โหราว่านี่แหละคือสถานที่บรรจุพระบรมธาตุที่แท้จริงอาจารย์โหราจึงไปแจ้งข่าวให้ประชาชนทั้งหลายมา คนทั้งหลายก็พากันหลั่งไหลมาอย่างคับคั่งแล้ว พระมหาเถรเจ้าก็แจ้งให้ชาวบ้านทั้งหลายทราบ คนทั้งหลายก็ไม่เชื่อและตำหนิพระมหาเถรเจ้าในทำนองที่ว่าเอาป่าช้าเป็นวัด ครั้นแล้วมหาเถรเจ้าทั้ง 2 องค์ ก็ทำการสักการบูชาพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าด้วยข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน แล้วอธิษฐานว่า “ถ้าธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีอยู่ใต้ร่มไม้คจาวยูต้นนี้ ตั้งแต่เมื่อพระอรหันต์ 7 พระองค์ และเทพบุตรทั้งหลาย พญา 5 พระองค์มาบรรจุพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้าไว้ที่นี่ และให้พรหมเทพบุตรและสุภัทเทเทพบุตรรักษาพระสรีระธาตุพระพุทธรูปเจ้า มี ณ ที่นี้ จริงแล้ว ขอให้เทพบุตรทั้งสอง จงสำแดงพระสรีระธาตุพระพุทธรูปเจ้าให้เกิดปาฏิหาริย์ดุจเมื่อพระพุทธองค์ยังมีพระชนม์อยู่เถิด” จากนั้นรัศมีพระสรีระธาตุพระพุทธรูปเจ้าก็ไหลหลั่ง แต่ต้นไม้คจาวยูต้นใหญ่ มีประมาณเท่าลำตาลรุ่งเรืองงามประดุจทองคำและประดุจรูปพระยานาคเกี่ยวกันสุดยอดต้นคจาวยูแล้วก็ปลั่งรัศมี 6 ประการรุ่งเรืองงามยิ่งนัก แล้วก็เสด็จขึ้นไปบนอากาศ ใหญ่ประมาณเท่าลูกบาตรบ้าง เท่าลูกมะพร้าวบ้าง เท่าเดือนบ้าง เท่าดาวบ้าง มาที่สุดจะคณานับได้ ตลอดคืน คนทั้งหลายจึงได้เชื่อคำของมหาเถรเจ้าก็บอกข่าวให้แก่คนทั้งหลายว่า ต่อไปเมื่อใด

ที่ต้นคางาวนี้จะชราเสื่อมคลายตายลงแล้ว ในตอนนั้นจักมีพระมหาเถรเจ้าองค์หนึ่ง กับพระยาที่เสวยเมืองศรีนครชัยกับทั้งชาวเจ้าอริยะสงฆ์และประชาชนจักมาตัดไม้คางาวนี้ แล้วจะก่อเป็นพระมหาเจดีย์ครอบพระศรีระธาตุพระพุทธรูปเจ้า สถานที่นี้ให้รุ่งเรืองถาวรสืบอายุพระพุทธรูปศาสนาต่อไป ตั้งแต่นั้นมาก็มีชื่อปรากฏเรียกกันว่า พระธาตุเสด็จ

วัดพระธาตุจอมปิงชัย

ตำนานของวัดพระธาตุจอมปิงได้กล่าวถึง พระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างวัดนี้ภายหลังจากการสร้างวัดพระธาตุลำปางหลวงแล้วเสร็จ จากนั้นตำนานได้ขาดช่วงไปจนกระทั่งพระพี่เลี้ยงของพระเจ้าติโลกราช ที่ชื่อนันทปัญญา ซึ่งเป็นชาวบ้านจุมภิตนคร หรือบ้านจอมปิงในปัจจุบัน ได้มาบวชและปฏิบัติธรรมจนเป็นวัดขึ้นอีกครั้งและให้ชื่อว่า วัดจอมพี่เลี้ยง นันทปัญญามีสหายรักที่เป็นพ่อค้าชื่ออ้ายจอมแพร่ทั้งสองได้สร้างวัดคนละวัดในพื้นที่บ้านจุมภิตนคร วัดที่อ้ายจอมแพร่สร้างอยู่ริมแม่น้ำซึ่งถูกน้ำพัดตลิ่งพังจนต้องขสมบัตินั้นมารวมไว้ที่วัดจอมพี่เลี้ยง ต่อมาได้เกิดศึกพระยาไตยกทัพมาประชิดเมืองลำปางคาดว่าเป็นสงครามระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา กับล้านนา แต่ในขณะนั้นเจ้าหมื่นดงนครไม่อยู่ไปราชการที่เชียงใหม่ เหลือแต่พระนางราชเทวีกำลังตั้งครรภ์เจ้าหาญแต่ท้องได้แต่ร่างกายเป็นชายออกไปสูรับจนกองทัพพระยาไตพ่ายไป เมื่อเจ้าหมื่นดงนครและเจ้าติโลกราชทราบก็ยกกองทัพจากเมืองเชียงใหม่มาช่วยสถานที่รบเรียกว่า “มหาสนุก” และได้ฉลองชัยชนะที่วัดนี้ โดยพระนางมหาเทวีของพระเจ้าติโลกราชได้สร้างพระเจดีย์ไว้องค์หนึ่งมีฐานฐานดังกองข้าวเปลือกโดยพระเจ้าติโลกราชได้สถาปนาตั้งชื่อวัดเสียใหม่ว่า “วัดจอมพิงค์ชัยมงคล” มาจนถึงปัจจุบัน

วัดพระธาตุลำปางหลวง

ตำนานกล่าวถึงในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระเถระสามองค์ได้เสด็จจาริกไปตามบ้านเมืองต่างๆ จนถึงบ้านลัมภะการวัน พระพุทธเจ้าได้ประทับเหนือดอยม่อนน้อย มีชาวลัวะคนหนึ่งชื่อลัวะอ้ายกอน เกิดความเลื่อมใสได้นำน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป้าง มะพร้าว และมะตูมมาถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ฉันน้ำผึ้ง แล้วทิ้งกระบอกไม้ป้างไปทางทิศเหนือแล้วทรงพยากรณ์ว่า สถานที่แห่งนี้อาจจะมีชื่อว่า ลัมภากับปะนคร แล้วได้ทรงลูบพระเศียรได้พระเกศามาหนึ่งเส้น มอบให้แก่ลัวะอ้ายกอน จากนั้นลัวะอ้ายกอนได้นำพระเกศานั้นบรรจุในผอบทองคำและใส่ลงในอุโมงค์พร้อมกับถวายแก้วแหวนเงินทองเป็นเครื่องบูชา แล้วแต่งยนต์ผัด(ยนต์หมุน) รักษาไว้และถมดินให้เรียบเสมอกัน แล้วก่อเป็นพระเจดีย์สูงเจ็ดศอกเหนืออุโมงค์นั้นอันเป็นที่มาของพระบรมธาตุลำปางหลวงในช่วงปฐมบท ซึ่งตำนานจนถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุรวมถึงการสร้างเสนาสนะภายในวัดพระธาตุลำปางหลวงในยุคสมัยต่างๆ จนกระทั่งเป็นวัดที่มีความงามอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

วัดพระธาตุม่อนพญาแช่

ตำนานกล่าวถึงสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาเทศนาสั่งสอนสัตว์โลกมาถึงกุกกุตตะนครในเมืองเวียงดิน พร้อมด้วยพระฤๅษี 5 องค์ได้ติดตามอุปัฏฐากพระองค์มาแต่ลังกาทวีป พระองค์ทรงฉันภัตตาหาร ณ ที่นั้น เมื่อทรงฉันเสร็จแล้วก็ทรงบ้วนพระโอษฐ์(บ้วนปาก) พระฤๅษีทั้ง 5 ได้นำเอาภาชนะแก้วผลึกมารองรับในทันใดนั้นเอง น้ำบ้วนพระโอษฐ์ก็เกิดกระด้างกลายเป็นพระธาตุแข็งขึ้นมา พระฤๅษีทั้ง 5 เห็นดังนั้นก็เกิดความอัศจรรย์ใจยิ่งนัก จึงเกิดความเลื่อมใสและมีความปีติยินดียิ่งจึงทูลถามพระพุทธองค์ว่า “ภันเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ภาชนะแก้วผลึกที่เต็มไปด้วยพระธาตุนี้จะให้พวกข้าพระองค์นำไปประดิษฐาน ณ ที่ตรงไหน จึงจะสมควร” พระพุทธองค์จึงทรงพิจารณาสงูณาณ เล็งเห็นว่า ต่อไปข้างหน้าสถานที่นี้จะบ้านเมืองมีผู้คนมากมาย พระพุทธองค์ทรงใคร่ครวญที่จะให้เป็นประโยชน์และเป็น ที่พึ่งแก่คนทั้งปวง จึงตรัสแก่พระฤๅษีทั้ง 5 ว่า ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองนี้มีภูเขาสูงหนึ่งชื่อว่า เขาลงค์บรรพต สมควรที่ท่านทั้งหลายจะเอาพระธาตุนี้ไปบรรจุไว้ ณ ที่นั้น ครั้นแล้วพระองค์ทรงอธิษฐาน ถอดเอาพระนขา (เล็บ) และพระเกศา (ผม) ให้แก่พระฤๅษีทั้ง 5 เพื่อเอาไปบรรจุไว้ด้วยกันและเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้คนซึ่งมีความเลื่อมใสได้สักการบูชาต่อไป เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนี้แล้วพระฤๅษีทั้ง 5 พร้อมด้วยพระอินทร์ก็รับเอาพระธาตุจากพระหัตถ์พระพุทธองค์แล้วก็ทูลลามุงหน้าไปสู่เขาลงค์บรรพต ม่อนพระยาแช่ พระอินทร์ได้เนรมิตสถานที่บรรจุพระธาตุอยู่บนภูเขาสูงเป็นช่องลึก 100 วา กว้าง 8 ศอก ส่วนพระฤๅษีทั้ง 5 ก็ผลัดเปลี่ยนกันอุปัฏฐาก รักษาพระเจดีย์ในที่ต่างๆ ดังนี้

- พระฤๅษีองค์ที่ 1 เป็นผู้พิทักษ์รักษายังต้นศรีมหาโพธิ์ วัดศรีล้อม
- พระฤๅษีองค์ที่ 2 ให้รักษายังพระมหาชินะธาตุเจ้า วัดม่อนศรีชัย
- พระฤๅษีองค์ที่ 3 ให้รักษายังพระมหาชินะธาตุเจ้า พระธาตุดอยแล
- พระฤๅษีองค์ที่ 4 ให้รักษายังพระมหาชินะธาตุเจ้า วัดพระธาตุดอยสุเทพ
- พระฤๅษีองค์ที่ 5 ให้รักษายังพระมหาชินะธาตุเจ้า ดอยยัสสะกิตติ (เขลางค์บรรพต วัดม่อนพระยาแช่)

วัดพระแก้วดอนเต้า

ตำนานกล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในป่าเชตะวัน พร้อมด้วยพระภิกษุ 500 รูป ทรงตรัสเทศนาถึงครั้งที่ทรงเกิดเป็นนกแขกเต้าอยู่ป่าหิมพานต์ ว่าดังนั้นก็ทรงนำภิกษุ 500 รูป ไปยังเมืองยักข์แล้วทรงบันดาลให้เกิดความมืดมัวมีฝนตกลงมา เหล่ายักข์ทั้งหลายก็รู้สึกหนาวจึงยกมือไหว้ว่าคงเป็นผู้มีบุญแล้วอาราธนาให้ประทับนั่งอยู่ม่อนดอนเต้า พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตให้ที่นั่นงดงามดุจป่าเชตะวัน และเทศนาธรรมจักรกัปปวัตนสูตรแก่หมู่ยักข์ ยามนั้นท้าวจตุโลกบาล พระยาอินทร์และเทวดาทั้งหลายก็มาชุมนุมกันฟังธรรมจนบรรลุธรรมในระดับต่างๆ หมู่ยักข์ก็ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน พระพุทธเจ้าจึงสั่งเหล่าเทพว่าที่นั่นเป็นที่อันประเสริฐ ให้ชื่อว่าม่อนดอนเต้า เป็นที่บรรจพระเกษาธาตุ พระอินทร์ได้เนรมิตให้เกิดหลุมลึก 100 วา แล้วเอาไหแก้ว 7 ประการ จากเมืองอุตตรกรูทวีป พระพรหมนำทองคำจากอมรโคยาน 8 แสนคำ ท้าวทั้ง 4 ไปเอาเงินจากเขาไกรลาศ มาบรรจุพร้อมกันกับพระเกษาธาตุ

พระพุทธเจ้าจึงตรัสทำนายว่า ในภายหน้าที่นั่นจะเป็นบ้านเมืองมีพระยาชื่อท้าวโศกธรรมิกราช มหาอาณันท์จะนำพระธาตุโตและหัวใจมาบรรจุไว้ที่นี้ ท้าวโศกธรรมิกราชจะก่อเจดีย์ให้เมืองกุฎกนคร รุ่งเรือง หลังจากนั้นอีก 500 ปี ผู้คนจะละทิ้งวัตรปฏิบัติ เจ้าเมืองไม่บูชาบำรุงรักษามหาเจดีย์ธาตุบ้านเมือง จะแร้นแค้น เมื่อผ่านไป 800 ปี จะมีศิษย์แห่งตถาคตชื่อชมพูจิตตะมาเป็นเจ้าเมือง จะบำรุงสร้างมหาธาตุให้ใหญ่โต สร้างมหาวิหารทางตะวันออก สร้างพระพุทธรูปนอนมีหลังคามุงทางตะวันตก บ้านเมืองจะรุ่งเรือง มากต่อมาอีก 1000 ปี ผู้คนจะละทิ้งซึ่งวัตรปฏิบัติอีก ศิษย์แห่งพระตถาคตจะมาเกิดอีก ได้บวชเป็นภิกษุและมีเทวดาองค์หนึ่งลงมาเกิดเป็นอุปัฏฐากชื่อสุชาดา นางประสงค์จะสร้างพระพุทธรูปเจ้า แต่หาคนสลักพระพุทธรูปไม่จันทน์แดงไม่ได้ ยังมีพญานาคตนหนึ่งได้นำแก้วมรกตจากเมืองนาคไสไว้ในลูกแตงโม เมื่อนางสุชาดาลงไปในสวนเห็นว่างดงามดีจึงเด็ดไปถวายพระมหาเถร เมื่อผ่าดูปรากฏแก้วมรกตนั้น จึงจะนำมาสลักเป็นพระพุทธรูปแต่สลักเท่าไรก็ไม่ได้ พระอินทร์จึงแปลงเป็นชายแก่เข้ามาถามขณะพระมหาเถรลุกไปหา มิดพร้าวมาให้ชายแก่นั้น พระอินทร์ก็เนรมิตแก้วมรกตนั้นกลายเป็นพระพุทธรูปแล้วหายไป ชาวนี้ก็เลื่องลือไปทั่ว คนก็หลั่งไหลมาบูชาพระพุทธรูปที่นั่น จึงได้ชื่อว่า วัดพระแก้ว ถึงกระนั้น ก็มีเสียงเล่าลือว่านางสุชาดา กับมหาเถรทำมิถนาคกัน ชาวนี้ถึงหูเจ้าเมืองใจบาป จึงสั่งให้นางสุชาดาไปฆ่าเสีย นางจึงอธิษฐานว่า หากได้กระทำผิดจริงก็ขอให้เลือดตกลงบนพื้นดินแต่หากไม่ได้กระทำผิดขอให้เลือดพุ่งสู่อากาศ ซึ่งเมื่อประหารแล้ว โลหิตจากคอกของนางก็พุ่งขึ้นสู่อากาศพระอินทร์ก็นำเอาทองมารองรับเลือดของนางแล้วนำไปไว้ที่พระเกตแก้วจุฬามณี ผู้คนทั้งหลายเห็นนิมิตนี้ก็นำไปบอกกล่าวแก่เจ้าเมือง เจ้าเมืองรู้สึกสังเวชใจจึงออก แดกตายแล้วไปรับกรรมในนรก นางสุชาดาก็ไปเกิดในสวรรค์ยามนั้นเมืองกุฎกนครจะแร้นแค้น ผู้คนจะอพยพ ออกไปเนื่องจากเจ้าเมืองและคนทั้งหลายไม่ได้บำรุงพระธาตุ เมื่อผ่านไปได้ 1220 ปี ลูกศิษย์แห่งตถาคต จะมาเกิดผู้หนึ่งจะเป็นเจ้าเมือง ผู้หนึ่งเป็นเสนาอำมาตย์ เศรษฐี คหบดีต่างๆ เขาทั้งหลายจะมาสร้าง พระมหาธาตุ ก่อกำแพง สร้างศาลาบาตร บันไดนาค อาราม และพระพุทธรูปนอนใหม่ เมื่อศาสนาผ่านไปได้ 1280 ปี วัดพระแก้วเวียงดินจะเจริญรุ่งเรืองกว่าเดิม คนทั้งหลายจะหลั่งไหลกันมาร่วมสร้างพระมหาธาตุ มีการสมโภชในวันเพ็ญ เดือน 8 ทุกปี บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ผู้ใดอยากเห็นพระศรีอาริยมตไตรเจ้าก็ให้พากัน สร้างมหาธาตุจำศีลภาวนาในวัดดอนแก้ว ท่านจงจำคำเทศนาแล้วเทศนาสืบต่อกันไป ผู้ใดสร้างธรรมตำนาน ดอนเต้า และเขียนด้วยมือตนภายหน้าจะถึงอรหันต์ บรรณาสั่งใดก็จะได้ตั้งใจ หากบุคคลใดเขียนตำนาน เป็นทานแล้ว นิมนต์พระสงฆ์มาเทศนามีเครื่องบูชาแล้วหยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ผู้นั้นก็จะได้ไปเกิดใน สวรรค์ และสามารถช่วยผู้ตายที่ตกนรกให้พ้นบาปได้ ที่นั่นเป็นที่อันประเสริฐ ให้ท่านทั้งหลายช่วยกัน บำรุงรักษามหาชินะธาตุเจ้าตราบเท่า 5000 ปี ว่าแล้วพระพุทธเจ้าก็พา อรหันต์ทั้ง 500 องค์กลับไป ปาเชตวัน

วัดพระธาตุม่อนจำศีล

วัดม่อนจำศีล เป็นวัดเก่าแก่ที่กล่าวอ้างถึงการสร้างมาตั้งแต่ครั้งสมัยพระนางจามเทวี ซึ่งถูกทิ้งไว้ให้รกร้างมานานซึ่งวัดแห่งนี้มีเจดีย์ซึ่งบรรจุพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อพระมหาป่าเมืองแปง ซึ่งเป็นพระกรรมฐานได้ธุดงค์มาพบเจดีย์ ซึ่งเห็นว่าเป็นวัดที่เก่าแก่ และเป็นที่ยันสงบวิเวกเหมาะสมที่จะปฏิบัติธรรม จึงได้เจริญกรรมฐานประจำอยู่ที่นี่ ต่อมาก็ได้มีผู้คนได้ทราบข่าวก็พากันขึ้นไปฟังธรรมเจริญกรรมฐาน ถวายทาน และก็ได้เกิดศรัทธาเลื่อมใสได้ช่วยกันสร้างวิหารหน้าซุ้มพระเจ้าทันใจ เพื่อเป็นที่บำเพ็ญกุศล ต่อมาได้ช่วยกันบูรณะองค์เจดีย์ให้ดูดีขึ้น จากนั้นใน พ.ศ.2410 ได้มีคหบดีชาวพม่า ได้นำช่างจากมณฑลพะเยา ประเทศพม่า มาทำการบูรณะและเปลี่ยนรูปทรงของเจดีย์ กำแพง ซุ้มประตูเป็นศิลปะแบบพม่า และ พ.ศ.2524 สร้างวิหารไม้สักอีก 1 หลังซึ่งเป็นศิลปะพม่าที่งดงามมาก ฝีมือในการตกแต่งลวดลายติดกระจกประณีตใน พ.ศ.2460 ได้ทำการบูรณะใหม่อีกครั้ง พร้อมกับมีศรัทธาสร้างพระเจดีย์พระอรหันต์แปดทิศขึ้นอีก 1 องค์ ในช่วงติดต่อกันนั้นมีฤๅษีอุสวัยได้เกิดศรัทธา จึงได้สร้างเจดีย์ขึ้นอีก 1 องค์ ใน พ.ศ.2470 - 2474 จึงนิยมเรียกกันว่าเจดีย์พระฤๅษี วัดม่อนจำศีล ได้รับการบูรณะอุปถัมภ์จากพ่อเลี้ยง สร้อยรัตน์ โพธิ์ดีดีพันธ์ และคหบดีชาวพม่าอีกจำนวนหลายท่าน

วัดเจติยชาวล

ตำนานได้ระบุดังเมื่อ 500 ปี หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว มีพระอรหันต์จากอินเดียสองรูป ได้จาริกเผยแผ่พระพุทธศาสนามาถึงยังบริเวณนี้ เห็นสถานที่เงียบสงบเหมาะที่จะบำเพ็ญธรรม จึงใช้เป็นที่พักอาศัยปฏิบัติวิปัสสนา และอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนในละแวกนั้น จนมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ในครั้งนั้นพญามิรินทร์ผู้แตกฉานในหลักธรรม ได้มาสนทนาซักถามปัญหาธรรมกับพระอรหันต์เถระทั้งสองรูป และมีความประสงค์จะทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระอรหันต์ทั้งสองรูปได้ใช้มือลูบศีรษะ มีเส้นเกศาติดมือมารูปละสิบเส้น แล้วมอบให้พญามิรินทร์ พญามิรินทร์ได้สร้างเจดีย์ขึ้นยี่สิบองค์ แล้วนำเอาเส้นเกศาบรรจุในเจดีย์องค์ละเส้น ต่อมาคนทั้งหลายจึงเรียกวัดนี้ว่า วัดเจติยชาวลหลัง เจดีย์ทั้งยี่สิบหลังนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางเสรี จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ.2466

อัตลักษณ์งานพุทธศิลป์ลำปาง

งานพุทธศิลป์ หมายถึง งานศิลปกรรมแขนงต่างๆ ที่สร้างขึ้นเนื่องด้วยปัจจัยจากพุทธศาสนาอันมีความศรัทธาความเชื่อเป็นตัวขับเคลื่อนก่อให้เกิดงานประณีตศิลป์ ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้งานประกอบพิธีกรรมและถวายเป็นพุทธบูชา โดยพบว่าจังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีรูปแบบงานพุทธศิลป์ตกค้างอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นงานพุทธศิลป์ที่มีลักษณะทางศิลปกรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่สะท้อนตัวตนหรือรูปแบบตัวตนศิลปะสกุลช่างลำปางได้เป็นอย่างดี ในกลุ่มงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปางนี้ สามารถแบ่งหมวดหมู่ประเภทงานออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้ดังนี้

พระพุทธรูปลำปาง

จากคัมภีร์ใบลานเรื่อง “อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป” ของวัดควรคำม้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จารเมื่อ จ.ศ.1290 (พ.ศ.2471) มีเนื้อความที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมแก่หมู่ช่างปั้นหม้อ กรุงสวดีตี ความว่า

“อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปมีมหาผลานิสงส์มาก จะได้เป็นพระจักรพรรดิปราบทวีปทั้ง 4 เป็นมหาเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก เป็นพราหมณ์จบไตรเพทในชาติ ทั้งหลายอันมาก และจะได้เป็นพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่ของหมู่เทวดาทั้งหลาย ผู้ที่สร้าง พระพุทธรูปถวายนั้น จะไม่ได้ไปเกิดในที่ทุกติแม้แต่ชาติเดียว ย่อมเกิดในตระกูลมั่งมี” และยังมีเนื้อความอีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงอานิสงส์ผลบุญของการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ดังนี้

“ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปด้วยใบตอง ใบไม้ ใบลาน ก็จะได้รับอานิสงส์นาน 5 กัป สร้างด้วย (?) ได้อานิสงส์นาน 10 กัป สร้างด้วยดินเหนียว ได้อานิสงส์นาน 15 กัป สร้างด้วยไม้ ได้อานิสงส์นาน 20 กัป สร้างด้วยงา นอ เขาสัตว์ ได้อานิสงส์นาน 25 กัป สร้างด้วยดินเผา ได้อานิสงส์นาน 30 กัป สร้างด้วยหินได้อานิสงส์นาน 35 กัป สร้างด้วยตะกั่ว ชิน ได้อานิสงส์นาน 40 กัป สร้างด้วยทองเหลือง ทองแดงได้อานิสงส์นาน 45 กัป สร้างด้วยเงิน ได้อานิสงส์นาน 50 กัป สร้างด้วยทองคำ ได้อานิสงส์นาน 60 กัป สร้างด้วยแก้วมณี ได้อานิสงส์นาน 65 กัป และสร้างด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ ไม้แก่นจันทน์ ก็จะได้รับอานิสงส์ นานเป็นอนันต์ หากกำหนดไม่ได้”

พระเจ้าแก้วมรกตตอนเต้า
วัดพระธาตุลำปางหลวง

พระเจ้าไม้แก่นจันทน์
วัดป่าตันหลวง

พระเจ้าศิลา
วัดปลายนาหลวง

พระแสนแช่ทองคำ
วัดพระเจดีย์ขาวหลัง

จะเห็นได้ว่าการกำหนดเรื่องของอานิสงค์ผลบุญจากการสร้างพุทธรูปดังกล่าวนี้ ส่งผลให้เกิดแรงขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปประติมากรรมมาแต่ครั้งอดีต โดยเฉพาะพื้นที่อาณาจักรล้านนา พบความหลากหลายของวัสดุที่ใช้นำมาสร้างพระพุทธรูปเป็นอย่างมากเนื่องด้วยเหตุผลจากวรรณกรรมที่กล่าวมาข้างต้นนี้

พระพุทธรูปที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง สามารถจัดแบ่งหมวดหมู่ออกได้หลายกลุ่มหลายประเภท โดยกลุ่มแรกเป็นการจัดกลุ่มตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ การขุดค้นพบกลุ่มพระพิมพ์ดินเผาศิลปะหริภุญชัย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 บริเวณแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีวัดร้างปันเจิง นอกจากนี้ยังปรากฏพุทธรูปศิลปะแบบลพบุรีหรือศิลปะแบบละโว้ คือพระพุทธรูปปางนาคปรกแกะสลักจากหินทรายลงรักปิดทอง ประดิษฐานอยู่ที่วิหารพระเจ้าละโว้หรือวิหารศิลา ซึ่งมีที่มาจากตำนานที่กล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปที่พระบิดาของพระนางจามเทวีหรือพระเจ้ากรุงละโว้ได้มอบให้กับพระราชนัดดา คือเจ้าอนันตยศ เจ้าผู้ครองเมืองนครลำปางไว้มาสักการบูชา ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วิหารทิศตะวันตกของวัดพระธาตุลำปางหลวง

กลุ่มที่สองในยุคล้านนา เมื่อเข้าสู่ยุคล้านนาตอนต้นนั้นไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงพระพุทธรูปในช่วงแรกมากนัก ปรากฏตำนานที่กล่าวถึงพระพุทธรูปสิขิปปิฎุมารหรือรูปที่แกะสลักจากหิน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นหินสีดำ ซึ่งภายหลังจากภาวะสงครามได้มีการขนย้ายพระพุทธรูปองค์นี้ออกจากเมืองลำปางไป ต่อมาในช่วงยุคทองของล้านนาได้มีการฟื้นฟูและอุปถัมภ์พุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดลำปาง มีการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองเชียงรายได้มาประดิษฐานที่เมืองลำปางเป็นเวลาถึง 32 ปี ในช่วงเวลาดังกล่าวถือว่าเป็นช่วงยุคทองของเมืองนครลำปาง ที่มีการก่อสร้างวัดวาอารามและก็มีพระพุทธรูปประจำเมือง อีกทั้งในช่วงเวลาเดียวกัน เจ้าหมื่นหาญแต่ทอง บุตรชายหมื่นดั่งนครได้ขออนุญาตพระเจ้าติโลกราชเข้ามาฟื้นฟูสร้างวัดพระธาตุลำปางหลวงขึ้นเป็นครั้งแรก โดยกล่าวถึงการสร้างหอพระพุทธรูปบาท การสร้างเจดีย์และวิหารเพื่อ

ประดิษฐานพระพุทธรูป และยังคงหลงเหลือเป็นหลักฐานอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ พระรูปสำริดสกุลช่างลำปางยุคทอง ซึ่งปรากฏกระจายอยู่ทั่วเมืองลำปาง เฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอเกาะคา อำเภอเมือง อำเภอแม่ทะ และอำเภอห้างฉัตร พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคนี้เป็นรูปที่มีงานพุทธศิลป์เป็นอัตลักษณ์แบบลำปาง โดยเฉพาะ มีพุทธลักษณะที่มีความผสมผสานระหว่างงานศิลปกรรมแบบสุโขทัยและงานศิลปกรรมล้านนา ซึ่งจะเห็นตัวอย่างได้จากพุทธรูปพระเจ้าล้านทอง ประดิษฐานในพระวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง พระเจ้าทองทิพย์ ของวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระประธานวัดกู่คำ พระเจ้าทันใจ วัดพระเจ้าทันใจ พระพุทธประธานในวิหารน้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวง และอื่นๆ อีกจำนวนมาก พระพุทธรูปเหล่านี้มีพุทธลักษณะที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งจะจำแนกในรายละเอียดต่อไป

นอกจากนี้แล้วยังพบพระพุทธรูปปูนปั้น และพระพุทธรูปประเภทอื่นที่มีการกล่าวถึงว่า มีการสร้างมาตั้งแต่ยุคล้านนาได้แก่พระประธานปูนปั้นขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารพระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นวิหารหลังแรกของวัดพระธาตุลำปางหลวงและเป็นวิหารที่เก่าแก่ที่สุดในล้านนา ที่ยังคงปรากฏสภาพโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์แบบ ภายหลังจากล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ยังปรากฏหลักฐานการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปกระจัดกระจายอยู่ตามชุมชนรอบนอก ในขณะที่ตัวเมืองนครลำปางนั้นประชากรส่วนใหญ่ได้ถูกกวาดต้อนไปอยู่เมืองพม่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 - 22 แก้ววัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหล่หินหลวง หรือหัวเมืองอื่นๆ ที่อยู่อาศัยชายขอบ เช่น อำเภอเสริมงาม อำเภอเถิน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ เป็นต้น

งานพุทธศิลป์หรืองานพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปางปัจจุบัน ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 กล่าวคือในยุคหลังจากการพินม่านหรือการขับไล่พม่าออกจากล้านนาในสมัยเจ้าเจ็ดตน ได้มีการฟื้นฟูบ้านเมืองแล้วก็การฟื้นฟูศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง แล้วก็เกิดกระแสการสร้างงานพุทธศิลป์ในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะงานพุทธปฏิมาจะหลากหลายรูปแบบ ทั้งงานโลหะสำริด งานแกะสลักไม้ งานปูนปั้นกระจายอยู่ทั่วพื้นที่จังหวัดลำปาง

พระพุทธรูปสำคัญในเมืองลำปางในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปมีเรื่องราวหรือตำนานผูกเชื่อมโยงกันถึงเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์และที่มา ที่มีความเป็นมาอันยาวนานหรือเกิดจากน้ำมือของผู้ที่มีบุญหรือผู้อุปถัมภ์ที่มีบุญบารมี จะเห็นได้จากพระพุทธรูปสำคัญที่ถือเป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัดลำปางองค์ที่หนึ่ง คือ พระแก้วมรกตหรือพระแก้วดอนเต้าประดิษฐานที่วัดพระธาตุลำปางหลวง พระเจ้าแก่นจันทร์ ซึ่งเชื่อมโยงกับตำนานพระเจ้าแก่นจันทร์ที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารพระเจ้าแก่นจันทร์ ในวัดเจ็ดยอดเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่สมัยพญาติโลกราช พระเจ้าแสนแซ่ทองคำ วัดเจดีย์ขาว ซึ่งเป็นผู้ที่เพิ่งขุดค้นพบเมื่อนานมานี้ เป็นพระพุทธรูปที่คาดว่าสร้างขึ้นมาตั้งแต่ช่วงยุคทองของล้านนา พระเจ้าทองทิพย์องค์อินทร์ พวดบ้านทราย ตำบลเสด็จ เป็นพระพุทธรูปสำริดหล่อ ศิลปะสุโขทัย พระพุทธรูปทองทิพย์วัดบ้านลู พระพุทธรูปสำริดหล่อศิลปะแบบสกุลช่างลำปาง สร้างขึ้นในสมัยเจ้าหาญแต่ท้าว พระพุทธรูปพระเจ้าทันใจสอง

พี่น้องวัดป่าต้นกุ่มเมือง ประดิษฐานพระอุโบสถวัดประจำพระวัดป่าต้นกุ่มเมือง งานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง ในช่วงยุคทองเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีรายละเอียดปลีกย่อย ในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปตาม อานิสงค์ความเชื่อของชาวล้านนาที่เชื่อกันว่า ที่เชื่อกันว่าการสร้างรูปด้วยและวัสดุต่างๆ จะเสริมสร้างบารมี ให้อานิสงค์ตามที่แตกต่างกันออกไป เช่น การสร้างรูปจากไม้ชนิดต่างๆ การสร้างรูปจากเงิน การสร้างรูป จากทองคำ การสร้างพระจากหิน การสร้างรูปจากโลหะ ซึ่งพระพุทธรูปเหล่านี้ยังคงปรากฏเป็นหลักฐาน กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วไปในเมืองนครลำปาง

พระเจ้าละโว้ หรือพระเจ้าศิลา ศิลปะเขมรแบบ บายน อายุสมัยราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 แกะสลัก จากหินทรายลงรักปิดทอง ประดิษฐาน ที่วิหารพระเจ้าศิลา ด้านตะวันตกขององค์พระธาตูลำปางหลวง

145

พระเจ้าทองทิพย์ วัดบ้านลู ตำบลเสด็จ อำเภอ เมืองลำปาง ตำนานกล่าวถึงเจ้าหาญแต่ท้อเป็นผู้สร้าง ขึ้นเป็นตัวอย่างงานพุทธศิลป์ที่สวยงามของสกุลช่าง ลำปางในช่วงยุคทองได้เป็นอย่างดี

พระเจ้าล้านทอง พระพุทธรูปสำริดที่สร้างขึ้นในช่วงยุคทองของล้านนา ถือเป็นพระพุทธรูปสำริดโบราณที่ความงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดลำปาง

พระประธานสำริดของวัดกู่คำ ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงยุคทองของอาณาจักรล้านนาเมื่อครั้งยกเว้นไว้บนกุฎีเนื่องจากเคยป้องกันการถูกโจรกรรม ปัจจุบันได้นำกลับไปตั้งเป็นพระประธานในวิหารตามเดิม

พระพุทธรูปประธานปูนปั้นในวิหารวัดไหล่หินหลวง สร้างขึ้นเมื่อครั้งสร้างอาคารวิหารหลังนี้เมื่อปี พ.ศ.2226 ต่อมาได้รับการบูรณะในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 โดยครูบามหาป่าเตวะ แห่งวัดท่าผา อำเภอเกาะคา ซึ่งผลงานของท่านพบกระจายอยู่ในเมืองลำปางเป็นจำนวนมากทั้งงานพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรมและเป็นต้นแบบให้กับงานศิลปกรรมลำปางในยุคพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

พระพุทธรูปประธานปูนปั้นในวิหารวัดทุ่งม่านเหนือ ฝีมือครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี วัดปงสนุกเหนือ ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรงานพุทธศิลป์ไว้ในเมืองลำปางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มากกว่าร้อยละ 90 ของวัดทั้งเมืองลำปางและพะเยา

พระแก้วลำปาง หรือพระแก้วมรกตตอนเต้า ถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดลำปาง รูปแบบเป็นงานพุทธศิลป์สกุลช่างเชียงแสน ตามประเพณีที่สืบทอดกันมาในช่วงสงครามครั้ง จะอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ไปแห่สงกรานต์ในตัวเมืองลำปาง

พระพุทธรูปไม้จากวัดป่าต้นหลวง อำเภอมแม่ทะ สร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 โดยพระพุทธรูปไม้เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่พบได้ทั่วไปเนื่องจากมีคติความเชื่อของคนในอดีตในการหวังอานิสงค์จากการบวชพระพุทธรูปเพื่อสืบทอดพระศาสนา ลักษณะงานพุทธศิลป์ค่อนข้างมีความหลากหลาย เนื่องจากเป็นงานฝีมือที่พระสงฆ์สามเณรจะฝึกแกะสลักกันเองจึงมีรูปแบบที่ไม่ตายตัว แต่ต้องครอบงำประกอบตามตำราพุทธลักษณะของล้านนา

สัตตภณท์

สัตตภณท์ เป็นผลงานศิลปะแห่งภูมิปัญญาชาวล้านนาอย่างหนึ่งที่ตกผลึกทางความคิด และได้รับการถ่ายทอดออกมาภายใต้คติความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและฮินดู พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายสัตตภณท์ไว้ว่า สัตต หมายถึง เจ็ด ภณท์ มาจากคำว่า บริภณท์ หมายถึง สิ่งของ รวมกันคือ “สัตตภณท์” หรือ “สัตตบริภณท์” หมายถึง เขาทั้ง 7 ทิวที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ในที่นี้คือ เขียงเทียนสำหรับบูชา พระประธานในวิหาร อุโบสถหรือพระธาตุเจดีย์เป็นเครื่องสักการะที่สำคัญอย่างหนึ่งในคติทาง ศาสนาของล้านนา จัดเป็นเครื่องสักการะพระรัตนตรัย ประเภทเครื่องสักการะที่ใช้สำหรับตั้ง หรือรองเครื่องสักการะ

สัตตภณท์หรือเขียงเทียน 7 ยอดนี้ มีผู้ให้ความหมายด้านรูปลักษณะ ว่าหมายถึงภูเขากิ่ง 7 ที่ล้อมรอบทะเลศรีทันดรและภูเขาสิเนรุราชบรรพตไว้ อันหมายถึงสวรรค์ที่ประทับของพระเจ้า เหล่าเทวดาทั้งหลาย ประกอบด้วย 1) ยุกนคร 2) อสินคร 3) กรวิก 4) วินันตกะ 5) เนมินคร 6) สุทัสนะ และ 7) อัศกันต์

นอกจากนี้ สัตตภณท์ ยังมีความหมายตามความเชื่อทางศาสนาอีกประการหนึ่งที่แตกต่างจากความหมายเดิม ซึ่งเกี่ยวกับคติความเชื่อดังที่กล่าวข้างต้น นั่นคือความหมายทางธรรมในทางพุทธศาสนา คือ โภธิปักขิยธรรม หรือ โภชฌงค์ 7 อันหมายถึงธรรมที่เป็นแนวทางแห่งความรู้ธรรมหรือแนวทางที่จะเข้าสู่ความเป็นพุทธะ ความเป็นนิพพาน มีอยู่ 7 ประการคือ

1. สติ ความระลึกได้
2. ธัมมวิจย การวิเคราะห์ พิจารณาพระธรรม
3. วิริยะ ความพากเพียร
4. ปีติ ความอิ่มใจพอใจ
5. ปัสสิทธิ ทำใจได้ ความสงบกายใจ
6. สมาธิ ทำจิตใจแน่วแน่มั่นคง
7. อุเบกขา วางเฉยจากสิ่งวุ่นวายทั้งปวง

การกระทำบูชาโดยการนำสัตตภณท์อันหมายถึงภูเขา 7 ลูก มาล้อมรอบเขาพระสุเมรุ อันได้แก่พระธาตุเจดีย์นั้น คือ แนวคิดที่แฝงคติความเชื่อคติจักรวาลวิทยาและพระธรรมคำสอนทางศาสนาไว้ตามความเชื่อของชาวล้านนามาตั้งแต่โบราณ สัตตภณท์จึงเป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรมทาง พุทธศาสนาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ใน 10 อย่างที่จะขาดไม่ได้ หรือเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในการสื่อ ให้เห็นถึงคติ ความเชื่อทางศาสนาที่ยังหลงเหลือให้เห็นสื่อให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้า และที่สำคัญคือ สื่อให้เห็นถึงแรงศรัทธาของชาวล้านนาที่มีต่อพุทธศาสนา

จากการศึกษารูปแบบสถัตถภัณฑ์ในพื้นที่ จังหวัดลำปางนั้น พบว่าส่วนมากทำ ด้วยไม้สัก แกะสลัก เป็นลวดลายต่างๆ ทั้งรูป สัตว์ พรรณพฤกษา ที่นิยมทำมากที่สุดคือรูปนาค รูปตัวราหู และลายไส้หมู นอกจากนี้ช่างจะ แกะสลักไม้แล้วบางครั้งยังมีการลงรักลงชาดและปิดทอง เป็นงานลายคำตามเทคนิคโบราณที่สืบทอดกันมา แล้วประดับด้วยกระจกจีน ปัจจุบัน “สถัตถภัณฑ์” เป็นผลงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนาอันทรงคุณค่า ซึ่งนับวัน บทบาทหน้าที่ก็ลดน้อยถอยลงไปทุกขณะและใกล้จะสูญหายไป เนื่องด้วยสถัตถภัณฑ์ที่ใช้ในโบสถ์ หรือวิหาร ถูกแทนที่ด้วยโต๊ะหมู่บูชาซึ่งแพร่กระจายขึ้นมา อันเป็นผลมาจากการรับเอาวัฒนธรรม ภาคกลางเข้ามาใช้โดยละทิ้งงานพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนไว้ นอกจากนี้ความมั่งคั่งของงานศิลปกรรม ที่ปรากฏเป็นสถัตถภัณฑ์ก็เป็นที่ต้องการของนักสะสมของเก่า หรือ ร้านขายงาน ศิลปกรรมโบราณเป็นอย่างมาก สุดท้ายผลงานศิลปกรรมแห่งภูมิปัญญานี้อาจถูกลืมเลือน และจางหายไปจากสังคมชาวลำปางในที่สุด

สถัตถภัณฑ์ วัดปากกล้วย

สถัตถภัณฑ์ วัดปงสนุกเหนือ

สถัตถภัณฑ์ วัดป่าตันกุ่มเมือง

สถัตถภัณฑ์ วัดหนองร่อง

สັตตภณท์ วัดน้ำล้อม

สັตตภณท์ วัดหมื่นกาศ

สັตตภณท์ วัดจู้ดหลวง

สັตตภณท์ วัดนางเหลียว

สັตตภณท์ วัดพระแก้วดอนเต้า

สັตตภณท์ วัดนาก่วมใต้

ธรรมมาสน์

ธรรมมาสน์ คือ อาสนะสงฆ์ ที่ใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนา มักจะตั้งอยู่ด้านขวามือของพระประธานในวิหารล้านนาเสมอ ธรรมมาสน์แบ่งออกได้เป็นสองลักษณะคือ ธรรมมาสน์ตั้ง และธรรมมาสน์หลวง ธรรมมาสน์ตั้ง เป็นตั้งไม้เตี้ยๆ สูงจากพื้นประมาณ 30 เซนติเมตร มีสี่ขา มีขนาดกว้างยาวพอที่พระสงฆ์เมื่อนั่งแล้วสามารถเอนหลังฟังได้และตีกรอบไม้ทั้งสามด้าน ส่วนด้านหน้าใช้ไม้แผ่นเดียวตีตั้งยึดกรอบตามแนวขาตั้งเพื่อกันอาสนะและหมอนอิงไม่ให้เลื่อนไหลไปมา ธรรมมาสน์ตั้งเป็นรูปแบบที่รับอิทธิพลจากภาคกลางบางครั้งเรียกธรรมมาสน์ป่วย รูปลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากเก้าอี้กมมีพนักแบบเครื่องเรือนจีน ธรรมมาสน์ตั้งนี้สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยสะดวกด้วยการสอดคานเข้าไปในห่วงเหล็กทั้ง 4 ที่ยึดอยู่ตรงบริเวณฐานและสามารถใช้เป็นอาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่งเพื่อเข้าร่วมขบวนแห่ในงานพิธีการทางศาสนา เช่นเดียวกับ “ยัว” หรือเสลี่ยงที่ใช้สำหรับเจ้านายชั้นสูง

ธรรมมาสน์หลวง เป็นธรรมมาสน์โบราณที่มีมาก่อนอิทธิพลแบบภาคกลาง คือธรรมมาสน์ป่วย จะเข้ามา แต่เดิมธรรมมาสน์หลวงจะมีอยู่ทุกวัดในภาคเหนือ ในส่วนรูปทรงของธรรมมาสน์หลวงนั้นมีทั้งแบบยอดแหลมพร้อมกับประทุนหลังคาซ้อนชั้นและแบบจั่วซ้อนชั้น ตลอดจนถึงแบบหลังกายหรือปากกระบานผายออกของหลังคาที่จะไม่มียอดแหลมสูง ธรรมมาสน์ทรงปราสาทเหล่านี้แกะสลักไม้อ่อนช้อยสวยงามลงรักปิดทองหมุกบัว กลีบขنุนที่ขานรับซุ้มยอดปราสาทบนมุมบรรจบมีนาคแกะสลักหรือที่เรียกว่า โกลนาค และลวดลายตามขอบชั้นต่างๆ แสดงถึงการผสมผสานกันระหว่างศิลปะล้านนากับศิลปะจีน โดยลักษณะของธรรมมาสน์นั้นมีบันไดสำหรับพระธรรมกถึกขึ้นไปเทศน์ มียอดซุ้มหลังคาปราสาทที่สร้างไว้สูงกว่าพื้นปกติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้พระธรรมกถึกองค์ที่เทศน์มีเสียงดังก้องกังวาน เนื่องจากในอดีตไม่มีเครื่องขยายเสียงเหมือนสมัยปัจจุบัน ฉะนั้นจึงสร้างธรรมมาสน์ยกแทนให้สูงกว่าพื้นปกติ ตามความเชื่อของชาวล้านนานิยมสร้างธรรมมาสน์จำลองคล้ายองค์ปราสาท เปรียบประดุจดั่งวิมานที่อยู่บนสวรรค์ซึ่งมีความประณีตวิจิตรงดงามตระการตาตามฝีมือของช่างสมัยนั้น

ธรรมมาสน์ถือเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในวัด ที่ผสมผสานกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม และโครงสร้างส่วนอื่นๆ ภายในวัดตั้งใจสร้างขึ้นให้มีลักษณะพิเศษที่เป็นหนึ่งในตัวแทนของพระวอพระคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นหน้าที่หลักของการใช้งานของธรรมมาสน์ภายในวิหารนั้น ฉะนั้นธรรมมาสน์จึงเป็นสัญลักษณ์ของการประทับอยู่ของพระพุทธเจ้าท่ามกลางพุทธบริษัทของพระองค์ในขณะทรงประกาศพระพุทธวจนะ ในส่วนรูปแบบของธรรมมาสน์หลวงที่พบในจังหวัดลำปางนั้นมีความหลากหลายซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นสามกลุ่มหลักคือ กลุ่มธรรมมาสน์ทรงปราสาทยอด กลุ่มธรรมมาสน์หลวงทรงปราสาทปากกระบาน และกลุ่มธรรมมาสน์รูปทรงปากกระบาน

ธรรมมาสน์ทรงปราสาทปากกระบาน
หลังกาย วัดประตูป่อง
อำเภอเมืองลำปาง

ธรรมมาสน์ทรงปราสาททยอด
วัดพระเจ้าทันใจ อำเภอเมือง
ลำปาง

ธรรมมาสน์ปราสาททรงแปดเหลี่ยม
วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน

ธรรมมาสน์ทรงปากกระบาน
วัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร

ธรรมมาสน์ทรงปากกระบาน
วัดไหลหิน อำเภอเกาะคา

ธรรมมาสน์ทรงปากกระบาน
วัดท่าผา อำเภอเกาะคา

หีบธรรม

หีบธรรม หรือ หีบธรรม์ คือ หีบไม้ขนาดใหญ่ที่ใช้เก็บบรรจุคัมภีร์ไบเบิล คำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธรองค์ ซึ่งชาวล้านนาให้ความสำคัญกับการสร้างและดูแลรักษาหีบธรรม์ไบเบิลมาก ดังจะเห็นได้ว่าจะมีหีบธรรมประจำอยู่ทุกวัด โดยการอุปถัมภ์สร้างจากความศรัทธาของชาวบ้าน พ่อค้าขุนนางหรือแม่กระทั่งเจ้านาย ที่ต้องการถวายเพื่อเป็นพุทธานุชาด้วยความวิจิตร ที่แสดงถึงความเชื่อเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา จากการสำรวจพบว่า การสร้างหีบธรรมถวายนั้นมักจะมีการจารึกชื่อบุคคลผู้สร้างถวาย หรือคณะศรัทธาจัดสร้างถวายเสมอ นอกจากนี้ยังระบุวันเดือนปีที่สร้าง รวมถึงคำอธิษฐานขอส่วนกุศลหรือการอุทิศเพื่อญาติพี่น้องและการสืบทอดพระศาสนา

โดยรูปแบบเท่าที่สำรวจพบในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นหีบธรรมที่พบได้ทั่วไปในล้านนา สามารถแบ่งตามลักษณะโครงสร้างคือ หีบธรรมทรงสี่เหลี่ยมคางหมู หีบธรรมทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส หีบธรรมทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในส่วนโครงสร้างของหีบธรรม ในเขตพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นโดยทั่วไปแล้ว มักจะมีรูปแบบสวยงาม ซับซ้อนแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ แต่รูปแบบส่วนใหญ่จะเน้นความคงทนแข็งแรง เป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นงานพุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นมากเพื่อเก็บรักษาพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ ภายในวัด จึงให้ความสำคัญในการสร้างมากเป็นพิเศษ โดยลักษณะหีบธรรมสามารถแยกเป็นส่วนต่างๆ ได้ดังนี้

1. ส่วนฐาน เป็นส่วนที่รับน้ำหนักมากที่สุด รูปแบบส่วนใหญ่เป็นลักษณะของฐานปัทม์ ซึ่งมีฐานสูงใช้วิธีการเข้าไม้โดยอาศัยการเข้าเดือยสลักยึด 4 มุมเข้าด้วยกัน และแบบฐานเตี้ยบัวคว่ำ ชั้นเดียว ซึ่งส่วนฐานนี้ก็จะประดับตกแต่ง ทั้งเทคนิคแกะสลักหรืองานลายคำด้วย

2. ส่วนตัว ส่วนใหญ่จะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม โดยเฉพาะทรงสี่เหลี่ยมคางหมู เป็นไม้กระดานต่อกัน นิยมนำไม้สักมาทำมากที่สุด ไม้กระดานดังกล่าว จะเป็นไม้แผ่นเดียว หนาพอสมควร ใช้วิธีการเข้าไม้ต่อเดือยยึดติดแผ่นไม้กระดานในแต่ละด้าน วิธีดังกล่าวจะช่วยให้แผ่นไม้ กระดานทั้ง 4 ด้าน มีแรงยึดแรงดันซึ่งกันและกัน ช่วยรักษารูปแบบโครงสร้างให้คงรูปมั่นคงแข็งแรง บริเวณปากหีบจะทำเป็นขอบสลักตัวผู้ไว้ ถือเป็น การซ่อนปากหีบซึ่งมีขนาดเล็กเท่ากับตัวหีบ เพื่อให้ส่วนฝาหีบสวมเข้ากับตัวหีบได้อย่างสนิท

3. ส่วนฝา ส่วนที่ใช้ปิดปากหีบ ช่างจะสร้างให้พอดีกับส่วนที่เป็นตัวหีบ บริเวณด้านบนของฝาหีบจะใช้ไม้กระดานต่อกันจนเรียบเป็นแผ่นเดียว เข้าเดือยยึดกับขอบด้านข้างทั้ง 2 ด้าน ประกอบกันเป็นฝาปิดหีบ ในส่วนของขอบปากฝานั้น จะผายออกหรือตรงนั้น ขึ้นอยู่กับรูปทรงของหีบธรรมในแต่ละใบว่าเป็นรูปทรงใด เพื่อให้สวมสนิทกับตัวหีบธรรม

ลวดลายที่ปรากฏบนหีบธรรม สามารถแบ่งกลุ่มลวดลายได้ดังนี้

1. กลุ่มลวดลายพรรณพฤกษา ลวดลายดังกล่าว มักทำเป็นลายดอกประจายามขนาดใหญ่ ดอกเดี่ยว วางอยู่ตรงกลางของตัวหีบธรรม ลักษณะดอกนั้น จะเป็นทรงสี่เหลี่ยมหรือวงกลมก็ได้ ในส่วนของมุมทั้ง 4 มุม จะมีลวดลายประดับอยู่ในกรอบสามเหลี่ยมที่เรียกกันว่า “ลายบ่าง” ประดับทั้ง 4 ด้าน

2. กลุ่มลวดลายที่เป็นภาพเล่าเรื่อง ลายดังกล่าวมักเป็นภาพเหล่าเทวดาถือช่อดอกไม้บูชา พระธาตุเจดีย์แก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์เป็นส่วนใหญ่ การวางโครงสร้างของลวดลายจะมีความเป็นอิสระมากแต่ยังคงเน้นความสมมาตรในภาพ โดยเน้นจุดกึ่งกลางหีบธรรมแล้วจึงคลี่คลายขยายก้านลายออกไปด้านข้าง ทำให้ภาพดังกล่าวมีความสมดุล

3. กลุ่มลวดลายมงคล ลวดลายมงคลดังกล่าวจะเป็นภาพที่เกี่ยวกับคติความเชื่อ สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เช่น ลายพระธาตุเจดีย์ ลายหม้อปुरुณฆฏะ และลายเทวบุตร เทวดา เป็นต้น การวางโครงสร้างลายเหล่านี้ก็เช่นเดียวกันกับโครงสร้างทั้งสองแบบที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งบางครั้งก็อาจมีลายบางคำประดับตามมุม หรือลายประจํายามต่อกันเป็นแถว เป็นริ้วคาคดโดยรอบกรอบภาพ

4. กลุ่มลวดลายสัตว์ ลายสัตว์ดังกล่าว ส่วนใหญ่มักเป็นสัตว์ป่าหิมพานต์ เช่น สิงห์ หงส์ และกิลเอน เป็นต้น ซึ่งรูปสัตว์ดังกล่าวจะจัดวางไว้ตรงกลาง ส่วนมุมทั้ง 4 มุมนั้น มักประดับด้วยลายบางคล้ายกับกลุ่มลายที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มลวดลายสัตว์จะพบน้อยกว่ากลุ่มลายอื่น

หีบธรรมโบราณของวัดชมพูหลวง ตำบลชมพู อำเภอเมืองลำปาง

หีบธรรมโบราณของวัดนางเหลียว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง

หีบธรรมโบราณของวัดปางแพ่ง ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม

ขันดอกที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนา

ขัน ในที่นี้หมายถึง พานในภาษากลาง เป็นภาชนะบรรจุของใช้ในพิธีกรรมต่างๆ การที่มีชื่อ “ขัน” มากมายนั้นส่วนมากเรียกตามวิธีใช้งานหรือวัตถุที่ใช้ทำ เช่น ใช้ในงานที่เกี่ยวข้องกับผีก็เรียกว่า ขันผี ถ้านำไปใช้ในการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ในอุโบสถ ก็เรียก ขันอุโบสถ ใส่ดอกไม้ประดับเพื่อรับศีลก็เรียก ขันขอศีล เป็นต้น เรียกชื่อตามวัตถุที่ใช้ทำ เช่น ทำด้วยเงินเรียกว่า ขันเงิน ทำด้วยทองแดงเรียกว่า ขันทอง (อ่านว่า ขันตอง) ทำด้วยไม้เรียกว่า ขันไม้ รวมแล้วก็คือขันเป็นภาชนะที่บรรจุของใช้ในพิธีกรรม

โดยทั่วไปชาวบ้านมักใช้งานพุทธศิลป์ประเภทเครื่องไม้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเสมอ เนื่องจากไม้เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น จึงสามารถนำมาสร้างงานพุทธศิลป์ในแบบต่างๆ ได้ เป็นการแสดงถึง

ความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ชันดอกเป็นสัญลักษณ์ของการคารวะและบูชาพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ชันดอก ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของชาวไทเขิน เชียงตุง รัฐฉาน หรือฝีมือของช่างชาวไทใหญ่ เช่น ชันดอกไม้กึ่งลิง ชันซี่ ชันไม้กึ่งลิงทรงขันโตก และขันโอ เป็นต้น งานบางชิ้นมีการตกแต่งลวดลาย จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนอกจากนี้ยังมีชันดอกหรือพานเงินที่ทำจากเงินรูปอินเดียนที่เข้ามาในช่วงยุคการสัมปทานป่าไม้ ชันดอกไม่ว่าจะมีรูปทรงใดหรือทำจากวัสดุใดก็ตามประโยชน์ใช้สอยหลัก ก็คือใช้วางดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องถวายอื่นๆ เพื่อการบูชาคารวะ ทั้งบูชาพระและใช้ในพิธีกรรมความเชื่อแบบพื้นเมือง

การทำชัน นอกจากทำด้วยทองคำ เงินและทองแดงแล้วยังทำด้วยไม้ และไม้ไผ่อีกด้วย ทั้งนี้ ชันที่ทำด้วยไม้นั้นจะทำให้ชันรูปด้วยการเขียนหรือการกลึง ซึ่งขั้นตอนการทำจะไม่ซับซ้อนเท่ากับการสานด้วยไม้ไผ่ โดยไม้ไผ่ที่นิยมนำมาสานคือ ไม้ไผ่เฮี้ย เพราะเนื้อเหนียวกว่าไม้ไผ่ชนิดอื่น ชันดอกดังกล่าวใช้วิธีการขดเส้นดอก โดยแยกส่วนระหว่างใบชันและตีนชัน โดยจะสานขดในส่วนที่เป็นใบชันก่อนแล้วค่อยขดตีนชัน จากนั้นสอดด้วยดอกอีกครั้ง เพื่อเป็นการต่อระหว่างใบปากชันและตีนชัน ถ้าเป็นชันดอกที่ใช้ตามวัดจะมีขนาดใหญ่ ส่วนดอกไม้ไผ่เฮี้ยจะมี 2 ขนาด คือ ดอกตัวยี่นมีขนาดใหญ่ ดอกตัวसानขดมีขนาดเล็ก พันทับกันเป็นวงกลม ให้ได้รูปแล้วทาด้วยยางรัก ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวประสาน เมื่อนำรักที่ทาในรอบแรกแห้งสนิทแล้ว นำตัวชันมาขูดให้พื้นผิวเสมอกันด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า “ขอเหล็กขูด” จากนั้นจึงทายางรักซ้ำอีกครั้ง เพื่อเคลือบผิว แล้วค่อยทาน้ำรักผสมชาติให้เรียบ ตกแต่งประดับลวดลายด้วยชาติตามต้องการ

นอกจากนี้ แล้วตัวชันดอกเองก็มีรูปทรงที่แสดงถึงศิลปะการออกแบบ อันถือว่าเป็นงานประติมากรรมได้เป็นอย่างดี จากรูปทรงของชันดอกที่มีเชิงคล้ายกับบัวคว่ำ และปากภาชนะ คล้ายบัวหงายนั้นในทางสัญลักษณ์ของชันดอก จึงอาจเป็นเรื่องของความดีงาม เป็นสิ่งสูงส่ง ซึ่งโยงไปถึงความหมายที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ทางพุทธะ เป็นการให้ความสำคัญและเพื่อแสดงความเคารพแต่พิธีกรรม การมอบถวายหรือรับมอบ เพราะการมอบของโดยวางบนชันดอก ถือว่าเป็นการมอบอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นการให้เกียรติแก่ผู้รับอย่างสูงสุด ดังนั้นจึงพบการใช้ชันดอกอย่างแพร่หลาย ในพิธีกรรมหรืองานประเพณีสำคัญของชาวล้านนา นอกจากนี้ ชันดอกยังมีลักษณะคล้ายงานที่มีฐานยกสูงชัน เข้าใจว่าคงได้รูปแบบหรืออิทธิพลมาจากงานเชิงของจีน ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผา ชันดอกจะมีส่วนงานและฐานเป็นรูป บัวคว่ำบัวหงายอย่างชัดเจนหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าฐานปัทม์ ส่วนชันดอกที่เป็นไม้กึ่งลิงมักกลึงชันรูป สองหรือสามส่วนแล้วจึงนำมาสวมต่อกันเป็นรูปพาน ลงรักหางแล้วตกแต่งลวดลาย สีดำสีแดง ใช้สำหรับใส่ข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนไปวัดหรือใช้ในพิธีกรรม บางทีก็ใช้ใส่เครื่องเช่นไห้ว และใช้ใส่ของเพื่อมอบให้บุคคลต่างๆ อย่างเป็นทางการในพิธีสำคัญๆ ชันดอกนอกจากที่ชาวบ้านใช้ที่วัดก็มีชันดอกเช่นกัน แต่มีขนาดใหญ่เพื่อรองรับดอกไม้ธูปเทียนของชาวบ้านทั้งหมดบ้าน ที่นำมาบูชาพระในพระวิหารในวันพระ มีขันแก้วทั้งสาม ขันแก้ว 5 โกลุ่ก หรือ ขันหลวง เป็นต้น

การแต่งขันดอกของชาวล้านนาถือเป็นงานศิลปะเพื่อการบูชาคารวะ แต่เดิมขันแก้วทั้งสาม และขันอื่นๆ ในวัดจะงดงามด้วยสวดยดอก หรือกรวยดอกไม้ เทียนไข เทียนไส้ หรือรูป พร้อมข้าวตอกดอกไม้ ความงามนั้นเกิดจากศรัทธาของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านร่วมกันใส่ขันดอกบรรจุงดตกแต่ง จนดอกไม้พูนขึ้นอยู่เฉพาะพระพักตร์ องค์พระพุทธรูป ดอกไม้มีหลากหลายตามฤดูกาลหรือ ตามที่แต่ละบ้านปลูกไว้ เช่น ใบโกศลหรือหมากผู้หมากเมีย กลายเป็นดอกไม้อย่างหนึ่งที่ช่วยแต่งสีสันในขันดอกให้งดงาม

ขันแก้ว 5 โกลฐาก นี้จะจัดไว้ระหว่างขันแก้วทั้ง 3 และขันศีล ในวันศีลหรือวันธรรมสวนะที่ชาวบ้านไปประชุมกันในวันวิหาร เพื่อบำเพ็ญกุศลนั้น เมื่อใส่ข้าวตอกดอกไม้ที่ขันแก้วทั้ง 3 แล้วก็จะใส่ ขันแก้ว 5 โกลฐาก ฉะนั้นโอกาสการใช้ขันแก้ว 5 โกลฐาก คือ งานฉลองสมโภชถาวรวัตถุในพุทธศาสนา เช่น ฉลองพระเจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ ซึ่งพระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะโยงคือถือพานนี้แล้วกล่าวคำนมัสการก่อนจะเริ่มพิธีเจริญพระพุทธรูป ในพิธีอบรมหรือพุทธาภิเษกพระพุทธรูปใหม่หรือวัตถุมงคลต่างๆ ใช้โยงหรือกล่าวนมัสการ เวลาจะเริ่มบำเพ็ญภาวนาอุบาสก อุบาสิกา ในวันอุโบสถ โดยในการสวดมนต์ทุกวันของพระสงฆ์บางวัดหลังจากสวดมนต์แล้วจะบำเพ็ญภาวนาต่ออีก พระภิกษุผู้เป็นประธานสงฆ์จะโยงขันแก้ว 5 โกลฐากเสมอ และเมื่อชาวบ้านประกอบกิจกรรมในวัดซึ่งอาจมีการกระทำที่ไม่สำรวม และอาจเห็นว่าเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด เมื่อเสร็จกิจกรรมนั้นๆ แล้วก็ย้ายขันแก้ว 5 โกลฐาก ไปขอขมาเพื่อขอโทษกรรมในการกระทำที่ดูไม่งามดังกล่าว

ขันแก้วทั้ง 3 หมายถึง พานดอกไม้ที่จัดเพื่อบูชา “แก้วทั้งสามดวง” อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นขันประจำพระวิหารต้องมีทุกวัด มีขนาดใหญ่และสูงกว่าขันทุกประเภท ตัวขันทำเป็นรูปกระเบะ 3 เหลี่ยมมี 3 ขา บางใบเป็นรูปทรงกลม ขันแก้วทั้งสามส่วนมากทำจากไม้จริงแบ่งออกเป็นสามส่วนด้วยกัน คือ ส่วนใบขัน ส่วนเอว และส่วนขาที่เป็นฐาน ขันแก้วทรงสามเหลี่ยม ใบขันจะใช้ไม้แผ่นกว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ประกอบกันเป็นรูปกระเบะ 3 เหลี่ยมปากบาน ก้นแคบ ส่วนเอวตรงกลางคอดข้างบนบานรับกับใบขัน ข้างล่างบานออกเช่นกันเพื่อให้รับกับส่วนที่เป็นฐาน ส่วนเอวมี่ลักษณะเป็นท้องไม้ประดับด้วยไม้คิ้วเพื่อความสวยงาม ส่วนขาทำด้วยไม้จริงเป็นรูปปลายกระหนกโค้งเป็นตัวหางวันหรือ รูปพญานาคคล้ายคันทวยหรือค้ำยันรับใบขันไว้ ขันแก้วทั้งสามทุกใบต้องพิถีพิถันในการสร้าง ถือเป็นของสูงจึงต้องประดับตกแต่งอย่างสวยงาม แกะสลักลงรักลงชาดปิดทองคำเปลว บางใบติด กระจกสี กระจกเงิน ถ้าเป็นขันแก้วทั้ง 3 ทรงกลม ใบขันจะเป็นไม้กลึง หรือไม้ไผ่สาน ส่วนฐานมี ลักษณะเช่นเดียวกับขันแก้วทรงสามเหลี่ยม ขันแก้วทั้ง 3 ใช้ใส่ดอกไม้รูปเทียนบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในงานบุญต่างๆ โดยเฉพาะงานที่จัดขึ้นในวัด สิ่งที่ศรัทธาชาวบ้านที่จะไปร่วมงานบุญจะขาดไม่ได้คือดอกไม้รูปเทียน ที่จะนำไปใส่ขันแก้วทั้ง 3 หลังจากการกราบพระในวันวิหารแล้วจะต้องใส่ขันแก้วทั้ง 3 ก่อน โดยใส่ตามมุมของขันหากเป็นขันทรงกลม คนใส่คนแรกก็จะวางดอกไม้รูปเทียนเป็นสามกอง คนใส่ถัดไปก็ทำแบบเช่นเดียวกัน ทั้งนี้มีธรรมเนียมปฏิบัติว่าผู้ใส่ขันแก้วทั้ง 3 เป็นคนแรกต้องเป็นผู้ชายที่เคยบวชเรียกว่า พ่อหนานหรือพ่อหน้อย เท่านั้น

นอกจากนี้ก็ยังมีการขึ้นดอกอีกรูปทรงหนึ่งที่แตกต่างกันออกไป คือ สุ่มดอก ต้นดอก หรือต้นต้อมก้อม ถือว่าเป็นขึ้นดอกประเภทหนึ่งใช้จัดดอกไม้เพื่อการคารวะบูชา เมื่อจัดตกแต่งแล้วคล้ายพานพุ่ม สุ่มดอกที่พบในลำปางทั่วไปจะมีความสูงราวหนึ่งเมตร เฉพาะเสาหลักที่ประดับตกแต่งดอกไม้สูง ประมาณ 1 ฟุต ลักษณะของโครงสร้างโดยรวมคล้ายขึ้นดอก เพียงแต่สุ่มดอกจะมีเสาไม้สี่เส้าและส่วนที่เป็นเสาแกน อยู่ตรงกลางเพื่อให้ปลายเสาไปรวมกันด้านบนเสาทั้งสี่ต้นทำเป็นรูปพญานาค ส่วนยอดทำเป็นดอกบัวตูม ตกแต่งด้วยไม้กลิ้ง ยอดแหลมคล้ายยอดเจดีย์ ลงรักลงชาด ปิดทอง ตัดกระຈกเงินสวยงาม

ขันข้าว เป็นคำที่ชาวบ้านล้านนาใช้เรียกสำหรับกับข้าว อาจใช้ถาดหรือกระด้ง เป็นภาชนะที่วางถ้วยอาหาร หากใช้ ขันโตก หรือสะโตก ซึ่งโดยมากทำมาจากไม้ ต้องมีถ้วยอาหารวางอยู่เสมอ จึงจะเรียกว่าขันข้าว

ขันโตก ทำด้วยไม้ขนาดใหญ่ ตัดเป็นท่อนมากลึงหรือเคียน เพื่อให้เป็น ขันโตก หรือบางครั้งชาวลำปางจะเรียกว่า สะโตก เป็นภาชนะที่มีโครงสร้างและวัสดุ เช่นเดียวกับขันดอก แต่มีขนาด การตกแต่งและประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันออกไปปกติขันโตก จะเป็นไม้กลึงขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 - 20 นิ้ว มีขาเป็นไม้กลึงเรียกว่า ลูกตั้ง 6 หรือ 8 ขา เชื่อมระหว่างตัวโตกกับฐานขันโตกที่ชาวบ้านใช้กันทั่วไปเป็น โตกไม้ธรรมชาติ หรือทวยารักสีดำสำหรับเป็นภาชนะที่รองรับถ้วยใส่อาหาร ขันโตกสำหรับชนชั้นสูงและพระสงฆ์ ส่วนมากนิยมทาสีแดงเขียนลาย แดง - ดำ ปิดคำเปลว และมีขนาดใหญ่กว่าขันโตกของชาวบ้าน

อูบข้าว ทำจากไม้สัก กลึงให้ได้รูปทรงคล้ายเครื่องสำหรับมีฝาปิด จากนั้นจึงลงรักทาสี ปิดทอง อูบมีหลายขนาด ขนาดใหญ่เป็นภาชนะรองรับถ้วยใส่อาหาร สำหรับพระเถระองค์สำคัญ ขุนนาง และเจ้านายชั้นสูง สำหรับอูบที่มีขนาดเล็กใช้สำหรับบรรจุสิ่งของที่สำคัญ เช่น พระธาตุ พระพุทธรูปองค์สำคัญ ที่มีขนาดเล็ก และเครื่องรางของขลัง เป็นต้น ซึ่งอูบขนาดเล็กนี้ นิยมทาสีทาสีขาว บางครั้งก็ตกแต่งด้วยงานลายคำ และประดับกระຈกเงินทำให้มีความสวยงาม และแสดงถึงความสำคัญของสิ่งให้นำมาบรรจุไว้

ขันหมาก รูปทรงกลม วิธีทำคือสานด้วยตอกไม้ไม่เป็นลายสอง ใช้ตอกขนาดเล็ก ที่เรียกว่าตอกไม้ไม่ สานม้วนให้เป็นรูปทรง เมื่อสานแล้วทาสีลงชาดให้สวยงาม ขันหมากที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น มีการตกแต่งลวดลาย ที่แตกต่างกัน แบบที่หนึ่งคือ การลงพื้นชั้นด้วยการทาสีทาสีขาว แล้วทำลวดลายจากเทคนิคงานลายคำ เรียกว่าขันหมากคำ และแบบที่สอง คือ การลงพื้นชั้นด้วยรักกับชาด แล้วเขียนลายชาดบนพื้นรัก ซึ่งขันหมากทั้งสองแบบ มีรูปทรงเทคนิค และลวดลายที่น่าสนใจอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสกุลช่าง ขันหมากเป็นภาชนะใส่เครื่องหมากสำหรับเคี้ยว ในขันหมากจะวางกระปุกหรือภาชนะเล็กๆ มีรูปตั้งกระออม เรียกว่า “แอ็บ” ขันหมากแต่ละชุดจะมีแอ็บหมากอย่างน้อย 4 ใบ สำหรับใส่ หมาก สีเสียด เปลือกของไม้ก่อนที่ทุบให้เป็นฝอย และยาฉุน นอกจากนี้ยังมีภาชนะรูปกรวยสำหรับ ใส่พลูเรียกว่า “ซองพลู” รวมทั้งมีขวดหรือกระปุกใส่ปูนอีกด้วย เพราะคนในสมัยก่อนนิยมการเคี้ยวหมากจึงต้องมี “ขันหมาก” ทุกบ้าน ขันหมากยังเป็นเครื่องต้อนรับแขก เป็นเครื่องแสดงออกถึงไมตรีจิตของเจ้าของบ้านที่มีแก่แขกผู้มาเยี่ยมเยือน นอกจากนี้ขันหมากยังใช้เป็นส่วนหนึ่งของ เครื่องประกอบพิธีอีกด้วย

ขันชี่หรือขันตีนถี่ เป็นขันดอกประเภทหนึ่งที่ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลมาจากขันดอกของชาวไทเขิน เรียกว่า “ขันชี่” หรือ “ขันตีนถี่” มีลักษณะเฉพาะที่เด่นมากคือ ช่วงที่เชื่อมระหว่างตัวพานกับฐาน แทนที่จะเป็นไม้กลึงทรงบัวลูกแก้ว ก็จะเป็นซี่ไม้กลึงขนาดเล็กเรียงชิดกันเป็นแถวรอบฐานทรงกลมคล้ายขันโตกเสียบ ยึดเชื่อมสองส่วนเข้าด้วยกันเป็นรูปร่างกลมตามรูปทรง ไม้ซี่ดังกล่าวจึงเป็นที่มาของชื่อขันชี่ ปากขันเป็นทรงกลมผายบานออก ส่วนบนและส่วนฐานเป็นไม้กลึง ส่วนบนจะมีขนาดกว้างกว่าส่วนฐาน ความงดงามของขันชี่ อยู่ที่ลูกเล่นของการทำชี่นั่นเอง ช่างฝีมือจะกลึงไม้ให้เป็นรูปลักษณะต่างๆ ไม่ตายตัวจะทาสีแดงชาดเท่านั้น ไม่นิยมมีลวดลายประดับเหมือนขันดอกแบบพื้นเมือง ขันชี่บางชุดมีการกลึงลวดบัว ที่มีสัดส่วนสวยงาม ขันชี่นิยมใช้เป็นขันแก้ว 5 โถงหรือขันแก้วทั้ง 3 ตลอดจนใช้เป็นขันตั้งหรือภาชนะในพิธีสำคัญทางศาสนา

ขันชี่หรือขันตีนถี่ วัดป่าตันหลวง
ตำบลป่าตัน อำเภอมะเข

ขันแก้วทั้งสาม วัดนาคตหลวง
ตำบลนาคร้ว อำเภอมะเข

ขันดอก วัดบ้านหนอง ตำบลน้ำจี้ อำเภอมะเข

ขันหมาก วัดปงสนุกเหนือ อำเภอมะเข

ขันดอก ขันตีนถั่ว หรือขันเออ
วัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา

ขันดอก วัดบ้านหลุก
ตำบลนาครี อำเภอมะทะ

สุมดอกหรือต้นดอก
วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ

ขันโกธูกร วัดช่างแต้ม
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง

งานจิตรกรรม

หลักฐานและพัฒนาการงานจิตรกรรมที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น สามารถจัดแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มงานจิตรกรรมลายคำ และกลุ่มงานจิตรกรรมภาพเขียนสี โดยกลุ่มที่ 1 กลุ่มงานลายคำ ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานประดับอาคารสถาปัตยกรรม ถึงแม้ว่าอาคารวิหารล้านนาที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางที่มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ขึ้นมาแต่ตัวงานลายคำที่ปรากฏส่วนใหญ่ จะเป็นงานที่ได้รับการบูรณะหรือซ่อมทับงานเก่าในภายหลัง อย่างไรก็ตามหลักฐานงานจิตรกรรมประเภทลายคำที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางถือเป็นหลักฐานมีอายุเก่าแก่ที่สุดในล้านนา อันได้แก่ ที่พบในวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหล่หิน วัดปงยางคก วัดเวียง ซึ่งส่วนใหญ่จะพบอยู่ในอาคารวิหารหรืออาคารสถาปัตยกรรมไม้ตกแต่งเป็นงานเทคนิคการฉลุลายบนกระดาดแล้วทาบลงบนพื้นรักหรือชาด และปิดทองลงไปจากนั้นมีการขีด หรือขีดลวดลายด้วยเหล็กแหลมให้เป็นลวดลาย ให้มีมิติของลวดลาย หรือเพิ่ม

รายละเอียดให้มากขึ้น นอกจากนี้เทคนิคงานจิตรกรรมลายคำ ยังมีเทคนิคงานปิดทองที่บิแล้วชุดลายน และเทคนิคลายน้ำรดหรือลายรดน้ำ ที่คาดว่าป็นอิทธิพลงานศิลปกรรมจากภาคกลาง งานจิตรกรรมประเภทลายคำเหล่านี้ มีพัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งถึงในช่วงที่มีการเข้ามาของกลุ่มช่างพม่าในยุคค้าไม้ ได้มีการนำช่างฝีมือจากพม่าเข้ามาสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรม โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ในจังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก ในช่วงแรกช่างเหล่านี้ได้เข้ามาสร้างสรรค์ผลงานในวัดพม่าต่อมาด้วยระบบอุปถัมภ์จากคหบดีชาวพม่าเริ่มลดลง ส่งผลให้ช่างพม่าเหล่านี้ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำงานของตนเองเพื่อตอบสนองความต้องการในสังคม กล่าวคือกลุ่มช่างพม่าได้หันมาปรับเปลี่ยนรูปแบบแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานงานพุทธศิลป์ในวัดล้านนา โดยเฉพาะงานศิลปกรรมประเภทงานลงรักปิดทอง ซึ่งถือได้ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มช่างที่มีฝีมือและมีความเชี่ยวชาญสูง ส่งผลให้งานศิลปกรรมลายคำที่พบในจังหวัดลำปางในช่วงยุคหลังการทำไม้ นอกจากงานช่างท้องถิ่นแล้ว จะพบว่าป็นงานจากกลุ่มช่างชาวพม่าที่เข้ามา มีบทบาทสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ในเมืองลำปางมาจนถึงปัจจุบัน

การประดับตกแต่งลายคำ ภายในวิหารเชียงแสน วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

จิตรกรรมกลุ่มที่ 2 ได้แก่ งานจิตรกรรมเขียนสีที่นิยมเรียกกันว่าน้ำแต้ม งานจิตรกรรมเขียนสีที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางมีหลักฐานเก่าแก่ที่สุด คือ งานจิตรกรรมฝาผนังฝาหยาบหรือฝาน้ำย้อยของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง คาดว่ามีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 โดยเทคนิคป็นงานเขียนสีฝุ่นลงบนพื้นผนังไม้ ซึ่งป็นการเล่าเรื่องราวชาดก 2 เรื่องคือ มาฆะมานพ หรือประวัติพระอินทร์ บนผนังฝั่งด้านทิศเหนือ และเรื่องที่ 2 คือนางสามาวดี หรือเรื่องพระเจ้าอุเทน อยู่บนฝาผนังด้านทิศใต้ งานจิตรกรรมของวิหารน้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ ถือได้ว่าเป็นงานจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนบนอาคารไม้ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในล้านนา ที่ยังหลงเหลือปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในปัจจุบัน ต่อมาในช่วงราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 - 25

กลุ่มช่างพม่าและชาวไทใหญ่ ได้เข้ามามีบทบาทในการทำไม้และได้สร้างสรรค์งานพุทธศิลป์โดยเฉพาะงานจิตรกรรมที่เขียนขึ้นโดยกลุ่มช่างชาวพม่าไทใหญ่อีกเป็นจำนวนมาก ดังจะพบเห็นตัวอย่างได้จากจิตรกรรมบริเวณฝาหยาบหรือฝาผนังน้อยของวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 25 โดยเป็นงานฝีมือช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลงานจิตรกรรมแบบพม่าไทใหญ่นอกจากนี้ยังมีงานจิตรกรรมในลักษณะเดียวกัน ที่วัดแสนเมืองมา อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง วัดสบถ อำเภอมืองปาน เป็นต้นรสนิยมความงามในการสร้างงานพุทธศิลป์ที่มีกลิ่นอายของความเป็นศิลปะพม่าไทใหญ่ของคนท้องถิ่นในช่วงเวลาดังกล่าวส่งผลให้ช่างพื้นเมืองท้องถิ่น ได้มีการศึกษาและเลียนแบบเทคนิคและรูปแบบการเขียนงานจิตรกรรมจากกลุ่มช่างไทใหญ่ทำให้เกิดงานช่างแนวใหม่เกิดขึ้นที่เป็นงานช่างท้องถิ่นผสมระหว่างงานพื้นบ้านและงานที่มีกลิ่นอายของความเป็นไทใหญ่ เห็นได้จากงานจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดนาแสง อำเภอกะคา งานจิตรกรรมวิหารหลวง และศาลาน้ำเต้า หน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง และฝาหยาบวิหารวัดศาลาหลวง อำเภอกะคา ซึ่งเป็นฝีมือของช่างคนเดียวกัน คือ พ่อน้อยชาว ชาวชุมชนบ้านแม่หลง อำเภอกะคา ซึ่งเป็นช่างฝีมือที่มีชื่อเสียงในการเขียนงานจิตรกรรมในช่วงเวลาดังกล่าว

จิตรกรรมฝาผนัง วัดแสนเมืองมา อำเภอเมืองลำปาง

จิตรกรรมฝาผนัง วัดสบถ อำเภอเมืองปาน

จิตรกรรมฝาผนัง วัดนาแสง อำเภอกะคา

นอกจากอิทธิพลจากงานศิลปกรรมแบบพม่าใหญ่ที่เข้ามาในช่วงการสัมปทานป่าไม้ ในช่วงต้นรัชกาลที่ 6 เจ้าหลวงบุญวาทย์วงมณีมัย ได้ทำการบูรณะวัดหลวงกลางเวียง พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนผังวัดใหม่ทั้งหมด และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากสถาปัตยกรรมเป็นแบบล้านนามาเป็นสถาปัตยกรรมแบบภาคกลาง อีกทั้งยังได้นำช่างราชสำนักที่มีฝีมือประจำพระองค์ในรัชกาลที่ 6 เข้ามาเขียนจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดหลวงกลางเวียง โดยช่างหรือจิตรกรที่กล่าวถึงนี้คือ ช่างจันทร์ จิตรกร ซึ่งต่อมาช่างจันทร์จิตรกร นี้ได้ถ่ายทอดฝีมือในงานช่างจิตรกรรมฝาผนังให้กับช่างพื้นบ้านชาวลำปาง คือ ช่างปวน สุวรรณสิงห์ ซึ่งต่อมาได้ใช้ชื่อย่อหรือนามปากกาว่า ป.สุวรรณสิงห์ ได้ถ่ายทอดการเขียนงานจิตรกรรมฝาผนังแบบช่างจันทร์ จิตรกร หรือแบบงานศิลปะแบบภาคกลาง ได้อย่างวิจิตรงดงาม ผลงานของช่าง ป.สุวรรณสิงห์พบเห็นได้ตามวัดสำคัญๆ อันได้แก่ วัดสุชาดาราม วัดเกาะวาทูการาม วัดน้ำล้อม วัดข้างเผือก อำเภอเมืองลำปาง วัดท่าแหน อำเภอแม่ทะ นอกจากนี้งานจิตรกรรมสกุลช่างแบบภาคกลาง ยังสามารถพบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งเป็นงานจิตรกรรมแบบภาคกลางที่เข้ามามีบทบาทช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 25 และยังคงหลงเหลือผ่านมายังปัจจุบันยกตัวอย่างเช่นงานจิตรกรรมแบบภาคกลางที่เขียนโดยช่างที่ใช้นามปากกาว่า ปวน เทพสิงห์ ซึ่งได้เขียนกิจกรรมไว้บนผนังหอจำศีล ของวัดอุมลอง อำเภอเถิน เป็นต้น

จิตรกรรมฝาผนัง วิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

จิตรกรรมฝาผนัง วัดข้างเผือก อำเภอเมืองลำปาง

จิตรกรรมฝาผนัง วัดเกาะวาทูการาม อำเภอเมืองลำปาง

จิตรกรรมฝาผนัง วัดท่าแหน อำเภอแม่ทะ

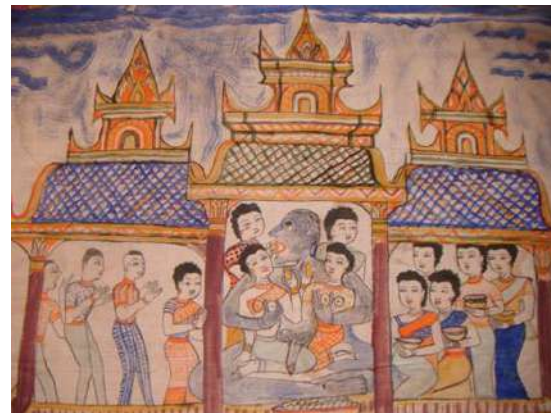

จิตรกรรมฝาผนัง วัดอุมลอง อำเภอเถิน

นอกจากนี้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีช่างที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงงานพุทธศิลป์ในพื้นที่จังหวัดลำปางโดยเฉพาะงานจิตรกรรมอีกท่านหนึ่งได้แก่ช่างน้องหรือสล่าน้องซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในจังหวัดลำปางว่าเป็นช่างที่มีฝีมือเชี่ยวชาญในตำนานงานพุทธศิลป์ทุกแขนงโดยสล่าน้องใช้นามปากกาว่า น. อินทร์ชัยเทพ เป็นช่างฝีมืออีกคนหนึ่งที่สร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังแบบผสมผสานความเป็นสมัยใหม่ และงานจิตรกรรมไทยแบบ ภาคกลางได้อย่างลงตัว นอกจากงานของสล่าน้องแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันงานจิตรกรรมในสกุลช่างลำปางยังได้รับอิทธิพลจากงานภาพพิมพ์ที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 คือการเรียนแบบงานชุดภาพของ ส.ธรรมภักดี คือ การเขียนเล่าเรื่องราวผ่านจิตรกรรมที่อยู่ในกรอบหรือพื้นที่กรอบสี่เหลี่ยมเล่าเรื่องราวง่ายและอธิบายด้วยข้อความสั้นๆ ถึงที่มาหรือเรื่องราวของงานจิตรกรรมเหล่านั้น

จิตรกรรมบนผ้าพระภฏวัดนาคตหลวง อำเภอแม่ทะ

จิตรกรรมบนพระภฏวัดทุ่งฮ่าง อำเภอแจ้ห่ม

จิตรกรรมบนพระบฏ
วัดปงสนุกเหนือ
อำเภอเมืองลำปาง

จิตรกรรมบนพระบฏ วัดบ้านสัก
อำเภอเมืองลำปาง

จิตรกรรมบนพระบฏ วัดสบลี
อำเภอเมืองปาน

นอกจากงานจิตรกรรมฝาผนังแล้ว จังหวัดลำปางยังเป็นพื้นที่ที่ค้นพบงานจิตรกรรมบนผืนผ้าที่เรียกว่าผ้าพระบฏมากที่สุดในภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วนิยมนิยมนเขียนเรื่องราวของเวสสันดรชาดก ซึ่งในภาพจิตรกรรมภาพพระบฏเหล่านี้จะถูกนำไปใช้ในโอกาสพิธีตั้งธรรมหลวง โดยจะนำเอางานจิตรกรรมเหล่านี้มาแขวนรอบพระวิหาร เมื่อเสร็จแล้วก็จะพับม้วนเก็บไว้ตามเดิม งานจิตรกรรมภาพผ้าพระบฏที่พบในจังหวัดลำปางชิ้นสำคัญและมีความงาม และมีอายุค่อนข้างเก่าแก่ ได้แก่ งานจิตรกรรมภาพพระบฏที่วัดปงสนุก วัดบ้านเอื้อม อำเภอเมืองลำปาง วัดนาคตหลวง อำเภอแม่ทะ วัดบ้านเหล่า อำเภอห้างฉัตร และอีกหลายวัด คติการสร้างงานภาพผ้าพระบฏนี้ ยังส่งต่อมาจนถึงช่วงยุคปลายพุทธศตวรรษที่ 25 โททหายังมีการเขียนงานจิตรกรรมภาพพระบฏสืบเนื่องมาตลอดเวลา ดังพบงานภาพพระบฏที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวอีกเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ เป็นต้น

งานปูนปั้น

ลวดลายปูนปั้น ถือเป็นงานช่างศิลป์ประเภทหนึ่ง ที่ใช้ประดับตกแต่งอาคารศาสนสถาน เช่น วิหาร เจดีย์ อุโบสถ เป็นต้น เพื่อเพิ่มความงามของงานสถาปัตยกรรมนั้นๆ เพื่อยกความสำคัญอันเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา รวมถึงการสร้างภาพจำลองจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนาเช่น ป่าหิมพานต์ เขาพระสุเมรุ เรื่องราวชาดก พุทธประวัติ เป็นต้น งานปูนปั้นจึงเป็นงานช่างที่เป็นตัวแทนในการประดับให้เกิดความงามและปรากฏให้เห็นถึงความสำคัญความหมายเชิงสัญลักษณ์ของอาคารสถานที่นั้นๆ หลักฐานงานปูนปั้นในในภาคเหนือปรากฏมาหลักฐานมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 ในยุคสมัยหริภุญชัย และปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน โดยในช่วงพุทธ

ศตวรรษที่ 19 - 22 ลวดลายปูนปั้น ได้สะท้อนแสดงความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองทางสังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะยุคทองที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 เจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา ส่งผลให้รูปแบบลวดลายปูนปั้น มีรูปแบบที่หลากหลายและพัฒนาไปได้อย่างชัดเจน เป็นพื้นฐานให้กับลวดลายในยุคต่อมา

ลวดลายปูนปั้นในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบว่า มีพัฒนาการร่วมกับกลุ่มงานช่างศิลปกรรมล้านนา โดยปรากฏหลักฐานที่ยังคงความสมบูรณ์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ถึงแม้จะอยู่ภายใต้การเข้ามาปกครองของพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ก็ตามกลับพบว่าสล่าล้านนายังคงสร้างงานปูนปั้นอย่างต่อเนื่องและมีเอกลักษณ์เฉพาะยุคสมัยได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งจะพบได้ในงานศิลปกรรมวัดไหล่หิน วัดปงยางคก และวัดเวียง อำเภอเถิน เป็นต้น หลังจากล้านนาสามารถปลดแอกเป็นอิสระจากพม่าและเข้าสู่ยุคฟื้นฟูบ้านเมือง ช่างล้านนายังคงสืบทอดองค์ความรู้ด้านงานปูนปั้นแบบโบราณนั้นยังคงอยู่ซึ่งต่อมาได้ผสมผสานรูปแบบกับอิทธิพลศิลปะต่างๆ โดยเฉพาะแบบรัตนโกสินทร์ ที่เข้ามามีบริบทกับงานศิลปกรรมในพื้นที่เมืองลำปางอีกเป็นจำนวนมาก และยังคงส่งผลอิทธิพลปรากฏเป็นงานศิลปะท้องถิ่นลำปางมา จวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

เทคนิคงานปูนปั้น และสูตรปูนดำโบราณที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง จากการศึกษาเก็บข้อมูลลวดลายปูนปั้น พบว่าช่างในอดีต ในเขตพื้นที่ล้านนาจะมีเทคนิคการปั้นลวดลาย 3 แบบคือ 1) ปั้นโคลน 2) ปั้นแปะ 3) ปั้นแกะ ซึ่งแต่ละเทคนิคนี้มีความนิยมในช่วงระยะเวลาและยุคสมัยที่ต่างกัน รวมถึงเทคนิคช่างนั้นขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ต่างกันด้วย โดยเทคนิคแรกคือการการปั้นโคลนลายนี้ เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 อันเป็นยุคทองของศิลปะล้านนา ยกตัวอย่างเช่น ลายปูนปั้นซุ้มประตูโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง และซุ้มประตูโขงวัดกาแก้วร้าง ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง เป็นต้น เทคนิคที่สองคือ การปั้นแปะ คือการปั้นลายติดกับตัวพื้นผิวโครงสร้าง โดยไม่มีการโคลนลาย ซึ่งเทคนิคดังกล่าวพบโดยทั่วไป และช่างส่วนมากจะนิยมเทคนิคนี้เพราะไม่ต้องยุ่งยากในการเพิ่มส่วนเนื้อโครงสร้างลายเหมือนเทคนิคแรก แต่จะไม่มีมิติเหมือนงานโคลนลาย โดยเทคนิคนี้มักได้รับความนิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 - 25 เป็นต้นมา ตัวอย่างเช่น โขงประตูวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง โขงพระเจ้าวัดท่าผา อำเภอเกาะคา โขงประตูวิหารพระนอนวัดพระแก้วดอนเต้า และซุ้มประตูโขงวัดไหล่หินหลวง เป็นต้น เทคนิคที่สาม ได้แก่ เทคนิคงาน ปั้นแกะ คืออีกวิธีการหนึ่งในงานปูนปั้น ที่ปรากฏในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนาโดยมีวิธีการ คือ การพอกปูนให้มีความหนาตามลักษณะของตัวลาย และมีความกว้างยาวให้พอดีกับบริเวณพื้นที่ที่จะทำการสร้างลวดลาย ทิ้งไว้ให้หมาด จากนั้นจะใช้เกรียงหรือโลหะแบนเรียบตัดปาด และแกะเป็นลวดลาย ตามพื้นปูนที่ฉาบไว้ โดยเทคนิคนี้ เป็นลักษณะของงานช่างพม่า ไทใหญ่ มักจะใช้ตกแต่งประดับบริเวณซุ้มประตู และหน้าต่างของวิหาร ปูนและอุโบสถปูน รวมไปถึงเจดีย์ ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นลวดลายพรรณพฤกษา ปรากฏให้เห็นเทคนิคนี้ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยเข้ามากับการทำธุรกิจ

คำไม้ของชาวพม่าไทใหญ่ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว งานในลักษณะนี้ คาดว่าช่างไทใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า และพม่ารับอิทธิพลมาจากอังกฤษอีกทอดหนึ่งงานปูนปั้นในกลุ่มนี้ ได้แก่ วัดเกาะวาลุการาม วัดนางเหลียว และงานปูนปั้นวัดพม่าในเมืองลำปาง นอกจากนี้ยังพบว่ามีการโคลนลายด้วยดินเผา เป็นอีกหนึ่งเทคนิคที่พบบ่อยครั้ง ในงานปูนปั้นล้านนาโดยปั้นขึ้นรูปทรงด้วยดิน ก่อนนำไปเผาให้สุก แล้วค่อยนำเอาโครงร่างของรูปทรงเหล่านั้นมาประกอบเป็นโครงสร้าง แล้วค่อยประดับลวดลายปูนปั้นทับ อีกครั้งซึ่งเทคนิคลักษณะนี้ปรากฏในการสร้างงานประดับตกแต่งซุ้มประตูโขงในช่วง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา ทำให้การทำงานปูนปั้นรวดเร็วขึ้นโดยไม่ต้องรอให้โครงสร้างปูนปั้นแห้งก่อนประดับลายปูนปั้น ถือเป็น การแก้ปัญหาเรื่องเวลาของช่างได้อย่างน่าสนใจ ยกตัวอย่างเช่น ซุ้มประตูโขง วัดป่าตันหลวง ซุ้มประตูโขง วัดศรีหมวดเกล้า จังหวัดลำปาง เป็นต้น

สูตรการผสมปูนที่พบจากตำราโบราณในพื้นที่จังหวัดลำปาง ประกอบด้วยวัสดุหลัก ได้แก่ ส่วนผสมชนิดที่หนึ่งคือ ปูนขาว ที่ได้จากการเอาหินปูนมาเผาไฟจากนั้นจึงนำมาหมักแช่ไว้ประมาณสองอาทิตย์จึงสามารถนำมาใช้ผสมได้ ส่วนผสมชนิดที่สอง ได้แก่ เปลือกไม้ไก่อ หรือ ไม้เมือก ใช้ส่วนเปลือกไม้ นำมาแช่น้ำประมาณ 15 วันจะได้น้ำยที่มีลักษณะของคล้ายกาวน้ำใสๆ บางครั้งจะนำเอาปูนขาวที่แช่น้ำ แล้วลงไปหมักรวมกับน้ำเปลือกไม้ไก่อ หรือ ไม้เมือกได้อีกวิธีหนึ่งเช่นกัน ส่วนผสมชนิดที่สาม ได้แก่ กาวหนังควาย ทำจากหนังควายที่เผาแล้วนำมาชดในน้ำให้สะอาดอีกครั้งหนึ่งเพื่อลดกลิ่น จากนั้นนำไปหมักอีกประมาณ 15 วัน แล้วจึงนำน้ำหนังควายเอาไปเคี่ยวจนกลายเป็นกาวน้ำหนังควายและส่วนผสมอีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ น้ำอ้อย ซึ่งเป็นหนึ่งในส่วนผสมที่ใช้เคี่ยวผสมปูน วัสดุในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะใช้สำหรับงานฉาบผนังหรือฐานชุกชี หรือนำมาฉาบผิวพระพุทธรูปปูนปั้น นอกจากนี้ยังมีสูตรปูนดำ ซึ่งช่างแต่ละพื้นที่ก็มักจะมีเทคนิคและส่วนผสมของเนื้อปูนที่แตกต่างกัน เนื่องจากปูนซีเมนต์วัสดุสำคัญในงานก่อสร้างโดยเฉพาะอาคารวัดวาอารามต่างๆ จึงปรากฏสูตรปูนดำหรือปูนหมักที่บันทึกไว้เป็นตำราจำนวนมาก ยกตัวอย่างสูตรปูนปั้นฉาบครุบาอาโนชัยธรรม จินตามุณี วัดปงสนุกเหนือ ระบุว่า

ชะทายเทิก (ปูนก่อฉาบ) เอาทรายกับปูน เท่ากัน น้ำอ้อย 1 น้ำไก่อ 9 น้ำอ้อยย้อยปีกบ่าง เอาน้ำอ้อย 1 ไก่อ 7 ชะทายจินฝาก (ปูนกาวประสาน) อ้อย 1 ไก่อ 6 อ้อยย้อยปีกบ่าง อ้อย 1 ไก่อ 5 น้ำคูน้ำแจะเอาเปลือกมาเคี่ยว เอาปูนมาเขวดหมายไว้คั้นแห้งตักปูนหมายไว้เอาน้ำเต๋อมแห้งพอ 3 เพื่อเอาน้ำแจะน้ำคูน้ำไก่อใส่กับกัน เป็นผอง 1 น้ำมะค่าผอง 1 น้ำหนัง ผอง 1 หาหนังบได้เอาน้ำมะค่ากตี น้ำมันยางตวง 1 ปูน 6 ทราย 5 คั้นตำครกใหญ่ใส่กล้วยค้ำหน่วย 1 คั้นครกน้อยใส่เก็งหน่วย 1 หาบได้กล้วยน้ำกตี คั้นบิบแตกหื้อเต๋อมลงหื้อเชื่อมน้ำอ้อยหาเต๋อ อั้นนี้จิน ฝากแล คั้นจินบิต (ปูนปั้น) เอาปูน 7 ทราย 5 คะย้า 3 น้ำมันยางเป็นน้ำฮักตัดดำเมินเท่าใดตี เท่านี้แล คั้นจินฝิงแก้ว (กาวสำหรับใช้ประสาน แก้วจิน) คะย้าทวง 1 ดินจี้ทวง 1 ปูนเก็งทวง 1 ฮักตัดหื้อดีแล คั้นจินฮ้อ (ปูนปั้นสูตรจินฮ้อ) ปูน 7 ทราย 5 น้ำมัน 6 น้ำมันมะท่งหมัดเต๋ออะดีแท้แลวิธีผสมชะทายแล้วเท่านี้แล

สิงห์ปูนปั้นหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา

บันไดมกร-นาคปูนปั้นธรรมมาสน์
วัดกล้วยหลวง อำเภอเมือง

สิงห์จีนปูนปั้น
วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง

ซุ้มประตูโขงปูนปั้นวัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา

ซุ้มประตูโขงปูนปั้นวัดป่าตันหลวง
อำเภอแม่ทะ

ซุ้มประตูโขงปูนปั้นวัดไถ่หินหลวง
อำเภอเกาะคา

ไม้แกะสลัก

ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะป่าไม้สัก ซึ่งถือเป็นไม้ที่มีคุณภาพดีที่สุดและมีมูลค่าสูง เป็นที่นิยมในการนำมาใช้ในการสร้างอาคารบ้านเรือน ศาสนสถาน รวมถึงงานประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมเหล่านั้นด้วยเทคนิคการแกะสลักเป็นลวดลายที่วิจิตรสวยงาม ในพื้นที่จังหวัดลำปางงานแกะสลักส่วนใหญ่พบว่าเป็นงานแกะสลักที่ใช้ประกอบอาคารศาสนสถานในพุทธศาสนาเป็นหลักที่เหลือจะเป็นงานแกะสลักไม้ที่ใช้ประกอบอาคารบ้านเรือนและเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ลวดลายการแกะสลักไม้ที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นมีความหลากหลายตามบริบทสังคมและความนิยมของในแต่ละช่วงสมัย กล่าวคือ งานไม้แกะที่พบเก่าแก่ที่สุดในพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้แก่ งานไม้แกะประดับอาคารวิหารโบราณในวัดพระธาตุลำปางหลวงที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 ซึ่งลวดลายชุดดังกล่าวคงสภาพที่สมบูรณ์ และเห็นลวดลายอิทธิพลศิลปะที่มาจากจีนผ่านลวดลายจากเครื่องถ้วยที่เป็นสินค้านำเข้าที่สำคัญมาตั้งแต่ราชวงศ์หมิงของจีน ลวดลายดังกล่าวจึงเป็นลวดลายพรรณพฤกษาและลายลวง หรือมังกรแบบจีน ซึ่งชุดลวดลายเหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาจนกลายเป็นลวดลายแบบล้านนาในเวลาต่อมา และพัฒนาการมาจนถึงช่วงพม่าปกครอง ซึ่งปรากฏงานไม้แกะสลักที่ใช้ประกอบอาคารศาสนสถานและเครื่องมือเครื่องใช้ของพระมหาเถระในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ถือเป็นยุคฟื้นฟูบ้านเมืองภายหลังจากภัยสงครามที่ยืดเยื้อ ได้มีการกวาดต้อนผู้คนจำนวนมากให้เข้ามาเป็นไพร่พลของเมืองลำปาง ส่งผลให้เกิดความหลากหลายของรูปแบบงานศิลปกรรมโดยเฉพาะงานไม้แกะสลักแต่อย่างไรก็ตามพบว่ามีลวดลายที่สามารถบ่งบอกถึงความเป็นลวดลายที่พบเฉพาะกลุ่มงานศิลปะแบบลำปาง และถือได้ว่าเป็นลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์แบบลำปางที่ชัดเจน คือ ลายไส้หมู

ลายไส้หมู ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มลวดลายที่แสดงเอกลักษณ์ของศิลปะลำปางอย่างชัดเจน ลายไส้หมูจัดอยู่ในกลุ่มลายขี้เมฆ หรือลายเมฆไหล ซึ่งเป็นเป็นกลุ่มลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบจีนที่เข้ามามีบทบาทอิทธิพลต่อรูปแบบศิลปะล้านนาและได้มีพัฒนาการจนกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน จากรูปลักษณ์ของลวดลายในการขดม้วนไปมาในกรอบลายรูปแบบต่างๆ ถูกกว่ามีรูปลักษณ์คล้ายกันกับไส้หมู แต่บทบาทการใช้งาน รวมถึงสัญลักษณ์ที่ปรากฏยังคงอยู่ในบริบทของลายเมฆไหลเหมือนเดิม โดยพบการใช้ลวดลายไส้หมูในพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำวังตั้งแต่เขตพื้นที่อำเภอวังเหนือ ล่องลงมาจนถึงพื้นที่เขตอำเภอเถินและแม่พริก นอกจากนี้ยังพบหลักฐานลวดลายไส้หมูปรากฏอยู่ในพื้นที่ชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ล้วนมีที่มาของชุมชนที่เชื่อมโยงกับจังหวัดลำปางมาแต่ครั้งอดีตโดยเฉพาะการอพยพโยกย้ายของผู้คนชาวลำปางในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา หรืออำเภอลองและอำเภอวังชิ้น เคยเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของจังหวัดลำปางมาก่อนส่งผลให้ศิลปะและวัฒนธรรมรวมถึงร่องรอยลวดลายไส้หมูยังคงตกค้างอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวด้วย

ปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานที่มาของลายไม้แกะสลักที่แน่ชัด แต่หลักฐานเก่าแก่พบว่าลวดลายดังกล่าวเป็นที่นิยมในช่วงสมัยเจ้าหลวงวรวงศ์รังสี หรือราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งในยุคดังกล่าวถือเป็นยุคที่งานศิลปกรรมลำปางเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการทำนุบำรุงพุทธศาสนา ส่งผลให้ลวดลายไม้แกะสลักปรากฏอยู่ตามอาคารศาสนสถาน โดยใช้ตกแต่งอาคารและเสนาสนะต่างๆ ภายในวัด อาทิ วิหาร อุโบสถ ธรรมมาสน์ อาสนะจองสังข์ สัตตภัณฑ์ เป็นต้น รูปแบบลวดลายส่วนใหญ่มักจะปรากฏเป็นงานเทคนิคไม้แกะสลักปิดทอง และงานไม้แกะสลักประดับกระจก นอกจากนี้ยังพบลายไม้แกะสลักในรูปแบบลายคำ และงานปูนปั้นประดับงานพุทธศิลป์ ซึ่งพบจำนวนไม่มากนัก นอกจากการนำไปใช้ประดับอาคารในพุทธศาสนาแล้วนี้ยังพบว่ามีการนำไปใช้ประดับอาคารบ้านเรือน โดยเฉพาะไม้แกะสลักเหนือบานประตูของเรือนที่เรียกว่า ห้ายนต์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ส่วนบุคคลภายในเรือนแบบล้านนาโบราณ ซึ่งเรือนในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นพบว่านิยมใช้ลายไม้แกะสลักเพื่อใช้เป็นห้ายนต์เป็นจำนวนมากอีกทั้งการนำมาใช้ในการตกแต่งเครื่องเงินแบบโบราณ เป็นตลับพาน หรือข้าวของเครื่องใช้อื่นๆ อีกด้วย

ปัจจุบัน ยังสามารถพบลวดลายไม้แกะสลักได้ตามโบราณสถานทั่วไปที่ยังคงเก็บรักษาตัวอาคารโบราณหรือชิ้นส่วนอาคารโบราณไว้เป็นจำนวนมาก อาทิ ลวดลายไม้แกะสลักบริเวณโถงค้ำวิหารวัดประตูป้อง สัตตภัณฑ์ ลายไม้แกะสลักของวัดปางสนุกเหนือ และปางสนุกใต้ หรือวิหารลายไม้แกะสลักที่วัดทุ่งมานเหนือ ลายไม้แกะสลักจากห้ายนต์ค้ำเจ้าหลวงบุญวาทย์ที่เก็บรักษาไว้ที่วัดเชียงราย และไม้แกะสลักประดับอาคารในพิพิธภัณฑสถานวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมืองลำปาง วิหารลายไม้แกะสลักที่สวยงามของวัดเหล่าหลวง และวัดนาบ้านไร่ อำเภอเถิน หรืองานไม้แกะสลักห้ายนต์ลายไม้แกะสลักจากเรือนโบราณที่มีผู้นำมาบริจาคไว้ภายในพิพิธภัณฑสถาน วัดพระธาตุลำปางหลวง พิพิธภัณฑสถานวัดเจติยชาลว พิพิธภัณฑสถานวัดพระเจ้าทันใจ เป็นต้น

โถงค้ำลายไม้แกะสลัก วัดประตูป้อง ต.เวียงเหนือ อ.เมือง

โถงค้ำลายไม้แกะสลัก วัดทุ่งมานเหนือ ต.บ้านเป้า อ.เมืองลำปาง

ทำยานต์ลายไฉ่หมู ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านศาลาหม้อ ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา

ทำยานต์ลายไฉ่หมู วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

เสลี่ยงลายไฉ่หมู วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

ค้ำยันลายไฉ่หมู วัดทุ่งม่านเหนือ
ตำบลบ้านเป้า อำเภอเมืองลำปาง

ค้ำยันลายไฉ่หมู วัดเหล่าหลวง
ตำบลลี้มแรด อำเภอเถิน

อัตลักษณ์งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำปาง

งานหัตถกรรมสำคัญที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดลำปาง คือ งานเครื่องปั้นดินเผา หรือเซรามิก เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ด้วยศักยภาพของพื้นที่ที่มีแหล่งทรัพยากร ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา คือ แหล่งแร่ดินขาว ที่พบในอำเภอวังเหนือ และอำเภอแจ้ห่ม ส่งผลให้จังหวัดลำปาง มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผากันเป็นจำนวนมากและเสริมสร้างรายได้ให้กับคนท้องถิ่นจังหวัดลำปางในปัจจุบัน โดยทั่วไปมักจะเข้าใจกันว่าพัฒนาการหรือจุดเริ่มต้นของงานหัตถกรรมเซรามิกของพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นมีจุดเริ่มต้นจากการผลิตขามตราไก่ของชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานรกรากอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปางเมื่อราว 70 ปีที่ผ่านมา แต่จากการศึกษาพบว่าแท้ที่จริงแล้ว ในพื้นที่จังหวัดลำปางมีพัฒนาการในด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือเครื่องเคลือบเซรามิกมายาวนานมากกว่า 600 ปี อีกทั้งยังมีแหล่งผลิตกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นจำนวนมากโดยได้จำแนกข้อมูลไว้ดังนี้

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดลำปาง โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 ได้ทำการขุดศึกษาแหล่งโบราณคดีถ้าไม่มีชื่อ ถ้ากลบและถ้าเสา ในเทือกเขาตอยผาซี อำเภอแม่เมาะ พบภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ลายเชือกทาบ และเขียนด้วยสีแดง และพบว่ามีอายุอยู่ในราว 1,200 - 1,800 ปีมาแล้ว นอกจากนั้นยังได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีเครื่องปั้นดินเผาอีกจำนวนหลายแหล่งด้วยกันก็พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ ชิ้นส่วนภาชนะผิวเรียบขัดมันสีดำ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเคลือบเขียว เคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาล้านนา ทำให้ทราบพื้นที่บริเวณนี้ เป็นพื้นที่มีการทำกิจกรรมทางศาสนาหรือความเชื่อ มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์

การกล่าวถึงพื้นที่จังหวัดลำปางในยุคประวัติศาสตร์ ครั้งแรกได้มีการกล่าวอ้างเชื่อมโยงจากตำนานการสร้างเมืองหริภุญชัยของฤๅษีวาสุเทพ แล้วได้เชิญพระนางจามเทวีธิดาของกษัตริย์ละโว้ได้ขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัยหลังจากนั้นไม่นานพระนางได้ประสูติพระโอรสฝาแฝดขึ้น คือ พระเจ้ามหันตยศ และพระเจ้าอนันตยศ ซึ่งต่อมาพระนางได้สร้างเมืองเขลางค์นครไว้เป็นเมืองสำหรับพระเจ้าอนันตยศ ผู้เป็นราชบุตรปกครองในราวพุทธศตวรรษที่ 13 จนท้ายที่สุดเมืองนครเขลางค์ก็ได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยพญามังรายนับตั้งแต่การก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางในปี พ.ศ.1839 เป็นต้นมา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางในยุคหริภุญชัยนั้น นับว่ามีน้อยมาก เมื่อเทียบกับหลักฐานยุคหริภุญชัยในพื้นที่จังหวัดลำปางจากการขุดค้นทางโบราณคดี พบว่าหลักฐานส่วนใหญ่ระบุถึงอายุสมัยของเมืองเขลางค์นครเพียงพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 เท่านั้น และปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานใดๆ ที่เชื่อมโยงหรือเป็นวัตถุพยานที่ชี้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองเขลางค์นคร

ตามตำนานที่ย้อนกลับไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 มาจนกระทั่งถึงสมัยล้านนา หลักฐานที่พบเป็นโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบเมื่อปี พ.ศ.2533 ในขณะที่กลุ่มช่างได้ทำการปรับพื้นที่ เพื่อเตรียมทำการก่อสร้างอาคารสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดลำปาง ซึ่งปัจจุบัน คือ อาคารสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง บริเวณวัดร้างปันเจิง นอกเมืองเขลางค์ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างแนวกำแพงเมืองราว 1 กิโลเมตร และการสำรวจบริเวณวัดผาบ่องร้าง ที่ตั้งอยู่ภายในเมืองเขลางค์ ทางทิศเหนือของวัดพระแก้วดอนเต้า ทั้งสองแหล่งได้พบพระพิมพ์ดินเผาศิลปะหริภุญชัยเป็นจำนวนมาก อาทิ พระสามเวียงท่ากาน พระเลี้ยวหลวงและพระสิบสอง(สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 23-28) นอกจากนี้ยังพบกลุ่มพระพิมพ์ ดินเผาที่ร่วมสมัยเดียวกันกับพระพิมพ์ดินเผาที่พบบริเวณวัดร้างผาบ่อง และวัดปันเจิง คือ พระพิมพ์ดินเผาที่พบในกรุเจดีย์ ของวัดพระธาตุหมื่นศรีศรี บริเวณสุสานไตรลักษณ์ เยื้องไปทางทิศเหนือ ซึ่งพบว่าลักษณะพระพิมพ์มีรูปแบบลักษณะเดียวกันกับที่พบในพื้นที่โบราณคดีทั้ง 2 แห่ง ซึ่งเป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นว่าเมืองเขลางค์นครนั้น มีตัวตนอยู่จริงแต่ไม่สามารถระบุอายุสมัยที่ชัดเจนได้ ยังคงต้องรอการศึกษาค้นคว้า เพื่อหาหลักฐานทางโบราณคดีนำมาประกอบให้ประวัติศาสตร์ของเมืองเขลางค์นครชัดเจนต่อไป

พระพิมพ์ดินเผาที่ขุดค้นพบจากแหล่งโบราณคดี วัดร้างปันเจิง ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง

นอกจากนี้การขุดค้นทางโบราณคดีที่บริเวณประตูมา พบหลักฐานว่าเวียงเขลางค์นครน่าจะมีการอยู่อาศัยมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 จากหลักฐานที่พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดา โดยไม่พบเนื้อแกร่งเลย และโบราณวัตถุสำคัญที่แสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีภาคกลางมาเป็นกลุ่มหรือกลุ่มย่อยในพื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่ โบราณวัตถุต่างๆ อาทิ ตุ๊กตาดินเผารูปสัตว์ รูปเสียบกล หรือสัตว์มงคลต่างๆ เช่น ประติมากรรมรูปสิงห์หรือเป็นเครื่องประดับ ภาชนะดินเผาที่ใช้ในกลุ่มชนชั้นสูง ลูกกระสุนดินเผา ตุ่มถ่วงแห เป็นอุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำ ตะคันหรือตะเกียงขนาดเล็กคล้ายถ้วยตะไล เบี้ยดินเผา ทำจากเศษภาชนะดินเผาจากนั้นมา กะเทาะเป็นรูปกลมด้านเท่าๆ กัน จากหลักฐานที่พบข้างต้น ทำให้ได้ทราบว่าในสมัยนั้นนอกจากจะมีการใช้เครื่องปั้นดินเผาในการทำภาชนะ แล้วยังมีการนำมาสร้างเป็นพระพิมพ์ดินเผาอีกด้วย โดยในยุคต่อมาได้มีการผลิตและใช้เครื่องถ้วยแบบล้านนารวมอยู่ด้วย เตาเผาที่สำคัญของเมืองลำปาง คือ แหล่งเตาเมืองวัง ซึ่งกระจายอยู่บริเวณพื้นที่ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

เตาเมืองวัง แหล่งผลิตเครื่องถ้วยที่สำคัญในกลุ่มแม่น้ำวัง ตอนบน

แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในยุคสมัยล้านนา ที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้แก่ กลุ่มแหล่งเตาเมืองวัง ถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยสมัยโบราณแห่งแรกของพื้นที่จังหวัดลำปาง และเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังตอนบน ปัจจุบัน คือ กลุ่มแหล่งเตาที่ค้นพบในพื้นที่อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ซึ่งแต่เดิมนั้นพื้นที่บริเวณแถบนี้มักจะมีปรากฏหลักฐานในเอกสารโบราณกล่าวระบุถึงชื่อว้าเมืองวัง

จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีหรือแหล่งเตาในพื้นที่อำเภอวังเหนือในปัจจุบันนั้น บางแห่งยังคงสภาพเป็นแหล่งเตาที่คงความสมบูรณ์ หลายแห่งถูกทำลายไปโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านหรือเจ้าของพื้นที่บางแห่งยังไม่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีเนื่องจากเพิ่งถูกค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ เตาเผาในแหล่งเตาเมืองวังที่สำรวจและขุดค้นพบเป็นเตาในกลุ่มเตาล้านนาเป็นชนิดเตาห้องเดียวระบายความร้อนผ่าน มีโครงสร้าง 2 ลักษณะ คือ 1) เตาดินก่อ คือ โครงสร้างเตาทุกส่วนรวมทั้งปล่องก่อพอกด้วยดินเหนียวเป็นผนังหนาเชื่อมกันตลอด และ 2) เตาดินก้อน สร้างโดยใช้วัสดุดินเหนียว ที่ปั้นเป็นก้อนสี่เหลี่ยมขนาดต่างๆ ตากแห้งแล้วนำมาก่อเรียงกันเป็นโครงสร้าง ผนังและหลังคาเตาคล้ายก่ออิฐ ใช้เผาผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยทั้งประเภทเขียนลายสีดำน พื้นขาวได้เคลือบ และประเภทเครื่องถ้วยขาวเคลือบใส พบอุปกรณ์รองภาชนะจำพวกก้นแบนกลม ผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยที่เผาในเตาพวง มีทั้งเครื่องถ้วยประเภทเขียนลายสีดำนพื้นขาวได้เคลือบ เครื่องถ้วยขาวเคลือบใส และชาวบ้านได้พบขยะเตาที่เป็นชิ้นส่วนจานเคลือบสีเขียว แต่ยังไม่สามารถจำแนกได้ว่าเครื่องถ้วยประเภทใดกลุ่มใดที่ผลิตขึ้นก่อน และประเภทใดผลิตขึ้นในช่วงหลัง เนื่องจากเคยมีการขุดหาของเก่าทำให้แหล่งโบราณคดีเหล่านั้นถูกรบกวนจนเสียหายไม่สามารถลำดับชั้นทับถมก่อนหลังได้

รูปแบบภาชนะที่ค้นพบจากแหล่งเตาเมืองวัง ประเภทเขียนลายสีดำใต้เคลือบใส

ผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยในแหล่งเตาเมืองวัง โดยทั่วไปมีภาชนะหลายรูปแบบประกอบด้วย จาน ชาม ไห กระปุก ขวดปากบาน ขวดทรงน้ำเต้า โถมีฝาปิด ตุ๊กตารูปสัตว์ พระพุทธรูป ดินเผา ตัวหมากรูก ฯลฯ แบ่งกลุ่มตามชนิดของเคลือบและการตกแต่งลวดลายเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. ประเภทเขียนลายใต้เคลือบสีดำบนพื้นเครื่องถ้วย
2. ประเภทเครื่องถ้วยขาวเคลือบใสไม่มีลวดลายเขียนสี
3. ประเภทเคลือบสีเขียวแบบเซลาดอน มีชนิดเคลือบ สีเขียวเข้ม
4. ประเภทเคลือบสีน้ำตาล

ในอดีตรูปแบบของเครื่องถ้วยเมืองวังนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับรูปแบบเครื่องถ้วยที่พบในภาคเหนือทั่วไป กล่าวคือ ลักษณะน้ำเคลือบเทคนิคการเขียนสีลวดลายหรือแม้กระทั่งรูปทรงของภาชนะ ซึ่งเชื่อมโยงกับรูปแบบภาชนะของจีนอย่างชัดเจน ลักษณะรูปทรงของเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเขตพื้นที่เมืองวังนั้น มีความเชื่อมโยงกับงานเครื่องปั้นดินเผาจากจีน โดยเฉพาะในสมัยปลายราชวงศ์หยวน จนกระทั่งเข้าสู่ราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง โดยคาดว่าน่าจะมีกลุ่มช่างจีนหรือพ่อค้ากองคาราวานม้าต่างจากจีน ได้เดินทางผ่านเส้นทางดังกล่าวแล้วมาพบกับแหล่งแร่ดินขาวที่อุดมสมบูรณ์ จึงส่งผลให้กลุ่มช่างจีนเหล่านี้ได้มาตั้งรกรากถิ่นฐาน เพื่อผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบจีนในดินแดนล้านนา ข้อสันนิษฐานดังกล่าวมาจากการ

ค้นพบเศษภาชนะเครื่องถ้วยเงินในสมัยราชวงศ์หมิงราชวงศ์หยวน กระจายอยู่ตามพื้นที่แหล่งเตาในเขตอำเภอวังเหนือเป็นจำนวนมาก

เตาทุ่งเตาไห

แหล่งเตาทุ่งเตาไห ตั้งอยู่ในเขตบ้านทราย หมู่ที่ 6 ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของเมืองเขลางค์นครมาแต่โบราณ รูปแบบภาชนะที่ผลิตจากแหล่งเตาแห่งนี้เป็นเครื่องปั้นดินเผาแกร่งเคลือบสีน้ำตาล ส่วนชนิดเคลือบสีเขียวมะกอกหรือสีเขียวเข้มพบอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ภาชนะส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของไห ถ้วยชาม ตักตารูปลีกล้วย กระจุกหรือภาชนะเครื่องใช้เงินอีกเป็นจำนวนมาก จากการสำรวจพบว่าเตาแห่งนี้ อาจมีได้ทำขึ้นเพื่อส่งจำหน่ายเป็นสินค้าออกไปยังต่างประเทศ เหมือนดังเช่นสังคโลกสุโขทัย แต่จะเป็นการผลิตขึ้นเพื่อใช้ภายในชุมชนและกลุ่มบ้านเมืองที่อยู่ใกล้เคียงเท่านั้น ภาชนะที่พบในแหล่งทุ่งเตาไหนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องเคลือบดินเผาของแหล่งเตาโบราณเซลียง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากเครื่องปั้นดินเผาแบบเขมร ดังนั้นจึงเชื่อว่าเครื่องเคลือบดินเผาสีน้ำตาลและสีเขียวเข้มของแหล่งเตาโบราณทุ่งเตาไหนี้ คงได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการเคลือบและรูปแบบมาจากเขมร เช่นเดียวกับแหล่งเตาเซลียง หรือผ่านมาจากแหล่งเตาเมืองเซลียง ด้วยเหตุนี้ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ทั้งชนิดไม่เคลือบและชนิดเคลือบสีน้ำตาลกับสีเขียวเข้มของแหล่งเตาทุ่งเตาไห และแหล่งเตาเผาโบราณทุ่งเตาไห อำเภอเมือง จังหวัดลำปางจึงควรมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 ในสมัยทริภุชยัตตอนปลาย(สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 154-158)

เครื่องปั้นดินเผา จากแหล่งเตาทุ่งเตาไห ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง

เครื่องปั้นดินเผาสกุลช่างลำปาง

ช่วงพุทธศตวรรษ 22 - 23 กลุ่มประเภทงานเซรามิกประกอบสถาปัตยกรรม

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 อาณาจักรล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 นอกจากนี้ในช่วงภาวะสงครามได้มีการกวาดต้อนผู้คนชาวล้านนาโดยเฉพาะหัวเมืองสำคัญให้ไปเป็นไพร่พลเมืองในหงสาวดี ส่งผลให้พัฒนาการทางสังคมเศรษฐกิจของล้านนาที่เคยเจริญรุ่งเรืองเริ่มเข้าสู่ภาวะซบเซาลง การกวาดต้อนผู้คนในครั้งนั้น ได้มีการละเว้นกลุ่มไพร่ที่มีฐานะเป็นค้ำวัดหรือค้ำพระธาตุยังคงปล่อยให้กลุ่มไพร่ดังกล่าวปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามที่ได้ถูกกัลปนาถวายโดยเจ้าสังกัดหรือเจ้านายของตนเอง ดังนั้นจึงพบว่าในพื้นที่จังหวัดลำปางมีอาคารศาสนสถานทางพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งยุคสมัยล้านนาเชื่อมโยงมาจนถึงยุคสมัยที่พม่าปกครอง และยังคงอยู่หลงเหลืออยู่เป็นหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน อັตลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาคารสถาปัตยกรรมที่ปรากฏหลงเหลือจากยุคดังกล่าว ได้แก่การใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ซึ่งพบว่าในกลุ่มวัดที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น มีลักษณะร่วมแบบเดียวกันกล่าว คือ อาคารสถาปัตยกรรมเหล่านั้นมักจะพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทดินนํ้าปั้นเคลือบสีเขียว ซึ่งคาดว่าอาจจะเป็นเทคนิคการเคลือบด้วยซีเถ้าแบบโบราณ โดยงานประดับดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้ตามลักษณะอาคารสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

176

กลุ่มที่ 1 งานเครื่องปั้นดินเผาประดับอาคารศาสนสถานประเภทอาคารวิหารหรืออุโบสถ จากรูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัดที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมรวมถึงงานประดับตกแต่งล้วนเป็นกลุ่มงานสกุลช่าง ที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน รูปแบบการใช้เซรามิก เพื่อประดับอาคารในยุคดังกล่าวนี้จึงเป็นลักษณะร่วมเดียวกันที่เกิดขึ้นเกือบทุกวัด ปัจจุบันยังคงหลงเหลืออาคารวิหารและอุโบสถในกลุ่มอาคารโบราณของวัดพระธาตุลำปางหลวงจำนวน 2 หลัง กล่าวคืออาคารวิหารน้ำแต้มและอาคารพระอุโบสถของวัดพระธาตุลำปางหลวง ที่เหลือนอกจากสองหลังดังกล่าวนี้ได้ถูกบูรณะเปลี่ยนแปลงสภาพใน 2 กรณี กล่าวคือ กรณีที่ 1 ยังคงไว้ซึ่งอาคารหลังเดิมแต่เปลี่ยนรูปแบบช่อฟ้า ป้านลม และการประดับตกแต่งใหม่ ในกรณีที่ 2 คือการรื้อถอนอาคารจนไม่เหลือรูปแบบตัวสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไว้เลย

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา ที่ใช้ประดับอาคารสถาปัตยกรรมประเภทซุ้มประตูโขง หรือโขงพระเจ้า ซึ่งถือเป็นอັตลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของงานสถาปัตยกรรมประเภทอาคารศาสนสถานในพุทธศาสนาสกุลช่างลำปาง โดยงานกลุ่มนี้สามารถแบ่งรายละเอียดปลีกย่อยออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบ ที่ใช้ประดับตกแต่งตัวอาคารซุ้มประตูโขงและโขงพระเจ้า แบบที่ 2 คือกลุ่มงานเครื่องปั้นดินเผาแบบไม่เคลือบ ที่ใช้เป็นแกนสำหรับโกลน

กลุ่มที่ 3 งานเซรามิกประดับเจดีย์ ความเป็นจริงแล้วองค์เจดีย์มักจะมีส่วนประกอบ ที่เป็น ส่วนประกอบ ประดับตกแต่งน้อยมาก เมื่อเทียบกับอาคารอื่นๆ ในวัด พบว่าในพื้นที่จังหวัดลำปางมีการใช้ เซรามิกมาประดับองค์เจดีย์ในลักษณะของการปั้นเป็นดอกบัวตูมขนาดใหญ่วางประดับไว้ตามมุมเจดีย์ ซึ่งปัจจุบันหลงเหลือให้เห็นที่สมบูรณ์ที่สุดอยู่ที่มุมเจดีย์ขององค์พระธาตุลำปางหลวงเท่านั้น

เทคนิคของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิก ที่ใช้สำหรับประดับตกแต่งอาคารศาสนสถานใน พื้นที่จังหวัดลำปาง ช่วงยุคสมัยดังกล่าว ส่วนใหญ่จะเป็นเทคนิคงานเคลือบน้ำตาล ซึ่งคาดว่าลักษณะรูปแบบ เทคนิคดังกล่าวเป็นเทคนิคที่ได้รับความนิยมในเมืองลำปางขณะนั้น โดยสังเกตได้จากรูปแบบลักษณะของ แหล่งเตาเผาที่สำคัญในช่วงเวลาเดียวกันคือแหล่งเตาเผาทุ่งเตาไห

ตัวอย่างเซรามิกที่ใช้ประกอบอาคารในพุทธศาสนาที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง

ชาวมตราไก่และยุคฟื้นฟูเซรามิกลำปาง

จากการสำรวจข้อมูลอาชีพของชุมชน ทิวพื้นที่จังหวัดลำปาง พบว่ามีกลุ่มชุมชนที่มีอาชีพผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมากหลายชุมชน นอกจากนี้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้เดินทางไปสำรวจพบแหล่งแร่ดินขาวในพื้นที่อำเภอแจ้ห่ม และได้นำดินนั้นมาทดลองในการผลิตถ้วยชามตามภูมิความรู้ที่ตนเองสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งที่อยู่เมืองจีน จึงเป็นต้นกำเนิดของการฟื้นฟูงานเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกชนิดเผาไฟสูงและใช้ดินขาวเป็นวัตถุดิบอันเป็นที่มาของชาวมตราไก่และจุดเริ่มต้นของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปางสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ประวัติของการก่อตั้งโรงงานเซรามิกชาวมตราไก่ของชาวจีนในจังหวัดลำปาง มีจุดเริ่มต้นเมื่อราวปี พ.ศ.2498 - 2499 จากชาวจีนสองคนคือ นายชิวกิม แซ่กวอก และนายซิมหุย แซ่ฉิน ได้ร่วมกันตั้งโรงงานทำถ้วยตราไก่แบบพื้นเมืองจีนขึ้น ซึ่งถือเป็นโรงงานทำถ้วยตราไก่แห่งแรกของเมืองลำปาง ตามประวัติกล่าวว่า เมื่อครั้งที่ทั้งสองคนยังอาศัยอยู่ที่เมืองจีนนั้นเคยทำงานในโรงถ้วยชามมาก่อน กระทั่งเมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้เข้าทำงานที่โรงงานเครื่องปั้นดินเผาที่จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งสองคนพยายามเสาะหาดินขาวแบบเมืองจีนจากที่ต่างๆ มาทดลองทำถ้วยชามจนครั้งหนึ่งได้สังเกตเห็นหินลับมีดจากลำปางที่ส่งไปขายที่เชียงใหม่มีเนื้อดินขาวละเอียด คล้ายกับดินขาวจากเมืองจีน และนำดินขาวดังกล่าวมาทดลองทำถ้วยชามดูก็ได้ผลตามที่ต้องการ จึงเป็นที่มาของโรงงานทำถ้วยตราไก่ขึ้นที่ลำปางใช้ชื่อว่า โรงงานถ้วยชามสามัคคี

การทำเครื่องปั้นดินเผาของโรงงานถ้วยชามสามัคคี ในระยะแรกใช้มือทำทุกขั้นตอนเริ่มจากการล้างดิน นวดดิน ขึ้นรูปถ้วย ตกแต่ง ชุบเคลือบ เผา กระทั่งการวาดรูปไก่ด้านข้างถ้วย ต่อมาได้ทดลองทำน้ำเคลือบจากการบดขี้เถ้าแกลบและน้ำเคลือบให้ละเอียดด้วยครกกระต๋องที่ใช้แรงคน ทดลองนำหินสีขาวที่ใช้สร้างทางรถไฟและหินปูมอนทางรถไฟซึ่งมีลักษณะคล้ายกับหินที่ใช้ทำน้ำเคลือบในเมืองจีนมาทำน้ำเคลือบแทนขี้เถ้าแกลบ และได้สืบเสาะหาแหล่งหินจนพบที่จังหวัดตาก ต่อมามีการพัฒนาเครื่องมือขึ้นมาใช้แทนแรงงานคน ผลจากการพัฒนาเครื่องมือนี้ขึ้นทำให้เกิดโรงงานผลิตถ้วยชามเพิ่มมากขึ้น และลักษณะการผลิตในระยะนี้จะมีกลุ่มคนงานเข้ามารับจ้างเหมาค่าจ้างการผลิตในแต่ละขั้นตอน เจ้าของโรงงานมีหน้าที่เพียงบริหารจัดการทั่วไปและมีบทบาทสำคัญเพียงการควบคุมการผลิตเท่านั้น ในปี พ.ศ.2508 นายซิมหุย ได้ก่อตั้งโรงงานธนบดีสกุลขึ้น ผลิตสินค้าประเภทถ้วยชาม ถ้วยน้ำจิ้ม เฝာด้วยเตามังกร(เตาฟืนโบราณ) และยังคงผลิตตามแบบดั้งเดิมอยู่ โดยมีตลาดหลักคือตลาดในประเทศ(เซรามิกเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนเมืองลำปาง, 2561: 63)

ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีและวิทยาการการผลิตถ้วยชามก้าวหน้าขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงโดยการนิยมใช้เครื่องถ้วยแบบญี่ปุ่นมากขึ้น ความนิยมในชาวมตราไก่จึงค่อยๆ หดไป นอกจากนี้จากจุดเริ่มต้นของโรงงานดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มลูกจ้างแรงงานที่เคยประกอบอาชีพรับจ้างอยู่ในโรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามตราไก่ได้ขยายตัวออกมาก่อตั้งธุรกิจในครัวเรือนของตัวเองมากขึ้น โดยกระจายตัวไปในพื้นที่อำเภอเกาะคา

อำเภอห้างฉัตรและอำเภอแม่ทะ ส่งผลให้เกิดการแข่งขันในด้านการผลิตและการตลาดมากขึ้นนอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ประกอบการหรือแหล่งทุนจากภายนอกที่เล็งเห็นศักยภาพของพื้นที่จังหวัดลำปางที่มีทรัพยากรแหล่งแร่ดินขาวรวมถึงแหล่งแร่หินที่สามารถนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตเซรามิกคุณภาพดีก่อให้เกิดการตั้งโรงงานขนาดใหญ่จำนวนหลายโรงงาน

แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา จังหวัดลำปาง

จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งเตาในพื้นที่ทั้ง 13 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง รวมถึงการสืบค้นข้อมูลจากการสำรวจสืบค้น ของหน่วยงานภาคการศึกษา และโบราณคดี ซึ่งได้มีการบันทึกตีพิมพ์รวมถึงรายงานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น พบว่าในพื้นที่จังหวัดลำปางมีแหล่งเตากระจายอยู่ทั่วเกือบทุก 13 อำเภอของตัวจังหวัดมีทั้งลักษณะแหล่งเก่าที่เป็นแหล่งเตาเผาโบราณชนิดเผาแกร่งหรือแบบเคลือบและเตาเผาพื้นบ้านที่ใช้ดินในท้องถิ่นและเผาไฟต่ำรวมถึงมีความหลากหลายในรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาทั้งภาชนะข้าวของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันองค์ประกอบเครื่องประดับอาคารศาสนสถานและหมวดอื่นๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการจัดหมวดหมู่จำแนกร่องรอยแหล่งเตาเผาโบราณของจังหวัดลำปางไว้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มเตาเผาชนิดเผาไฟสูงแบบเคลือบ ซึ่งพบกระจายตัวอยู่ตามแหล่งโบราณคดีที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ 7 อำเภอ โดยแต่ละอำเภอจะมีจำนวนแหล่งเตาและรูปแบบของภาชนะที่ผลิตขึ้นในแต่ละรายแหล่งเตาที่ไม่เหมือนกันโดยจำแนกได้ดังนี้

1. พื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง พบแหล่งเตาเผาโบราณจำนวน 4 แหล่ง อันได้แก่ แหล่งเตาเผาทุ่งเตาไห ตำบลต้นธงชัย แหล่งเตาเผาบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม แหล่งเตาเผาบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแก้ว และแหล่งเตาเผาบ้านแม่ทะ ตำบลทุ่งฝ้าย
2. พื้นที่อำเภอเสริมงาม พบว่ามี 2 แหล่งเตา คือ แหล่งเตาเครื่องปั้นดินเผาเตาบ้านแม่ต้า และเตาแม่แฮด เป็นแหล่งเตาที่ตั้งอยู่ริมห้วยแม่แฮด ในเขตตำบลเสริมชัย
3. พื้นที่อำเภอสบปราบ ปรากฏพบว่ามี 1 แหล่งเตาชุมชนบ้านนาปราบบริเวณใกล้กับวัดนาปราบ ตำบลนายาง
4. พื้นที่อำเภอห้างฉัตร พบว่ามี 1 แหล่งเตาในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านจ้าวพิชัย บริเวณใกล้เคียงกับวัดบ้านจ้าวพิชัย
5. พื้นที่อำเภอเกาะคา เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบ ที่พบในอำเภอเกาะคา คือ แหล่งเตาในชุมชนบ้านไหลหิน ตำบลไหลหิน และแหล่งเตาบริเวณชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง
6. พื้นที่อำเภอเถิน พบว่ามี 1 กลุ่มแหล่งเตา ได้แก่ แหล่งเตาบริเวณชุมชนวัดเวียง ตำบลล้อมแรด
7. พื้นที่อำเภอวังเหนือ จากการสำรวจพบตำแหน่งที่เคยเป็นที่ตั้งของเตาเผาโบราณจำนวน 15 แหล่ง คือ แหล่งเตาบ้านไผ่แม่พริก ตำบลวังใต้ แหล่งเตาบ้านป่าเหียง แหล่งเตาบ้านทุ่งเป้า แหล่งเตาเผา

บริเวณศาลเจ้าพ่อพญาวัน แหล่งเตาเผาบริเวณทุ่งนาชุมชนบ้านแพะใต้ แหล่งเตาเผาบริเวณหลงเจ้าพ่อหรือศาลเจ้าประจำหมู่บ้านแพะใต้ ตำบลวังเหนือ แหล่งเตาบ้านทุ่งฮั่ววังมน ตำบลทุ่งฮั่ว แหล่งเตาบ้านห้วยทราย แหล่งเตาเผา โป่งอุ่น สบแจ้ว แหล่งเตาเผาบริเวณบ้านแม่หิ็ด แหล่งเตาเผาบ้านห้วยป่า ตำบลวังแก้ว แหล่งเตาเผา ผาติณผาแดง แหล่งเตาเผาบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยกันทา ตำบลทุ่งฮั่ว แหล่งเตาเผาบ้านสบสัน ตำบลร่องเคาะ และแหล่งเตาเผาบ้านทุ่งฮี ตำบลวังทรายคำ

แหล่งเตาเผากลุ่มที่ 2 **กลุ่มเตาเผาพื้นบ้าน** เป็นกลุ่มที่ผลิตภาชนะข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งทั้งหมดเป็นงานเผาแบบไฟต่ำไม่เคลือบ วัตถุประสงค์ คือ ดินตามท้องนาหรือตามชายป่าที่หาได้ตามท้องถื่นจากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งเครื่องปั้นดินเผาประเภทดังกล่าว พบว่ากระจายตัวอยู่ในพื้นที่ทั้งหมด 8 อำเภอ ซึ่งบางแหล่งเตาหรือภาชนะข้าวของเครื่องใช้ที่ผลิตจากแหล่งเตานั้นบางแหล่งเตายังคงมีการผลิตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยแต่ละพื้นที่มีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่อำเภอเมืองลำปาง พบว่ามีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา ประเภทไฟต่ำไม่เคลือบจำนวน 3 แหล่ง คือ แหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย แหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านป่าเยาะ และบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว ทั้ง 3 พื้นที่ที่กล่าวมานี้ ปัจจุบันยังคงมีการผลิตภาชนะข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ อันได้แก่ กลุ่มชุมชนบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย ซึ่งปัจจุบันยังคงผลิตภาชนะประเภทหม้อไหกระถางต้นไม้ ส่วนอีก 2 แหล่ง คือ บ้านป่าเยาะและบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว แต่เดิมผลิตภาชนะประเภทน้ำตั้นหม้อน้ำหม้อแกง หม้อดอกหรือแจกัน

2. พื้นที่อำเภอเสริมงาม พบแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นบ้านอยู่ที่ชุมชนบ้านมั่วหมู่ 4 ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง เดิมเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ เนื่องจากนอกจากชุมชนบ้านมั่วแล้ว ยังมีกลุ่มชุมชนบ้านครกขวางและชุมชนบ้านสาแล ด้วยทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชนปรากฏพบแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ คือ บ่อดินภายในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตทุ่งนากับชายป่าชุมชนซึ่งมีคุณสมบัติเหมาะสมในการนำมาผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาชนิดต่างๆ

3. พื้นที่อำเภอสบปราบ พบว่ามีแหล่งผลิต 1 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านวังยาว ตำบลแม่กัวะ ชุมชน แห่งนี้เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทกระเบื้องดินขอ หลังจากการมีกระเบื้องปูนซีเมนต์และกระเบื้องสมัยใหม่อื่นๆเข้ามาแทนที่ ส่งผลให้ การผลิตกระเบื้องดินขอของชุมชนบ้านวังยาวได้ยุติลงเรา 50 ปีที่ผ่านมา

4. พื้นที่อำเภอห้างฉัตร ในพื้นที่อำเภอห้างฉัตรนี้พบแหล่งเตาพื้นบ้านจำนวน 2 แหล่ง คือ แหล่งเตาพื้นบ้านบ้านหม้อ และบ้านต้นคำตำบลปงยางคกทั้ง 2 แหล่งนี้มีรูปแบบผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มชุมชนบ้านหม้อเดิมผลิตภาชนะข้าวของเครื่องใช้ประเภทหม้อ ไห หม้อแกง น้ำตั้น ด้วย อาชีพปั้นหม้อของชุมชนแห่งนี้ได้เรื้อนหายไปเมื่อราว 60 - 70 ปีที่แล้ว ส่วนชุมชนบ้านต้นคำนั้นเป็นชุมชนที่ผลิตกระเบื้องดินขอ และมีการฟื้นฟูการปั้นกระเบื้องดินขอแบบโบราณอยู่ โดยการนำของ คุณพ่อบุญช่วย

ได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาในด้านการผลิตดินขอ ผลงานล่าสุดของกลุ่มผลิตดินขอบ้านต้นคำ คือ ดินขอที่ใช้บุรณะ
ซ่อมแซม อาคารบ้านเสานัก จังหวัดลำปาง

5. พื้นที่อำเภอเกาะคา จากการสำรวจเขตพื้นที่อำเภอเกาะคานั้น พบร่องรอยของแหล่งเตาโบราณ
ที่เคยมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ประเภทภาชนะเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน จำนวน 2 แหล่ง คือ พื้นที่ตำบล
ไหล่หิน และพื้นที่ชุมชนบ้านศาลาหม้อ ตำบลท่าผา ในปัจจุบัน ทั้งสองชุมชนนี้ไม่เหลือกลุ่มผู้ผลิตหรือกลุ่ม
ช่างอีกแล้ว เนื่องจากขาดการสืบทอดมาเป็นเวลานาน รูปแบบภาชนะที่พบจากแหล่งเตาหลุมดินนี้มีทั้ง
ภาชนะแบบไฟต่ำไม่เคลือบ ได้แก่ น้ำตั้น หม้อน้ำ หม้อแกงชนิดต่างๆ

6. พื้นที่อำเภอเถิน ในพื้นที่เขตอำเภอเถิน ปรากฏพบแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นบ้านใน
พื้นที่ 2 ชุมชน คือ แหล่งเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านหนองครกและบ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด ซึ่งทั้ง
สองชุมชนนี้มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบไฟต่ำไม่เคลือบซึ่งมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ แหล่งเตาเผาบ้าน
เหล่าหลวงเป็นแหล่งเตาที่ผลิตกระเบื้องดินขอสำหรับใช้มุงหลังคา ชุมชนที่ 2 ได้แก่ ชุมชนบ้านหนองครก
เป็นชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทหม้อหรือภาชนะเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันต่างๆ ปัจจุบันไม่ได้
ผลิตแล้ว

7. พื้นที่อำเภอแม่พริก ในพื้นที่อำเภอแม่พริก พบหลักฐานชุมชนที่เคยผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่
เคลือบด้วยผลิตภาชนะประเภทของใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน อันได้แก่ ชุมชนบ้านผาปังหลวง ตำบลผาปัง
ซึ่งเคยเป็นแหล่งผลิตหม้อไหและน้ำตั้น ของพื้นที่บริเวณแถบนี้และได้เป็นสินค้าส่งขายไปยังพื้นที่บริเวณ
ใกล้เคียงปัจจุบันยังมีผู้สูงอายุหลายท่านที่สามารถระบุถึงครอบครัวกลุ่มช่างรวมถึงแหล่งดินที่นำมาปั้นและ
พื้นที่ที่ใช้เป็นเตาเผา ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวัดผาปังหลวงมากนัก

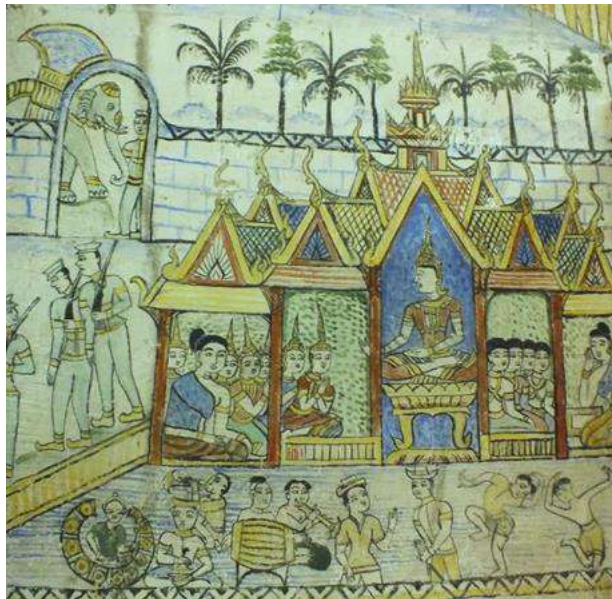
8. พื้นที่อำเภอวังเหนือ อำเภอวังเหนือ ปัจจุบันอาจเป็นไปได้ว่าประชากรในเขตอำเภอวังเหนือนั้น
คือประชากรกลุ่มใหม่ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่อำเภอวังเหนือ ภายหลังจากการล่มสลายของ
ชุมชนและแหล่งเตาโบราณที่กล่าวมาข้างต้นนั้นส่วนแหล่งเตาแบบพื้นบ้านที่พบในอำเภอวังเหนือ กลุ่มนี้คือ
แหล่งเตาที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบไฟต่ำหรือแบบพื้นบ้านโดยเน้นผลิตภาชนะเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน
โดยเฉพาะ หม้อ ไห น้ำตั้นต่างๆ พบในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าเหยียง ตำบลวังเหนือและชุมชนบ้านทุ่งฮี ตำบล
วังทรายคำ ซึ่งการผลิตได้ขาดช่วงหายไปเป็นเวลากว่า 40 ปี

อัตลักษณ์ดนตรีและนาฏศิลป์ลำปาง

ดนตรี

ดนตรีล้านนาถือเป็นกลุ่มดนตรีที่ผ่านยุคสมัยและพัฒนาการความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปะและวัฒนธรรมจึงทำให้ดนตรีล้านนายังคงรักษาบุคลิกลักษณะทางดนตรีของตนไว้ได้ เช่น ลักษณะรูปร่างของเครื่องดนตรี ลักษณะการรวมผสมวง ลักษณะการบรรเลง ทำนองเพลง ลีลาของทำนองและจังหวะ รวมถึงสำเนียง ลูกเล่น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนตัวตนหรืออัตลักษณ์ความเป็นลักษณะดนตรีเฉพาะแบบล้านนา ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ในแต่ละเมืองในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนายังมีรูปแบบเฉพาะถิ่นซึ่งเป็นสำเนียงที่เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของดนตรีพื้นบ้านในภาคเหนือ

วงปี่พาทย์ในจิตรกรรมวัดทุ่งฝูง อำเภอวังเหนือ

จังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านดนตรีเป็นอย่างมากถึงแม้จะมีลักษณะร่วมภายใต้วัฒนธรรมล้านนาก็ตามดนตรีจังหวัดลำปางเป็นกลุ่มวัฒนธรรมดนตรีที่ค่อนข้างมีอัตลักษณ์ในการเล่นบรรเลงที่ทำให้เกิดท่วงทำนองที่เป็นสำเนียงท้องถิ่นแบบลำปางไม่ว่าจะเป็นวงดนตรีหรือเครื่องดนตรีชนิดใดก็ตาม ดังนั้นการอธิบายความวัฒนธรรมดนตรีของพื้นที่จังหวัดลำปางจึงจำเป็นต้องจำแนกเป็นหมวดหมู่ ออกเป็น 2 กลุ่ม อันได้แก่

1. ดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม
2. ดนตรีเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน

กลุ่มที่ 1 คือ ดนตรีประกอบพิธีกรรม

จากพื้นฐานสังคมความเชื่อในล้านนารวมถึงพื้นที่ลำปาง พบว่า มีพื้นฐานความเชื่อซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งพิธีกรรมอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องของผีและศาสนาพุทธ ที่ผ่านเข้ามาในล้านนาหลายระลอก ส่งผลก่อให้เกิดพิธีกรรมในหลากหลายรูปแบบมากมาย ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องผีแบบโบราณที่มีความเด่นชัด อันเกิดจากพัฒนาการและการสั่งสมทางวัฒนธรรมมายาวนานตลอดระยะเวลาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงรูปแบบเฉพาะของพิธีกรรมต่างๆ นั้นจึงถูกถ่ายทอดกันมาอย่างต่อเนื่องมายาวนาน โดยสามารถแบ่งดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมในพื้นที่จังหวัดลำปางออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มเครื่องประกอบจังหวะที่ใช้เป็นเสียงสัญญาณประกอบพิธีกรรม และกลุ่มวงดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องประโคมในงานพิธีกรรมกล่าวคือ

กลุ่มเครื่องประกอบจังหวะที่ใช้เป็นเสียงสัญญาณประกอบพิธีกรรม มักจะเป็นเครื่องดนตรีที่ให้เพียงสัญญาณเสียงเท่านั้น ไม่สามารถนำมาเล่นเป็นท่วงทำนองเพลงได้มักจะเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารหรือสัญญาณเพื่อบอกกล่าวการรับรู้ถึงกิจกรรมหรือพิธีกรรมตามรูปแบบ และขั้นตอนของพิธีกรรม นอกจากนี้ยังมีนัยความหมายที่เชื่อมโยงถึงภพภูมิอื่นเพื่อบอกกล่าวแก่ภูติผีเทวดาให้ร่วมอนุโมทนาหรือการรับรู้ถึงการเซ่นไหว้บวงสรวงตามจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนั้นๆ ซึ่งเครื่องดนตรีในกลุ่มนี้ประกอบด้วย กังสดาล หอยสังข์ แตร พิณเป็ยยะ(สายเดี่ยว) ปี่ลู้ คะแนงแกว ตูต ซ้อง กลอง ปาน หรือเครื่องเคาะจังหวะอื่นๆ เครื่องดนตรีเหล่านี้ มักจะใช้ในการประกอบพิธีกรรมเซ่นไหว้ บวงสรวง อันเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องผีหรือพิธีกรรมในพุทธศาสนา เช่นใช้ตีภายหลังจากภายหลังการสวดมนต์หรือการการทำบุญแผ่เมตตาแล้วเสร็จ ในบางครั้งการตีหรือการบรรเลงไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน มุ่งเน้นการใช้เสียงจากเครื่องดนตรีเหล่านี้เพื่อสื่อสารต่อภูติผี หรือเทพเจ้า การประโคมเครื่องประกอบจังหวะเหล่านี้ เพื่อให้ร่างทรงได้ร้ายรำหรือแสดงออกท่าทางที่แสดงออกสัญลักษณ์บางอย่าง เช่น ความพึงพอใจ ความปิติยินดี หรือขั้นตอนจังหวะของพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงช่วงเวลาของพิธีกรรม ต่อมาภายหลังในหมวดของเครื่องดนตรีที่ประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ ได้มีการพัฒนาการมาเป็นการใช้เครื่องดนตรีที่สามารถเล่นบรรเลงเป็นท่วงทำนอง เพื่อใช้ประโคมและประกอบในงานพิธีมากขึ้น เช่น การพัฒนาการพิณเป็ยยะจาก 1 สาย เป็น 4 สาย การใช้วงปี่พาทย์เข้ามาบรรเลงในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น การสวดเบิก การตั้งธรรมหลวง หรือการใช้วงปี่พาทย์ วงสะล้อซอซึงในการฟ้อนผีผดผีเม็ง ในจังหวัดลำปาง นอกจากนี้ในการประโคมงานบุญยังมีวงดนตรีอีกหลายชนิดที่นิยมใช้ในการประกอบประโคมพิธีกรรมงานบุญต่างๆ เป็นจำนวนมาก อันได้แก่ วงกลองตกลี้น วงกลองอืดเมืองเถิน ภายหลังต่อมาได้เริ่มมีการประยุกต์ใช้อาเครื่องดนตรีโบราณ โดยเฉพาะวงปี่พาทย์ และสะล้อ ซอ ซึง มาประยุกต์ใช้กับเครื่องดนตรีสมัยใหม่ เพื่อนำมาประโคมประกอบในการบุญต่างๆ มากขึ้น

ดนตรีประกอบพิธีกรรมพ่อนผี

จากอดีตสู่ปัจจุบันวิถีชีวิตชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวเนื่องกับเรื่อง ผี เทวดา ไสยศาสตร์ เช่นเดียวกับชาวไทยภาคอื่นๆ ถึงแม้ว่าความเจริญทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้แพร่ขยายความเจริญไปแทบจะทั่วภูมิภาคแล้วก็ตาม ความเชื่อในเรื่องผี เทวดา ไสยศาสตร์ ก็ยังปรากฏให้พบเห็นทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามชนบทชานเมือง หรือแม้กระทั่งกลางตัวเมืองในเขตเทศบาล ระบบความคิดความเชื่อในเรื่องผี เทวดา ไสยศาสตร์ เหล่านี้ทำให้ชาวล้านนามีชนบประเพณีเกี่ยวกับการนับถือผีอยู่หลายอย่างโดยเฉพาะ การนับถือผีปู่ย่า และการพ่อนผี คำว่า ผีปู่ย่า ในที่นี้มีความหมายกว้างไกลไปจนถึงต้นตระกูลหรือบรรพบุรุษ ดังนั้นการนับถือผีปู่ย่า ก็คือการนับถือบรรพบุรุษหรือต้นตระกูลของตน โดยแสดงความเคารพนับถือด้วยการกราบไหว้บูชา ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ และการเซ่นสังเวยด้วยโภชนาหารต่างๆ ซึ่งเรียกกันว่า การเลี้ยงผี และบางท้องถิ่นได้จัดสถานที่เป็นปราสาทผีแล้วนำวงดนตรีมาประโคมเพื่อให้ผีปู่ย่า ได้พ่อนรำ สนุกสนาน และมีความพึงพอใจ เรียกกันว่า การพ่อนผี

การบรรเลงดนตรีพ่อนผี บ้านหัวเวียง ตำบลหัวเวียง

จากความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี ส่งผลต่อพิธีกรรมการเซ่นไหว้บวงสรวง และพิธีกรรมพ่อนผี ซึ่งยังพบอยู่ทั่วไปในสังคมเมืองลำปาง โดยความเชื่อเรื่องผีนั้นมีความหลากหลายโดยเฉพาะผีสายตระกูลที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษอันสะท้อนถึงที่มาหรือรากเหง้าของความเป็นชาติพันธุ์ของกลุ่มสายตระกูลนั้นๆ อาทิสายตระกูลผีเม็ง สายตระกูลผีมด สายตระกูลผีมดซอนเม็ง ผีปู่ย่านอกจากนี้ยังมีผีเทวดาอารักษ์ ผีขุนน้ำ ผีฝาย ผีวีรบุรุษท้องถิ่น เป็นต้น ในกลุ่มผีดังกล่าวจะมีรูปแบบวิธีการในการเซ่นไหว้บวงสรวงที่แตกต่างกันออกไป รวมถึงการใช้ดนตรีในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน โดยผู้วิจัยได้จำแนกการใช้ดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมพ่อนผีในพื้นที่จังหวัดลำปางไว้ดังนี้

การฟ้อนผีปาน ผีปาน ถือเป็นผีบรรพบุรุษที่สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบพิธีกรรมการฟ้อนผีที่เก่าแก่ที่สุด อีกทั้งยังผีปานยังมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมในพื้นที่ดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือในปัจจุบัน คำว่า ปาน ในที่นี้หมายถึงเครื่องดนตรีที่ทำขึ้นจากโลหะสำริด โดยกระบวนการหล่อโลหะเป็นแผ่นหนาทรงกลมจากนั้นนำมาตีขึ้นรูปให้มีลักษณะรูปร่างคล้ายกับฆ้องแต่ไม่มีปุ่มกลาง ในพิธีกรรมฟ้อนผีปานนี้ ปาน ถือเป็นเครื่องประกอบจังหวะที่สำคัญ วิธีการตีจะใช้ปานครอบหม้อดินเผา แล้วตีด้วยไม้ไผ่ผ่าจักเป็นซี่ขณะตีต้องเปิดปิดปานเพื่อกำกับจังหวะ นอกจากนี้ยังใช้กระบอกไม้หม้อไหต่างๆมาช่วยตีเคาะเพื่อให้ได้จังหวะ ในอดีตมีกลุ่มสายตระกูลที่สืบทอดพิธีกรรมฟ้อนผีปานในพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นจำนวนมากต่อมาภายหลังวัฒนธรรมการใช้ดนตรีปี่พาทย์ หรือดนตรีพื้นเมืองประยุกต์เข้ามาแทนที่จึงทำให้พิธีกรรมฟ้อนผีปานในพื้นที่จังหวัดลำปางหลายแห่งหายไปปัจจุบันยังคงหลงเหลือสายตระกูลที่ยังคงอนุรักษ์ประเพณีการฟ้อนผีปานที่ ชุมชนบ้านท่าคราวน้อย ตำบลสบตุ๋ย และบ้านแม่อาจ ตำบลบ้านแลง อำเภอจังหวัดลำปาง

การตีปานเพื่อประกอบการฟ้อนผีปาน

ดนตรีประกอบการฟ้อนผีมดผีเม็ง คำว่า “ผีมดผีเม็ง” นี้ สองคำนี้มีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผีมด หมายถึง ผีบรรพบุรุษสายตระกูลที่มีบทบาทในการเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองเผ่ารักษาให้ลูกหลาน รวมถึงพื้นที่อาณาบริเวณบ้านเรือนอยู่เย็นเป็นสุข ส่วนผีเม็ง มักจะหมายถึงผู้ชนชั้นปกครองผีชนชั้นขุนนางหรือนักรบ โดยคำว่าเม็งในภาษาล้านนาหมายถึงชาวมอญ ดังนั้น สายตระกูลที่มีผีบรรพบุรุษเป็นผีเม็งอาจจะมีความเชื่อมโยงกับบรรพบุรุษที่เป็นชาวมอญแต่ลูกหลานได้ถูกกลืนความเป็นตัวตนจากวัฒนธรรมคนเมืองหรือชาวไทยวนไปแล้ว รูปแบบการฟ้อนผีเม็งในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นมีความคล้ายคลึงกับประเพณีการฟ้อนผี

ของชาวมอญในพื้นที่อื่นๆของประเทศและในพื้นที่ประเทศพม่า แต่ทว่าสิ่งสำคัญประการหนึ่งในพิธีการพ่อนผีเม็งที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง ได้แก่ ดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งมีระเบียบแบบแผนที่ค่อนข้างชัดเจนกล่าวคือ ดนตรีที่ใช้ประกอบการพ่อนผีเม็งนั้นจะต้องเป็นวงปี่พาทย์แบบพื้นเมืองที่เรียกว่า “วงป่าด” ซึ่งสายครูดนตรีปี่พาทย์ในพื้นที่เมืองลำปางส่วนใหญ่จะถือว่าเพลงมอญเก่าทำ เป็นเพลงครุ ที่ต้องใช้เล่นบรรเลงเป็นเพลงแรกก่อนการบรรเลงเพลงอื่นๆ ทุกครั้ง โดยพิธีพ่อนผีเม็งก็เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ การลงผีของผีเม็งในแต่ละครั้ง จะต้องบรรเลงเพลงมวยทุกครั้งเพื่อรับและส่งผีเม็งที่จะเข้าประทับหรือออกร่างทรง นอกจากนี้ยังมีเพลงสำหรับช่วงเวลาหรือขั้นตอนต่างๆ ในพิธีกรรมเช่น ช่วงส่องข้าว(กินข้าว) ช่วงคล้องช้างคล้องม้า ช่วงใกล้เวลาเลิกพิธีในช่วงเย็น เป็นต้น ดังนั้นผู้เป็นนักดนตรีในพิธีพ่อนผีเม็งจึงจำเป็นต้องมีความรู้และประสบการณ์ในพิธีดังกล่าวมาก่อนเนื่องจากทุกช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านขั้นตอนพ่อนผีเม็งจำเป็นต้องใช้ดนตรีเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญเสมอ ส่วนการพ่อนผีมดนั้นมีพัฒนาการเชื่อมโยงมาจากการพ่อนผีปานขั้นตอนในส่วนพิธีกรรมไม่ซับซ้อนเหมือนผีเม็ง ดนตรีที่ใช้บรรเลงในพิธีพ่อนผีมดส่วนใหญ่จึงเป็นดนตรีที่ใช้บรรเลงเพื่อประกอบสร้างความสนุกสนานเป็นหลัก บางสายตระกูลไม่ใช้วงปี่พาทย์แต่ใช้วงสะล้อซอซึง หรือ กลองสิ่งม้องบรรเลงประกอบในพิธี

ดนตรีสำหรับการพ่อนผีปู่ย่า หรือ ผีบรรพบุรุษของสายตระกูล มีลักษณะเดียวกันกับประเพณีพ่อนผีมด โดยทั่วไปแล้วการนับถือผีปู่ย่าเป็นประเพณีที่พบได้ทั่วไปในประเพณีของชาวล้านนา โดยแต่ละสายตระกูลจะกำหนดเวลาการเลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงเดือน 5 หรือเดือน 9 ตามปฏิทินจันทรคติล้านนา โดยส่วนใหญ่จะนิยมเช่นไหว้ด้วยการเลี้ยงดัก ซึ่งหมายถึงตั้งเครื่องเช่นไหว้แบบธรรมดาไม่มีการลงทรงหรือการบรรเลงดนตรี แต่ส่วนกลุ่มสายผีปู่ย่าที่จัดให้มีพิธีกรรมการพ่อนผีนั้นส่วนหนึ่งเป็นสายตระกูลที่อยู่ในสังคมเมือง ที่มีความเชื่อมโยงกับสายผีมดผีเม็งหรืออยู่พื้นที่เดียวกันจึงรับเอารูปแบบพิธีการพ่อนผีแบบเดียวกันกับการพ่อนผีมด ในขณะที่เดียวกันผีมดผีเม็งก็ถือเป็นผีปู่ย่าอีกประเภทหนึ่งนั่นเอง

ดนตรีประกอบพิธีการพ่อนผีเจ้านาย หรือเทวดาอารักษ์ ที่ปกป้องคุ้มครองรักษาบ้านเมือง เช่น เจ้าพ่อประตูผา เจ้าพ่อหมอกมุงเมือง เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้ากัวน เจ้าช่อมือเหล็ก นอกจากนี้ยังรวมถึงผีขุนน้ำสายสำคัญที่ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทต่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองอัน ได้แก่ เจ้าพ่อขุนตาน เจ้าพ่อพญาวัง เจ้าพ่อขุนน้ำต่างๆ ซึ่งกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ต้นน้ำสายสำคัญทั่วพื้นที่จังหวัดลำปาง ประเพณีการไหว้ผีบูชาผีเจ้านายเหล่านี้มีทั้งการเชิญผีลงมาประทับร่างทรงและและเช่นไหว้บวงสรวงและการพ่อนรำถวาย โดยเฉพาะการพ่อนดาบพ่อนเจิงซึ่งถือเป็นรูปแบบการพ่อนเพื่อถวายเจ้านายที่นิยมมากที่สุด โดยการพ่อนเจิงนี้จะใช้ดนตรีประกอบการแสดงเป็นกลองสิ่งม้อง หรือกลองสะบัดชัยแบบโบราณ บรรเลงเพื่อสร้างความสนุกสนานครึกครื้นนอกจากนี้ยังนิยมมีการใช้วงปี่จุมมาบรรเลงขับขานในงานเพื่อให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริง อีกทั้งช่างซอยังมีบทบาทในการบอกเล่าเรื่องราว และวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมรวมถึงการร้องขออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเจ้าพ่อให้ช่วยคลอบคลนในสิ่งที่มุ่งหวังอีกด้วย

ดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อเรื่องผีฟ้าผีแผ่นดินและความอุดมสมบูรณ์ อันได้แก่ การใช้ ฆ้อง กลอง และกลองมโหระทึก หรือกลองกบ อันมีที่มาจากความเชื่อในเรื่องการใช้เครื่องดนตรีเหล่านี้ตีระฆังเพื่อมุ่งหวังให้เสียงเครื่องดนตรีเหล่านี้เป็นตัวช่วยส่งสัญญาณบอกกล่าวแก่ผีฟ้าผีแผ่นดินให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบหลักฐานกลองมโหระทึกหล่อสำริดโบราณจำนวนสามแห่ง ซึ่งเป็นโบราณวัตถุสำคัญที่ถูกเก็บรักษาไว้ที่วัดพระธาตุดอยน้อย ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา วัดแม่สงเหนือ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ และวัดเชียงราย ตำบลสวนดอก อำเภอเมืองลำปาง

ดนตรีประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

ดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนอกเหนือจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีแล้วยังมีพิธีกรรมอันเนื่องในศาสนาพุทธ ซึ่งถือเป็นศาสนาที่อยู่คู่กับชาวล้านนามายาวนาน การใช้ดนตรีประกอบพิธีกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนานั้นมีบทบาทหน้าที่สองประเภทกล่าวคือ ดนตรีที่ประกอบอยู่ในขั้นตอนพิธีกรรม และดนตรีที่ใช้ประกอบสร้างบรรยากาศที่ครึกครื้นภายในงานบุญนั้นๆ โดยดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในพื้นที่จังหวัดลำปางสามารถจำแนกตามประเภทเครื่องดนตรีได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มเครื่องดนตรีประเภทเครื่องประกอบจังหวะอาทิ กลอง ฆ้อง ระฆัง กังสดาลฯ และกลุ่มเครื่องดนตรีแบบประสมวงอันได้แก่ วงปี่พาทย์ วงสะล้อซอซึง วงกลองต่างๆ

ดนตรีที่ประกอบอยู่ในขั้นตอนพิธีกรรม หมายถึง การใช้เป็นส่วนประกอบแทรกอยู่ในขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกลุ่มเครื่องดนตรีประเภทเครื่องประกอบจังหวะเช่นฆ้องกลอง ระฆัง กังสดาล ยกตัวอย่างในพิธีพุทธาภิเษก ในช่วงระหว่างการสวดมนต์ธรรมจักรกับปวัตตนสูตร ตอนลำดับภูมิสวรรค์และพรหมชั้นต่างๆจะต้องมีการตีฆ้อง ระฆังหรือกังสดาลในขณะที่พระสงฆ์กำลังสวดมนต์อยู่ หรือการประกอบดนตรีปี่พาทย์ ระฆัง กังสดาล ฆ้อง กลอง ในขณะที่เทศมหาชาติตอนนครกัณฑ์ซึ่งเป็นฉากตอนพระเวสสันดรเสด็จกลับเข้าสู่เมืองพร้อมกับเกิดฝนท่าแก้ว หรือฝนทิพย์ที่ตกลงมาด้วยบุญบารมีของพระเวสสันดร นอกจากนี้ ยังใช้เครื่องดนตรีประเภทประกอบจังหวะ ตีระฆังภายหลังจากเสร็จพิธีกรรมต่างๆ โดยในลำปางประเพณีที่พบการนำเครื่องดนตรีมาประกอบภายหลังสวดมนต์ แม่เมตตา หรือการสิ้นสุดบทสวดแต่ละช่วงเวลา เช่น ตั้งธรรมหลวง การเทศน์มหาชาติ การสวดเบิก เป็นต้น

วงกลองตกลีงประกอบการแห่ครัวตาน

วงกลองตกลีงประกอบการแห่ครัวตาน

ในประเพณีการตั้งธรรมหลวงและการสวดเบิกนั้น มีรูปแบบคล้ายกัน กล่าวคือ ทั้งประเพณีตั้งธรรมหลวงและสวดเบิกนั้น จะใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน โดยจะมีการตัดแบ่งเรื่องราวเนื้อหาให้เป็นตอนๆ เช่น ตั้งธรรมหลวง หรือ เทศน์มหาชาติ มีจำนวนทั้งสิ้น 13 กัณฑ์ และต้องให้เสร็จภายใน 1 วัน ส่วนการสวดเบิกนั้นมีลำดับขั้นตอนพิธีกรรมหลายอย่าง แต่โดยรวมแล้วมีการแบ่งขั้นตอนในพิธีออกเป็นส่วนๆ คือ การเทศพุทธธาภิเษก การสวดมนต์ และการสวดเบิก ทั้งหมดนี้จะต้องดำเนินพิธีให้เสร็จในช่วงเวลาภายใน 1 คืน บรรยากาศของพิธีกรรมทั้งสองนั้นจะเน้นการเล่าเรื่องราวชาดกและพุทธประวัติรวมถึงหลักข้อค้นพบของพระพุทธเจ้า ด้วยช่วงเวลาที่ยาวนาน พระสงฆ์ผู้เป็นนักปราชญ์ในอดีตจึงสร้างรูปแบบของพิธีกรรมให้มีรื่นเริงสนุกสนานเพื่อลดความเมื่อยล้าเบื่อหน่ายของผู้เข้าร่วมพิธี เริ่มจากทำนองเสียงของพระที่สวดมนต์หรือนักเทศน์ที่เรียกว่า ระเบ้า ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางพบสำนวนในการเทศหรือการสวดเบิกที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นหลายระบำเช่น มะนาวล่องของ แมงกุ่มชมดวง นกแก้วเหิน เป็นต้น นอกจากนี้ในการเทศน์หรือ

การสวดแต่ละกัณฑ์นั้น จะสลับกับเสียงดนตรีวงปี่พาทย์ ตีระฆัง ฆ้อง กังสะตาล หรือการตีกลองปฐจา เป็นการสร้างบรรยากาศให้ครึกครื้นตลอดจนพิธีกรรมเสร็จสิ้น ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมพิธีมักจะออกมายืดเส้นสาย ร่างกายแก้ปวดเมื่อยด้วยการฟ้อนรำไปตามจังหวะดนตรีปี่พาทย์ที่คอยประโคมคั่นในระหว่างช่วงพิธีกรรม อย่างสนุกสนาน

นอกจากนี้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนายังมีกลุ่มดนตรีที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและงานบุญต่างๆ ด้วยการใช้เป็นเครื่องประโคมสร้างบรรยากาศให้พิธีกรรมและงานบุญอันเนื่องในพุทธศาสนา นั้นมีความสุขสนุกสนานครึกครื้น อีกนัยหนึ่งคือการใช้เครื่องดนตรีนั้นประโคม เพื่อบอกบุญไปยังผู้มีจิตกุศลในการร่วมอนุโมทนาในการทำบุญนั้นๆ รวมถึงความเชื่อที่ว่าเสียงเหล่านั้นจะนำพาเหล่าเทวดารวมถึงภูติผีต่างๆ ได้รับส่วนบุญกุศลที่เกิดจากกิจกรรมหรือพิธีกรรมนั้นๆ ด้วยกลุ่มดนตรีที่ใช้ประโคมในงานบุญนั้นมีความหลากหลาย ทั้งวงปี่พาทย์ วงสะล้อซอซึง วงกลองต่างๆ เช่น กลองตกลี้น กลองอี๊ด กลองมอชิง กลองกันยาว กลองลิ่งหม้อง กลองยาว เป็นต้น โดยรูปแบบลักษณะกลุ่มวงดนตรีต่างๆ ที่กล่าวมานี้จะจำแนกรายละเอียดในตอนต่อไป

พ่ออ้อยบุญมา ไชยมะโน ชาวบ้านส้มป่อย อำเภอห้างฉัตร และพ่ออ้อยอ้าย แปงเสน ชาวบ้านท่าช้าง อำเภอกะคา
อดีตศิลปินพิณเป็ยะโบราณรุ่นสุดท้ายของจังหวัดลำปาง

กลุ่มที่ 2 ดนตรีที่ใช้บรรเลงเพื่อความรื่นเริงสนุกสนาน

ในกลุ่มดนตรีกลุ่มที่ 2 นี้ มีความคล้ายคลึงและมีลักษณะร่วมกับกลุ่มดนตรีประเภทที่ 1 กล่าวคือ เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประโคมเพื่องานรื่นเริง สุขภาพันธุ์ ส่วนหนึ่งจะเป็นเครื่องดนตรีชนิดเดียวกันกับ เครื่องดนตรีที่ใช้ประโคมในงานพิธีกรรม อาทิเช่น วงปี่พาทย์ วงสะล้อซอซึง ซึ่งสามารถนำมาใช้เล่นประกอบในงานรื่นเริง สุขภาพันธุ์ได้ นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกหยิบยกรนำมาใช้เป็นเครื่องดนตรีส่วนบุคคล ในการใช้สื่อสารเพื่อบ่งบอกความในการสะท้อนสภาพสังคมในอดีต โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแอ้วสาว

ของชาวล้านนา โดยเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงเพื่อความรื่นเริงต่างๆ เหล่านี้ ก็จะถูกแยกออกมาจากเครื่องดนตรีที่บรรเลงเป็นวง อาทิเช่น เครื่องสายต่างๆ เช่น ซึง สะล้อ พิณเป็ญะ ขลุ่ย ปี่จุม เหล่านี้เป็นต้น เครื่องดนตรีเหล่านี้ถูกรับใช้สังคมในมิติของวัฒนธรรมการเ้าสาว และความรื่นเริงส่วนบุคคลมายาวนาน จนกระทั่งพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 โดยเฉพาะสมัยปลายรัชกาลที่ 5 - 6 ภายหลังจากการเข้ามาของทางรถไฟ และต่อด้วยพัฒนาการทางรถยนต์ นำมาสู่สภาพสังคมเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่างๆ มากมายทำให้วัฒนธรรมที่เคยสืบทอดต่อกันมายาวนานหลายร้อยปีเริ่มถูกละทิ้งด้วยเทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่ที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ดังนั้นทำให้ค่านิยมความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านดนตรีที่มีความแพร่หลายในอดีต จึงมีบริบทต่อสังคมน้อยลงไปทุกทีจนกลายเป็นรากวัฒนธรรมที่เป็นของหายาก และบางครั้งถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ล้าหลังไม่ทันสมัยจากคนรุ่นใหม่ ดังนั้น การจะคงไว้อัตลักษณ์ด้านดนตรีพื้นบ้านโดยเฉพาะในมิติของลำปาง จึงเป็นปัญหาสำคัญในการสืบทอดและการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายในด้านมิติของวัฒนธรรมดนตรีค่อนข้างชัดเจน เช่น การแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมดนตรี โชนเหนือ โชนกลาง ของจังหวัดลำปาง อันได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา อำเภอห้างฉัตร อำเภอแม่ทะ และพื้นที่ทางตอนใต้ ได้แก่ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก จะเป็นกลุ่มวัฒนธรรมดนตรีรวม และมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นค่อนข้างชัดเจน อีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม คือ การสื่อสารด้านวัฒนธรรมสมัยใหม่ โดยเฉพาะเรื่องของการใช้เทคโนโลยี และสื่อสารสนเทศต่างๆ เช่น การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การเรียนรู้ดนตรีพื้นบ้านผ่านระบบออนไลน์ จากส่วนกลาง เช่น จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ จากกรุงเทพฯ จากเชียงใหม่ในมิติด้านดีส่งผลทำให้เด็กรุ่นใหม่สามารถสืบทอด เรียนรู้ดนตรีพื้นเมืองได้ง่ายขึ้นและรวดเร็วกว่าอดีต แต่ข้อเสีย คือ สิ่งที่ถ่ายทอดผ่านสื่อต่างๆ เหล่านี้ทำให้อัตลักษณ์ สำเนียงของการบรรเลงดนตรีเหล่านั้นได้สูญหายไป จนกลายเป็นอัตลักษณ์ร่วมในมิติของวัฒนธรรมดนตรีสมัยใหม่ ในปัจจุบัน

ศิลปินเพลง คำหล้า ธีญพร

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีกระแสการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านดนตรีมากขึ้นในขณะเดียวกันการอนุรักษ์แบบวัฒนธรรมดั้งเดิมบางครั้งอาจจะไม่ตอบโจทย์การเข้าถึงคนรุ่นใหม่ ดังนั้นจึงมีกลุ่มดนตรีที่นำเอาท่วงทำนองเพลงโบราณ สำเนียงท้องถิ่น และเครื่องดนตรีพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้กับดนตรีสากล หรือเรียกว่ากลุ่มดนตรีพื้นเมืองประยุกต์ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาดนตรี และตอบโจทย์ความต้องการแก่ผู้บริโภคที่เป็นคนรุ่นใหม่ ไม่ว่าจะเป็นมิติของดนตรีและการขับร้องต่างๆ ส่งผลให้พื้นที่ทุกพื้นที่ ทุกจังหวัดภาคเหนือ มีการพัฒนานำเอาเครื่องดนตรีพื้นเมืองมาประยุกต์บรรเลงร่วมกับดนตรีสมัยใหม่ เช่น บรรเลงร่วมกับวงอเคสตา บรรเลงร่วมกับวงเครื่องสายตะวันตก กีตาร์ เบส กลอง ที่ทันสมัยจนกลายเป็นที่นิยมอีกกระแสหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมพืชนผี ดนตรีเพื่อความรื่นเริง ซึ่งพบว่าในปัจจุบันมีดนตรีในลักษณะนี้หลายวง ทั้งวงปี่พาทย์ และวงสะล้อ ซอซึง ที่มีการประยุกต์เอาเครื่องดนตรีโบราณมาประยุกต์ใช้กับดนตรีสมัยใหม่ นอกจากการประยุกต์เครื่องดนตรีแล้ว ยังได้มีการประพันธ์ เนื้อหาการขับร้องต่างๆ เพื่อการสื่อสารและการตอบโต้กับผู้บริโภค เพราะฉะนั้นลักษณะของเนื้อหาในการขับร้องก็จะเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นมีเนื้อหาที่ฟังง่าย ฟังสบาย และตอบโต้กับผู้ฟังในวัยต่างๆ ซึ่งปรากฏศิลปินท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดลำปางจำนวนมาก เช่น คำหล้า ธัญพร แคท รัตติกาล ซึ่งตอบโต้ในกระแสสังคมท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมจากคนรุ่นใหม่ที่สามารถเข้าถึงวัฒนธรรมดนตรีแบบท้องถิ่นได้ง่ายกว่าการฟังดนตรีแบบโบราณที่เป็นสำเนียงท้องถิ่นจริงๆ ถือโอกาสในการที่จะอนุรักษ์ และส่งเสริมวัฒนธรรมดนตรีได้อีกช่องทางหนึ่ง

ประเภทและรูปแบบวงดนตรีในพื้นที่จังหวัดลำปาง

จากเนื้อหาข้างต้นเป็นการจัดหมวดหมู่ดนตรีตามประเภทการใช้งานและการรับใช้สังคมสะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่จังหวัดลำปางมีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมดนตรีเป็นอย่างมาก โดยดนตรีแต่ละประเภทนั้นจำเป็นต้องจำแนกรายละเอียดเพื่อความเข้าใจในบริบททางวัฒนธรรมดนตรีในพื้นที่จังหวัดลำปางให้มากขึ้น ซึ่งได้จำแนกรายละเอียด ไว้ดังนี้

วงปี่พาทย์ หรือวงปี่พาทย์ลำปาง

ในบรรดาวงปี่พาทย์ในภาคเหนือ พื้นที่จังหวัดลำปางถือว่าเป็นจังหวัดที่มีวงปี่พาทย์แบบโบราณหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก วงปี่พาทย์หรือวงปี่พาทย์พื้นเมืองของจังหวัดลำปาง เป็นวงดนตรีโบราณที่สืบทอดและมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน เชื่อกันว่าได้รับการสืบทอดและรับอิทธิพลมาแต่ครั้งยุคสมัยทวารวดี วงปี่พาทย์ในพื้นที่จังหวัดลำปางถือว่าเป็นวงดนตรีที่มีบทบาทต่อสังคมเป็นอย่างมากและได้รับความนิยมจนกลายเป็นสุนทรียะในการดำรงชีวิตของชาวลำปางมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทของวงปี่พาทย์ในสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัดลำปางมีบทบาทรับใช้สังคมในหลากหลายโอกาสวาระอาทิ งานพืชนผี งานบุญเนื่องในพุทธศาสนา งานเทศกาล งานรื่นเริง งานศพ เป็นต้น

ภาพถ่ายโบราณของวงปี่พาทย์คณะศาลาชัยที่แห่หน้าขบวนศพไปสู่ป่าช้า

คำว่า ปี่พาทย์ เป็นคำที่มีรากมาจากภาษามอญ ซึ่งชาวมอญถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบทบาทต่อการพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ หลักฐานต่างๆ ที่ล้านนาได้สัมผัสและรับการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากมอญที่เห็นชัดเจน ก็คือ ลักษณะของอักษรแบบล้านนาที่ได้แบบมาจากมอญ การฟ้อนผีมด ผีเม็ง และวงปี่พาทย์ หรือวงปี่พาทย์ ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรีที่เป็นแบบมอญ เกือบทั้งวงถือเป็นหลักการและเหตุผลที่น่าเชื่อถือได้ว่าวงปี่พาทย์ หรือวงปี่พาทย์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมอญ ที่ตกทอดให้แก่ดินแดนล้านนามาจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งวงปี่พาทย์แบบดั้งเดิมประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้ ปี่พาทย์ หรือ ข้องวง ปี่มอญ หรือ ที่เรียกกันว่า แนนหลวงและแนนน้อย ตะโพนมอญหรือกลองตั้ง กลองปอกหรือกลองสองหน้าใช้ตีขัดกับตะโพนมอญ ฉาบมอญ หรือที่เรียกว่า สว่า และสังข์ แต่เดิมวงปี่พาทย์ล้านนายังไม่มีระนาดร่วมประสมวง แม้ว่านักดนตรีจะเคยเห็นและฟังการใช้ระนาดกับ ลีเก ซึ่งเป็นความบันเทิงที่กำลังเป็นที่นิยมของชาวไทยในยุคนั้น และได้แพร่หลายในพื้นที่ภาคเหนือมาแล้วก็ตาม ต่อมาปี พ.ศ.2483 เมื่อครูสิงห์คำ มาคำจันทร์ นักดนตรีไทยผู้มีชื่อเสียงจากจังหวัดเชียงใหม่ได้มาสมัครอยู่ที่ลำปางต่อมามีอาชีพเป็นมือระนาด ทำเพลงลีเกเร่ไปทั่วภาคเหนือ และประกอบอาชีพค้าขายที่ตลาดเชิงสะพานรัชฎาฯ พร้อมกับตั้งวงปี่พาทย์ และเป็นครูวงปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง นอกจากจะเป็นครูปี่พาทย์แล้ว ครูสิงห์คำยังทำระนาดเอก และระนาดทุ้มขายด้วย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักดนตรีในชุมชนบ้านศาลา เขตพื้นที่อำเภอเกาะคา ซึ่งถือเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงเรื่องวงปี่พาทย์ที่มีสำเนียงเฉพาะอีกแห่งหนึ่งได้พัฒนาประยุกต์นำเอาระนาดเอกระนาดทุ้มและระนาดเหล็ก รวมถึงการต่อเพลงไทยเดิมจากนักดนตรีไทยชาวนครสวรรค์ที่เข้ามาทำงานที่โรงงานน้ำตาลลำปางราว พ.ศ.2484 ตั้งแต่นั้น ระนาดเอก ระนาดทุ้ม และระนาดเหล็กจึงเข้ามามีบทบาทใน วงปี่พาทย์ล้านนามาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการนำวงปี่พาทย์มาประสมวงกับเครื่องดนตรีสากล เช่น กลอง คีย์บอร์ด กีตาร์ไฟฟ้า และกีตาร์เบส โดยการประยุกต์ใช้ และเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคม

วงปาดโบราณแบบลำปางก่อนได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง คือการนำเอาระนาดเอก ระนาดทุ้ม และระนาดเหล็กเข้ามาผสมวง

องค์ประกอบของวงปาดลำปางในปัจจุบันประกอบด้วยเครื่องดนตรีหลายชนิด ที่สำคัญที่สุด คือ ปาด หรือฆ้องวง ซึ่งถือเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญที่สุดในวง อีกทั้งการขึ้นชั้นครูจะต้องไหว้และประเคนชั้นครู ปี่ปาดหรือฆ้องวง ซึ่งการไหว้ครูของดนตรีปี่พาทย์ในจังหวัดลำปางนั้นทำกันอย่างเรียบง่าย ไม่ได้ทำเป็นพิธี การไหว้ครูแบบดนตรีราชสำนัก มีอุปกรณ์ที่จำเป็นซึ่งจะขาดไม่ได้ ก็คือพานหรือขันใส่ดอกไม้ธูปเทียน เครื่องสักการะ เครื่องบูชาครูใน “ชั้นครู” นี้ อาจจะมีรายละเอียดแตกต่างกันไป แต่ในภาพรวมแล้วจะดู คล้ายกัน เช่น สวยข้าวตอกดอกไม้ สวยหมากพลู ธูป เทียน หมาก พลุ สุรา ผ้าขาว ผ้าแดง มะพร้าวอ่อน กล้วยดิบ ข้าวสารใส่ถุงเล็กๆ หรือใส่ถ้วย หมาก เงินค่าบูชาครู น้ำมันสั้มป่อย เป็นต้น โดยชั้นครูนี้จำเป็น จะต้องใช้ทำงานโดยเจ้าภาพผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้จัดเตรียมเสมอ ปาดหรือฆ้องวงที่ใช้ในจังหวัดลำปางมีที่มาจาก สองแหล่ง คือ ปาดใต้ หมายถึง ฆ้องวงจากภาคกลางหรือกรุงเทพฯ และปาดม่าน คือฆ้องวงของพม่า ซึ่งหา ซื้อได้ตามด่านชายแดนแม่สาย และแม่สอด จากนั้นนำลูกฆ้อง ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 16 ลูก มาประกอบโครง ทำจากหวายขดเป็นวง ภายหลังนิยมซื้อฆ้องวงใหญ่สำเร็จรูปมาใช้ ซึ่งประกอบเป็นโครงหวายเรียบร้อยพร้อม ใช้งาน โดยสมัยที่ยังไม่มีระนาดเข้ามาร่วมวงนั้น ปาดหรือฆ้องวงจะทำหน้าที่ทั้งเดินทำนองหลัก และ ใส่ลูกเล่นอย่างอิสระ แม้ว่าจะมีระนาดเข้ามาบรรเลงร่วมวงดังเช่นใน ปัจจุบันนี้แล้วก็ตามปาดหรือฆ้องวงก็ ยังเล่นอย่างอิสระเหมือนเดิม ต่อมาเมื่อระนาดเอกเข้ามามีบทบาทต่อการเป็นผู้เดินทำนองหลัก พร้อมเพิ่ม ตัวประสานในวงได้แก่ระนาดทุ้ม จึงเริ่มมีการผลิต ระนาดเอก และระนาดทุ้ม ขึ้นในท้องถิ่น และไม่นิยมใช้ ระนาดที่ผลิตมาจากภาคกลาง เนื่องจากว่าระนาดจากภาคกลางนั้นใช้วิธีตีลูกถ่วง ซึ่งมักจะหลุดง่ายไม่สะดวก ต่อการขนย้าย โดยเฉพาะกรณีงานศพมักจะทำพิธีศาสนาที่บ้านหรือวัด และลากมาทำพิธีเฝ้าที่สุสานหรือ ป่าช้า โดยมีการแห่ขบวนศพจากบ้านหรือวัดไปยังสุสานโดยใช้พาหนะขนวงปาดทั้งวงแห่บรรเลงตามขบวน ไปด้วย เช่น รถกระบะ รถสี่ล้อเล็ก เกวียนบรรทุก ดังนั้น ทั้งระนาดเอกและระนาดทุ้ม แบบล้านนา จึงใช้

วิธีการเหลาถากให้ได้เสียงที่พอดี ไม่นิยมวิธีการถ่วงเสียงแบบภาคกลาง ประกอบกับภาคเหนือเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้อยู่แล้วจึงสามารถจะคัดเลือกสรรหาไม้มาทำระนาดได้อย่างสะดวก ทำให้บางครั้งก็อาจจะพบระนาดที่มีขนาดไม่ตรงตามแบบมาตรฐานภาคกลาง เช่นมีความกว้างหรือมีความยาว ของลูกที่ไม่ค่อยจะเป็นระเบียบ สวยงาม มากนัก เพราะเจ้าของต้องการเพียงแค่เสียงเท่านั้น เป็นการตัดปัญหาเรื่องลูกถ่วงหลุดให้หมดไป แม้จะดูไม่ประณีตสวยงามก็ตาม

การเป่าแนน้อยประกอบวงดนตรี

เครื่องดนตรีสำคัญอีกอันหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อท่วงทำนองและการบรรเลงในวงปี่ดลลำปางคือ แนน้อยและแนหลวง ซึ่งหมายถึงปี่แนขนาดเล็กและขนาดใหญ่ คำว่าแน เป็นชื่อเครื่องดนตรีที่รับเอารูปแบบและภาษาจากชนชาติพม่า โดยชาวพม่าเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า “เน” รูปแบบ แน ในจังหวัดลำปางมีรูปทรงลักษณะโดยส่วนรวมแล้วรับรูปแบบอิทธิพลมาจากพม่าโดยตรงมี รูปทรงของเลापี่คล้ายปี่ชวา แต่แนมีขนาดใหญ่กว่ารูนิ้วของปี่ชวามี 7 รูเหมือนกันแนในพื้นที่เชียงใหม่ลำพูน แต่แนของลำปางมี 6 รู เหมือนปี่ในของภาคกลาง เลापี่แนสามารถถอดเก็บแยกชิ้นส่วนออกจากลำโพงได้ โดยใช้เชือกโยงไว้กับเลापี่กับลำโพงแบบปี่มอญ ลิ้นของแนใช้ใบตาล 3 คู่ ลิ้นแน ทำจากใบตาล ใช้ใบตาลสด ที่ไม่แก่หรืออ่อนจนเกินไป นำมาต้มกับหม้อน้ำขณะนึ่งข้าวเหนียว จากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง ม้วนเก็บไว้ในขวดปากกว้างหรือกล่องเก็บไว้ใช้ทำลิ้นในโอกาสต่อไป โดยแนทางลำปางจะไม่มีกระบังปี่แบบแนเชียงใหม่เรียกว่าละแหว โดยส่วนใหญ่แล้วในวงปี่ดลลำปางจะใช้แน 2 เลา คือ แนน้อย กับแนหลวงเป่าประสานคู่กัน แต่ในอดีตมีบางวงที่ใช้

แน 3 เลา โดยเพิ่มแนขนาดเล็กกว่าแนน้อยลงไปอีก เรียกว่า “แนตัด” นิยมเฉพาะท้องถิ่นบ้านลำปางหลวง และบ้านศาลา ซึ่งเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวกันระหว่าง อำเภอเมือง กับอำเภอเกาะคา

นอกจากเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงทำนองที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ในวงปี่ดลำปางยังมีเครื่องดนตรีประเภทเครื่องประกอบจังหวะอีกจำนวนหนึ่ง เครื่องดนตรีเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการควบคุมจังหวะหลักในการบรรเลงเพลงและสอดประสานกับท่วงทำนองเพลง โดยประกอบด้วยเครื่องดนตรีอีกสี่ชนิดกล่าวคือ กลองถึง และกลองฮับ สว่า และ ลั้ง

เริ่มจากกลองถึง หรือกลองสองหน้าที่มีลักษณะคล้ายตะโพนมอญ ในภาคเหนือมักจะมีชื่อเรียกกลองชนิดนี้ได้หลายชื่อ ตามเสียงที่ได้ยิน เช่น กลองปู้มฝั่ง กลองตั่งทัง สำหรับในลำปางนอกจากคำว่ากลองถึง ยังเรียกว่าว่า กลองทังทัง กลองถัดทัง กลองคุม กลองชนิดนี้เป็นเครื่องประกอบจังหวะสำคัญในวงปี่ดมานานแล้ว หากเทียบเสียงให้ได้ตามที่กล่าวมาข้างต้น จะทำให้บทเพลงที่บรรเลงออกมาเกิดความสมบูรณ์ในเชิงศิลปะดนตรีมากขึ้น คือนอกจากจะมีเครื่องดนตรีประเภทเสียงสูง เช่น แนน้อย ระนาดเอก ประเภทเสียงทุ้มต่ำ เช่น แนหลวง ระนาดทุ้ม และยังมีเสียงกังวาน สดใส คือฆ้องวง บรรเลงด้วยกันแล้ว ก็จะมีเสียงทุ้มที่คุมจังหวะที่เกิดจากกลองถึง อีกทั้งมีลีสลาที่สอดรับกันกับเครื่องประกอบจังหวะอื่นๆ เป็นส่วนที่มาช่วยเสริมให้ดนตรีพื้นเมืองที่มีค้อยจะประณีตนัก คุมความกระชับแน่น และทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง โดยกลองถึงนั้นจะต้องประสานสัมพันธ์กันกลองอีกชนิดหนึ่งคือกลองรับ หรือกลองฮับเป็นกลองขนาดเล็กรูปร่างคล้ายกลองเปิงมางแต่มีขนาดสั้นกว่า กลองรับมีหน้าที่ช่วยกลองถึงในการตีให้เป็นหน้าทับแบบต่างๆ เรียกตามภาษาทางเหนือว่า “ตีฮับ” หรือ “ตีรับ” นั่นเอง กลองรับจะตีเพียงหน้าเดียว และตีเพียงหนึ่งเสียงเท่านั้น คือ เสียงตัง ซึ่งเทียบให้เท่ากับเสียงของหน้าใหญ่ของกลองถึง บางครั้งจะพบการตีกลองถึงและกลองรับ โดยใช้มือกลองเพียงคนเดียว ถ้าเน้นจังหวะสนุกสนานจะต้องเพิ่มมือกลองที่ตีเฉพาะกลองรับเช่นงานฟ้อนผิมตผีเม็ง ซึ่งจะมีลูกชดลูกเล่นต่างๆ เป็นการเพิ่มลีลาของเพลงให้มีจังหวะและลีลาที่สนุกสนานเร้าใจยิ่งขึ้น

นอกจากนี้หน้าทับของกลอง และทำนองของเพลง จำเป็นที่จะต้องมีส่วนว่าและลั้ง ตีประสานเข้าจังหวะคำว่า สว่า หมายถึง ฉาบ แต่ชาวลานนาเรียกชื่อเครื่องดนตรีตามเสียงที่ได้ยินจากเสียงตัง สว่า ของการตีฉาบขนาดใหญ่ นั่นเอง รูปร่างของสว่าจะแตกต่างจากฉาบที่เห็นกันทั่วไปคือ มีขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 11-12 นิ้ว มีขอบสั้น ปุ่มตรงกลางจะใหญ่และนูนสูง มองดูแล้วเหมือนหมวกโลหะ ซึ่งติดกับฉาบ จะมีรูปร่างทรงแบนกว่า สว่าแบบโบราณนั้นทำจากโลหะสัมฤทธิ์ หล่อขึ้นรูปแล้วตีแผ่และใช้วิธีการทำด้วยมือตลอด บทบาทของสว่า คือ มีหน้าที่เป็นตัวขึ้นจังหวะ และคุมจังหวะไปในตัว โดยประสานกับ ลั้ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายฉิ่งผสมกับฉาบ กล่าวคือมีรูปร่างแบนคล้ายฉาบขนาดเล็ก แต่ปลายขอบจะงอนแอนกว่าเล็กน้อย ลำตัวจะหนาแบบฉิ่ง ดังนั้นเสียงที่ได้จึงไม่แบนอย่างฉาบ มีความกังวานใสพอสมควร ตาม

หลักการดนตรีไทย “ฉิ่ง” จะใช้เป็นเครื่องคุมจังหวะเพลง แต่สิ่งนี้เป็นเพียงเครื่องประกอบจังหวะเพลงเท่านั้น บทบาทของสิ่งจึงไม่เหมือนฉิ่ง

สำหรับเพลงที่คึกคัก สนุกสนานแล้ว ลีลาประสานของกลอง สว่า สิ่ง จะเป็นเครื่องประกอบจังหวะที่เสริมให้ท่วงทำนองเพลงและจังหวะที่แน่น กระชับไพเราะขึ้น ส่วนเพลงช้าๆ แล้ว เสียงของฉิ่ง ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมทำนองที่ฟังดูสงบเยือกเย็น จากความสัมพันธ์ของการใช้กลอง สิ่ง และ สว่า ดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่าดนตรีปี่พาทย์ของจังหวัดลำปางและกลุ่มดนตรีที่เป็นสำเนียงแบบลำปางในพื้นที่จังหวัดอื่นๆ เช่น พะเยา เชียงราย นั้น มีวิธีการบรรเลงที่แตกต่างจากดนตรีของ จังหวัดลำพูนและเชียงใหม่จึงเป็นลักษณะการบรรเลงที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง ของดนตรีแบบลำปาง

เพลงที่ใช้ในการบรรเลงในวงปี่พาทย์ลำปางนั้น สามารถบางออกเป็นสองกลุ่มกล่าวคือ ในกรณีงานพ็อนผี งานบุญ งานเทศกาลรื่นเริง จะนิยมใช้เพราะที่คึกครื้นสนุกสนาน ส่วนกรณีบรรเลงในงานศพจะใช้เพราะบรรเลงที่เนิบช้า ทั้งเพลงพื้นเมืองและเพลงไทยเดิม สำหรับบทเพลงประกอบพิธีการพ็อนผีของจังหวัดลำปางนั้น มีอยู่ด้วยกัน 4 เพลง คือ เพลงมอญพ็อนผี เพลงเกี้ยว เพลงลูกกุยเว่ย และเพลงลูกกุยซ่าหรือ เพลงส่งผี ในสามเพลงแรกจะเล่นสลับกันแต่ละเพลงจะวนซ้ำไปมาหลายเที่ยว และใช้เพลงลูกกุยซ่าเป็นเพลงปิดพิธีการพ็อนผี ผิมดก็ใช้เพลงลูกกุยซ่าปิดพิธีการพ็อนผี ต่อมาได้มีการนำเอาทำนองเพลงอื่นๆ เข้ามาเสริมจากสามเพลงหลักดังกล่าว เช่น เพลงรำวงในยุคแรก เพลงไทยเดิม เพลงไทยลูกทุ่ง และเพลงยอดนิยมต่างๆ ประเล่นประโคนเพื่อเพิ่มอรรถรสสร้างความสนุกสนาน ในส่วนเพลงที่ใช้ประกอบในงานศพนั้นจะใช้เพลงลาก เพลงปราสาทไหว และเพลงไทยเดิมเช่น เขมรปี่แก้ว จระเข้หางยาว ลาวดวงเดือน เป็นต้น ปัจจุบันมีหลายวงที่ได้นำเครื่องดนตรีตะวันตกแบบสมัยใหม่ ทั้งเครื่องดนตรีอะคูสติค เช่น กลองชุด กลองทอมบา แชกโซโฟน ทรัมเปต และเครื่องดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ เช่น กีตาร์ไฟฟ้า เบสไฟฟ้า คีย์บอร์ด ตลอดจนถึงเครื่องเสียงระดับพีเอ เครื่องมืออุปกรณ์เหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทในวงปี่พาทย์จนเกือบจะกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวงปี่พาทย์บางวงไปแล้ว ด้วยเหตุว่า วงปี่พาทย์ บางวงนั้นใช้เครื่องมืออุปกรณ์เหล่านี้ จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วไป

ปัจจุบันพื้นที่จังหวัดลำปางยังคงมีวงปี่พาทย์กระจายอยู่ทั่วทุกอำเภอของพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นภาพสะท้อนถึงบทบาทของวงปี่พาทย์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมและความนิยมใช้วงปี่พาทย์ของชาวลำปางโดยผู้วิจัยได้สำรวจกลุ่มวงปี่พาทย์ในพื้นที่จังหวัดลำปางปัจจุบันพบวงปี่พาทย์ทั้งหมดจำนวนมากกว่า 40 วงคือ

อำเภอเมืองลำปาง ได้แก่ วงช่างแต้มบ้านเทิงศิลป์ วงพิชัย วงเพชรบ้านทราย วงสองพี่น้อง บ้านวังหม้อ
วงบ้านต้นธง วงมาลัย วงขุนฟ้าบ้านเทิงศิลป์บ้านต้า วงบ้านค่ากลาง วงเพชรศรีชุม วงม่อนเขาแก้ว วงบ้านเสด็จ
วงตันยาง วงบ้านทุ่งฝาย วงบ้านต้นตอง วงบ้านแลง วงบ้านแม่อาจ วงบ้านเอี่ยม วงทุ่งกล้วย วงขุนฟ้า

อำเภอห้างฉัตร ได้แก่ วงทุ่งบ่อแป้น วงหลังก้าน วงป่าไคร้

อำเภอเมืองปาน ได้แก่ วงบ้านทุ่งกวาว วงบ้านปลายนาหลวง วงบ้านทุ่งปง วงบ้านศรีดอนมูล
วงบ้านป่าเหว

อำเภอองาว วงบ้านต้นตอง
อำเภอแม่เมาะ ได้แก่ วงบ้านหัวฝาย อำเภอแม่ทะ วงวังเงินศิลป์ วงปงหอศาล
อำเภอวังเหนือ ได้แก่ วงบ้านแพะใต้
อำเภอเกาะคา ได้แก่ วงศาลาดงลาน วงศาลาชัย วงศาลาหม้อ วงบ้านแม่ไฮ วงวัดพระธาตุลำปางหลวง
วงเพชรไหล่หิน
อำเภอเถิน ได้แก่ วงเพชรท่านาง วงโป่งขามศิลป์ วงร่มโพธิ์ทอง วง ส.เอื้องดอย

วงปาดประกอบพิธีกรรมในจังหวัดลำปางปัจจุบัน

วงกลองตกลีง

วงกลองตกลีง เป็นวงดนตรีที่นิยมใช้ประกอบในงานบุญในพื้นที่จังหวัดลำปาง รูปลักษณะของวงกลองตกลีงนั้น มีรูปลักษณะเหมือนกับวงกลองอืด หรือกลองตึงโงง ที่พบอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นภาคเหนือ ตอนบนกล่าวคือมีองค์ประกอบเครื่องดนตรีที่มีความคล้ายคลึงกันประกอบด้วย กลองแหว่ กลองตะหลดปด ฆ้องอ้อย ฆ้องโหยง สว่า แน่หลวงและแน่น้อย โดยแนทั้งสองเลาทำหน้าที่บรรเลงทำนอง มีเครื่องทำจังหวะที่ทำหน้าที่ยื่นจังหวะให้เสียงกระโหม่คุ่มวงไว้ โดยจังหวะของเครื่องดนตรีประเภทกระทบเป็นกระสวนแบบเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน นักดนตรีประเภทเครื่องกระทบไม่จำเป็นต้องผ่านการฝึกฝนมากนัก ก็สามารถบรรเลงเครื่องดนตรีให้จังหวะเหล่านี้ได้ ยกเว้นคนตีตะหลดปดต้องมีประสบการณ์ทางการบรรเลงมาพอสมควร ส่วนคนเป่าแน ซึ่งทำหน้าที่ดำเนินทำนองเพลงนั้น ต้องผ่านการฝึกฝนมีทักษะ และประสบการณ์มากกว่าผู้อื่น ความต่างของวงกลองตกลีงกับวงอื่นๆ ที่พบในภาคเหนือนั้นคือสำเนียงและท่วงทำนอง ในการบรรเลงที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะทางเพลงที่ใช้บรรเลงในวงตกลีงนั้นจะเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงกับวงตกลีงเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการจังหวะลีลาการตีกลองตะหลดปดที่เป็นสำเนียงแบบลำปางที่เรียกอุปมาว่า ทำนองเดินแบบเขียงใหม่ลำพูนจะเรียกว่า กาสับตั้ง ส่วนจังหวะแบบลำปางจะเรียกว่า นกป่าแสบไม้ เป็นต้น

ขบวนแห่กลองตกลีง

บทบาทและสถานภาพของวงตกลีงในจังหวัดลำปาง วงตกลีงหรือที่เรียกกันว่า วงแห่นั้น ยังมีหน้าที่ในการรับใช้สังคมในแง่ของความบันเทิงได้อีก โดยสามารถจำแนกบทบาทและสถานภาพของวงตกลีงดังนี้ดนตรีสำหรับการแห่ โดยการนำเอาวงตกลีงใช้แห่นำขบวนต่างๆ เช่น ขบวนควัทาน ขบวนกลืน ขบวนผ้าป่า ขบวนแห่ขันโตกหรือสะโตก ขบวนแห่บายศรี ขบวนแห่หัว ขบวนแห่งานมงคลและงานประเพณีต่างๆ ฯลฯ เหตุผลของการใช้วงตกลีงแห่นำขบวนดังกล่าว เนื่องจากมีความเชื่อเรื่องเสียงของฆ้องกลองว่าเป็นเสียงแห่งความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเสียงแห่งความเป็นมงคล เหตุผลประการต่อมาคือ ความเชื่อเรื่องการพ้อนเข้าหาหรือพ้อนนำขบวนแห่ คือ การแสดงความปิติยินดีอย่างหนึ่ง ส่วนการออกมาพ้อนต้อนรับขบวนแห่นั้นคือการแสดงมารยาท ของการต้อนรับนั่นเองการใช้วงตกลีงบรรเลงประโคมในงานวัด เช่นเดียวกับการใช้วงปี่พาทย์ วงกลองยาว บางแห่งใช้วงพาทย์ประโคมสลับกับวงตกลีง

นอกจากนี้ในวงตกลีงในพื้นที่เขตอำเภอเมือง ยังนิยมบรรเลงเพลงแม่ดำโปน หรือแม่นำพล โดยวิธีการเล่นจะตัดเอากลองแวงออก และใช้ไม้เห็บ หรือไม้ไผ่ผ่าซีกสำหรับใช้กระทบให้เสียงคล้ายและจังหวะการตีกับ ที่มาของเพลงแม่ดำโปนนี้คาดว่าเป็นเพลงของกลุ่มชาวเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนให้เข้ามาอยู่ในเมืองลำปางเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 นอกจากนี้เพลงดังกล่าวสันนิษฐานว่าน่าจะใช้ประกอบบรรเลงในวงกลองจุม ซึ่งเป็นวงกลองที่ใช้ตีนำหน้าประกอบขบวนเกียรติกษัตริย์ของเจ้านายในอดีต ภายหลังจากวงกลองดังกล่าวได้สูญหายไปพร้อมกับระบบการปกครองส่งผลให้รูปแบบการบรรเลงแบบดั้งเดิมถูกตัดทอนลงไปเหลือเพียงเนื้อเพลงที่ใช้บรรเลงเพื่อความครึกครื้นสนุกสนาน

นาฏศิลป์ลำปาง

นาฏศิลป์ หมายถึงศิลปะการแสดงประกอบดนตรีเช่น ฟ้อน รำ ระเบ้า โขน เทศ ของแต่ละท้องถิ่น ความเชื่อ ศาสนา ภาษา นิสัยใจคอของผู้คน ชีวิตความเป็นอยู่ นาฏศิลป์ล้านนา หรือ ฟ้อนล้านนาเป็นศิลปะการแสดงทางภาคเหนือของประเทศไทย ปรากฏอยู่ในการฟ้อนประเภทต่างๆ รวมทั้งการแสดงที่มีความเข้มข้นหนักแน่นในแบบฉบับของการตีกลองสะบัดชัยและการตบมะผาบ การแสดงพื้นเมืองภาคเหนือนอกจากจะมีลักษณะเป็นแบบพื้นเมืองเดิม ไทยใหญ่รวมถึงพม่าผสมกันอยู่แล้วยังรวมถึงการแสดงของภาคกลางรวมอยู่ด้วย

ลักษณะการฟ้อนแบบพื้นเมืองเดิม เช่น ฟ้อนครีวทาน ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน เป็นต้น ลักษณะการฟ้อนที่ได้รับอิทธิพลจากชาติอื่น อาทิ พม่า ไทยใหญ่ เงี้ยว เช่น ฟ้อนโต ฟ้อนโต ฟ้อนเงี้ยว เป็นต้น ลักษณะการฟ้อนแบบคุ่มหลวง เป็นการฟ้อนที่เกิดขึ้นในคุ่มของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ซึ่งมีลักษณะการฟ้อนของภาคกลางผสมอยู่ เช่น ฟ้อนม่านมัยเชียงตา ฟ้อนน้อยใจยา เป็นต้น

จังหวัดลำปางถือเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีนาฏศิลป์ที่มีรูปแบบดั้งเดิม เช่น การฟ้อนเจิง ฟ้อนเล็บ ฟ้อนครีวทาน ที่ยังพอมิให้เห็นในงานสำคัญๆ ของวัดหรือของจังหวัด นอกจากนาฏศิลป์รูปแบบดั้งเดิมแล้วยังมีนาฏศิลป์ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่จากหลายบุคคล องค์กร เช่น การประดิษฐ์ท่ารำจากอาจารย์สามปอยดง เครื่องันตา อดีตข้าราชการครูโรงเรียนลำปางกัลยาณี หรือการประดิษฐ์ท่ารำจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ตัวอย่างนาฏศิลป์จังหวัดลำปาง

ฟ้อนเจิง ฟ้อนเจิง เป็นนาฏกรรมที่สะท้อนรูปแบบศิลปวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของคนไทยทางภาคเหนือที่นำเอาเรื่องราวของศิลปะป้องกันตัว ซึ่งเมื่อครั้งอดีตผู้ชายชาวล้านนามักจะมีการแสวงหาเรียนรู้ “เจิง” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันภัยให้กับตัวเอง ด้วยรูปแบบและลีลาท่าทางในการแสดงออกที่มีทั้งความเข้มข้น สง่างาม ที่ซ่อนเร้นชั้นเชิงอันเป็นแม่ไม้เฉพาะตน ซึ่งสลับท่าทาง ไปมา ยากในการที่จะทำความเข้าใจ ฟ้อนเจิงเป็นศิลปะการฟ้อนที่แสดงให้เห็นถึงชั้นเชิง ลีลาการต่อสู้ อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพชนไทย มีการต่อสู้ทั้งรุกและรับ หลอกล้อกันอย่างสนุกสนาน ประลองไหวพริบปฏิภาณกัน เอาชนะกันอย่างมีชั้นเชิงให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่ชมเชงเอาเปรียบกัน ฟ้อนเจิง แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ฟ้อนเจิงมือเปล่า
2. ฟ้อนเจิงที่ใช้อาวุธ เช่น เจิงหอก เจิงดาบ เจิงไม้ค้อน เป็นต้น

สำหรับพ่อคำปา อินไผ่ ท่านได้เรียนฟ้อนเจิงและเรียนมวยกับพ่อหลวงแว่น ธรรมอินแก้ว บ้านนาจะลา เมื่ออายุได้ 15 ปี การฝึกฟ้อนเจิงและมวยในขณะนั้น เพื่อเป็นวิชาป้องกันตัว อีกทั้งฝึกไว้ฟ้อนเพื่อความสนุกสนานในงานบุญต่างๆ เช่น งานปอยลูกแก้ว ฟ้อนนำหน้าครีวทาน เป็นต้น

การฟ้อนเจิงของพ่อคำปา อินไผ่ มีท่าแม่เจิงทั้งหมด 12 แม่ ด้วยกัน ประกอบด้วย แม่เก้า แม่หยุบฝุ่น แม่แก้ง แม่เกียงชะหย็อน แม่ทอดแห แม่ซ่างทอดวง แม่คู่น้อย แม่คูหลวง แม่สาวไหม แม่ขอฮ้าง แม่สามขุม แม่สาวน้อยปะแป้ง มีการแต่งกายด้วยเสื้อม่อฮ่อม กางเกงสะดอ มีผ้าผูกหัวและผ้ามัดแวน

การฟ้อนดาบฟ้อนเจิงบริเวณลานหน้าศาลาน้ำเต้าม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ฟ้อนรำเปิงลำปาง เพลงรำเปิงลำปาง เป็นเพลงที่อาจารย์ คักดี หรืออาจารย์ สักเสริญ รัตนชัย ประพันธ์ขึ้นในปีพ.ศ.2510 เนื้อเพลงได้กล่าวถึงความอาลัยอาวรณ์ถึงเมืองลำปาง และบรรยายบรรยากาศของวิถีชีวิตของผู้คนเมืองลำปางได้อย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนความงามของเมืองลำปางได้เป็นอย่างดี โดยมีการประดิษฐ์ ทำรำประกอบเพลงจำนวน 2 ชุด ชุดแรกประดิษฐ์โดยอาจารย์คักดี สักเสริญ รัตนชัย และชุดที่สองโดยอาจารย์สามปอยดง เครื่องันตา ซึ่งเป็นที่นิยมใช้สำหรับการแสดงในงานสำคัญต่างๆ ของจังหวัดลำปาง ทำรำประกอบเพลงรำเปิงลำปาง มีลักษณะผสมผสานระหว่างท่ารำพื้นบ้านและทำนาฏยลีลา ซึ่งสามารถออกแบบท่ารำได้อ่อนช้อย งดงามและมีความร่วมสมัยอย่างลงตัว การแต่งกาย แต่งด้วยชุดฟ้อนพื้นเมือง ประกอบด้วย ผ้าซิ่น เสื้อแขนกระบอก ผ้าคล้องคอ เป็นต้น

ฟ้อนเปียไหมลำปาง ฟ้อนเมืองเปียไหมลำปาง เป็นชุดที่คิดขึ้นโดยอาจารย์คักดี สักเสริญ รัตนชัย ซึ่งมีความเชื่อว่า “ความเป็นชาติอยู่ได้เพราะการมีอะไรเป็นของตนเอง จังหวัดลำปาง มีหลายสิ่งหลายอย่างที่น่าเรียนรู้และสามารถเรียนรู้ได้จากของจริง การปลูกฝังให้เยาวชนผูกพันกับวัด สัมผัสวัด โดยใช้ลานวัดเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และศิลปะพื้นเมืองเหนือ ซึ่งเรียนรู้ได้ตั้งแต่ศิลปะลานวัด จิตรกรรมฝาผนังของโบสถ์และวิหารในวัด” ความตั้งใจและความเชื่อดังกล่าวทำให้ชมรมจุสะหรีแม่ช่วงเจิง

วัดกู่คำ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2536 เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษาเรียนรู้ด้านศิลปะการแสดง โดยใช้ลานวัดกู่คำ เป็นสถานที่สอนภาษาคำเมือง และนาฏศิลป์เมืองเหนืออันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ให้แก่เด็ก ๆ และได้คิดประดิษฐ์ท่ารำเพื่อใช้ในการสอน จากภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปแต้ม วัดนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นภาพการรำรำ ซึ่งวาดโดยสล่าน้อยชาว ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นท่ารำก่งยิง 1 และก่งยิง 2 และประยุกต์กับภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปแต้มวัดเวียงต้า อำเภอลอง สมัยขึ้นกับนครลำปาง เป็นท่าก่งยิง 3 เวียงต้า และภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหาร วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นท่ายอพนมตั้งเกล้า นำมาประดิษฐ์เรียบเรียงให้ เป็นท่ารำฟ้อนเมืองเสียใหม่ลำปาง 58 ท่ารำ ประกอบดนตรีเพลงเสียใหม่ลำปาง เผยแพร่ในจังหวัดลำปาง และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันเป็นรุ่นๆ ปัจจุบันมีสถานศึกษา จำนวน 14 แห่ง จัดการเรียนการสอนฟ้อนเมืองเสียใหม่ลำปาง และชมรมจุมสะหรีแม่ลูก ช่วงเจิง วัดกู่คำ เป็นสถานที่สอนการฟ้อนเมืองเสียใหม่ลำปาง และเผยแพร่ศิลปะการแสดงพื้นเมืองเหนือแก่ผู้สนใจทั่วไป

การแสดงฟ้อนเมืองเสียใหม่ลำปาง ผู้แสดงแต่งกายในชุดครองสบៃ ซึ่งเป็นชุดแต่งกายพื้นเมืองของจังหวัดลำปาง วิธีการแต่งกาย ใช้ผ้าสบៃเคียนนอกของสตรีและนุ่งซิ่นบัวถ่วงการห่มส่วยแห้ง

1. ความยาวของสบៃ ไม่น้อยกว่า 2 เมตร วัดจากพื้นชูสูงขึ้นไปให้สุดแขน
2. เมื่อดึงสบៃไขว้หลังทิ้งชายที่เหลือไว้พองาม
3. จัดชายพาดไหล่เลยชายเสื้อลงมา
4. เมื่อเฉวียงชายขึ้นทับทิ้งชายลงด้านหลังควรยาวกว่าด้านหน้า
5. สบไบลายก่านปล้องให้จัดชายพาดลายขวางปล้องทับชายส่วยแห้ง

ฟ้อนตำนานเวียงละกอนเขลางค์

การแสดง “ตำนานเวียงละกอนเขลางค์” เป็นการแสดงนาฏลีลาที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางได้ประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งเป็นการแสดงเรื่องราวของความเป็นอัตลักษณ์ของเมืองลำปาง ซึ่งบทเพลงได้บรรยายถึงทรัพยากรในดินสินในน้ำ ทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองลำปาง โบราณสถานอันทรงคุณค่า สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของเมืองลำปาง วิถีชีวิตของชาวลำปาง และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาวลำปาง โดยสื่อผ่านการสร้างสรรค์การแสดงนาฏลีลาประกอบ เพลงที่มีความอ่อนช้อยงดงามตามแบบวัฒนธรรมล้านนา

การฟ้อนประกอบเพลงรำเป็งลำปาง

การฟ้อนผีไหมลำปาง

การฟ้อนตำนานเวียงละกอนเขลางค์

อัตลักษณ์ความเชื่อและประเพณีจังหวัดลำปาง

ความหมายของประเพณีและพิธีกรรม พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า ประเพณี ว่าเป็นวัฒนธรรมในส่วนที่ไม่ใช้วัตถุ ซึ่งสั่งสมและสืบทอดมาจากอดีต และถือว่ามีมีความหมายสำคัญเพราะได้ปฏิบัติกันมานานแล้ว นอกจากนี้ประเพณียังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชน กล่าวคือ วัฒนธรรมของกลุ่มในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากอดีตที่สืบทอดกันมารวมความเชื่อ ศีลธรรม ทศนคติ คุณค่า ความรู้สึก วิธีคิด และวิถีกระทำ หรือ หมายถึงระเบียบปฏิบัติในโอกาสต่างๆ ที่มีพิธีการ ซึ่งเคยยึดถือกระทำกันมาแต่โบราณกาล โดยนัยแห่งความหมายที่กว้างที่สุด ประเพณีคือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอันเป็นแบบแผนของความประพฤติ หรือการปฏิบัติที่คนในกลุ่มสังคมเดียวกันยึดถือเป็นหลักปฏิบัติกิจการต่างๆ กลุ่มคนแต่ละชาติ แต่ละภาษา แต่ละศาสนา จะมีประเพณีประจำกลุ่มของตนซึ่งแตกต่างกันไป ประเพณีเป็นกฎเกณฑ์หรือแบบแผนที่สังคมกำหนดขึ้นใช้ร่วมกันในหมู่สมาชิกของสังคมนั้น ประเพณีจึงเป็นเครื่องมือบอกหรือเครื่องหมายความเป็นพวกเดียวกันเป็นหมู่เดียวกันของผู้ที่ยึดถือประเพณีเดียวกัน เป็นประโยชน์แก่ชีวิตส่วนบุคคลและส่วนรวม และปฏิบัติสืบทอดกันมาเมื่อมีการปฏิบัติสืบทอดกันไปเป็นเวลาช้านาน จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่สมาชิกแห่งสังคมนั้นได้ว่าได้ผูกพันร่วมกันมาหรือมีวิถีชีวิตอย่างเดียวกัน ทำให้การแบ่งแยกหมู่คณะเกิดได้ยาก จึงกล่าวได้ว่าประเพณีนอกจากจะเป็นเครื่องหมายบอกความเป็นกลุ่มสังคมเดียวกันแล้วยังช่วยยึดเหนี่ยวกลุ่มคนให้มั่นคงด้วย

ประเพณีการล่องสะเปาของจังหวัดลำปาง

ธิดา โมสิกรัตน์ (2551: 7) กล่าวถึง ความเกี่ยวโยงของ “ประเพณี พิธีกรรม” ว่าจะใช้ควบคู่กัน เพราะมีความสัมพันธ์กันที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำ และการประพาดปฏิบัติ ถ้าแยกคำประเพณี พิธีกรรม จะมีความหมาย ดังนี้

พิธีกรรม คือ วิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคล เมื่อเป็นที่ยอมรับในสังคมก็จะกำหนดเป็นแบบแผนการกระทำของส่วนร่วม กลายเป็นประเพณีของสังคมซึ่งสมาชิกในสังคมรับมาปฏิบัติร่วมกัน เช่น การฝึกฝนอาชีพหรือเริ่มหัดอ่านเขียนเรียนหนังสือ บิดามารดาจะนำบุตรไปมอบแก่ครู จัดดอกไม้ธูปเทียนให้บุตรไปไหว้ครู เป็นพิธีกรรมหรือวิธีการมอบตัวเป็นศิษย์ ครูจะอบรมสั่งสอนทั้งวิชาความรู้และความประพฤติประดุจเป็นลูก(เรียกว่า ลูกศิษย์) พิธีกรรมนี้สอดคล้องกับคติในศาสนาเรื่องความกตัญญู ซึ่งยอมรับนำมาปฏิบัติเป็นประเพณีไหว้ครูที่สืบทอดมาในสังคมไทย

จึงกล่าวได้ว่า ประเพณีและพิธีกรรมเป็นรูปแบบการประพาดหรือการกระทำของบุคคลหรือส่วนรวม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของคนไทย ซึ่งสะสมเป็นความรู้ และประพาดปฏิบัติมีการถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นมรดกของสังคมไทยแก่คนรุ่นต่อๆ มา นอกจากนี้ พื้นฐานของประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวมีพื้นฐานที่มาจากความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสิ่งสำคัญในการใช้ขับเคลื่อนประเพณีและพิธีกรรม

เครื่องประกอบในประเพณีพ่อนผี

ความเชื่อ นิยามความหมายที่อธิบายถึงความเชื่อนั้น กรมการศาสนา (2553: 5-9) ได้อธิบายไว้ว่า ความเชื่อหมายถึงความรู้สึกที่คล้อยตาม หรือเห็นด้วย หรือเห็นเป็นจริงเช่นนั้นด้วย ความเชื่อของมนุษย์ส่วนมากเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น มีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งให้คุณประโยชน์และให้โทษ แล้วมนุษย์ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายได้หรือไม่สามารถค้นพบคำตอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติทำให้เกิดความหวาดกลัวธรรมชาติ พยายามสร้างจินตนาการเพื่อจะได้นำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยพฤติกรรมต่างๆ ขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้นๆ โดยความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงรุ่นลูกหลาน อย่างไรก็ตาม หากปฏิบัติสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องและยาวนานก็จะกลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ และจะถูกนำมากล่าวอ้าง ในที่สุดจะค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปเป็นพิธีกรรม ประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติที่หลากหลายจนถึงปัจจุบัน ซึ่งบริบทของสังคมไทยในทุกภาคส่วนมีความเชื่อที่หลากหลาย อันเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณี มีธรรมเนียมและรูปแบบการปฏิบัติที่แปลกและแตกต่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทกล่าวคือ ประเภทแรก คือ ความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม ว่ามนุษย์เราเกิดมาในภพภูมิที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง เป็นไปตามกฎแห่งกรรมที่ทำไว้ จิตที่ได้รับการอบรมแล้วถ้าหากหมดสิ้นกิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีต มีความสุข ความเจริญ ประเสริฐและสูงขึ้น แต่ถ้าหากจิตไม่ได้รับการอบรม ปล่อยทิ้งไว้ตามสภาพเดิมที่เป็น ปล่อยให้สกรปรกเศร้าหมองเพราะตกเป็นทาสของกิเลส ประเภทที่สอง คือ ความเชื่อที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่ยึดถือนำมาเกี่ยวโยงเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตเมื่อมนุษย์มีความเชื่อเกิดขึ้นก็ต้องกำหนดเป็นรูปแบบของพิธีกรรมเกิดขึ้นตามมา

ประเพณีแห่ช้างเผือกของชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวง

การที่ความเชื่อของคนแต่ละชุมชนมีแนวทางยึดถือและปฏิบัติที่แปลกแตกต่างอาจจะคล้ายกัน หรือเหมือนกัน จากการกำหนดสร้างรูปแบบปฏิบัติขึ้นเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อในวิถีชีวิตของตนเองภายในชุมชนสืบต่อกันมา โดยระยะแรกเริ่มอาจเกิดขึ้นเพียงในกลุ่มความเชื่อกลุ่มเล็กๆ ค่อยๆ กระจายไปสู่คนกลุ่มอื่นในชุมชนอื่นๆ หรือต่างชุมชน ที่อาจจะมีความเชื่อที่เห็นคล้ายตามรับเอาความเชื่อ และแนวการปฏิบัติทางพิธีกรรมนำไปใช้ในชุมชนของตน จึงเกิดการแพร่กระจายสู่ชุมชนขยายวงกว้างจากชุมชนสู่ชุมชนจากสังคมในระดับท้องถิ่นไปสู่สังคมในระดับชาติและความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มของความเชื่อ ดังนี้

1. ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมุ่งเน้นพระรัตนตรัยและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ

1.1 ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำกรรมใดไว้ ผลกรรมนั้นจะตามสนองซึ่งมีความเชื่อว่า ทำดียอมได้ดีทำชั่วยอมได้ชั่วไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้

1.2 ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดวัฏสงสารตามผลแห่งกรรมของตน เป็นความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

1.3 ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ เป็นปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ล้วนเป็นผลผลิตของสิ่งที่เป็นเหตุ เป็นความเลื่อนไหลไปไม่มีหยุดเพราะอำนาจธรรมชาติที่มีลักษณะไม่หยุดปรุ่งสิ่งต่างๆ จึงปรุ่งแต่งกันไม่หยุด ไม่มีใครจะไปหยุดธรรมชาติได้

1.4 ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

2. ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาคม เป็นความเชื่อเรื่องสิ่งลึกลับที่เหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ทราบได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์แยกออกได้เป็น 2 เรื่อง คือ

2.1 ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา เป็นจำพวกตัวอักษรหรืออักขระที่ผูกเป็นข้อความถือว่า มีอำนาจลึกลับแฝงเร้นอยู่ เมื่อนำไปใช้ตามที่กำหนด เช่น นำไปบริกรรม เสกเป่าหรือสวด เชื่อว่าจะเกิดความศักดิ์สิทธิ์หรือเกิดความขลัง ปัดเป่าป้องกันสิ่งชั่วร้าย หรือดลบันดาลให้เป็นตามความต้องการของผู้ใช้ เช่น คาถามหานิยมของหลวงปู่ หลวงตา หลวงพ่อ ฯลฯ ที่คนในสังคมยอมรับ ปัจจุบันความเชื่อประเภทนี้ได้ลดน้อยลง ด้วยเหตุความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่สำหรับในความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา วิทยาคม

2.2 ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นความเชื่อในสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เชื่อว่า สามารถป้องกันอันตราย ยิง แหวง ฟันไม่เข้า เช่น เหล็กไหล เขี้ยวหมูตัน เขี้ยวเสือ ฯลฯ

3. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อประเภทนี้น่าจะเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาแต่อดีต ในทุกชุมชน กระทั่งไม่สามารถแยกจากกันได้ บ้างก็ถือเป็นสิ่งประจำบ้าน ประจำหมู่บ้าน ประจำเมือง เกือบจะทุกหมู่บ้าน ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองก็คงจะไม่ผิด ส่วนมากจะพบเห็นได้จากพระพุทธรูป คู่บ้านคู่เมือง รูปเหมือนพระสงฆ์ที่เคารพนับถือเป็นเกจิอาจารย์ของชาวบ้าน หรืออาจจะกล่าวรวมไปถึงศาล ปู่ตา ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อ ศาลเจ้าแม่ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านมีความเชื่อร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อสักการบูชา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยเชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้ในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการได้ และในการที่จะได้ในสิ่งที่ต้องการก็ต้องมีรูปแบบของพิธีกรรม ในการอ้อนวอน ร้องขอ และการจัดสิ่งตอบแทนด้วยสิ่งของต่างๆ ความเชื่อในประเภทนี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสังคมไทยยุคปัจจุบัน เป็นบ่อเกิดของการหลอกลวงประชาชนโดยทุจริตชน หากประชาชนขาดภูมิคุ้มกันทางความเชื่อที่ดีเพียงพอ

4. ความเชื่อเรื่องผีसांगเทวดา ผีसांगเทวดา คนในสังคมไทย หมายถึง สิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นตัวตน ถือว่ามีอิทธิฤทธิ์และอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถให้คุณและให้โทษก็ได้ โดยที่ชุมชนต่างๆ ได้มีการแบ่งแยกออกตามความเชื่อว่ามีผีดี คือ ผีที่ให้คุณกับมนุษย์ ได้แก่ จำพวกเทวดาผีเรือน ผีปู่ตายาย ฯลฯ และผีไม่ดี หรือผีร้าย คือ ผีที่ให้โทษกับมนุษย์ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ผีปอบ ผีโหมด ผีกองกอย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถหาบทสรุปได้แน่ชัดว่ามีจริงหรือไม่ บางครั้งในสิ่งที่เกิดขึ้นก็มีเหตุอันน่าเชื่อถือ

5. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ หมายถึง วิชาว่าด้วยการพยากรณ์โดยอาศัยดาราศาสตร์เป็นหลัก ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏแพร่หลายไปในทุกชนชั้นของสังคมไทย จนกระทั่งถือเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งที่มีการเรียนการสอน สืบทอดอย่างเป็นทางการ และมีการยึดถือเป็นอาชีพ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นที่มาและแนวทางการศึกษาเรื่องของความเชื่อในวิถีชีวิตชาวลำปางอันสั่งสมและเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดจารีตประเพณีพิธีกรรมที่กลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นลำปาง โดยได้จัดหมวดหมู่ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมไว้ในประเพณี 12 เดือน ของชาวลำปางซึ่งจะเริ่มต้นจากเดือนเมษายนซึ่งถือเป็นเดือนแรกของตามระบบปฏิทินล้านนาโดยในแต่ละเดือนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเพณีสิบสองเดือนจังหวัดลำปาง

ประเพณีเดือน 7 เหนือ

ประเพณีเดือน 7 เหนือ (ราวเดือนเมษายน) ประเพณีสงกรานต์ เทศกาลสงกรานต์นี้ชาวลำปางเรียกว่า “ป่าเวณี่ปีใหม่เมือง” ในช่วงเทศกาลนี้กินเวลา 5 วัน โดยในส่วประชาชนทั่วไปจะหยุดงานเพื่อฉลองเทศกาลนี้ ด้านศาสนาและพิธีกรรม จะถือเอาวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ เป็นวันสังขารล่อง หรือวันมหาสงกรานต์ ในแต่ละปีจะตรงกับวันที่ 13 หรือ 14 เมษายน เทศกาลนี้จะมีวันต่างๆ และพิธีกรรมและการละเล่นที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งจังหวัดลำปางจะมี 5 วันดังนี้

วันที่ 12 เมษายนของทุกปี ชาวลำปางจะได้จัดขบวนแห่งานบุญสรงหลวง สรงหลวงเป็นชื่อเรียกภาษาชนในสำน้ำมีนส้มป่อยสำหรับใช้สรงน้ำองค์พระแก้วมรกต จากวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยในปี พ.ศ. 2530 ได้มีการตั้งชมรมเทิดมรดกเขलगค์นครนำโดยคุณหญิงวลัย ลีลานุช อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนลำปางกัลยาณี อาจารย์บัญญัติ ภูศรีณย์ และอาจารย์วิถิ พานิชพันธ์ เป็นผู้ริเริ่มในการจัดสร้างขันหรือสรงที่ทำจากเงินบริสุทธิ์และมีขนาดใหญ่จึงเรียกว่า “สรงหลวง” โดยก่อนหน้านี้ได้ยืมสรงเงินใบใหญ่น้ำหนัก 300 บาทของเจ้าศรีรัตน์ ณ ลำปางมาใช้ในขบวนแห่ โดยใช้ชื่อว่า “ขบวนแห่งานบุญสรงหลวง” ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 12 เมษายนของทุกปี

ขบวนแห่พระธาตุปีเกิด

ขบวนแห่สลุงหลวง จังหวัดลำปาง

ประเพณีสงฆ์น้ำพระแก้วมรกตดอนเต้า

การจัดขบวนแห่นั้นได้กำหนดให้มีเทพบุตรเพื่อประคองสลุงและเป็นผู้อัญเชิญน้ำขมิ้นส้มป่อย ในการสงฆ์น้ำองค์พระเจ้าแก้วมรกตดอนเต้าในปี พ.ศ.2532 จึงได้มีกิจกรรมการประกวดเทพบุตรสลุงหลวง ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ สวนสาธารณะหนองกระเทียม เพื่อคัดเลือกเป็นผู้ประคองสลุง และในปี พ.ศ.2533 ชมรม เทียมรดกเขลางค์นครได้รับบริจาคเงินจากประชาชน เพื่อจัดสร้างสลุงใบใหญ่ที่ขึ้นรูปด้วยวิธีการตีแบบ โบราณเรียกว่า สลุงเกลี้ยง มีน้ำหนักของเงิน 2,533 บาท กว้าง 89 เซนติเมตร สูง 49 เซนติเมตร ใช้งบประมาณในการดำเนินการสร้างเป็นจำนวนเงิน 433,198 บาท ภายในสลุงสลักชื่อผู้บริจาคเงินและ ขอบบนสลุงด้านนอกจารึกคำถวายทานสลุงว่า “สลุงหลวงแก่นนี้ จาวเมืองลำปางแปงตานไว้ใส่น้ำอบ น้ำหอม ขมิ้น ส้มป่อย สระสงองค์พระเจ้าแก้วดอนเต้า เวียงละกอน ในวันปีใหม่เมือง เพื่อค้ำจุนพระศาสนา ฮอดเต็งห้าพันวรรษา”

ภายหลังได้สร้างแทนสำหรับวางสลุกลง ได้รับการออกแบบจากอาจารย์วิถี พานิชพันธุ์เป็นโครงไม้สักบุด้วยเงินเป็นรูปเทวดา 6 องค์ การประกวดเทพบุตรสลุกลงได้เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาวลำปาง และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลปีใหม่ในเดือนเมษายนของทุกปี

วันสังขานต์ล่อง หรือวันสังขารล่อง คือ วันมหาสงกรานต์ซึ่งตามความเชื่อแบบล้านนากล่าวกันว่าในตอนเช้ามีตของวันนี้ปู่สังขารจะนำเอาสิ่งที่ไม่ปรารถนาตามตัวมาด้วย จึงมีการยิงปืนจุดประทัดหรือทำให้เกิดเสียงดังต่างๆ นัยยะเป็นการไล่สังขารและถือกันว่าเป็นยิงขับไล่ปู่สังขารในเวลารุ่งเช้าประมาณ ตี 4 ตี 5 ในเช้าวันนี้มักจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการทำความสะอาดบ้าน ที่นอน หมอน มุ้ง มักจะนำไปซักที่ทำน้ำหรือนำไปผึ่งแดด รวมไปถึงการทำความสะอาดหิ้งพระ หอผีปู่ย่า การทำความสะอาดตนเอง ตัดเล็บ สระผม จะอาบน้ำสั้มป่อยหรือผลมะกรูดเผาไฟเพื่อความเป็นสิริมงคล บางชุมชนมักจะเอาข้าวเหนียวสุกใหม่คลุกกับน้ำอ้อยใส่กระทงใบตองไว้หน้าบ้าน ชาวลำปางเรียกว่า ข้าวแจ้ข้าวจ่าน ถวายให้พระแม่ธรณี และมักจะเอาช่อธงสีต่างๆ ใส่หม้อดินหรือแจกันดินเผาใส่ใบหมากผู้หมากเมียและใบไม้มงคล เช่น ใบเงิน ใบทอง เป็นต้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้น เฉลิมฉลองปีใหม่ที่กำลังจะมาถึง และถือได้ว่าเป็นวันสาธารณสุขหรือวันทำความสะอาดของครอบครัว

การทำขนมจ๊อก

วันเนาหรือวันเนา แต่ในการออกเสียงของชาวพื้นเมือง ทัวไปมักเรียกว่า “วันเนา” ทำให้เกิดความคิดที่ห้ามการกระทำสิ่งที่ไม่เป็นมงคล โดยเฉพาะห้ามการตำ หรือทะเลาะวิวาทกัน กล่าวกันว่าผู้ใดตำท้อผู้อื่นในวันนี้แล้วปากของผู้นั้นจะเน่า และหากทะเลาะวิวาทกันในวันนี้ บุคคลนั้นจะอัปมงคลไปตลอดปี

ในวันนี้ถือเป็นวันที่แต่ละครอบครัวเตรียมอาหารคาวหวานและการทำงาน เพื่อนำไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น อาหารคาวมักจะนิยมทำแกงฮังเล ต้มวุ้น แกงเผ็ด ห่อหนึ่ง ฯลฯ ส่วนขนมมักจะทำขนมขนมจ็อก มีทั้งไส้หวานและไส้เค็ม ข้าวต้มมัดไส้กล้วย ขนมเกลือ บุหรี่ เหมียง และผลไม้ตามฤดูกาล ในช่วงบ่ายหลังจากเตรียมอาหารเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะออกไปที่ท่าน้ำเพื่อขนทรายเข้าวัด ก่อพระเจดีย์ทรายและถวายตุ่งซึ่งมีหลายชนิด เช่น ตุ่งไส้หมูหรือตุ่งพญาออ ตุ่งสิบสองราศี ตุ่งโย เป็นต้น

การขนทรายเข้าวัดนั้น ทำให้วัดสะอาด เนื่องจากทรายไม่อุ้มน้ำ สามารถระบายน้ำได้ดี จึงทำให้น้ำไม่ขังภายในวัด และสามารถนำทรายไป ทำการก่อสร้างซ่อมแซมอาคารที่ชำรุดนิยมก่อพระเจดีย์ทราย เพื่อให้ได้อานิสงค์ ในอดีตมีความเชื่อว่า ชาวพุทธมักจะถอดรองเท้าเข้าไปในบริเวณวัด ตอนเดินกลับจึงทำให้ทรายติดเท้าของตนเองออกมาเมื่อถึงเทศบาล ปีใหม่จึงนิยมที่จะขนใส่ทรายจากแม่น้ำกลับไปไว้ที่วัดดั้งเดิม ในวันนี้จะเรียกว่า วันสุกดิบ อันหมายถึงเป็นวันระหว่างปีเก่าและจะเริ่มปีใหม่ หรือวันเตรียมตัวก่อนถึงวันปีใหม่ รวมถึงการเตรียมเสื้อผ้า สีสน် สดใส สวยงาม ในวันรุ่งขึ้น

วันพญาวันหรือวันเถลิงศก เริ่มต้นจุลศักราชใหม่วันนี้เป็นวันที่มีการทำบุญทางศาสนาตั้งแต่เวลาเช้าตรู่ ผู้คนจะนำเอาสารบ้ออาหารหวานคาวต่างๆ ไปทำบุญถวายพระตามวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ เรียกว่า ทานขันข้าว ชาวล้านนามักจะให้ความสำคัญกับการใส่ข้าวพระที่บ้านและห่อผีปู้ย่า ก่อนที่จะไปทำบุญที่วัด รวมไปถึงการแจกจ่ายอาหารคาวหวานและขนมให้แก่เพื่อนบ้าน หลังจากกลับมาจากวัดแล้วมักจะสร่งน้ำพระที่บ้านและการรดน้ำดำหัวปู้ย่าตายายที่บ้านของตนเอง รวมไปถึงการดำหัวผีบรรพบุรุษ ในส่วนของผู้ที่นับถือผีเดียวกัน มักจะไปรดน้ำดำหัวขอพรตามบ้านต่างๆ ที่มีผู้อาวุโสที่ตนเองนับถือ ช่วงบ่ายจะไปฟังเทศน์เรื่องอานิสงส์ปีใหม่เมือง มักจะกล่าวถึงในปีนี้เป็นวันไหนเป็นวันดี นาคให้น้ำก็ตัว เป็นการทำนายอนาคตของปีนั้นๆ ดอกไม้ประจำปี สัตว์ประจำปี ต้นไม้ประจำปี เป็นต้น การถวายตุ่ง ถวายกองทราย และไม้ค้ำศรี ทางวัดมักจะนำพระพุทธรูปสำคัญออกมาให้ประชาชนได้สร่งน้ำ เช่น วัดปลายนาหลวง อำเภอเมือง จะนำพระเจ้าศิลาออกมาสร่งน้ำโดยจะต้องใช้น้ำที่บ่อน้ำทิพย์ ที่เรียกว่าน้ำบ่อส้ม มาใช้เป็นน้ำสร่งเป็นต้น รวมไปถึงการสร่งน้ำพระภิกษุสงฆ์และสามเณร สร่งน้ำพระธาตุหรือพระเจดีย์ และต้นศรีมหาโพธิ์ ตลอดจนถึงการรดน้ำขอพรจากพระผู้ใหญ่ การรดน้ำดำหัวแสดงถึงการไปขอขมาต่อผู้ใหญ่ไปขอพรจากผู้ใหญ่ แสดงถึงความกตัญญู ในวันนี้ชาวล้านนาถือเป็นวันที่แสดงถึงความกตัญญูต่อผู้ที่เราเคารพ

วันปากปี ในวันนี้มักจะไปทำบุญส่งเคราะห์ที่วัดหรือเรียกว่า ทานข้าวคู่อายู หรือทานข้าวลดเคราะห์ บางหมู่บ้านก็จะเตรียมสถานที่เพื่อจะทำบุญใจบ้าน คือ บริเวณที่ตั้งของเสาไ้บ้านหรือสะดือบ้าน เรียกว่าส่งเคราะห์บ้านบริเวณหอเสื่อบ้านบางหมู่บ้านมักจะทำบุญสืบชะตาที่บ้านหรือการบูชาท้าวทั้งสี่ มีความเชื่อว่า จะได้รับความคุ้มครองไปตลอดปีและชาวบ้านบางคนจะพากันไปรดน้ำดำหัวพระผู้ใหญ่ ตามวัดต่างๆ หรือไปทำพิธีคารวะเจ้าอวาวาสดที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันด้วยตามลำดับในวันนี้มักจะประกอบอาหารจากผลไม้มงคล เช่น แกงขนุน เชื่อกันว่าจะทำให้มีคนค้าชูอดหนุน ตามชื่อของผลไม้ นั้น บางบ้านก็จะมีประเพณีแห่ไม้ค้ำศรี

เช่น บ้านปางยางคก อำเภอกะคา หรือวัดพระธาตุลำปางหลวงจะอัญเชิญพระเจ้าแก้วมรกต ออกมาให้ชาวบ้านสร่งน้ำ เป็นเวลา 3 วัน วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ ก็จะทำอัญเชิญพระเจ้าไม้แก่นจันทน์ให้ชาวบ้านได้สร่งน้ำเป็นประจำทุกๆ ปี และมักจะมีพิธีสืบชะตาตามบ้านต่างๆ

ในช่วงปีใหม่เมืองในวันปากปีหรือหลังจากนั้น ชาวล้านนามักกระทำการสืบชะตาเพื่อสร้างความเป็นมงคลแก่ชีวิตในการเริ่มจุลศักราชใหม่ สามารถแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ ประเพณีสืบชะตาคณ ประเพณีสืบชะตาบ้าน ประเพณีสืบชะตาเมือง

เครื่องบูชาสะเดาะเคราะห์และสืบชะตา

การสืบชะตาหรือการต่ออายุ คือ การทำให้ชีวิตอยู่อย่างสุขสบายปราศจากภัย ทำให้มีความเจริญรุ่งเรือง ชาวล้านนามักนิยมทำการสืบชะตาในช่วงหลังวันปีใหม่ การสืบชะตาเป็นพิธีกรรมที่ชาวพื้นเมืองล้านนาจะให้ความสำคัญ ซึ่งพิธีดังกล่าวมักจะแฝงด้วยวิถีคิด ปรัชญาทางพุทธศาสนา โดยใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแสดงถึงการส่งสิ่งชั่วร้ายออกจากร่างกาย ออกจากชุมชนหรือออกจากเมืองและยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม ดังกล่าว การสืบชะตาเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญอกงามเป็นการเสริมกำลังใจเป็นสัญลักษณ์ของสุขภาพคนโบราณมักจะประกอบพิธีนี้ ในโอกาสสำคัญ เช่น วันปีใหม่ หลังจากการหายจากความเจ็บป่วยหรือทำบุญวันคล้ายวันเกิด ปัจจุบันนิยมทำกันในโอกาสเกษียณอายุหรือขึ้นบ้านใหม่ พิธีต่างๆ ที่สื่อถึงภูมิปัญญาที่สามารถเป็นองค์ความรู้สำหรับการศึกษาในอนาคตได้

ประเพณีสำคัญในพื้นที่จังหวัดลำปางในช่วงเดือน 7 เหนือ ได้แก่

อำเภอห้างฉัตร ประเพณีแห่หอผ้าเจ้าพ่อขุนตานและการเลี้ยงหยวกกล้วยปลายำ เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอำเภอห้างฉัตร ในวันเนาหรือวันเนาได้มีการเตรียมหอผ้าและเครื่องไทยทาน “หอผ้า” ในที่นี้หมายถึง กัณฑ์เทศน์หรือเครื่องไทยธรรมสำหรับถวายพระสงฆ์ผู้แสดงพระธรรมเทศนา เป็นกัณฑ์เทศน์ของเจ้าพ่อขุนตานสำหรับถวายพระสงฆ์ในวันพญาวัน ลักษณะของหอผ้าโครงสร้างทำจากไม้ เป็นรูปบ้านมีคานหามทั้งด้านหน้าและหลัง หลังคาหุ้มด้วยผ้าขาว ภายในหอผ้ามีสำหรับเครื่องไทยทาน 1 ชุด และ สำหรับเครื่องคาวหวาน 1 ชุด ในวันพญาวันหลังจากชาวบ้านที่ได้กลับจากการนำเอาชิ้นข้าวหรือสำหรับอาหารคาวหวาน ไปทำบุญถวายพระสงฆ์ ที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษเรียบร้อยแล้ว จึงนำมาร่วมตัวกัน ณ หอเจ้าพ่อขุนตาน

การแห่หอผ้าเจ้าพ่อขุนตาน

ประเพณีหยวกกล้วย - ปลายำ จะกระทำขึ้นในเดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ โดยในวันที่ 14 ค่ำ จะมีการตีกลองประกาศในตอนเย็นเรื่องปลาหิวจ้อง ซึ่งจะเป็นปลาจากวังน้ำอื่น จะมีการจ้องปลาเอาไว้เพื่อนำไปใช้ในวันพญาวัน โดยจะเลือกเอาปลาตัวใหญ่ไว้ การจัดเตรียมปลาสำนี้เฒ่าแก่นายโองจะเป็นผู้ดำเนินการ จะไม่ให้ผู้หญิงเข้าใกล้เด็ดขาด โดยจะจัดให้เจ้าพ่อ 2 ชั้นโตกของเจ้าพ่อจะมีปลายำ ส้าหยวกป่าแก่และอ่อน อย่างละ 1 ถ้วย ข้าวสุก เหมียง น้ำพริกผักนึ่ง ในผักนึ่งจะมีผักตำลึง พักข้าว มะแว้ง มะเขือ ส่วนของหวานก็จะมีขนมลูกหวานเป็นขนมที่ใช้แป้งอ้อยผสมแป้งป่นเป็นลูกเล็กๆ และจะมีข้าวต้มแหลม 15 ห่อ ทำเป็น 3 พวง เมื่อพิธีการใกล้เริ่ม จะมีเสียงกลองเล็กตีเป็นระยะจำนวน 3 ครั้ง เพื่อเป็นสัญญาณว่าพิธีใกล้จะเริ่มแล้ว ระหว่างนั้นเฒ่าแก่นายโองจะจัดเตรียมความเรียบร้อยและเมื่อเวลาประมาณ 11.00 น. สัญญาณกลองครั้งสุดท้ายดังขึ้น ให้ทุกคนทำพิธีพร้อมกัน โดยเฒ่าแก่นายโองเป็นผู้นำพิธี

อุปกรณ์ที่สำคัญในการจัดเตรียมและปรุงอาหารทำหอยก๊อ ปลาอย่า คือ รางสำหรับสับหอยก๊อ ล้างให้ละเอียด ลักษณะยาวคล้ายเรือ มีมีดหรือพร้าสำหรับสับ มีกะละมังสำหรับบีบน้ำหอยก๊อให้แห้ง โดยมีเฒ่าแก่นายโฮง 2 ท่านจะเป็นคนลงมือ และจะมีผู้ช่วยเป็นผู้ชายช่วยกันแกะหอยก๊ออันไหนเป็นใบก็ตัดทิ้ง ส่วนประกอบของการทำหอยก๊อ ปลาอย่า สิ่งที่สำคัญในการทำก็คือ หอยก๊อ ล้างสะอาดทั้งแก่และอ่อน และจะต้องเป็นหอยก๊อป่าเท่านั้น จึงจะไม่ฝาด ส่วนปลา ก็จะเป็นปลาช่อนตัวโต ในอดีตชาวบ้านจะช่วยกันหาปลาที่สระหลงใหม่ เชื่อกันว่าเป็นสระของเจ้าพ่อ ชาวบ้านจะช่วยกันจับปลา ถ้าหากได้ปลาตัวใหญ่ตัวแรกจะต้องนำมาปรุงเป็นอาหารถวาย แต่ในปัจจุบันสระหลงใหม่ได้กลายมาเป็นสระร้าง เพราะถูกเวนคืนสัมปทานไปแล้ว เลยทำให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นซื้อปลามาแทน โดยใช้ปลาทั้งหมด 16 คู่หรือ 32 ตัว จะนำมาล้างผึ่งไว้ 1 คืน ก่อนที่จะมาทำเป็นอาหารและเก็บไว้ 1 คู่สำหรับนำมาฉลองในวันปีใหม่เมืองหรือวันปากปี ส่วนประกอบอื่นๆ ก็จะเป็นพริกแห้งป่นและเกลือ นำทั้งหมดมาคลุกเคล้าและสับรวมกันในรางโดยเฒ่าแก่นายโฮงคนเดิม ก็เป็นอันเสร็จการปรุงหอยก๊อ ปลาอย่า ขึ้นต่อไปก็เป็นขั้นตอนของ แม่หาบ ที่จะจัดแต่งหอยก๊อปลาอย่าลงในเครื่องถวาย เครื่องถวายส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งไปที่วัดและอีกส่วนหนึ่งก็จะถูกแบ่งไปที่ศาลเจ้าปู่เจ้าประจําหมู่บ้าน

ผู้ทำพิธีการเฒ่าแก่นายโฮง ในอดีตถือเป็นกลุ่มบุคคลที่คอยดูแลข้าวของเครื่องใช้ และเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางด้านประเพณี และพิธีกรรมของเจ้าพ่อขุนตาน ปัจจุบันมีเฒ่าแก่นายโฮง 7 คน ประกอบด้วย

- ฝ่ายชาย 5 คน คือ
1. นายสมชาย ทองศิริ (อ็อกน้อย)
 2. นายสมบุญ กัณธิมา (ตั้งข้าว)
 3. นายวิจิตร วงศ์ภา (สมาชิก)
 4. นายนาคาญ ตามอย (สมาชิก)
 5. นายประพันธ์ วงศ์ทา (สมาชิก)

- ฝ่ายหญิง 2 คน คือ
1. นางไพล ฉัตรแก้ว (ปันหาบ)
 2. นางนารี ฉัตรแก้ว (ปันหาบ)

ฝ่ายหญิง จะมีหน้าที่ปรุงอาหาร จัดเตรียมภาชนะใส่อาหาร เก็บผัก ตำน้าพริก จัดขันข้าวและขันข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน หมาก เหมียง บุหรี่ สวยพลุ

ฝ่ายชาย จะมีหน้าที่จัดหาเครื่องบวงสรวง ตีฆ้องและกลอง จูดรูป ลาบเนื้อหมู หั่นเนื้อหมูและเครื่องในหมู

เครื่องถวายเจ้าพ่อขุนตาน

การจัดเตรียมเครื่องถวาย

ประเพณีของชาวอำเภองาว หลังจากประเพณีสงกรานต์แล้ว ชาวลำปางจะให้ความสำคัญกับบุคคลที่ทำหน้าที่ปกป้องบ้านเมือง และถือเป็นวีรบุรุษของชาวลำปาง คือ “เจ้าพ่อประตูผา” ซึ่งชาวลำปางได้ตั้งศาล และอนุสาวรีย์ของท่าน ไว้บนถนนไฮเวย์ สายลำปาง - งาว ห่างจากตัวเมืองลำปาง ประมาณ 40 กิโลเมตร จะมีพิธีรดน้ำดำหัว เจ้าพ่อประตูผา และพิธีฟ้อนบวงสรวง โดยค่ายฝึกรบพิเศษประตูผาร่วมกับประชาชนชาวลำปางซึ่งเป็นพิธีที่มีความสำคัญ มีทั้งผู้คนจังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยา และจังหวัดแพร่ มาร่วมพิธีอย่างมากมาย

215

อนุสาวรีย์เจ้าพ่อประตูผา

พิธีอัญเชิญเจ้าพ่อ

พิธีฟ้อนบวงสรวงเจ้าพ่อประตูผา

ประเพณีที่สำคัญของชาวอำเภอแม่เมาะ คือ ประเพณีแห่ช้างผ้าขาว ของบ้านเมาะหลวง บ้านทุ่งกล้วย บ้านหางสูง บ้านห้วยคิง บ้านใหม่นาแหม ตำบลแม่เมาะ บ้านหัวฝาย บ้านดง ตำบลบ้านดง การแห่ช้างผ้าขาวเป็นประเพณีของชาวไทใหญ่ ที่อพยพมาสร้างบ้านเรือน ริมแม่น้ำแม่เมาะ จึงเรียกว่า “เมาะหลวง” ชาวบ้านทำปางช้างเป็นอาชีพหลักเลี้ยงช้างไว้ลากซุง และการเดินป่าในอดีตได้มีช้างเชือกหนึ่งเดินป่าไปติดหล่มที่โทกห้วยอ้อหรือกลุ่มอ้อและถอนตัวไม่ขึ้น ชาวบ้านมาช่วยอย่างไรก็ไม่สามารถนำช้างขึ้นมาจากโทกได้

ความรู้อันล้ำค่าของชาวบ้านกับเจ้าที่ขอให้ช่วยนำช้างขึ้นจากทอกอย่างปลอดภัยจะนำช้างเผือกมาถวาย เมื่อทำการบนบานเสร็จ ชาวบ้านก็สามารถนำช้างเชือกนั้นขึ้นจากทอกได้อย่างปลอดภัย ชาวบ้านจึงช่วยกันทำช้างเผือกจากผ้าขาวไปถวาย อันเป็นตัวแทนของช้างเผือกและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยชาวบ้านแม่เมาะจะทำพิธีถวายช้างผ้า ในวันที่ 15 เมษายน จะนำไปถวายที่วัดทุ่งกล้วยโพธาราม และในวันที่ 16 เมษายน จะนำไปถวายที่วัดเมาะหลวงในช่วงเช้า นำไปถวายวัดหัวฝายในช่วงบ่าย ปัจจุบันนอกจากการทำช้างผ้าตามอย่างโบราณแล้ว ยังมีสัตว์ตามราศีประจำปีเกิดไปถวาย มีขบวนแห่และมีการแสดงการชนช้างอีกด้วย นอกจากช้างผ้าแล้ว ยังทำฉัตรจากผ้าสีขาวย สีสแดง ประดับด้วยกระดาษทอง ไว้เป็นเครื่องประกอบช้างซึ่งในขบวนแห่จะประกอบด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ขนมต่างๆ ใส่คานหามแห่ไปรอบๆ หมู่บ้าน และนำไปถวายที่วัดทั้งสองแห่งทุกปี

ประเพณีแห่ช้างผ้า อำเภอมะแมะ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแจ้ห่ม คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดทุ่งทอง จัดขึ้นในเดือน 7 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีสูตรเบ็ก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอมะแมะ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดบ้านฮ่อม วัดดอยผาปูน วัดพระธาตุสันดอน จัดขึ้นในเดือน 7 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอมืองปาน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดทุ่งกว่าว จัดขึ้นในเดือน 7 เหนือ ขึ้น 8 ค่ำ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดปลายนาหลวง และวัดพระธาตุม่อนฤๅษี(บ้านน้ำใจ) จัดขึ้นในเดือน 7 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเถิน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดอุมลอง จัดขึ้นในวันที่ 14 - 15 เดือน 7 เหนือ(เดือนเมษายน) ของทุกปี

ประเพณีเดือน 8 เหนือ

ประเพณีเดือน 8 เหนือ (ประมาณช่วงเดือนพฤษภาคม) ส่วนใหญ่ในช่วงเดือนนี้มักจะมีประเพณี และพิธีกรรมสำคัญโดยเฉพาะวันเดือน 8 เป็งทั่วภาคเหนือ เนื่องจากถือเป็นวันที่ ตรงกับวัน ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวล้านนานิยมพากันไปไหว้บูชาณียสถานที่สำคัญ เช่น ในจังหวัดเชียงใหม่ประชาชนจะพากันไปไหว้พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงรายไปไหว้พระธาตุดอยมกิตติและพระธาตุดอยตุง หรือชาวลำพูนจะต้องไปสร่งน้ำพระธาตุนครหรือภูซัย เป็นต้น

พระธาตุนครวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

พิธีสูตรเบิกภายในวิหารหลวงวัดพระแก้วสุชาดาราม

ประเพณีเดือนแปดเป็ง จะตรงกับวันวิสาขบูชา ชาวพุทธส่วนใหญ่จะไปทำบุญที่วัดและทำการเวียนเทียนรอบพระธาตุ เพื่อระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประเพณีที่สำคัญของชาวลำปาง คือ ประเพณี สร่งน้ำพระธาตุ หรือการสมโภช พระธาตุ จะมีพิธีที่ชาวลำปางเรียกว่า สวดเบิกหรือสูตรเบิกหรือสวดพุทธาภิเษก เช่น ที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง ซึ่งมักจะมีพิธีการอบรมพระเจ้าหรือการอบรมสมโภชพระเจ้า ซึ่งบางแห่งเรียกว่า การบวชพระเจ้า หรือ ไชตาพระเจ้า คือ การทำพิธีพุทธาภิเษก หรือเบิกพระเนตรพระพุทธรูป จะเป็นการอบรมสมโภชพุทธรูปที่สร้างเสร็จแล้วหรืออาจมีการนำพุทธรูปเก่ามาทำพิธีใหม่ก็ได้ วิธีอบรมสมโภชพระพุทธรูปหรือจัดขึ้นในพิธีสร่งน้ำพระธาตุหรือที่เรียกว่า งานประเพณี เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเพื่อให้พระพุทธรูป ซึ่งเป็นวัตถุแทนรูปพระพุทธเจ้าเกิดความศักดิ์สิทธิ์ และหากวัดจัดงานฉลองวัตถุ เช่น ศาลาหรือกุฏิวิหารและจัดการอบรมสมโภชพระพุทธรูปด้วยแล้วในวันนี้จะมีการถวายทานถาวรวัตถุตั้งกล่าวเป็นของสงฆ์ต่อไป ด้วยอันเป็นที่พึงทางใจแก่ประชาชนต่อไป มีวิธีดังต่อไปนี้

หลังจากจัดเตรียมทุกอย่างพร้อมแล้ว จะเริ่มไหว้พระรับศีลอาราธนาการอบรมสมโภชจะเริ่มตั้งแต่ 2 ทุ่มเป็นต้นไป ลำดับแรกพระสงฆ์ที่เป็นหัวหน้าของคณะสงฆ์ที่มาสวดจะทำพิธีขึ้นขันตั้งหรือโยงขันครุ คือพิธีคำนับครูของตนและอันเชิญครูให้มาร่วมงานศีล และเริ่มเทศน์ ตามลำดับดังนี้

1. การเทศน์พุทธคุณสังคโลก เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้โปรดชาวเมืองไพสาลี ให้รอดพ้นจากภัยภูตผีปีศาจและความแห้งแล้ง

- 2. การเทศน์สารากริวิชาสูตร เป็นธรรมที่ใช้ในการสืบชะตา
- 3. การเทศน์ป่าละมูญ ธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของบารมีที่สูงที่สุด
- 4. การเทศน์พุทธาภิเศก การเล่าเรื่องพุทธประวัติ ของพระพุทธเจ้าแล้วก็เชิญเอาพุทธคุณของพระพุทธเจ้ามาสถิตอยู่ยังพระพุทธรูปเจ้าและพระธาตุเจ้าเจดีย์

หลังจากเทศน์ จบทั้ง 4 ผูกแล้ว จึงเริ่มสูตรมนต์ต้น โดยมากพระสงฆ์ที่สวดตั้งลำจะต้องเป็นพระอาวุโสหรือพระสงฆ์ที่มีความทรงจำดีในด้านท่องบทพระสูตรต่างๆ อย่างคล่องแคล่ว เพราะการสวดตั้งลำจะนับรวมตั้งแต่การสวดสักเคหลวง เริ่มตั้งนะโม 3 จบ ไตรสรณคัมภีร์ และเริ่มสวดพระสูตรต่างๆ ซึ่งปรากฏในบทสวดมนต์เจ็ดตำนานหรือสิบสองตำนานจนครบหมด ทั้งนี้การสวดตั้งลำจะเสร็จประมาณ 4 - 5 ทุ่ม จากนั้นก็ต่อกับสูตรเบิกจนกระทั่งใกล้สว่าง

บรรยากาศพิธีสูตรเบิก วัดไหล่หินหลวง

การสูตรเบิกนี้จะเป็นการสูตรเรื่องราวเกี่ยวกับการเล่าเรื่องราวตรัสรู้ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยท่วงทำนองไพเราะยิ่ง เพราะเป็นการประสานเสียงของพระสงฆ์และสามเณร โดยพระสงฆ์จะส่งเสียงต่ำ สามเณรเป็นเสียงสูง ทั้งนี้ผู้สวดจะต้องเป็นพระสงฆ์และสามเณรที่ยังมีเสียงเล็กๆ เพราะสวดเป็นวาระๆ ต้องฝึกหัดกันอย่างพิถีพิถัน พระเณรที่เลือกมาสวดต้องมีเสียงดีและใช้เวลาฝึกซ้อมเป็นเดือนๆ การสูตรเบิกนี้จะเป็น 4 วาร คือ เอโส ตัสสะเย อณะโฆ และ โสปะถมา

เมื่อสูตรเบิกถึงวาระสุดท้าย “โส ปัทมา” ตอนถึงบทที่ว่า “สุริโย วัชโสภา ชัยยะมันตะฯ” จะทำพิธีเปิดผ้าคลุมเศียรพระไขพระเนตรพระพุทธรูป พระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะทำพิธีเปิดพระเนตร โดยแกะขี้ผึ้งที่ปิดพระเนตรพระพุทธรูปออกแล้วจึงใช้แว่นสายตาหรือกระจกซึ่งมีอยู่ 3 แผ่น และมีคันท่อติดกระจกอยู่ด้านบนกับซ้ายและขวา(กระจกนี้ หมายถึง พระญาณ 3 คือ บุพเพนิวาสานุสติญาณ อาสวักขยญาณ และ

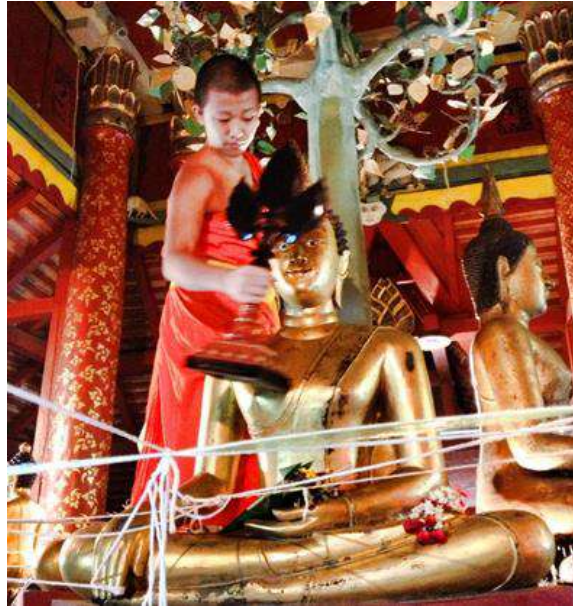
จตุปบาทญาณ) ส่องพระพักตร์ของพระพุทธรูป โดยกล่าวว่า ที่มีผ้าคลุมพระเศียรและมีขี้ผึ้งปิดอยู่นั้น แสดงว่ายังมีกิเลสปกคลุมอยู่ เมื่อเปิดผ้าและแกะขี้ผึ้งออกแล้วก็เหมือนกับว่าพระพุทธรูปพ้นจากกิเลสและมีปัญญาเห็นได้ทุกอย่าง เช็ดพระเนตรด้วยน้ำผึ้ง (บางตำราส่องด้วยแว่นก่อนเปิดผ้าคลุมและแกะขี้ผึ้งออก) และพัดด้วยพัดขนนกยูง สวดเบิกจนจบ ซึ่งก็ถือว่าเป็นอันเสร็จพิธีการสมโภชพระพุทธรูปและจะได้จัดเข้ามรุธาพยาบาลที่เริ่มกวนกันเมื่อประมาณเที่ยงคืนนั้นมาถวายโดยจัดทำเป็นจำนวน 49 ก้อน

ในการทำพิธีอบรมสมโภชพระเจ้านี้ มีกรรมวิธีที่เป็นรูปแบบอันเป็นที่ปฏิบัติโดยทั่วไป ดังนี้

1. เติงพระเจ้า หรืออาสนา หมายถึง เครื่องนอนอันประกอบด้วยเตียง เสื่อ หนอน ผ้าปูที่นอน สมมติเป็นแทนบรรทมของพระพุทธเจ้า
2. จัดตั้งเครื่องเทียบยศหรือเครื่องสูงอันประกอบด้วย พัดคำว - พัดโบก จามมอ - จามร เเพงฉัตร ละแ บังวัน หางจามรี ไม้เท้า หรือไม้วา
3. ทำน้ำส้มป่อย เพื่อสรองพระพุทธรูปใหม่
4. เขียน “ปจยการ อวิชชา เตว อนนกา ยทา ทเว” ลงในหลาบคำ คือสุวัณณบัตร หรือหลาบเงิน คือหิรัญบัตร ซึ่งอาจใช้ใบลานหรือใบตาลก็ได้ ใส่หลาบดังกล่าวไว้บนตักพระพุทธรูป กรณีหากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กก็สอดไว้ใต้ฐานพระ
5. ต้นโพธิ์ สมมติว่าเป็นที่อยู่ของนักบวช ชื่อสิทธัตถะก่อนการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
6. หาหม้อใหม่ขนาดใหญ่พอประมาณ บรรจุน้ำแล้วนำกิ่งโพธิ์มาปลูกแล้วนำเข้าไปไว้ในบริเวณพิธี สมมติเป็นพระศรีมหาโพธิ์
7. นำเอาคาเขียว 8 กำมาปูแทน แล้วเอาพระพุทธรูปประดิษฐาน สมมติเป็นพุทธบัลลังก์
8. เอาผ้าขาวมาทำเป็นกรวยหุ้มเศียรหรือหุ้มพระพุทธรูปไว้โดยรอบ สมมติว่ากิเลส ตัณหา อวิชชา ยังห่อหุ้มอยู่และเอาขี้ผึ้งมาทำเป็นแผ่นปิดพระเนตร(และพระกรรม) ของพระพุทธรูปไว้ด้วย(เฉพาะพระพุทธรูปองค์ใหม่) ในขณะที่ปิดขี้ผึ้งให้บริกรรมคาถาว่า “ทิพพจกขุ สมมตจกขุ ปญญาจกขุ พุทธจกขุ ฌมมจกขุ ปวรทวาย สวาท” 3 จบ
9. หาหม้อใหม่ 4 ใบ ใส่น้ำให้เต็ม ใช้น้ำขาวหุ้มแล้วนำไปไว้ 4 มุมของบริเวณพิธี
10. วนด้ายสายสิญจน์รอบพระพุทธรูป 3 หรือ 7 รอบ แล้วโยงด้ายไปยังพระสงฆ์ที่เทศน์หรือสวด
11. จัดภาชนะใหญ่มาตั้งไว้ด้านขวาพระหัตถ์พระพุทธรูป และให้ปั้นขี้ผึ้งเป็นรูปพญานาค 1 ตัว ติดกันภาชนะนั้น ใส่น้ำประมาณครึ่งภาชนะ แล้วนำถาดทอง 1 ใบลอยในภาชนะน้ำนั้น
12. เอาฝ้ายมาพันกับใบคาเขียวสอดกับเกลว แล้ววนไว้รอบบราหฺวติ 7 รอบ
13. จัดหาแว่นสายตา ซึ่งเป็นกระจกสามอันติดตั้งอยู่ร่วมฐาน ติดเทียนแท่งละบาทไว้ที่กระจกแต่ละอัน ซึ่งหมายถึง อดีตตั้งสัญญาณ และอัสวักขยญาณ
14. จัดเครื่องขันตั้งครุผู้ประกอบพิธี

กรวยผ้าขาวปิดหน้าพระพุทธรูป

การใช้แว่นไชตาพระเจ้าพร้อมการเบิกเนตร

พระเถระผู้ใหญ่และอาจารย์ผู้ประกอบพิธีมักจะเขียนคาถา “ปัจจยากร คืออวิชาปัจจยภา อวิชชยเตวฯ อเนกชา สังสารัง ยทา หเว” ทั้ง 3 ไส้ในหลายเงินหลายคำ ไบตาลหรือไบลานไว้ที่อกหรือที่ฐานพระพุทธรูป การจัดเตรียมสถานที่มักจะมีเครื่องอัฐบริขารและเครื่องกฤถภัณฑ์ กล่าวตันโพร้ตั้งอยู่ในหม้อที่ใส่ดินทราย รดน้ำให้เปียกชุ่มตั้งไว้ในที่อันควร ในพิธีหาญาคา 8 กำมือ ยาวประมาณ 1 ศอก ปูไว้ใต้ตันโพร้ที่นำมาตั้งไว้ นั้น แล้วอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานเหนือญาคาเขียนนั้น โดยให้หันพระพักตร์ไปในทางทิศตะวันออก เมื่อเตรียมเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ พร้อมแล้ว ก็จะทำพิธีขึ้นชั้นตั้งโดยพระภิกษุซึ่งเป็นประธานในการสวดเป็นผู้ขึ้นชั้น การอบรมพระพุทธรูปถือว่าเป็นพิธีใหญ่ พระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะต้องเป็นผู้กล่าวคำสังเวทไหว้ครุแทนพระสงฆ์ทั้งปวง มีการทำขันตั้งให้ผู้ทำพิธีขึ้นครุหรือกล่าวคำสังเวททุกครั้งไป ถัดจากนั้นจะเริ่มนำการสวด ซึ่งการสวดที่บวชพระเจ้านี้เป็นการสวดอย่างเต็มรูปแบบที่ชาวล้านนาเรียกสูตรตั้งลำ โดยเริ่มดำเนินการตามลำดับไป พอสวดจบก็พอดีเป็นเวลารุ่งอรุณ ซึ่งทางล้านนาเรียกว่ายามที่หันลายมือเส้นหลวง คือสามารถมองเห็นเส้นลายมือเส้นหลักได้ จากนั้นก็จุดเทียนแท่งละบาท 9 แท่ง เอาผ้าขาวที่หุ้มเศียรพระพุทธรูปออกและพระเถระผู้เป็นประธานไชตาพระเจ้า คือแกะเอาขี้ผึ้งที่ใช้ปิดพระเนตรของพระพุทธรูปออก แล้วใช้แว่นสายตาส่องที่พระพักตร์พระพุทธรูป 3 รอบ บางตำรากล่าวว่าประโคมดนตรี จากนั้นจึงมีการถวายข้าวมธุปายาส 49 ก่อน ตามแบบที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแด่พระพุทธเจ้าในครั้งพุทธกาล เมื่อถึงขั้นตอนแกะขี้ผึ้งปิดพระเนตรคือเบิกพระเนตรแล้วนั้น ถือว่าการอบรมพระเจ้าสิ้นสุดลงแล้ว พระเจ้าหรือพระพุทธรูปนั้น และเอาน้ำผึ้งเช็ดที่ดวงตาพระพุทธรูปจึงถือว่าพระพุทธรูปนั้นเป็นองค์พระพุทธรูปโดยสมบูรณ์

ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน

ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวงแจ้ซ้อนและการเล่นผีโขน

ในช่วงงานบุญประเพณี 8 เป็ง (เดือนพฤษภาคม) หรือช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปี บ้านศรีหลวงแจ้ซ้อน จะมีประเพณีสำคัญ คือ การสงฆ์น้ำพระธาตุ ที่วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง โดยกิจกรรมในวันพระใหญ่เช่นนี้ นอกจากจะมีการทำบุญตักบาตรและมีการเวียนเทียนตามประเพณีในพุทธศาสนาแล้ว ชาวบ้านศรีหลวงแจ้ซ้อน ยังได้ร่วมกันจัดงานสงฆ์น้ำพระธาตุขึ้นอีกด้วย และความพิเศษของการสงฆ์น้ำพระธาตุของที่นี่ก็คือ การแห่ครวตวน การแห่บั้งไฟ และการเล่นผีโขนซึ่งมีมานานไม่น้อยกว่า 70 ปี กล่าวเฉพาะการเล่นผีโขนนั้นว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะโดยทั่วไปแล้ว ผีโขน หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ผีตาโขน นั้นที่มีชื่อเสียงจะอยู่ในภาคอีสานคือ อ.ด่านซ้าย จ.เลย และมักจะเล่นกันในช่วงที่มีการเทศน์มหาชาติ หรือที่ทางลำปางเรียกว่า งานบุญประเพณีตั้งธรรมหลวง โดยที่มาจากการเล่นมหาชาติ กัณฑ์สุดท้าย คือ นครกัณฑ์ ซึ่งกล่าวถึงพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญตนด้วยทานบารมีและได้เข้าไปถือศีลอยู่ในป่า ในตอนที่พระองค์และพระนางมัทรีได้กลับคืนสู่พระนครนั้นปรากฏว่ามีผีป่าและสัตว์นานาชนิดเดินตามออกมาจากป่าเพื่อส่งทั้ง 2 พระองค์เข้าเมืองด้วย จึงมีการสันนิษฐานถึงที่มาของการเล่น ผีตาโขน ว่ามาจากอาการที่ผีเดินตามคนออกมาจากป่านั้นเอง

อย่างไรก็ดีการเล่นผีโขนของชาวบ้านศรีหลวงแจ้ซ้อนไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับการเล่นผีตาโขนในจังหวัดอื่นๆ เพราะช่วงเวลาในการเล่นและการแต่งกายของผีโขนก็มีลักษณะแตกต่างกัน อีกทั้งการเล่นผีโขนที่บ้านศรีหลวงแจ้ซ้อนก็มีมานานแล้วเช่นกัน จากคำบอกเล่าของชาวบ้านศรีหลวงแจ้ซ้อนจะผูกพันกับคติความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการทำบุญอย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ

1. เชื่อว่าการกลายเป็นผีโขนช่วยเป็นสะพานบุญให้ผู้ล่วงลับได้มีโอกาสมาทำบุญ ผ่านการร่วมงาน ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน ความเชื่อนี้มาจากการอัญเชิญดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับให้เข้ามาอยู่ในร่างของผู้ที่จะแปลงกายเป็นผีโขน โดยขั้นตอนจะเริ่มจากการเตรียมทำหัวผีโขนและชุดของผีโขน (ใช้เสื้อผ้าเก่าๆ หรือไปขอลงจากพระสงฆ์) ซึ่งจะต้องทำโดยไม่เปิดเผยให้ใครรู้ ผู้ที่ตกลงใจเป็นผีโขนในขบวนแห่จะเข้าไปเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ในป่าช้าหรือในไร่/สวนที่เก็บกระดูกของบรรพบุรุษ ทางภาคเหนือเรียกว่า กู่ เมื่อถึงวันที่จัดงานบุญสงฆ์น้ำพระธาตุ ผู้ที่จะเป็นผีโขนก็จะออกจากบ้านโดยนำกระทงใส่ดอกไม้ธูปเป็นคู่ หมาก พลู กล้วย และข้าวปั้นไปด้วย อย่างละ 1 เมื่อถึงกู่หรือป่าช้าแล้วก็นำชุดผีโขนที่เตรียมไว้ออกมา แล้วนำเครื่องสังเวยที่เตรียมไว้มากล่าวต่อดวงวิญญาณนั้นๆ ให้เข้ามาสิงอยู่ในร่างของตน เมื่อได้ยินเสียงเคาะผ่างๆๆ จากคนในหมู่บ้าน เหล่าผีโขนก็จะเดินออกมาจากป่าตามที่ต่างๆ แล้วไปอยู่ที่หน้าขบวนแห่ครัวตานของแต่ละหมู่บ้าน เมื่อแห่ครัวตานเสร็จผีโขนของแต่ละหมู่บ้านก็จะมาอยู่รวมกันที่หน้าวัดแล้วฟ้อนรำหรือเต้นถวายแด่องค์พระธาตุวัดศรีหลวงแจ้ซ้อนร่วมกัน เมื่อเต้นเสร็จชาวบ้านก็จะช่วยกันตีผ่างต่างๆ และตีรัวๆ เพื่อเป็นการไล่ผีโขนให้กลับเข้าไปในป่าเหมือนเดิมสำหรับผีโขนในสมัยก่อนนั้น เด็กและคนชวัญอ่อนที่กลัวผีจะพากันหลบอยู่แต่ในบ้าน เพราะเชื่อว่าผู้ที่อยู่ในชุดผีโขนนั้นเป็น “ผี” ที่เข้ามาสิงอยู่ในร่างของคนที่เดินนำหน้าขบวนแห่ครัวตานจริงๆ ไม่ใช่คนธรรมดาทั่วไป

2. เชื่อว่าการกลายเป็นผีโขนในงานบุญประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุช่วยให้ตนเองมีรูปร่างหน้าตางดงามในชาติต่อไป สำหรับความเชื่อนี้มาจากอานิสงส์ของการทำบุญในศาสนา โดยชาวบ้านศรีหลวงแจ้ซ้อนมีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการแต่งเป็นผีโขนในงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุว่า ถ้าเกิดเป็นคนรูปไม่งามหรือยังไม่พอใจในรูปร่างของตนเอง หากอยากมีรูปร่างหน้าตาที่ดีพร้อมก็ให้แปลงตัวเองเป็นผีโขนในงานสงฆ์น้ำพระธาตุเสีย แล้วอานิสงส์นี้จะช่วยให้รูปร่างของตนเองในชาติต่อไปมีความสวยงามอย่างที่นึกหวัง โดยใครจะอธิษฐานให้ตนสวยงามอย่างไรก็ให้ไปขอก่อนที่จะอัญเชิญดวงวิญญาณเข้ามาสู่ร่างของตน

การแห่ผีโขน ของชุมชนบ้านศรีหลวงแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน

มีข้อสังเกตว่า การที่จะกลายเป็นผีโขนนั้นจะต้องกระทำการทุกอย่างด้วยความระมัดระวังเพราะจะต้องไม่แพร่พรายให้ผู้ใดรู้ หลังจากที่ยังกลับเข้าป่าแล้วก็ต้องทำลายหัวผีโขนและชุดผีโขนนั้นเสีย โดยอาจจะเผาที่ป่าช้าหรือทิ้งไว้ที่ภูเขาก้นกระตูดนั้นๆ ด้วยความมุ่งมั่นเช่นนี้เองจึงทำให้ผีโขนที่เดินนำขบวนแห่ครัวตานเป็นการกระทำที่ไม่ใช่การเล่น หากแต่เป็นความตั้งใจจริงของผู้ที่หวังในอานิสงส์ในการแปลงกายเป็นผีในงานบุญประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน และการเปลี่ยนจากผีโขนให้กลับกลายเป็นคนดังเดิม ก็เปรียบเสมือนการได้กำเนิดใหม่อีกด้วย ฉะนั้นการแต่งเป็นผีโขนในงานประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน จึงเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่ช่วยเยียวยาความทุกข์ระทมของการมีรูปไม่งามให้กลับมามีพลังใจอีกครั้ง ด้วยเพราะผ่าน “พิธีเปลี่ยนสภาวะ” จากด้านในจิตใจของตนเองมาแล้ว กล่าวคือ การยินยอมทำให้ตนเองดูน่าเกลียดน่ากลัวจนกลายเป็นผี เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ได้กลับมาเป็นคนใหม่ที่ได้ฟังหรือเฝ้าความน่าเกลียดน่ากลัวซึ่งเป็นปมหนึ่งในใจของตนให้หายไปพร้อมกับชุดผีโขนด้วย ยิ่งไปกว่านี้คือ ผู้ที่ผ่านการแปลงกายเป็นผีโขนในประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุยังได้กลายเป็นคนใหม่ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยบุญกุศลอันมีความงดงามเป็นเครื่องรับประกันในชาติต่อไปอีกด้วย อย่างไรก็ตามการแต่งกายเป็นผีโขนในปัจจุบัน มักจะเป็นเด็กวัยรุ่นหรือเด็กเล็กๆ ที่ออกมาสวมชุดผีโขนร่วมในขบวนแห่ครัวตานกันอย่างคึกคักด้วยเพราะมีการแจกเงินเป็นรางวัลให้กับผีโขนรุ่นใหม่ตนเอง

ประเพณีสำคัญในจังหวัดลำปางในช่วงเดือน 8 เหนือ ได้แก่

ประเพณีสำคัญในเขตอำเภอเมือง คือ ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ สุธูปเบิก 9 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอห้างฉัตร คือ แห่หอผ้าขาวไปถวายงานประเพณีวัดพระธาตุคดยอน้อยสันทราย จัดขึ้นใน เดือน 8 เหนือ แรม 15 ค่ำ และประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุคดยอเล็กสันทราย พิธีแห่ หอผ้าขาวไปถวายงานประเพณี วัดพระธาตุคดยอนาย(วัดปางม่วง) และประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดคดยอปางม่วง จัดขึ้นในเดือน เดือน 8 เหนือ แรม 8 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเกาะคา คือ วัดพระธาตุจอมปิง มีสุทธูปเบิก 9 วาร จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ คือ ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดนาคตหลวง วัดบ้านหลวง วัดพระธาตุคดยอแก้ว พระธาตุวัดต่อแก้ว และพระเจ้าทองทิพย์และวัดน้ำใจ จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีสำคัญในเขตอำเภอสบปราบ คือ ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดวังพร้าว จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 8 ค่ำ

ประเพณีสำคัญในเขตอำเภอแจ้ห่ม คือ ประเพณี สงกรานต์น้ำพระธาตุวัดผาแดงหลวง จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีสุทธูปเบิก 4 วาร

ประเพณีสำคัญในเขตอำเภอวังเหนือ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดป่าเหนือ และวัดพระเกิด จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ แรม 8 ค่ำ มีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองปาน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดหัวทุ่ง วัดพระธาตุสะหลีศรีสะแกง วัดจอมก้อย(บ้านม่วง) วัดพระธาตุม่อนเวียง(บ้านทุ่งโป่ง) วัดพระธาตุศรีหลวงแจ้ซ้อน วัดพระธาตุคอยเต่าคำ(บ้านดินดำ) และวัดพระธาตุปู่เฟื่อง(บ้านท่าเตื่อ) จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ วัดพระธาตุวงตา(บ้านน้ำจ้ำ) และวัดพระธาตุคอยช้าง จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 8 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่พริก คือ ประเพณีสงฆ์น้ำวัดพระธาตุศรีบุญเรือง จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ และวัดแม่พริกบน จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ แรม 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเถิน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำวัดคอยป่าตาล จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีเดือน 9 เหนือ

ประเพณีเดือน 9 เหนือ(ราวเดือนมิถุนายน) ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าผีปู่ย่า ถือเป็นผีประจำตระกูลสืบทอดมาทางฝ่ายหญิงซึ่งลูกหลานจะต้องให้ความเคารพโดยจัดทำหิ้งผีไว้บนเสาหัวนอนให้ความเคารพโดยไม่กระทำการที่ไม่ควรโดยจะนำเครื่องสักการะแล้วแต่จะมีการกำหนดและถวายเครื่องสังเวยแก่ผีปู่ย่าที่หิ้งเพื่อผีปู่ย่าจะได้คุ้มครองให้ลูกหลานได้อยู่ดีมีสุขตลอดไป

ผีปู่ย่า คือ ผีบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาจากผีสายแม่และสายพ่อ แบ่งออกเป็น 5 ประเภท

1. ผีปู่ย่า มักจะมีพิธีเลี้ยงผีตามประเพณีเนื่องจากการเจ็บป่วยหรือการแต่งงานมักจะทำห่อผีไว้ทางทิศเหนือของบ้าน “เจ็ดเจ้นเป็นเก้าเก้าเจ้นเป็นแดน แสนเจ้นเป็นชะกุล” เป็นคำกล่าวเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วความเชื่อเรื่องนับถือผีในอุดมคติของคนเมือง ผีเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของวิถีชีวิตของคนเมืองความผูกพันระหว่างผีและมนุษย์ เป็นผู้ที่คอยคุ้มครองปกป้องรักษาตลอดจนคอยแก้ไขปัญหาในข้อขัดแย้งภายในครอบครัว ชุมชนและสังคมอย่างผสมกลมกลืนจนไม่สามารถแยกจากกันได้ที่คนพื้นเมืองเรียกว่า ผีดี หรือ ผีปู่ย่า

หิ้งผีเฮือนและห่อผี

ผี ในความคิดของคนเมืองเกิดจากบุคคลที่สำคัญในครอบครัวหรือเป็นผู้อาวุโสที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชุมชนรวมไปถึงปู่ตายายเมื่อท่านเหล่านั้นเสียชีวิตลงหลังจากที่ลูกหลานทำการเผาร่างกายไปแล้วในอดีตไม่มีรูปภาพของผู้ตายไว้ดู และคนเมืองไม่นิยมที่จะเก็บกระดูกไว้ที่บ้านนิยมที่จะนำกระดูกไปลอยน้ำเป็นส่วนใหญ่จึงเก็บเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของผู้ตายขึ้นสำคัญไว้ เพื่อทำการบูชาในโอกาสสำคัญ เช่น ในช่วงปีใหม่เมืองและมักจะทำหิ้งไว้บูชาหรือทำเป็นหิ้งไว้ทางทิศเหนือหรือทิศหัวนอนของบ้าน เพื่อระลึกถึงผู้ตาย คนเมืองมักเรียกว่า หิ้งผีปู่ย่า และเรียกอีกอย่างว่า หิ้งผีเฮือน ไว้คอยปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลาน การถวายอาหารแก่ผีปู่ย่าบ่อยครั้งทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจในเรื่องค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้นจึงมีข้อต่อรองกับผีปู่ย่า ขอเป็นการเลี้ยงถวายอาหารคาวหวานทุกๆ ปี แล้วแต่จะกำหนดวันเวลาในการเลี้ยงถวาย เพื่อให้ผีปู่ย่าคอยดูแลคุ้มครองให้สมาชิกในครอบครัวมีความสุข ส่วนมากจะทำก่อนหรือหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือ 3 ปี จะเลี้ยงถวาย 1 ครั้ง แล้วแต่ภาวะทางเศรษฐกิจของสมาชิกในครอบครัวจึงทำให้เกิดระบบความเชื่อเรื่องผีดีหรือผีปู่ย่าในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน หรือที่เรียกว่า กลุ่มเครือญาติผีเดียวกัน เมื่อมีครอบครัวหลายครอบครัวรวมกลุ่มขึ้น ขยายกลายเป็นชุมชนสังคมและเป็นเมืองใหญ่ จึงทำให้เกิดขบวนการจัดระเบียบทางด้านความคิดและเกิดพิธีกรรมในกลุ่มเครือญาติ การนับถือผีที่เรียกว่าผีปู่ย่า หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ กลายเป็นกฎหมายสังคมที่มีแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเมืองการปกครองโดยมีคำสั่งสอนของศาสนาพุทธแฝงอยู่ในประเพณีการนับถือผี ที่แสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงผีปู่ย่า การพ้อนผีผัดผีเม็ง ฯลฯ ซึ่งปรากฏสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2. ผีผัด(ผีปู่ย่า) ผีผัดเป็นผีปู่ย่าที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มพ่อค้า คหบดี อาจารย์หรือผู้มีความรู้ทางด้านศาสตร์ต่างๆ ประเพณีการนับถือผีบรรพบุรุษ ได้แบ่งแยกตามลักษณะของผีตระกูล อันหมายถึงการเป็นเครือญาติผีเดียวกัน การนับถือสายผีหรือตระกูลจะนับถือผีทางฝ่ายบิดา หรือมารดานั้น ขึ้นอยู่กับ การแต่งงาน ถือว่าเมื่อแต่งงานแล้วจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชาย แต่ในอดีตนั้นฝ่ายชายจะต้องแต่งงานที่บ้านของฝ่ายหญิงเสมอ การนับถือผีฝ่ายชายต้องมานับถือผีฝ่ายหญิงหรือเรียกว่า ลูกขึ้น เมื่อมีบุตรก็ต้องนับถือผีฝ่ายพ่อเป็นหลักการนับถือผีบรรพบุรุษในสายตระกูลผีปู่ย่า ที่เรียกว่า ผีผัด จะไม่เกี่ยวกับสายตระกูลของผีเม็ง ซึ่งเป็นสายตระกูลของชาวมอญหรือสายตระกูลของเจ้าผู้ครองนครซึ่งจะกล่าวต่อไปลำดับต่อไป นอกจากผีผัดจะเป็นผีบรรพบุรุษที่เป็นตระกูลของบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถหรือเป็นครู พ่อค้า คหบดี ผีผัดเป็นผีไทยโบราณ หรืออาจจะเป็นผู้รู้ทางด้านเวทมนต์ไสยศาสตร์หรือผู้รู้ทางด้านพิธีกรรม ผีผัดสามารถทราบชื่อย้อนหลังไปได้ถึง 6 - 7 ช่วงอายุคน สามารถทราบถึงประวัติว่าเป็นใครมาจากไหน หรืออาจจะเป็นขุนนางผู้มียศตำแหน่ง เช่น ขุนหมื่น แม้กระทั่งระดับเจ้าฟ้า ชั้นขุนการปกครองก็เป็นไปได้หรือเป็นผีของบุคคลที่ทำคุณงามความดีให้แก่บ้านเมือง นำความเจริญมาสู่หมู่บ้านซึ่งเป็นคนในตระกูล เมื่อท่านทั้งหลายตายลงก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าอยู่ในประเภทผีผัดให้ลูกหลานได้กราบไหว้บูชา โดยจะสร้างหอผีไว้ทางทิศเหนือของบ้านเก้าผีหรือทำหิ้งไว้บนบ้านของผู้เป็นผีเก้าหรือผู้อาวุโสของตระกูล

พิธีพ่อนผีผด

ประเพณีการเลี้ยง “ผีผด” ในแต่ละสายตระกูลจะกำหนดการเลี้ยงผีผดในบางตระกูลจะเลี้ยง 3 ปี 1 ครั้ง บางตระกูลจะเลี้ยงผีผดทุกๆ ปี การกำหนดเวลาเลี้ยงผีผดมักนิยมประมาณเดือน 6 เหนือหรือเดือน 4 ใต้ ประมาณเดือนมีนาคมเป็นช่วงก่อนฤดูเก็บเกี่ยว อาจจะเป็นเดือน 9 เหนือหรือเดือน 7 ใต้ ประมาณเดือน พฤษภาคม มิถุนายน แล้วแต่ตระกูลนั้นๆ จะเป็นผู้กำหนด เช่น เดือน 6 เหนือ ขึ้น 3 ค่ำหรือเดือน 6 เหนือ ขึ้น 13 ค่ำ การกำหนดจะเลือกเอาวันที่ถือว่าดีที่สุดและไม่เป็นวันเสียประจำเดือน มักจะไม่เลี้ยงผีปู่ย่าในวันพุธ และวันพระ การเลี้ยงผีปู่ย่า จะทำกัน 3 ลักษณะ คือ

1. พิธีแต่งงานหรือกินแขก การเลี้ยงผีปู่ย่า ในพิธีแต่งงานการเลี้ยงผีผดฝ่ายชายจะต้องมาขึ้นผีหรือบอกกล่าวให้ผีปู่ย่าของฝ่ายหญิง จะเลี้ยงผีปู่ย่าก่อนหรือหลังแต่งงานก็ขึ้นอยู่กับความสะดวกของคู่บ่าวสาว แต่ในอดีตต้องเลี้ยงก่อนวันแต่งงาน โดยฝ่ายชายจะนำญาติผู้ใหญ่ของตนเองนำสุราหัวหมู ไก่ ลาบ แกงอ่อม หมูปิ้ง ตับปิ้ง ขนมข้าวต้ม ผลไม้ต่างๆ ชนข้าวตอกดอกไม้ หมากหัว(หมากดิบ) เงิน 15 ฮ้อยหรือประมาณ 15 บาท นำเครื่องสังเวยและเครื่องบูชามาไหว้ผีปู่ย่าหรือบ้านเก้าผี มักจะเป็นบ้านของเจ้าสาวเองหรือบ้านญาติผู้ใหญ่ของเจ้าสาว โดยมีญาติทางฝ่ายเจ้าสาวที่เป็นเครือญาติกันมาจัดเตรียมสถานที่บนหอผีปู่ย่า หรือที่เรียกว่า การเลี้ยงลูกขึ้น การเลี้ยงผีปู่ย่าจะเริ่มขึ้นก่อนเพลหรือก่อนเที่ยง ขณะเวลาเลี้ยงผีปู่ย่าทางฝ่ายชายจะขออธิฐานขอลูกหลานคือเจ้าสาวและทำการขอขมาต่อผีปู่ย่า โดยมีญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายเป็นผู้บอกกล่าวต่อผีปู่ย่าของฝ่ายหญิงให้ยอมรับในตัวของตัวเองเจ้าบ่าวว่ามีความพร้อมที่จะดูแลเจ้าสาวได้จึงมาทำการสู่ขอและขอให้รับไว้เป็นลูกเป็นหลานและถือเอาเป็นผีสายตระกูลเดียวกัน

เครื่องสังเวศน์ผิปูย่า

เสียดีในพิธีแต่งงาน

ในกรณีที่ปลูกเรือนหอใหม่ ทางฝ่ายเจ้าสาวจะแบ่งหมาก สวยดอกให้เจ้าบ่าวถือไว้เพื่อแสดงถึงการรับเอาเจ้าบ่าวมาเป็นคนในครอบครัว โดยให้เอาของเหล่านั้นใส่พานแล้วทำหิ้งไว้ที่เรือนหอหลังใหม่ ในกรณีที่บ้านเจ้าสาวเป็นเรือนหออยู่แล้ว ก็ไม่ต้องแบ่งหมาก แต่จะนำเอาหมากขึ้นหิ้งผีเรือนก็ได้ ถือเป็นการรับเอาลูกเขยเป็นเสรีงพิธี หลังจากนั้นญาติทั้งสองฝ่ายจะนำสุรา อาหารมาเลี้ยงญาติๆ ที่มาร่วมงาน และพูดคุยถึงข้อตกลงเรื่องงานแต่งงาน ทางล้านนามักจะเรียกวิธีนี้ว่า เลี้ยงลูกขึ้น หมายถึงการยอมรับสมาชิกใหม่เข้ามาอยู่ในครอบครัว เป็นการบอกกล่าวผิปูย่าให้รับทราบและเป็นพยาน

ในกรณีที่มีการผิดผีต้องมีการขอขมากันก่อนที่จะเลี้ยงลูกขึ้นมักจะเรียกว่า สุมาขึ้นตึก ถือเป็นการกล่าวโทษทางฝ่ายชายที่ได้ล่วงเกินฝ่ายหญิงก่อนเวลาอันควร ต้องมีการเสียดีก่อนที่จะเลี้ยงผิปูย่าโดยการเพิ่มพานใส่หมากพลูเรียงกัน 12 ใบ เหล้าขาว ข้าวสาร ผ้าขาว ผ้าแดง เงินตามจำนวนที่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องและน้ำมันสั้มป่อย หมาก 1,300 เบี้ย 1,300 นำมาเป็นเครื่องไหว้แก่ผิปูย่า เหตุที่จะทำให้ทางฝ่ายหญิงจะทราบว่ามี การผิดผีก็ต่อเมื่อญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงล้มป่วยหรือเกิดเหตุร้ายขึ้นภายในตระกูล จึงเกิดการซักถามหรือเค้นเอาความจริงจากฝ่ายหญิงว่าได้ทำการล่วงเกินซึ่งกันหรือไม่ ถ้าเกิดมีการล่วงเกินจริงทางฝ่ายชายต้องมาทำการขอขมาก่อนจึงจะทำให้ญาติของฝ่ายหญิงหายจากเหตุร้ายในตระกูล ถ้าเกิดกรณีการผิดผีเกิดขึ้นแล้ว ทางญาติฝ่ายหญิงมักจะไม่พอใจฝ่ายชาย ทำให้เกิดข้อพิพาทเกิดขึ้นระหว่างญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย เนื่องจากการผิดผีจะเป็นสิ่งที่สังคมและชุมชนไม่ยอมรับ หรือที่เรียกว่า ชิงสุกก่อนห้าม ทางภาคเหนือเรียกว่า มานก่อนแต่งหรือท้อก่อนแต่ง เป็นสิ่งที่ไม่สมควรเกิดขึ้นในตระกูล อันแสดงถึงพ่อแม่ของฝ่ายหญิงในการเลี้ยงดูบุตรไม่ให้รักนวลสงวนตัว ในอดีตหญิงสาวกับชายหนุ่มจะนั่งคุยกันต้องมีผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงอยู่ด้วยโดยไม่ให้นั่งบนพื้นไม้แผ่นเดียวกัน ถ้านั่งบนพื้นไม้แผ่นเดียวกันก็ถือเป็นการผิดผี การจับมือถือแขนก็ไม่ได้ถือเป็นการไม่สมควร อยู่ในห้องเป็นที่ลับตาคนก็ไม่ได้ จะไปที่ไหนพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้คอยดูอยู่ห่างๆ ในปัจจุบันก็ยังพอมิให้เห็นอยู่บ้าง แต่ก็เกือบจะสูญหายไป เพราะในปัจจุบันไม่ได้มาเลี้ยงผิปูย่าหรือเลี้ยงลูกขึ้นแล้ว มักจะมีพิธีหมั้นและแต่งงานกันเลย พิธีนี้จึงไม่ค่อยปรากฏในปัจจุบัน

2. เลี้ยงประจำปีหรือป่าเวณี มีการเลี้ยงผีมดประเพณี 2 แบบคือ การเลี้ยงตำหหรือเลี้ยงดัก ซึ่งการเลี้ยงประเภทนี้จะบอกเฉพาะคนในตระกูล สายผีเดียวกันเท่านั้นและเพื่อนบ้านที่สนิทกันจะเริ่มจาก บ้านแก๊ผี หรือเฮือนแก๊เป็นผู้กำหนดวันเวลาในการเลี้ยงและให้ลูกหลานทราบโดยทั่วกัน โดยจะมีตัวแทน จากบ้านแก๊ผีไปเรียไรเงินหรือของใช้ในการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปี บางรายก็เอาเงินมาให้ บางรายก็เอา มะพร้าว ข้าวสาร พริก หอม ฯลฯ ก่อนถึงวันที่กำหนดเลี้ยงผีปู่ย่า ลูกหลานจะมาพร้อมกันที่บ้านแก๊ผี เพื่อช่วยกันทำความสะอาดห่อผีปู่ย่า เช่น ล้างน้ำตั้น เอาซ้าง ม้ามาล้าง เปลี่ยนดอกไม้ บูฟ้าใหม่ รวมไปถึงทำความสะอาดหิ้งผีเรือนที่อยู่บนบ้านแก๊ผี ฝ่ายที่จัดเตรียมอาหารก็จะเตรียมน้ำพริกลาบ ขนมหวาน ข้าวต้ม มักจะทำใ้ถุนบ้านของแก๊ผี บางบ้านเลี้ยงหมูเป็นตัว จำต้องเอาหมูมาเลี้ยงไว้ที่บ้านก่อนรุ่งเช้าจึงจะฆ่า เพื่อจะเอาส่วนต่างๆ มาทำอาหารเลี้ยงผีปู่ย่า เครื่องเช่นไ้หัวจะต้องจัด 2 ชุด บนบ้านผีเรือน 1 ชุด ไปเลี้ยงที่ ห่อผีปู่ย่า 1 ชุด หลังจากจัดสำรับคาวหวานเรียบร้อยแล้ว แก๊ผีจะจัดรูปเชิญผีเรือนมารับเอาเครื่องสังเวยบน บ้านก่อน โดยลูกหลานก็จะขึ้นมาโดยพร้อมกันจัดรูปอธิฐานขอความสุข ขอในสิ่งที่ตนปรารถนา แล้วก็เอารูป ปักลงบนเครื่องสังเวยต่างๆ เป็นเสร็จพิธีบนบ้านเสร็จจากบนบ้านแล้ว ลูกหลานนำโดยแก๊ผีและกำลัง จะพา ลูกหลานไปยังที่ห่อผีปู่ย่า จะกล่าวเชิญผีปู่ย่ามารับเครื่องสังเวย กล่าวคำขอขมาแล้วลูกหลานปักรูปลงบน เครื่องสังเวย หลังจากนั้นกำลังก็จะเอาชิ้นข้าวตอกดอกไม้มาเชิญผีปู่ย่า ลงทรงผู้ที่เป็นร่างทรงหรือผีแก๊ เมื่อลงมาบอกกล่าวให้พรแก้ไข้ปัญหาข้อข้องใจของลูกหลาน เพื่อหาวิธีแก้ไขต่อไปจะมีการลงมาพ่อนรำ โดยการเปิดวิทยุเทปตามจังหวะดนตรีที่บันทึกเพลงพ่อนผี ที่เรียกว่า เพลงมอญ พอถึงเวลาประมาณ 11.00 น. แก๊ผีหรือผีปู่ย่าต้นแก๊จะพาผีปู่ย่าที่ประทับร่างลูกหลานอื่นๆ สองข้างโดยการติดเทียนหรือเทียนขี้ผึ้ง ลงบนปลายดาบหรือหอก แล้วผีปู่ย่าก็จะรำไปรอบๆ สำรับคาวหวานที่จัดเตรียมไว้ จะขึ้นไปสองบนบ้านด้วย ก็แล้วแต่ผีปู่ย่าเป็นเสร็จพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า หลังจากนั้นผีปู่ย่าจะมัดมือด้วยด้ายสายสิญจน์และให้พรลูกหลาน อาจจะอยู่ต่อกันเหล่า สิบบุหรี อมเหมี้ยง พุดคุยกับลูกหลานถึงเวลาก็จะออกจากการประทับทรง

หลังจากนั้นลูกหลานก็นำสำรับอาหารมากินเป็นการพบปะสังสรรค์ในวงญาติที่ไม่ได้เจอกัน พุดคุย สนทนาสารทุกข์สุขดิบซึ่งกันและกัน ในส่วนที่เลี้ยงผีเรือนจะไม่นำมาเลี้ยงญาติพี่น้อง จะเก็บเอาไว้ให้ผู้เป็น เจ้าของบ้าน ให้แก๊ผีและลูกหลานกิน ถือเป็นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติมา ในกรณีที่ญาติมากอาจจะนำสุรา มาดื่ม ถือเป็นกรพบปะกันในวงศ์ตระกูลที่เรียกว่า เลี้ยงดัก หมายถึงเลี้ยงแบบไม่มีดนตรีวงปี่พาทย์

3. การเลี้ยงแก้บน การแก้บนเกิดจากลูกหลานภายในตระกูลล้มป่วยลง รักษาไม่หายจึงมีการบน บานสานกล่าวต่อผีปู่ย่า โดยจัดขึ้นที่บ้านของแก๊ผี โดยกำลังจะเป็นผู้จัดเตรียม เช่น ไ้แหลมด้านปลายยาว 1 วา ดอกไม้รูปเทียน ขนไก่ ขนหมู ห่อมัดติดกับไม้ทางด้านปลายที่ไม่แหลม จัดพานใส่ข้าวตอกดอกไม้ น้ำส้มป่อย กำลังจะพาญาติพี่น้องมานั่งรอบๆ ห่อผีปู่ย่า บนบานให้ลูกหลานหายจากการเจ็บป่วย โดยมี พยาน 2 ถึง 5 คน ขึ้นไปเป็นนายประกันว่าถ้อสัตย์ตามที่กล่าวไว้กับผีปู่ย่า ถ้าหายแล้วจะเลี้ยงตำหรือจะ พ่อนให้ เรียกว่าพ่อน 1 ผาม พออธิฐานเสร็จแล้วกำลังก็จะเอาไม้ปลายแหลมปักลงดินข้างๆ ห่อผีปู่ย่า

เพื่อเป็นหลักประกันแล้วเอาน้ำส้มป่อยรดที่ไม้นั้นเรียกว่า ไม้ปักเสาผาม หลังจากนั้นก็จะรอนกว่าลูกหลานจะหายจากอาการป่วย แต่ถ้าไม่หายหรือตายไป กำลังก็จะมาตึงเสาทิ้งลงแม่น้ำ โดยจุดธูปบอกผีปู่ย่ารับรู้ถึงการไม่เอาความซึ่งกันและกันโดยนำพยานมาเป็นผู้รับรู้ในเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วย แต่ในกรณีที่หายจากการเจ็บป่วยขึ้นมา ตัวผู้ป่วยเองก็ต้องนำขันข้าวตอกดอกไม้ไปบอกผีปู่ย่าว่า ตอนนี้ได้หายจากการเจ็บป่วยแล้ว และจะขอเลี้ยงแก่บนตามที่ได้สัญญาไว้ ผู้ป่วยและญาติๆ ก็ไปคุยกับกำลังเก่าฝึถึงการกำหนดวันเวลา ในการเลี้ยงแก่บน คำบอกกล่าวตามคำอธิฐานขอผีปู่ย่าไว้ ถ้าเลี้ยงธรรมดาหมายถึง การเลี้ยงโดยไม่มีดนตรี แต่ถ้าได้บนไว้ว่าจะฟ้อนเป็นผาม ก็จัดเตรียมเครื่องพิธีคล้ายกับการเลี้ยงประจำปี แต่เพิ่มบายศรีสู่ขวัญ 1 ชุด สะตวงเครื่อง 4 จำนวน 1 ชุด มีการบอกกล่าวผีปู่ย่าที่เป็นเครือญาติและผู้ที่เคยบอกกล่าวคล้ายกับฟ้อนประเพณี แต่การแก่บนคนป่วยจะเพิ่มพิธีกรรมของวันฟ้อนวันที่ 2 คือ หลังจากเลี้ยงผีปู่ย่าหรือส่องข้าวตอก 11.00 น. แล้วผีปู่ย่าเก่าฝึ กำลังและพยานตอนที่มาบน นำมิดดาบ หอก ไปเอาเสาก็กบนออกไปไหลน้ำ เรียกพิธีนี้ว่า หลกเสาผาม ถือว่าเอาหลักฐานของการแก่บนออกไปเป็นหนี้ซึ่งกันและกัน

หลังจากนั้นผีปู่ย่า เก่าฝึ และผีปู่ย่าที่มีอาวุโสก็จะได้รับเชิญให้มาทำพิธีปิดแก่ให้คนป่วย โดยการให้ผู้ป่วยนั่งบนตั่งเล็กๆ หันหน้าออกนอกประตูเอาสะตวงเครื่อง 4 วางที่ปลายเท้า ผีปู่ย่าจะช่วยกันเอามิดดาบลูบจากศีรษะไปจรดปลายเท้าลงในสะตวง คือ เป็นการปิดเคราะห์บ้างก็ใช้ใบพลูเซ็ดออก บ้างก็ใช้ไข่เซ็ดออก หลังจากนั้นก็นำบายศรีมามัดมือเรียกขวัญให้คนป่วย และรดน้ำเป็นเสร็จพิธี ผีปู่ย่าที่ทำพิธีก็จะรับขันตั้งจากกำลังจนครบทุกคนและกำลังมือด้วยน้ำส้มป่อย และกลับเข้าไปฟ้อนในผามตามปกติก็จะเลิกพักเที่ยง ช่วงบ่ายก็มีการเล่นตามปกติจนเสร็จพิธี

ประเพณีการฟ้อนผามนั้นยังสะท้อนให้รับรู้ถึงสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ความอุดมสมบูรณ์ในตัวพิธีกรรมเองยังแสดงถึงเครื่องแต่งกายที่รับอิทธิพลมาจากพม่า(มอญ) เครื่องใช้ผีปู่ย่าที่เป็นของใช้พื้นบ้าน เครื่องจักรสาน รวมไปถึงภาษาพูดที่ผีปู่ย่าใช้สื่อภาษากัน ซึ่งเป็นภาษาที่ไม่ได้ใช้ในชีวิตประจำวัน ความหลากหลายในพิธีกรรม ความเชื่อที่ว่าเป็นมรดกที่ตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันได้อย่างมีคุณค่าและควรจะรักษาไว้สู่ออนาคตต่อไป

การประทับทรงของผีปู่ย่า

ผีเม็ง(ผีปู้ย่า)

ผีเม็ง เป็นผีปู้ย่าที่สืบเชื้อสายมาจากชาติมอญและชนชั้นการปกครอง หรือสืบเชื้อสายมาจากเจ้านายหรือเจ้าผู้ครองนคร มักจะมีพิธีกรรมและการเลี้ยงผีที่เรียกว่า การพอนผีเม็ง ซึ่งประเพณีการพอนผีเม็งในพื้นที่จังหวัดลำปาง ยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาประเพณีการพอนผีเม็ง ของชุมชนบ้านท่ามะโอ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ได้กล่าวถึงผีเม็งที่ระบุชื่อนามของสายผีที่สืบทอดกันมาว่ามีเจ้าเม็งหรือผีต่างๆ คือ เจ้าม่าน เจ้าเม็ง เจ้าบุเล็ง เจ้านิ่งหน่อง เจ้าพญาเส็ก(พญาศึก) เจ้าพญาเสื่อ(พญาเสื่อ) เป็นแก้ว เป็นคำกล่าวอัญเชิญผีปู้ย่า(ผีบรรพบุรุษ) จังหวัดลำปางอยู่ภายใต้ของการปกครองของพม่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 การนับถือผีเม็งจึงปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยเฉพาะประเพณีการพอนผีเม็ง ในปัจจุบันยังพอจะมีให้เห็นแต่ก็ปรับเปลี่ยนขั้นตอนและพิธีกรรม ประเพณีบางอย่างลงไปตามภาวะเศรษฐกิจของสังคม นอกจากนี้ยังมีผีมดซอนเม็ง อันเกิดจากการแต่งงานระหว่างตระกูลของผีเม็งและสายตระกูลของผีมด

หอผีปู้ย่า

เล่าขานกันสืบมาว่า ในสมัยที่พม่าปกครองล้านนา ได้มีพวกเงี้ยว(ไทใหญ่) นำผีมาขายให้กับคนเมือง โดยอ้างถึงสรรพคุณของผี เพื่อปกป้องรักษาคุ้มครองบ้านเรือนและสร้างความเจริญให้กับตระกูลและบ้านเมือง ในราคา 15 ฮ้อย หรือ 2-3 แถบ คิดเป็นเงินปัจจุบันประมาณ 15 บาท ผีที่นำมาขาย คือ ผีปู้ย่าที่เอาไว้รักษาวงศ์ตระกูล โดยให้สร้างเป็นหอผีไว้ทางทิศเหนือของบ้านพอถึงเวลาครบ 1 ปี ให้เลี้ยงด้วยหมู ไก่ ไข่ ฯลฯ ทุกปี จะทำให้ผู้ที่อยู่ในตระกูลมีความสุข ผีเสื่อบ้าน เป็นผีที่รักษาชุมชน ให้สร้างหอผีไว้กลางหมู่บ้านให้ชุมชนเลี้ยงทุกๆ ปี จะทำให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข ผีกะ จะซื้อใส่หม้อดินไว้โดยมีผ้าขาวปิดเอาเชือกผูกไว้ มักจะแขวนไว้ในห้องนอนของเจ้าของบ้าน มีความเชื่อว่าถ้าเจ้าของบ้านเลี้ยงดีจะทำให้มีความร่มเย็น แต่ถ้าไม่เลี้ยงผี ผีกะจะออกมาทำร้ายผู้เป็นเจ้าของบ้านทำให้ได้รับความเดือดร้อนภายหลัง

ปะรำหรือผามจ๋อง

วันจัดเตรียมงานสำหรับงานพ็อนผีเม็งหรือที่เรียกว่า วันดา ญาติพี่น้องที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกัน จะมารวมกันแต่เช้ามืด สิ่งที่สำคัญของการจัดเตรียมคือการสร้างปะรำหรือ ผามจ๋อง ต้องอาศัยผู้ที่ชำนาญ การปลูกสร้างและต้องทำให้แข็งแรง การจัดสร้างปะรำ จะเป็นการกำหนดพื้นที่การใช้งานอย่างชัดเจนตาม หน้าที่ โดยมีผู้กำกับการสร้างที่เรียกว่า เจ้าพิธี หรือ เก้าผี เป็นผู้กำกับการสร้างให้มีขนาดตามมาตรฐาน เช่น พื้นที่ด้านในห้องมีขนาด 5 ศอก คูณ 5 ศอก พื้นที่ด้านนอกที่เรียกว่า พาไล มีขนาด 2 ศอก เสาสูง 6 ศอก เป็นต้น เป็นการกำหนดของแต่ละตระกูล ซึ่งต้องดูพื้นที่ของแต่ละบ้านมีขนาดที่ไม่เท่ากัน แต่จะมีลักษณะ ของการสร้างที่คล้ายกัน โดยปกติจะต้องสร้างให้เสร็จก่อนเวลาเที่ยง เพื่อใช้เวลาในช่วงบ่าย จัดเตรียมเครื่อง พิธี ในขณะที่ฝ่ายชายสร้างปะรำพิธีนั้น ญาติพี่น้องนำโดยเก้าผี เจ้าพิธี และผู้ที่มาบผีปู่ย่า จะทำการเลี้ยงผี ปู่ย่าที่หน้าหอผี เพื่อเป็นการบอกกล่าวถึงพิธีที่จะจัดขึ้นให้มารับเครื่องเช่นไหว้ จะเป็นการเลี้ยงผีพญาศึกและ ผีพญาเสือ มารับเครื่องเช่นจำนวน 2 ชุด ส่วนด้านทิศตะวันออกของหอผีปู่ย่า จะเป็นการเลี้ยงผีหมู 7 อัน เป็นผีบริวารของผีปู่ย่าในตระกูล อาหารที่เลี้ยงผีปู่ย่า เช่น ลาบ หลู้ แกงอ่อม เหล้า มะพร้าว หมู 1 ตัว หรือ หัวหมู ไก่ ขนมหมากร หมาก เหมี้ยง บุหรี่ ฯลฯ หลังจากการสร้างปะรำ หรือ ผามจ๋องเสร็จ ทางเจ้าภาพจะเชิญแขก และญาติพี่น้อง รับประทานอาหารร่วมกันในปะรำ ช่วงบ่าย เป็นการเตรียมเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธี เป็นหน้าที่ของเจ้าพิธี จะเป็นผู้จัดเตรียมเครื่องพิธี และจะกำหนดผู้ทำหน้าที่เช่น ผู้จัดเตรียม เหล้า น้ำมะพร้าว ดอกไม้ และน้ำดื่ม สำหรับผีปู่ย่า ซึ่งน่าจะเป็นผู้ช่วยของเจ้าพิธี ในเวลาเดียวกันที่เรียกว่า แม่เตา เหล้า จะถูกกำหนดให้หนึ่งทางด้านขวามือด้านในของหิ้งเครื่องบูชา ส่วนผู้ทำหน้าที่ทำอาหารเลี้ยงผีปู่ย่า ทำขนมวงขาว ขนมวงแดง กิจกรรมการจัดเตรียมเครื่องพิธีมีการกำหนดที่ชัดเจน เช่น การทำดอกจี๊สล่อม กลองบัณเฑาะว์ การเตรียมบาตรลังกา กระทบกาน้ำที่จะต้องทำเครื่องหมายและลำดับตามจำนวนที่กำหนด

ไว้ เครื่องบูชาทั้งหมด 9 ชุด แต่ละชุดมีเครื่องพิธี เช่น หมากนบ คือ การนำใบพลูจำนวน 5 ใบ หมาก 5 ชั้น ที่อยู่ในเส้นเดียวกัน มัดติดรวมกัน ให้ได้ 5 ชุด แล้วห่อด้วยใบตอง หมากนบก็ทำลักษณะเดียวกันแต่ใช้ใบพลูจำนวน 7 ใบ หมาก 7 ชั้น มัดติดรวมกันให้ได้ 7 ชุดและห่อด้วยใบตองหมากนบ จะใช้ใบพลู 9 ใบ หมาก 9 ชั้น มัดติดรวมกัน เครื่องพิธีจะถูกจัดวางอย่างเป็นระเบียบ มะพร้าว กล้วย กระทงใส่เครื่องเช่นไหว้จ้องแหล่ง ใช้แทนรูป กระจก แป้งกระแจะ ช้องผม สำหรับผีสาวแต่งตัว จะถูกนำมาเตรียมไว้บนหิ้ง เทียนเล่มใหญ่จะวางอยู่ตรงกลางหิ้ง นำข้าวสารมาไว้รอบๆ ที่เรียกว่า ข้าวก่องดอย เป็นสัญลักษณ์ของพระธาตุตากัง การจัดเตรียมเครื่องพิธี ซึ่งมีรายละเอียดที่แฝงด้วยคติแนวคิด ที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ทางด้านการเกษตร ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา การทำมาหากิน ระบบเครือญาติ ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในหลากหลายมิติ ซึ่งลูกหลานจะต้องจัดเตรียมเครื่องพิธีให้เสร็จก่อนค่ำ(อนุกุล ศิริพันธ์, 2559: 40-50)

ชั้นผีในผามจ้อง

ชั้นตั้งสลาแห่

วันพ็อน จะมีการเตรียมงานแต่เช้าตรู่เริ่มประมาณ 08.00 น. การจัดวางเครื่องพิธีต่างๆ เจ้าพิธีจะเป็นผู้บอกตำแหน่งแม่เตาเหล็ก จะต้องเตรียมทุกอย่างให้พร้อม เช่น เหล้า น้ำมะพร้าว ดอกไม้โดยเฉพาะดอกเกี้ยวผ้าเม็ง แม่เตากรรม ก็ต้องตรวจดูเครื่องปรุงอาหารและขนมวงขาว ขนมวงแดงที่จะเลี้ยงผีปู่ย่า เมื่อวงดนตรีมาถึงหน้าปะรำ เจ้าพิธีหรือเก้าผีจะเป็นผู้นำ ผ้าปกปี คือห่อผ้าแดงที่ภายในใส่ หมาก เหมียง บุหรี่ เทียน ข้าวตอก และใบเกี้ยวผ้าเม็ง ซึ่งเป็นใบไม้ที่ใช้แทนดอกไม้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าตระกูล สายผีเม็ง มารับวงดนตรีเพื่อเข้าไปในปะรำ วงดนตรีจะถูกกำหนดให้นั่งทางด้านซ้ายมือ นักดนตรีจัดวางเครื่องดนตรีเป็นที่เรียบร้อย เจ้าพิธีเป็นผู้ยกชั้นตั้งให้แก่หัวหน้าวง เพื่อเป็นการไหว้ครูดนตรี ที่เรียกว่า การขึ้นชั้นตั้ง หลังจากเตรียมทุกอย่างในปะรำเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทางเจ้าบ้านจะเลี้ยงอาหารเช้า แก่ญาติพี่น้อง และนักดนตรี จากนั้นเวลา 09.00 น. เริ่มจากพิธีเชิญผีปู่ย่าเข้าปะรำ ดนตรีบรรเลงเพลงมอญ เจ้าพิธี นำดาบ ผ้าปกปี เหล้า และกระทงใส่ขนมวงไปที่ต้นห้า หรือ เก้าห้า ที่ปลูกไว้หน้าปะรำ เพื่อเป็นการเชิญผีปู่ย่าเข้าไปในปะรำ นำโดยเจ้าพิธีจะจุดเทียนจำนวน 4 เล่ม และวางกระทงขนมวง พร้อมกับนำเหล้ารดที่โคนต้นห้า กล่าวคำเชิญผีปู่ย่าเข้าไปในปะรำ เจ้าพิธีจะลุกขึ้นพ็อนรำพร้อมกับเค็ดใบต้นห้า ประมาณ 3 กำมือ พ็อนไป

รอบๆ ต้นห้า แล้วพอนเข้าไปในประรำนำใบต้นห้า เสียบไว้ตามมุมหลังคาของประรำทั้งสี่ด้าน เจ้าพิธีพอนมาถึงผ้าจ้องแล้วปล่อยผ้าปักจากตาบลงไว้ที่กลางประรำ นำผ้าปักไปไว้บนหึ่ง เป็นเสร็จพิธีเชิญผีปู่ย่าเข้าสู่ประรำ จากนั้นเป็นพิธีล้างหัวกล้วย โดยมีความเชื่อว่าต้นกล้วยเป็นสัญลักษณ์ของเผ่าพันธุ์การแตกหน่อของวงศ์ตระกูล ลูกหลานชาย และหญิง จะแห่ต้นกล้วยเข้าสู่ประรำ โดยนำต้นกล้วยวางพาดลงบนราวผ้าใต้หึ่งเครื่องบูชา วางส่วนหัวของต้นกล้วยบนกั้วข้าว ซึ่งเป็นภาชนะไม้ที่ใช้สำหรับการนึ่งข้าว แล้วใช้มีดดาบสับลงบนส่วนหัวของต้นกล้วย นำกระทงขนมวงวางบนต้นกล้วย พร้อมจุดเทียน 2 เล่มที่ปลายดาบ ทางด้านซ้ายและขวา เจ้าพิธีจะเป็นผู้นำลูกหลาน เอาน้ำขมิ้นส้มป่อยล้างหัวกล้วย ถือเป็นการสักการะผีปู่ย่าด้วยการรดน้ำดำหัว โดยใช้ต้นกล้วยเป็นตัวแทนของผีบรรพบุรุษ เจ้าพิธีนำเทียน 2 เล่มไปจุดที่เทียนวัน บนหึ่งเครื่องบูชา นำกระทงขนมวงไปไว้บนหึ่ง กำลังจะเป็นผู้นำมีดดาบ ตัดต้นกล้วยเป็น 7 ท่อน เพื่อนำไปให้แม่เตากรรมปรุงเป็นอาหารเลี้ยงผีปู่ย่า และนำไปเตรียม เพื่อการละเล่นตอนช่วงบ่าย เป็นเสร็จพิธีการล้างหัวกล้วย

เจ้าพิธี ทำพิธีเชิญผีปู่ย่าเข้าผาม ที่ต้นห้า หรือเก้าห้า

พิธีอาบน้ำผีผ้าขาว ผีผ้าขาวเป็นตัวแทนของผู้หญิงในตระกูลที่มีอาวุโสและเป็นที่เคารพของคนในตระกูลแสดงถึงนัยยะของการออกบวชเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับไป เริ่มจากเจ้าพิธีจะนำตัวแทนของลูกหลานที่เป็นผู้สูงอายุ ไปที่ต้นห้าหน้าประรำ แต่งตัวด้วยชุดขาว ในขณะที่แต่งตัวต้องนำผ้าขาวปิดประตูทางเข้าประรำไว้ เพื่อไม่ให้ผีปู่ย่าเห็นการแต่งตัวของสุภาพสตรี เมื่อแต่งตัวเสร็จ ลูกหลานในตระกูลจะรดน้ำที่เท้าและมือ เพื่อแสดงความเคารพและทำความสะอาดตัวแทนของตระกูล หลังจากนั้นแม่ผ้าขาวจะแจกผ้าย ที่เรียกว่าผ้ายหมายเม็ง อันเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ว่า เป็นลูกหลานหลานเม็ง เป็นลูกหลานที่อยู่ในตระกูลผีเดียวกัน เจ้าพิธีนำแม่ผ้าขาวไปห้อยผ้าจ้องกลางประรำ ผีผ้าขาวลงทรงพ่อนด้วยความยินดี เจ้าพิธีนำผีผ้าขาวมาทำพิธีไหว้พระธาตุต่าเก้ง โดยการใช้พัดใบลานพัดให้ควันที่จุดลงบนกระทงขนมวง แล้วผีผ้าขาวจะเป็นตัวแทนของผู้ทรงศีลส่งกระทงอาหารและขนมวง ผ่านผ้าจ้องลงในตะกร้าแกว่งไปมา เพื่อส่งให้กับญาติพี่น้องที่เมืองสะเทิม (เมืองสุธรรมวดี) แล้วนำกระทงอาหารและขนมวงที่ผ่านตะกร้าไปไว้รอบๆ กองข้าวบนหึ่งเครื่องสังเวย แล้วผีผ้าขาวจะพอนไปรอบๆ เป็นเสร็จพิธี

พิธีเชิญผีพญาเล็ก(พญาศึก) ลงแหงหมู ผีพญาศึกเป็นตัวแทนของผีบรรพบุรุษที่เป็นนักรบ จะสังเกตุได้จากการแต่งกายของผีปู่ย่า จะใส่หมวกยอดแหลมที่เรียกว่า กุบละแอ เริ่มจากเจ้าพิธีจะนำลูกหลานและเครื่องแต่งกายของผีพญาศึกไปที่ต้นห้า ผีพญาศึกจะมีการแต่งกายที่พิเศษ คือใส่เสื้อแขนเดี่ยว ผ้าตาลายดำขาว มีอุปกรณ์ออกป่าแขวนด้านหลังเช่น กับเผ่าปิ่น พัดใบลาน และสวมกุบละแอ สบายเส้น มีธูปหอม ฟ้อนไปรอบๆ ต้นห้า กำลังจะเลี้ยงผีลาซึ่งหมายถึง โละ เป็นอาวูชชนิดหนึ่งที่กำลังจะถือฟ้อนนำหน้าผีปู่ย่า ฟ้อนไปรอบๆ ต้นห้าลูกหลานจะนำหมูและไก่ ใส่ซองไม้ไผ่ผูกติดหลักไว้เพื่อให้ผีพญาศึกใช้หอกแทงไปที่ซองหมู และไก่ ฟ้อนไปรอบจนเป็นที่พอใจ สมมุติว่าผีพญาศึกเป็นผู้ฆ่าหมูและไก่แล้ว กำลังจะเชิญผีพญาศึกเข้าไปฟ้อนใน ปะรำ ต้มเหล้า กินน้ำมะพร้าว และฟ้อนรำกับลูกหลานอย่างสนุกสนาน เป็นเสร็จพิธี

พิธีเชิญผีป่าและผีสาวลงมารับเครื่องไหว้ เป็นการแสดงถึงการสืบเผ่าพันธุ์หรือการแต่งงานระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาวของตระกูล เริ่มจากให้ผู้ที่ถูกคัดเลือกให้ลงทรงผีสาวโหนดผ้าจ่องประทับร่างและแต่งตัวให้ผีสาวด้วยการ ทาแป้ง หวีผมโดยใช้กระจกเงาที่มีเขียนติดอยู่ นุ่งผ้าถุง รัดเข็มขัด ผ้าขาวคาดอก ใส่สังวาลย์ที่ทำจากฝ้ายและการจีบใบพลู เพื่อให้ผีสาวใส่ร้ายรำไปมาในปะรำ เจ้าพิธีเชิญผีสาวเป็นผู้ทำบุญผ่านผ้าจ่อง โดยนำกระทงขนมวงและอาหารที่ทำจากหน่อกล้วย วางบนมือโดยมีฝ้ารองและแกว่งไปมา ส่งให้กำลังนำไปวางไว้บนหิ้งเครื่องบูชา หลังจากนั้นเชิญผีป่าลงประทับทรง โดยผู้ที่ถูกคัดเลือกจะโหนดผ้าจ่อง และแต่งตัวให้ผีป่า การแต่งกายของผีป่าจะมีสุราหรือเหล้าขาวมัดติดกับผ้าถุงอันเป็นสัญลักษณ์ของชายที่จะต้องดื่มสุราเพื่อมาจีบสาว ในพิธีฝ่ายผีสาวจะนำขันเงินใส่ขนมวงและใช้ผ้าคล้องคอเอาไว้ เพื่อนำไปแลกเอากล้วยของผีฝ่ายชาย ส่วนผีฝ่ายชายจะใช้มีดดาบตัดกล้วยสุกเป็นหวี ทั้งผีป่าและผีสาวจะฟ้อนในเชิงเกี่ยวพาราสีและฝ่ายผีสาวจะนำขนมวงมาล่อเพื่อแลกเอากล้วย มีการหยอกล้อกันพร้อมเสียงโห่ร้องของลูกหลานให้ผีป่าเอาผีสาวมาเป็นคู่ครองให้ได้ จนกระทั่งผีป่านำสุราหรือเหล้าขาวฟ้อนกอดคอผีสาว แล้วให้ผีสาวดื่มสุราและแอบล้วงกินขนมวงในขัน จนผีสาวยอมป้อนขนมวงให้ผีป่าอันเป็นสัญลักษณ์ของการได้เสียกันหรือการแต่งงานกัน ผีป่าผีสาวฟ้อนกับลูกหลานกินเหล้าและกินน้ำมะพร้าวเฉลิมฉลองการแต่งงานของลูกหลานในตระกูล พอได้เวลาเจ้าพิธีจะเชิญผีป่าผีสาวออกจากร่างโดยการโหนดผ้าจ่องกลางปะรำเป็นเสร็จพิธี

ผีป่า

ผีสาว

พิธีเลี้ยงผีป่าหรือเลี้ยงผีวงปีพาทย์ดนตรี นำโดยเจ้าพิธีและตัวแทนลูกหลาน นำอาหารใส่ลงบนขันโตก เช่น ไก่ปิ้ง ข้าว ไข่ มะพร้าว น้ำ นึ่งหันหน้าเข้าหากัน โดยให้ขันโตกอาหารอยู่ตรงกลาง เจ้าพิธีและตัวแทนลูกหลาน ช่วยกันถือไก่ปิ้ง นึ่งคุกเข่าโยกตามจังหวะดนตรี และนำปีกไก่เสียบไว้ที่วงดนตรีสามครั้ง ถือเป็นเสร็จพิธี โดยไม่ได้ใช้การประทับทรงของผีปู่ย่า

อาหารที่ใช้เลี้ยงผีปู่ย่า

พิธีเชิญผีหมู่สาม โหนดผ้าจ่องประทับทรงพ่อนรำ หลังจากนั้นเชิญผีหมู่ห้า โหนดผ้าจ่องประทับทรงพ่อนอย่างสนุกสนาน ในช่วงเวลานี้เจ้าภาพลูกหลานจะเชิญผีปู่ย่านอกสายตระกูลที่ได้ไปเชิญมาประทับทรงพ่อนกินน้ำเหล้า กินมะพร้าว อมเหมี้ยง และสุบบุหรี พุดคุยกับลูกหลานแสดงความปิติยินดีที่ลูกหลานยังไม่ลืมผีบรรพบุรุษ พอได้เวลาใกล้ 11 โมง ผีปู่ย่าก็เริ่มทยอยโหนดผ้าจ่อง ออกจากการประทับทรงจนหมด เป็นเสร็จพิธีในช่วงเช้า

เวลาประมาณ 11.00 น. เจ้าพิธีจะนำลูกหลานเลี้ยงผีปู่ย่าบนหิ้งเครื่อง โดยจัดอาหารเป็นชุดมีทั้งหมด 9 ชุด คือ ไก่ ไข่ หมูปิ้ง ตับปิ้ง ข้าว ดอกไม้ แล้วจุดเทียน บอกให้ผีปู่ย่ามารับเครื่องสังเวยนั้น ลูกหลานนั่งที่หน้าหิ้งอธิฐานขอพรจากผีบรรพบุรุษ และกินข้าวกลางวันร่วมกัน

พิธีกรรมในช่วงบ่ายจะเริ่มเวลา 13.30 น. เจ้าพิธีจะเชิญผีปู่ย่าหมู่ 7 ลงประทับพ่อน เช่น ผีม่าน ผีเม็ง ผีเจ้าบุเล็งนอง ผีเจ้านิ่งหนอง เจ้าพญาศึก เจ้าพญาเสือ ฯลฯ โดยเฉพาะผีพญาศึกจะเป็นตัวแทนของผีบรรพบุรุษจะทำพิธีรับเครื่องสังเวยที่เรียกว่า “กินดอกจี๊สลอมสบันงา” ที่ปักไว้บนท่อนต้นกล้วยหน้าวงดนตรี มีน้ำกับเหล้า

ผีพญาศึกลงเสียบเมือง โดยการให้ผีพญาศึกแต่งตัวเต็มยศ สวมกุบละแอ พันด้วยผ้าขาว ผ้าแดง สุบบุหรีหรือสุบไป เดินไปพ่อนไปรอบๆ ปร่ำสักพักใหญ่ ผีพญาศึกก็ออกจากการประทับทรงเชิญผีหมู่เก้าลงพ่อน เป็นการเชิญผีปู่ย่าจากสายตระกูลอื่นๆ เริ่มทยอยมาร่วมพิธี นำมะพร้าว เหล้า และเงินมาร่วมทำบุญหรือที่เรียกว่า การฮอม ช่วงบ่ายจะเป็นเวลาที่สนุกสนานระหว่างผีปู่ย่ากับลูกหลานและแขกที่เชิญมา

จะผลัดกันโหนดผ้าจ้อง บ้างก็ออกจากร่างทรง บ้างก็กระโดดโลดเต้นตามจังหวะดนตรี โดยมีไม้เห็บหรือไม้กระทุ้ง เพื่อให้เกิดจังหวะที่เร้าใจทำให้เกิดบรรยากาศที่ครื้นเครง ประกอบกับเสียงโห่ร้อง เสียงจ้อย ซอของผีปู้ย่า ที่มาแสดงความรื่นรมย์กับลูกหลาน ดนตรีจะหยุดพักเป็นบางเวลา จนถึงเวลาประมาณ 16.00 น. จะเป็นการเล่นระหว่างผีปู้ย่ากับลูกหลานหรือกำลัง

การชนไก่ เป็นการเล่นพื้นบ้านที่มีการพนันขันแข่ง และเป็นที่ยิยมอย่างมากในอดีต โดยให้กำลังถือไก่จริง มีเชือกมัดที่ขาไก่ไว้ และให้ผีปู้ย่าถือไก่ปลอมที่ทำจากผ้าขาวม้าผูกมัดเกลียวและมัดปมไว้ตรงปลายก่อนจะชนไก่ แบ่งออกเป็นสองฝ่ายลูกหลานจะนำข่าวสารไปให้ทั้งไก่จริงของฝ่ายกำลัง และไก่ปลอมของผีปู้ย่า พร้อมกับให้น้ำไก่ ก่อนจะชนกันจะโปรยข่าวสารเข้าไปในปะรำ เริ่มชนไก่โดยให้ผีปู้ย่าอยู่ด้านใน มีผ้าจ้องเป็นตัวแบ่งเขตกำลังอยู่ด้านนอก กองเชียร์อยู่ด้านข้าง ชนกันสลับกันไปมา หยุดพักให้น้ำไก่ มีเสียงโห่ร้องประกอบกับเสียงดนตรีที่เร้าจังหวะ ทำให้บรรยากาศสนุกสนานมากยิ่งขึ้น จนสุดท้ายไก่ของผีปู้ย่าเป็นผู้ชนะผีปู้ย่านำไก่จริงพอนไปรอบๆ ปะรำเป็นการแสดงถึงชัยชนะของผีบรรพบุรุษ ทามกลางเสียงโห่ร้องเพื่อแสดงความยินดี เป็นเสร็จกิจกรรมการเล่น

บรรยากาศการพอนผี

การล่อหัวกล้วย เป็นการเล่นที่แสดงให้เห็นถึงการแบ่งแย่งหรือข้อขัดแย้งในตระกูล ของลูกหลาน โดยเริ่มจากกำลังจะนำหัวกล้วยที่ตัดเป็นท่อนในช่วงเช้า นำมาทำเป็นก้อนกลมๆ กำลังจะเอาหัวกล้วยซ่อนไว้ตามตัว โดยให้ผีปู้ยามาแย่งชิงเอา ผีปู้ย่าจะเอาไก่ เอาหมู หรือเหล้ามาล่อ เพื่อจะเอาหัวกล้วยจากกำลัง แต่กำลังก็ไม่ยอมให้ผีปู้ย่า ในที่สุดตกลงกันไม่ได้ ลูกหลานจึงบอกให้เอาหัวกล้วยมาวางบนแผ่นไม้กระดาน แล้วให้ผีปู้ย่าเป็นผู้เอาดาบมาสับออกแบ่งเป็นสองส่วน คือส่วนที่หนึ่งนำมาให้แม่เตากรรม และอีกส่วนหนึ่งนำมาไว้บนหิ้ง เป็นเสร็จกิจกรรมการเล่นการล่อหัวกล้วย

การเตรียมการเล่นถ่อเรือถ่อแพ ในพิธีกรรมพ่อนผี

พิธีสงฆ์ของเจ้าพิธีจะเริ่มเก็บผ้าปูของผีปู่ย่าทำเป็นมัดๆ แล้วโยนให้ลูกหลานเป็นผู้รับ เป็นนัยยะบอกให้ลูกหลานเป็นผู้รับและปฏิบัติพิธีกรรมนี้สืบต่อๆ กันไป หลังจากนั้นเจ้าพิธีจะเป็นผู้แบ่งขันตั้งและเครื่องบวงสรวง ให้กับร่างทรงผีพญาศึก ร่างทรงของผีสองพี่น้อง ร่างทรงของผีป่าผีสาว ร่างทรงของผีผ้าขาว ตลอดจนกำลังแม่เตากรรมและแม่เตาเหล่า รวมถึงผู้มาช่วยงานอื่นๆ ส่วนแบ่งที่สำคัญ เช่น ข้าวสาร หัวหมู หมาก ฯลฯ จะตกแก่เจ้าพิธีเป็นหลัก

การถ่อเรือ ถ่อแพ เป็นการละเล่นที่แสดงถึงการออกไปค้าขายของลูกหลานในต่างแดน แล้วนำแก้วแหวน เงิน ทอง มาสู่ครอบครัว เริ่มจากกำลังจะนำหอยกกล้วยที่ทำเป็นพาดานของเทียนวัน ซึ่งอยู่ในหมาม แล้วใช้ไม้กระทุ้งมาทำเป็นแพ ใช้ไม้เอียบ มาเป็นไม้พาย การถ่อเรือ ถ่อแพกระแทกต้นห้าเป็นสัญลักษณ์ของการส่งเคราะห์ ลูกหลานจะคอยสานน้ำผู้ไปที่ถ่อเรือให้เปียกชุ่ม แล้วนำเรือ แพ และต้นห้าไปทิ้งนอกบ้าน แล้วผู้ที่กลับมาจะนำเอาก่อนหินก้อนโตๆ นำติดมือมาด้วย อันเป็นสัญลักษณ์ของเงินทองที่นำติดตัวมาแบ่งปันให้ลูกหลานและญาติพี่น้องในตระกูล

ในวันรุ่งขึ้น เรียกว่า วันล้างผาม หรือ การเลี้ยงผีผ้าจ่อง พิธีจะเริ่มประมาณ 07.00 น. เจ้าพิธี และกำลัง จะนำอาหาร เช่น ยำหัวกล้วย ลาบ แกงอ่อม หมูปิ้ง มะพร้าว เหล้า ขนม วางบนพื้น หรือใส่ลงในขันโตก ที่กลางปะรำ(ที่ผ้าจ่อง) แล้วเจ้าพิธีจะเป็นผู้กล่าวเชิญเจ้าม่าน เจ้าเม็ง เจ้าบุเล็ง เจ้านิ่งหนอง เจ้าพญาศึก เจ้าพญาเสือ มารับเครื่องสังเวศ รวมถึงการรายงานผลของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นอย่างสนุกสนาน ลูกหลานมีความสุขและขอพรจากผีบรรพบุรุษ และให้สัญญาแก่ผีบรรพบุรุษว่าจะไม่ทอดทิ้งผีปู่ย่า และจะประกอบพิธีกรรมอย่างนี้ไปตลอดชั่วลูกชั่วหลาน แล้วญาติพี่น้องที่เป็นผีเดียวกัน รับประทานอาหารเข้าร่วมกัน หลังจากนั้น กำลังก็จะเป็นผู้ปลดผ้าจ่องลงจากชื่อ หลังจากนั้นญาติฝ่ายชายจะช่วยกันรื้อปะรำ ญาติพี่น้องฝ่ายหญิงจะเตรียมอาหารสำหรับมือกลางวันอีกครั้ง เป็นเสร็จพิธีเลี้ยงผีเม็ง ของสายตระกูลพม่าไทใหญ่ ในจังหวัดลำปาง ที่มีโครงสร้างและความหมาย ที่คล้ายคลึงกัน แต่จะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพของเศรษฐกิจในปัจจุบัน

การประทับร่างทรงโดยการโหนผ้าภายในปะรำพิธี

เครื่องบวงสรวงและอาหารประกอบพิธี

ผีปู้ย่า(ผีมดซอนเม็ง) เป็นผีปู้ย่าที่สืบมาจากการร่วมกลุ่มของผีปู้ย่า ผีมดซอนเม็ง เกิดจากสองสายตระกูล คือ ตระกูลสายผีมด และตระกูลสายผีเม็งแต่งงานกันอาจจะเป็นฝ่ายหญิงเป็นตระกูลสายผีมด และฝ่ายชายเป็นตระกูลสายผีเม็ง หรือทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายตระกูลใดตระกูลหนึ่งมาจากผีสายนับถือผีที่ต่างกัน การเลี้ยงผีปู้ย่ามดซอนเม็งนั้นจะนำพิธีกรรมของ 2 ตระกูลมาผสมผสานกัน ตัดพิธีกรรมบางส่วน ของผีเม็งออก นำพิธีกรรมของผีมดเข้ามาแทน แต่เนื่องจากการค้าเกิดการคมนาคม จึงเกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ซึ่งก็เป็นผลพลอยได้ทางสังคมที่แสดงออกทางการจัดการระบบความเป็นอยู่ได้อย่างสมดุล การพ้อผีมดซอนเม็งนั้น จะใช้เวลา 3 วัน คือ วันข้าว วันพ้อน วันล้างผาม การพ้อนอาจจะเกิดจากประเพณีหรือการแก้บนขึ้นอยู่กับแต่ละตระกูล แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นการแก้บนมากกว่า

การสร้างปะรำพิธีนั้น ใช้เวลามากกว่าผามผีมด เพราะต้องขึ้นคาน มีไม้กร ไม้ใส่ไก่ ต้องเอาสล่าหรือผู้เชี่ยวชาญมาสร้างให้ การสร้างผามจะเสร็จในเวลา 9 โมงเศษ จึงจะเลี้ยงอาหารเข้าตามแบบ คือ เลี้ยงลาบแกงอ่อม และเหล้า ขึ้นตั้งสำหรับสล่าทำผาม เมื่อปะรำเสร็จแล้ว กำลั้งและลูกหลานฝ่ายชายจะไปทำมิดตาบธนูไม้แช่ตีต่อตีแต่นเทียน ไม้เห็บ ไม้ทุ้ง ซึ่งข้างหน้าปะรำทางขวามือ จะนำต้นห้าหรือต้นหว้ามาปลูกไว้แล้วนำไม้ไผ่ปักไว้ 4 มุม นำฝ่ายสีขาว สีแดง มาชิงไว้เป็นบริเวณ เป็นความเชื่อของสายตระกูลผีเม็งว่ามาจากต้นห้าหรือต้นหว้า จึงนำมาเป็นสัญลักษณ์ของผีเม็ง ส่วนฝ่ายหญิงนำโดยเก้าผีและหญิงผู้สูงอายุช่วยกันจัดเตรียมเครื่องพิธีในผาม

การพ้อผีมดซอนเม็ง เครื่องสักการะทั้งหมดมี 9 ชั้น มีต้นดอกไม้ที่ทำจากต้นกล้วยที่ เรียกว่า ต้นดอกผึ้ง เครื่องพิธีทั้งหมดจะไว้บนหิ้ง และวางเทียนวันตั้งไว้ในสลุงที่ใส่ข้าวสารไว้จนเต็ม รอบๆ สลุงจะนำข้าวสารมากองไว้รอบสลุงเทียน เรียกว่า ข้าวกองดอย อันหมายถึงการสักการะพระธาตุหรือพระเจดีย์ขเวดากองประเทศพม่า จากนั้นจึงวาง ช้าง ม้า เรือ แพ ธนู มิดตาบไม้ ถูยยาม ไม้ปัดต่อปัดแต่น ก่อนจะวางชั้นต้องเอาผ้ามาปูหิ้งก่อน ส่วนไม้เห็บกับไม้ทุ้งนั้น นำไปไว้ให้สล่าแห่ โดยทำราวกันบริเวณที่เครื่องดนตรีอยู่ เมื่อทุกอย่างจัดลงตำแหน่งแล้ว กำลั้งจะเป็นผู้มัดผ้าจ้อง กลางปะรำในกรณีของผีมดซอนเม็งนั้น ปะรำจะไม่มีเสา

กลาง เพราะผ้าจ่องจะห้อยจากไม้ไผ่ไต่กับบั้งของผาม การมัดผ้าจ่องนั้นจะมัดตอนที่สร้างปะรำเสร็จแล้ว
ทันทีก็ได้ เพื่อสะดวกในการขึ้นมัด โดยการมัดผ้าจ่องนั้นจะต้องจัดเตรียมชั้นเชิง คือ ดอกไม้ เทียนเหลือง 4
คู่ ใบเกียงผ้าเม็ง เหล้าขาว 1 ขวด ผู้ที่เป็นเจ้าพิธีจะเป็นผู้มัด

หึ่งตั้งเครื่องสักการะผิมดซอนเม็ง

ในวันพ็อนลูกหลานที่เป็นเครือญาติกันจะมาแต่เช้า มาช่วยกันทำอาหาร ฝ่ายชายจะฆ่าหมูตั้งแต่ตี 4
ฝ่ายหญิงจะช่วยจัดเตรียมอาหารเลี้ยงผีปู่ย่า ประกอบด้วย ลาบดิบ แกงอ่อม หลู้ ยำ หมูปิ้ง ตับปิ้ง ซีโครงปิ้ง
ใส่อ้าว ไก่ ข้าวต้ม ขนม ฯลฯ ทางฝ่ายเก่าผี และกำลังเตรียมจัดสถานที่จัดเตรียมชั้นเชิง ขวัก 4 แจ่ง กระทง
ใส่ข้าวปลาอาหาร ไปบอกแม่ธรณี 4 มุมของบ้าน นำข้าวปลาอาหาร - น้ำ ใส่ในบายศรี(สดาขวัญ)
นำข้าวแต่น ข้าวแคบ นก มัดในผามเปียงข้าวจีติดที่ต้นหว้า นำนกกมัดที่ต้นหว้า เอาผ้าผีปู่ย่าไปพาดไว้ที่ราว
ข้างล่างหึ่งเครื่องไหว้ นำน้ำตัน บูหรี น้ำมะพร้าว ไวบนหึ่ง

หลังจากดนตรีมาถึงขึ้นครุเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงทานอาหารเข้าร่วมกันก่อนสักพักใหญ่ประมาณ
8.30 น.ทุกอย่างพร้อมเริ่มจากกำลังเก่าและลูกหลานขึ้นดนตรีกำลังจะพ็อนดาบ เอาดาบคอนไว้ที่ป่า กำลัง
อีกคนก็ถือชั้นเชิงใส่เหล่าไปที่ต้นหว้าหน้าปะรำนำมีดดาบวางพาดที่ต้นหว้า นำควักไปวางไว้ที่ต้นหว้าแล้ว
เอาเหล่าขารวด จุดเทียนเหลือง 4 เล่ม 4 มุมของต้นหว้า กำลังจะพ็อนไปรอบๆ ต้นหว้าพร้อมหักกิ่งใบไม้ต้น
หว้าสัก 3 กิ่ง พ็อนใบหว้า กับพ็อนดาบ เดินเข้าไปในปะรำพ็อนไปรอบๆ ผ้าจ่องแล้วจึงเอาใบหว้ามาปักไว้ที่
ข้าวสารกองดอย ที่เทียนวัน หลังจากนั้นกำลังหรือผู้อาวุโสจะเป็นผู้จุดเทียนชัย โดยนำเทียนที่จุดจากต้นหว้า
มาจุดเทียนวันในผาม เป็นพิธีเชิญผีปู่ย่าเข้าผามจากต้นหว้า หลังจากนั้นก็จะเชิญผีปู่ย่าโหน ผ้าจ่อง เมื่อผี
ปู่ย่านุ่งผ้าเสร็จแล้ว กำลังจึงนำบายศรีไปพ็อนรอบๆ ต้นหว้า ในกรณีที่เป็นเชื้อเจ้าจะกางร่มหรือสัปทนให้
เพื่อให้เกียรติแก่ผีบรรพบุรุษ จากนั้นจึงนำบายศรีขึ้นไวบนหึ่งตามเดิม หลังจากนั้นก็จะเชิญผีปู่ย่าที่มา
ร่วมงานพ็อนประทับทรงและพ็อนรำ

ใกล้ถึงเวลา 11.00 น. ทางฝ่ายแม่ครัวจะเตรียมสำหรับอาหารไว้เลี้ยงผีปู่ย่าโดยนำหัวหมู ขา และหางใส่ ถาด พร้อมไก่ 4 ตัว วางไว้บนหิ้งในปะรำนั้นจะเอาอาหารใส่ขันโตก 7 หรือ 12 โตกก็แล้วแต่ผีตระกูล จากนั้น ลูกหลานจะนำเทียนมาติดที่ปลายดาบส่งให้ผีปู่ย่าฟ้อนดาบไปรอบๆ สำหรับอาหารที่เตรียมไว้ฟ้อนจนเป็นที่พอใจ ของผีปู่ย่า หลังจากนั้นจึงยกสำหรับ 2 สำหรับ ไปไว้ที่ดนตรีที่เหลือก็นำไปทำอาหารเลี้ยงกัน ฟ้อนสักพักลูกหลาน จะนำน้ำ บุหรี่ เหมียง มาให้ผีปู่ย่ากินจนเป็นที่พอใจแล้ว ถ้าลูกหลานจะขอให้ผีปู่ย่ารดน้ำมนต์หรือสงเคราะห์ก็ จะทำในช่วงนี้หรือในกรณีที่มีการบ่น ก็จะนำกำลังลูกหลานไปเอาเสामามที่แก่นเอาไปลอยน้ำ ฟ้อนจนถึง 12.00 น. ผีปู่ย่าก็จะทยอยกันออกจากทรง บ้างก็โหนผ้าจ่อง บ้างก็ไปออกทรงบนหอ หลังจากนั้นก็จะพักทาน ข้าวร่วมกัน พอถึงช่วงบ่ายดนตรีก็เริ่มบรรเลงอีกครั้งผีปู่ย่าโหนผ้าจ่องประทับทรงฟ้อน

ผีปู่ย่าเวียนเก้าห้า

การปิดต้อปิดแตน

ช่วงบ่ายนี้จะมีการเล่นชนไก่ ซึ่งเป็นการเล่นของเจ้านายสายผีเม็ง เพราะกีฬาชนไก่เป็นกีฬาของชน ชั้นปกครองที่มีการลงพนันกัน การเล่นชนไก่ของผีปู่ย่าเริ่มจากเอาผ้าขาวม้าสีดำขาวมัดตีเกลียวทำเป็นไก่ ปลอม ให้ผีปู่ย่าเป็นผู้ถือชนกับกำลังหรือผีปู่ย่าที่เป็นแขกเชิญมา โดยให้ถือไก่จริงๆ โดยฝ่ายผีปู่ย่านั้นจะอยู่ ด้านในของผามผีเม็งโดยเอาผ้าจ่องกันไว้ให้ลูกหลานโยกผ้าไปมา ผีปู่ย่าที่เป็นแขกจะถือข้าวสารคอยโปรยให้ ไก่ ก่อนจะชนจะต้องให้น้ำไก่ ให้ข้าวไก่ก่อนจึงจะเริ่มชน ระหว่างชนนั้นลูกหลานก็จะโห่ร้อง ประบมือตาม จังหวะเป็นที่สนุกสนาน ไก่ที่ชนแก่จะนำไปทำอาหารเลี้ยงลูกหลานกิน เป็นกุศโลบายของคนโบราณที่แสดง ให้เห็นว่าผีปู่ย่ามีอำนาจเหนือลูกหลาน ขนาดไก่ผี ยังชนะไก่จริงได้เป็นการบ่งบอกถึงการให้ความยำเกรงต่อ ผีปู่ย่า จากนั้นจะเป็นการเล่นของผีตระกูลผีมืด ที่เรียกว่า ปิดต้อ ปิดแตน โดยเริ่มจากลูกหลานแจกไม้แช่สำหรับ ตีต้อตีแตน ผีปู่ย่าก็จะไปยังปะรำผามผีมืด ซึ่งอยู่ติดกันบ้างก็ออกไป ตีแตนที่ติดต้นหว้านอกปะรำ ทำด้วยข้าว เหนียวจี บ้างก็ตีแตนที่ห้อยไว้ในปะรำ โห่ร้องเป็นการสนุกสนานของผีปู่ย่า และต่อด้วยการเล่นของ ผีมืด ที่เรียกว่า ยิงนก และหลังจากนั้นจึงมีการเล่น ที่เรียกว่า คล้องช้าง คล้องม้า ถ้ามีกระรอกก็จะจับกระรอก ก่อนที่จะคล้องช้าง คล้องม้า เริ่มจากกำลังจะเรียกลูกหลานที่เป็นเด็กหนุ่มชายฉกรรจ์ มาเป็นผู้วิ่ง ช้างก่อน โดยเอาผ้าแดงโพกศีรษะลูกหลานที่จะเล่น ลูกหลานฝ่ายหญิงก็จะนำกล้วยน้ำว้ามาแจกให้ผีปู่ย่าคนละลูก

เพื่อเอาไปล่อช้าง บ้างก็เอาเหล่ากรอกปาก จากนั้นก็เริ่มที่มีการเล่น คล้องม้า ลูกหลานก็เป็นกลุ่มเดียวกันที่จะวิ่งม้า ลูกหลานที่เหลือจะเอาหญ้ามาแจกให้ผีปู่ย่าที่ร่วมเล่นด้วย โดยนำหญ้าไปล่อที่จุมูกของผู้วิ่ง สักพักผีปู่ย่า ก็จะนำม้ามาให้ลูกหลานออกไปวิ่งนอกปะรำ ใครแย่งได้ก็จะนำมามัดติดไว้ที่เสาผามเหมือนเดิม รอได้เอาม้า พอได้เสร็จจึงนำเอาม้ากลับไว้บนหิ้ง ต่อจากนั้นก็เริ่มถ่อเรือถ่อแพ เริ่มจากกำลังและลูกหลานก็อาจจะเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มที่วิ่งช้างวิ่งม้า ผีปู่ย่าจะนำเรือชุดเล็กๆ และแพที่ทำด้วยไม้ซาง นำเงินข้าวตอกดอกไม้ใส่ในเรือ แล้วนำเชือกหรือฝ้ายสายสิญจน์ผูกติดที่หัวเรือให้ผีปู่ย่าดึงหรือชักลากเข้ามาในผามการเล่นเริ่มจากนำเรือและแพไปวางไว้หน้าปะรำให้ห่างจากปะรำประมาณ 10 เมตร ลูกหลานคนอื่นๆ ก็จะเอาน้ำสาตกุ่มถ่อเรือเหมือนอยู่ในน้ำ ผีปู่ย่าจะชักลากเข้ามาในผาม กลุ่มถ่อเรือก็จะเล่นไม่ให้เรือไปต้องไปขอเหล่ากินก่อน โดยตะโกนว่าเรือติดตอไปไม่ได้ชักกันไปลากันมา จนกลุ่มถ่อเรือโดนน้ำสาตจนเปียกปอนทั้งคนดูลูกหลานจะสนุกสนานกับการสาदन้า พอถ่อเรือถ่อแพมาถึงหน้าปะรำ ลำดับสุดท้ายคือ ผีปู่ย่าและกำลังจะช่วยกันถอนต้นเท้าหรือต้นหว้า ในอดีตจะนำไปปลูกไว้หลังบ้าน แต่ปัจจุบันก็จะเอาไปทิ้งไว้หน้าบ้านแล้วผีปู่ย่าจะเอาผ้าคล้องคอให้ลูกหลานมาช่วยกันพ้อนรำในปะรำทั้งคนที่ทำครัว ทั้งหญิงทั้งชาย เรียกว่า พ้อนล้างผาม อันหมายถึง เสร็จสิ้นพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าจะโห่ร้องตบมือ จะได้เวลาผีปู่ย่าเฝ้าผี และผีปู่ย่าอื่นๆ ก็จะออกมาพ้อนดาบกัน แสดงถึงว่าพิธีได้เสร็จแล้ว พอรุ่งเช้าก็จะมีพิธีเลี้ยงผีผ้าจ่องและทำการรื้อปะรำ ถ้าเป็นผีเม็งก็จะเลี้ยงยำหัวกล้วย แต่ถ้าเป็นผีมดซอนเม็งที่จะเลี้ยงลาบ เลี้ยงแกงอ่อมตามปกติ ส่วนมากจะทำกันในเครือญาติที่สนิทกันและก็ช่วยกันเก็บอุปกรณ์ต่างๆ กำลังจะเป็นผู้เชิญผ้าจ่องลงจากชื่อโดยมีขันตั้งที่มีเหล่าขาว 1 ขวด เป็นอันเสร็จสิ้นการพ้อนผีมดซอนเม็ง ซึ่งจัดขึ้น 3 วัน การผสมผสานวัฒนธรรมของทั้ง 2 เผ่าที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันมีการปะสังสรรค์เกิดขึ้น จึงเกิดการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และนำวัฒนธรรมของตนเองมาประกอบเพื่อรักษาวัฒนธรรมเดิมของตนเองได้อย่างเหมาะสม

ผีเจ้านายพ้อนดาบ

ผีเจ้านาย เป็นผีอารักษ์(อาฮัก) เช่น ผีหลักเมือง ผีเจนนเมือง ที่เป็นกลุ่มก่อตั้งหรือริเริ่มบุกเบิกหรือเป็นวีรบุรุษของชุมชน จึงเรียกว่า “ผีเจ้านาย” มักจะมีการพ้องบวงสรวงเช่นกัน ผีเจ้านายเป็นผีบรรพบุรุษที่อยู่ในชั้นเจ้าผู้ครองนครซึ่งไม่อยู่ในตระกูลสายผีมดหรือสายตระกูลผีเม็ง ซึ่งเคยเป็นผู้มีตำแหน่งในฐานะกษัตริย์ เจ้าเมือง หรือพ่อบ้าน กำนัน ผีเจ้านาย ได้แก่ ผีอารักษ์ ผีเสื่อบ้าน เสือเมือง หรืออารักษ์เจนนเมือง หรืออารักษ์เจนนบ้าน อารักษ์เจนนเมืองหรืออีกนัยยะหนึ่ง การเข้ามาประทับทรงของผีเจ้านายนั้นเกิดจากในอดีตผีเจ้านายเป็นบุคคลที่เคยทำคุณงามความดี ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองหรือเป็นผู้บุกเบิกตั้งรกรากเป็นทัพหน้ารบออกศึก ปกป้องบ้านเมือง เช่น เจ้าพ่อประตุมหา เจ้าพ่อขุนตาน เป็นผีที่มีคุณงามความดีเป็นที่น่ายกย่อง แต่ขณะที่มีชีวิตได้ทำกรรมอนันตริยกรรม คือ การฆ่าคน ฆ่าชีวิต ที่ไม่อาจจะกำหนดได้ พอตายไปก็ต้องเป็นวิญญาณที่จะต้องอาศัยมนุษย์เป็นสื่อที่จะทำให้ตนหลุดพ้น จากบ่วงกรรมที่ทำได้ เมื่อประทับทรงแล้วก็ต้องเลือกเอาคนที่มีความเดือนปีเกิดเดียวกัน เป็นบุคคลที่ถูกให้เป็นสื่อ การที่ผีเจ้านายจะเลือกเอาใครเป็นร่างทรงผีเจ้านายจะต้องดูว่าบุคคลนั้นยอมหรือไม่ ถ้าไม่ยอมก็จะทำให้ยอม โดยการทำให้บุคคลนั้นป่วยไม่สบายมีอันเป็นไปต่างๆ นาๆ จนทำให้เชื่อว่าจะเอามาเป็นร่างทรง การที่ผีเจ้านายเลือกใครเป็นร่างทรงแล้วนอกจากการทดลองต่างๆ หลากหลายรูปแบบ การที่ผีเจ้านายจะเลือกใครเป็นร่างทรงผู้นั้นในอดีตชาติ เคยผูกพันกันหรือเป็นรากขวัญของผีเจ้านายหรือขวัญเดียวกัน

การเลี้ยงผีเจ้านายจะถูกกำหนดขึ้นเป็นประจำทุกปีและจะต้องเปลี่ยนชั้นครุทุกๆ ปี กิจของผีเจ้านายขึ้นอยู่กับผีเจ้านายแต่ละองค์จะกำหนดว่าจะประทับทรงทำกิจใดๆ บ้าง เช่น ถามการเจ็บไข้ หรือรักษาผู้ป่วย โดยมีค่าชั้นตั้งอาจจะ 12 บาท 36 บาท แล้วแต่ผีเจ้านาย ถ้าผีเจ้านายมีลูกศิษย์มาก เมื่อถึงประเพณีเปลี่ยนชั้นครุ อาจจะมีการฉลองชั้นครุ การพ้องผีเจ้านายนั้นจะทำที่ต่อเมื่องานประเพณีประจำปีและแก้บน การพ้องผีเจ้านาย จะเรียกว่า พิธียกชั้นครุ หรือการเปลี่ยนชั้น ร่างทรงก็จะไปไขว่ คือ การนำข้าวตอกดอกไม้ไปบอกผีเจ้านาย หรือผีปู่ย่าที่นับถือ ไปบอกว่าจะจัดงานเมื่อไร จะมีวันข้าวหรือไม่ว่างขึ้นอยู่กับเจ้าภาพงานพิธีพ้องผีเจ้านาย มักจะทำ 2 วัน วันแรกเป็นวันจัดดา จะมีข้าวหรือไม่ว่างขึ้นอยู่กับผีเจ้านาย งานวันยกชั้นครุนั้น จะต้องหาวันที่ไม่ใช่วันเสียประจำเดือน ไม่ใช่วันพุธ ไม่ใช่วันพระ มักจะเป็นวันข้างขึ้นมากกว่า หรือเป็นวันเสาร์อาทิตย์ เพื่อที่จะให้ทุกๆ คนได้ว่างจากภารกิจ ผีเจ้านายจะหาฤกษ์งามยามดี ปลดชั้นครุ คือ การนำชั้นตั้งหรือชั้นครูลงมา คือ เอาของเก่าทิ้ง จัดเตรียมของใหม่แทน

ชั้นตั้งเครื่องบูชาครูผีเจ้านาย

วันรุ่งเช้าของวันยกชั้นครู ผีเจ้านายบางองค์อาจจะยกชั้นครูขึ้นไว้บนหิ้งก่อน แล้วถึงจะจัดโต๊ะสังเวย บวงสรวงหน้าหิ้ง ซึ่งมักจะอยู่บนบ้านของร่างทรง หรืออาจจะตั้งโต๊ะสังเวยหน้าชั้นครู แล้วถึงจะยกชั้นไว้บนหิ้ง แล้วแต่ผีเจ้านายจะเป็นผู้กำหนด การเลี้ยงผีครูเจ้านายมักจะทำแต่เช้าเพื่อที่ว่าสายมาจะได้ลงมารับแขก ข้างล่างในปะรำ หลังจากที่ไหว้ครูเสร็จ สังเวยบวงสรวงแล้ว ร่างทรงหรือลูกหลานจะนำคอกัว ไปวาง 4 มุม บ้านเพื่อบอกแม่ธรณี เมื่อบอกเสร็จแล้ว บางบ้านก็จะมีพิธีขึ้นท้าวทังสี่ หรืออาจจะขึ้นตอนเย็นวันดาก็ได้ แล้วแต่สะดวก เมื่อเสร็จพิธีไหว้ครูที่บ้านแล้วผีเจ้านายก็จะนำเทียนชัยขึ้นตั้งไว้บนหิ้งกลางปะรำ ต่อจากนั้นก็เอาขัน 12 หิ้ง 12 ชั้น ขึ้นเรียงหิ้งซ้าย 6 ชั้น ขวา 6 ชั้น เอาเทียนชัยไว้ตรงกลางหลังจากนั้นผีเจ้านายจะมัดผ้าเม็ง สำหรับแขกที่เชิญมาที่อยู่ในสายผีเม็ง การมัดผีเม็งจะมัดวันดาหรือตอนเช้าก่อนเอาขัน 12 ขึ้นหิ้งก็ได้ หลังจากนั้นผีเจ้านายจะดูความเรียบร้อยในปะรำ เมื่อดนตรีมาถึงจึงจัดให้อยู่ในตำแหน่งที่เตรียมไว้ให้ หรือฝั่งซ้ายของหิ้งชั้น 12 พิธีฟ้อนจะเริ่มประมาณ 09.00 น. โดยผีเจ้านายจะเป็นผู้จุดเทียนชัยที่อยู่ตรงกลาง หลังจากนั้นก็เชิญผีเจ้านายองค์อื่นๆ ที่เชิญมาประทับทรงฟ้อน จนถึงเวลา 11.00 น. จึงยกสำหรับอาหารประกอบด้วย ลาบ แกงอ่อม หลู้ ไก่ ข้าวต้ม ขนม หมูปิ้ง ตับปิ้ง ใส่อั่ว เหล้า น้ำ ทั้งหมดถูกจัดวางลงบนชั้นโตกทั้งหมด 12 ชั้น ที่ชั้น เจนเมือง 1 สำหรับ ลูกหลานจะช่วยกันนำเทียนติดที่ปลายดาบให้ผีเจ้านายร้ายรำฟ้อนไปรอบๆ จนพอใจ หลังจากนั้นจึงยกให้วงดนตรี 2 สำหรับ จากนั้นจึงเก็บไปทำอาหารเลี้ยงลูกหลาน ฟ้อนได้สักพักผีเจ้านายจะสูบบุหรี่ กินเหมียง ต้มน้ำ ต้มน้ำมะพร้าว พอเวลาประมาณ 12.00 น. จึงพักร่างทรงรับประทานอาหารกลางวัน ผีเจ้านายบางองค์ ก็ไม่ออกจากประทับทรงนั่งตมที่หน้าบ้านหรือในปะรำแล้วแต่ผีเจ้านาย จะมีการพูดคุยระหว่างผีเจ้า ผีเจ้านาย พบปะสังสรรค์ระหว่างผีเจ้านายด้วยกัน หลังจากนั้นดนตรีจะเพิ่มขึ้นอีกครั้งประมาณ 13.00 น. เชิญผีเจ้านายประทับทรงอีกครั้ง ช่วงบ่ายจะมีผี

เจ้านายมาร่วมพิธีมาก มีทั้งสายตระกูลฝิมด สายตระกูลฝิเม็ง บ้างก็โหนผ้าจ่องประทับร่าง บ้างก็กระโดดเข้าประทับทรง ฟ้อนรำและพูดคุยกันหยอกล้อกันระหว่างฝิเจ้านายที่เป็นป่าวสาว

ชั้นตั้งอันเชิญเทวดา

พิธีจุดเทียนชัย

ในจังหวัดลำปาง มีตระกูลที่นับถือฝิบรรพบุรุษ มากกว่า 60 ตระกูล ประเพณีที่สำคัญ การเลี้ยงอารักษ์เมือง เช่น ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง มักจะกำหนดภายในเดือน 9 เหนือมีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามาร่วมจัดพิธีบวงสรวง และพิธีฟ้อน มักจะใช้พิธีกรรม การฟ้อนฝิมดซอนเม็ง ในการประกอบพิธีกรรมในตระกูลการนับถือฝิบรรพบุรุษ ก็จะมีพิธีของแต่ละตระกูล และมักจะมีเชื่อที่ว่า จะไม่เลี้ยงฝิบรรพบุรุษในวันพุธและวันพระด้วยเหตุ ฝิบรรพบุรุษจะไม่มารับเครื่องสังเวยนั้น

การเลี้ยงฝิหอศาล ไทลื้อบ้านกล้วย

ประเพณีการเลี้ยงผีหอศาลของชาวไทลื้อบ้านกล้วย

เป็นการเลี้ยงผีขุนน้ำขุนห้วย ผีหลักบ้าน หลักเมืองของชาวไทลื้อในตำบลกล้วยแพะที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยพื้นที่ตำบลกล้วยแพะประกอบด้วยชุมชน 5 หมู่บ้าน อันได้แก่ บ้านกล้วยหลวง บ้านกล้วยแพะ บ้านกล้วยกลาง บ้านกล้วยม่วง และบ้านห้วยฝาย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งเรียงรายอยู่ริมทุ่งนาที่เรียกว่า ทุ่งหลวง ซึ่งมีอาณาเขตกว้างไกลไปถึงเชิงภูเขาทางทิศตะวันออกของวัดพระธาตุดอยม่วงคำ ซึ่งจะมองเห็นดงเล็กๆ กลางทุ่งหลวงจะเรียกว่า ลอมกลางไต้ตั้ง แต่เดิมนั้นบริเวณนี้เป็นเนินต้นโพธิ์ใหญ่ ชาวบ้านจึงสร้างหอฟีไว้ให้เป็นที่สิงสถิตของผีหลักบ้านหลักเมือง เมื่อถึงฤดูกาลทำนาและหลังการเก็บเกี่ยวข้าว จะมีพิธีเซ่นไหว้โดยใช้ กวางคำในการเลี้ยงผี กวางคำในที่นี้หมายถึงสุนัขสีดำ ซึ่งต่อมานิยมเลี้ยงด้วยหัวหมูต้มหรือไก่ต้มแทน ในแต่ละครัวเรือนจะส่งตัวแทนเข้าร่วมประเพณีการเลี้ยงผีนี้ด้วย การเลี้ยงผีกระทำกัน 2 ช่วง คือในเดือน 9 เหนือแรม 9 - 10 ค่ำ ในพิธีวันแรกเป็นวันเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่ประกอบพิธีเลี้ยง เช่น ชันตั้งเครื่อง 9 อาหารคาวหวาน ผลไม้ และเครื่องสักการะ ในวันี้จะมีช่างปี ช่างซอ มาขับซอโต้ตอบกันสนุกสนาน ในวันเลี้ยงผีหอศาลนี้จะเริ่มตั้งแต่เช้า โดยชาวบ้านบางส่วนจะต้องไปเตรียมต้มหัวหมูหรือไก่ซึ่งจะสลับกันในการเลี้ยงคือ 3 ปีเลี้ยงหมู 3 ปีเลี้ยงไก่ เมื่อได้ถึงเวลาประกอบพิธีผีจะมาเข้าประทับร่างทรง เจ้าแม่จันทร์ขาว เจ้าแม่จันทร์แดง เพื่อให้ชาวบ้านได้พูดได้ถามได้คุยเรื่องต่างๆ ภายในหมู่บ้าน และมีชาวบ้านนำของถวายให้ร่างทรงนั้นด้วย เมื่อจะเริ่มฤดูกาลทำนาก็จะมีการบอกกล่าวผีห้วยศาลให้ช่วยปกป้องดูแลข้าวกล้าให้คงงาม มีน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งรูปแบบประเพณีดังกล่าวยังคงรักษาไว้มาจนถึงปัจจุบัน

การเลี้ยงผีขุนน้ำอ่างเก็บน้ำแม่ยาว อำเภอห้างฉัตร

6. ฝิขุนน้ำ เป็นการเลี้ยงฝิที่สิงสถิตอยู่ตามต้นน้ำลำธารที่มีหน้าที่ปกป้องรักษาต้นน้ำ เช่น ฝิอารักษ์ แม่น้ำวัง หรือต้นน้ำในการเพาะปลูกเหมืองฝาย เป็นต้น การเลี้ยงฝิขุนน้ำในจังหวัดลำปาง ยังพบในหลากหลายพื้นที่ เช่น การแห่ช้างเผือกจากบ้านลำปางหลวงผ่านบ้านไปยังแท่นช้างเผือก อำเภอห้างฉัตร โดยจะทำการในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 9 เหนือ หรือการแห่ช้างเผือกชาวปกากะญอบ้านโป่งน้ำร้อน ร่วมกับชาวบ้านสันโป่ง บ้านกิวห้วยเบิก บ้านเหล่ายาว ตำบลเสริมกลาง แห่ช้างเผือกไปยังต้นลำน้ำแม่เสริม เหนืออ่างเก็บน้ำแม่เสริม บ้านโป่งน้ำร้อน อำเภอเสริมงาม หรือการแห่ช้างเผือกของชาวบ้านแหงเหนือ แห่ช้างเผือก ในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 เหนือ โดยแห่ช้างเผือกจากไม้ไผ่สานไปรอบหมู่บ้านและไปรวมกันที่ หอช้างเผือก บริเวณต้นน้ำแหง บ้านแหงเหนือ ตำบลบ้านแหง อำเภองาว

การแห่ช้างเผือก บ้านแหงเหนือ อำเภองาว

การแห่ช้างเผือก บ้านโป่งน้ำร้อน อำเภอเสริมงาม

ประเพณีสำคัญในจังหวัดลำปางในช่วงเดือน 9 เหนือ ได้แก่

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอห้างฉัตร คือ การถวายที่โองเจ้าพ่อขุนตาน ใน เดือน 9 เหนือ ขึ้น 14 ค่ำ ประเพณีแห่ช้างเผือก จากชุมชนบ้านลำปางหลวง ไปยังแท่นช้างเผือกเวียงลมและเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ ประเพณีถวายไก่ 12 คู่ และจุดบั้งไฟ ถวาย ณ หอเจ้าพ่อขุนตานของทุกๆ ปี

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดพระธาตุม่อนพระยาแช่ เดือน 9 เหนือ แรม 8 ค่ำ มีสูตรเบิก 4 วารและ ประเพณีสงฆ์น้ำธาตุวัดพระเจดีย์ขาวหลัง เดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ (เดือน 9 เป็ง) มีสูตรเบิก 4 วาร เป็นประจำทุกปี

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุดอยม่วงคำ จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ แรม 15 ค่ำ มีพิธีสูตรเบิก 4 วาร เป็นประจำทุกปีและวัดท่าแหน วัดพระบาทแม่ไทย จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีพิธีสูตร เบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแจ้ห่ม คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดดงเย็น จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีสูตร 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเกาะคา คือ ประเพณีสงฆ์พระธาตุ วัดพระธาตุดอยเงิน จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีพิธีสูตรเบิก 4 วาร (มีพิธีจุดบั้งไฟ) ประเพณีการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน ผีเจ้านาย ผีขุนน้ำ ผีโป่งน้ำร้อน จัดขึ้นในเดือน 9 แรม 9 ค่ำ แต่เดิมนั้นชาวลำปางหลวงจะต้องมาเลี้ยงผีขุนน้ำ น้ำแม่แก้ว ร่วมกับชาวบ้านโป่งน้ำร้อนนี้ด้วย แต่ในปัจจุบันมีเพียงชาวบ้านโป่งน้ำร้อนที่ยังรักษาประเพณีนี้ไว้

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองปาน คือ ประเพณีสงฆ์พระธาตุจิกจ้อง (วัดทุ่งสำน) จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 8 ค่ำ และวัดพระธาตุจิกจ้อง (ดอยจิกจ้อง) จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่พริก คือ ประเพณีสงฆ์พระบาทวังตวง จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีเดือน 10 เหนือ

ประเพณีเดือน 10 เหนือ ราวกรกฎาคมถึงต้นเดือนสิงหาคม เป็นช่วงประเพณีเข้าวัสสา หรือ เทศกาลเข้าพรรษา คือการที่พระสงฆ์จะต้องปวารณาอยู่ประจำที่ใดที่หนึ่งในช่วงฤดูฝนโดยไม่ไปแรมคืนที่อื่น ภายในกำหนด 3 เดือน เรียกว่า “เข้าวัสสา” ซึ่งถือเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาอีกวันหนึ่งโดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำบุญใส่บาตร มีการทานขันข้าวให้ผู้ล่วงลับไป รวมทั้งการถวายทานแก่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย ในช่วงเวลาเข้าพรรษาโดยทั่วไปแล้วจะพบประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายทั้งประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนาและเกี่ยวกับศาสนา อาทิ ประเพณีแหกนา หว่านกล้า ประเพณีถวายเทียนพรรษา ประเพณีทานขันข้าวอุทิศให้แก่ผู้ตาย ถวายผ้าอาบน้ำฝน ประเพณีदानก้วยสลาก ประเพณีคารวะครูบาอาจารย์ (ประเพณีสามิจิกรรม) ในพื้นที่จังหวัดลำปาง มักจะมีข้อห้ามที่พึงงดเว้นจัดกิจกรรมหรือประเพณีในช่วงฤดูเข้าพรรษา เช่น ไม่นิยมบวชลูกหลานกลางฤดูพรรษา ไม่เลี้ยงผีปู่ย่า ไม่เผาศพพระ และไม่จัดพิธีแต่งงาน เป็นต้น ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการทำนา และการทำบุญอันเนื่องในพุทธศาสนา

ประเพณีแหกนา หว่านกล้า ไถนา อาชีพทางเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักมาแต่โบราณเนื่องจากเป็นแหล่งที่มาของปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตคือ ข้าว การปลูกข้าว โดยจะหว่านไถกันในช่วงเดือนมิถุนายน - เดือนกรกฎาคมเนื่องจากเป็นช่วงต้นฤดูฝน โดยในอดีตชาวนาจะเอาวัวควายไปไถเนื้อที่นาแปลงเล็กๆ พื้นที่ประมาณ 1 งาน แล้วจะคราดเพื่อจนดินร่วนรูปแล้วยกร่องทำเป็นแปลงๆ ไร่ เรียกว่า “แบ่งเตี้ยก” เตรียมไว้เพื่อนำพันธุ์ข้าวมาหว่านต่อไป วิธีการหว่านกล้าคือการนำเอาข้าวเปลือกที่ใช้ทำพันธุ์ลงไปแช่น้ำไว้ 1 คืน จากนั้นเอาขึ้นมาหมักไว้ 2 วัน เมล็ดข้าวเริ่มจะแตกออก เมื่อเริ่มเตรียมแปลงสำหรับหว่านเรียบร้อยแล้วจะนำข้าวไปหว่านในแปลงนั้นจนทั่ว ต่อมาประมาณ 3 - 4 วัน ต้นกล้าจะงอกเต็มแปลง ชาวนาจะต้องดูแลให้น้ำหล่อเลี้ยงตลอดจนอายุครบ 1 เดือนพอดี จึงจะนำมาปลูกดำลงบนแปลงนาอีกทอดหนึ่ง

การแฮกนา

พิธีการแฮกไกนาคือการลงมือไถครั้งแรกของชาวนา โดยในอดีตจะมีธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติกันมา โดยแต่เดิมนั้น ชาวนาจะคำนึงถึงตำราการคูดุญานาค โดยตำราดังกล่าวมักจะระบุทิศทางของแต่ละเดือนที่พญานาคจะหมุนตัวเองไปรอบทิศต่างๆ ชาวนาจะสังเกตว่าในแต่ละเดือนน่าจะหันหน้าไปทางทิศใด จึงจะเริ่มไถแฮกนาตั้งแต่ทิศหัวหน้าไปยังหางนาคห้ามสวนทางเกล็ดนาคหรือให้จะเว้นจากการไถเสาะเกล็ดนาค และห้ามไถลัดท้องนาคซึ่งถือว่าไม่เป็นมงคลรูปแบบการไถแปลงนาจะเริ่มต้นจากยกการ “ผ่าฮิ้ว” คือ ไถแบ่งตอน แล้วจะไถ “ปัดซ้าย” หมายถึง การไถด้านซ้าย ให้ก้อนขี้ไถผลัดมาด้านขวา แล้วต่อไปให้ “ปัดขวา” คือ การไถด้านขวา ผลักขี้ไถมาด้านซ้าย และไถเรื่อยไปจนกว่าจะหมดเนื้อที่ในนาในวันแฮกนา พิธีกรรมการแฮกนานั้น จะมีเครื่องพิธีต่างๆ ที่เรียกว่าเครื่องบนหรือเครื่องบวงสรวง ซึ่งมีรายละเอียดคือ

1. ตั้งข้าวแฮก คือ ตั้งเล็กสำหรับตั้งเครื่องสังเว
2. ไม้ไผ่รวกหรือไม้ฮวก ตัดแต่โคนถึงกิ่งก้านทั้งหมด
3. ตาแสง หรือ ตะแหลว สานเป็นรูปวงกลม มีหลายแบบ
4. ไม้ว่อง คือ ไม้ไผ่ที่เอาดอกมาสานเป็นรูปวงกลมเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7 - 8 นิ้ว เกี่ยวกันเป็นห่วงโซ่ลงมาจากปลายไม้ไผ่
5. ไม้ไผ่สานทำเป็นรูปปลาห้อยลงมา เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ในนามีปลาชุกชุม
6. มีแท่นท้าวทั้ง 4 หมายถึง ท้าวจตุโลกบาล ล้านนาเรียกว่า “ท้าวทั้งสี่” ได้แก่ ท้าวอรรถธู วิรุฬหวิรุฬหก เวสสุวรรณ ซึ่งมีหน้าที่รักษาทิศทั้ง 4 ในโลกนี้
7. ส้อหล้อ จำนวน 5 อัน ท้าว “ส้อหล้อ” เป็นชื่อของไม้ไผ่ที่นำมาผ่าเป็นซีกครึ่งท่อนแล้วเอาไม้ไผ่สาน ตามซี้เป็นวงกลมถ่างออก ทำให้ปากขยายออก ส้อหล้อเหล่านี้ จะนำไปปักไว้ที่บริเวณตั้งแฮกข้าว

สำหรับใส่เครื่องบวงสรวงที่นำไปถวายแด่พระแม่ธรณี และพระแม่โพสพ หรือทางล้านนาเรียกว่า แม่โพสพ - กรวยดอกไม้หรือสวยดอก ใส่รูป เทียนและดอกไม้จำนวน 5 ชุด

8. ค่ำหรือกระทงใส่เครื่องพลีกรรมสังเวทพระแม่ธรณี

พิธีกรรมในการบวงสรวงบอกกล่าว พ่อนาคือเจ้าของนา หรือหัวหน้าครอบครัว พร้อมด้วยภรรยา และบุตรจัดเตรียมเครื่องบวงสรวงวางบนแท่นบูชาเรียบร้อยแล้วจากนั้นพ่อนาหรือปุจจารย์ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านพิธีกรรมจะดำเนินการเริ่มพิธีบวงสรวงโดยเริ่มต้นจากการบูชาท้าวทังสี่จากนั้นจึงเป็นการกล่าวคำบูชาสังเวทแม่โพสพตามลำดับ หลังจากพิธีแรกนาแล้วเสร็จก็ถือเป็นการเริ่มต้นกระบวนการทำนาอย่างเต็มรูปแบบคือการไถการเผื่อ การฮาย และเต็กเปียง การไถ หลังจากแฮกนาแล้วก็จะเป็นขั้นตอนการดำนาต่อไป นอกจากนี้ในขั้นตอนของการดำนานั้น จะนิยมการ เอามือ หรือการช่วยกันลงแขกโดยมีธรรมเนียม คือ เจ้าของนาต้องเลี้ยงดูผู้มาช่วยดำนาด้วยการเลี้ยงข้าวกลางวัน ซึ่งอาหารก็เป็นแบบพื้นบ้าน เช่น แกงหยวก ใสไก่ แกงผักใสไก่ น้ำพริกปลา หรือแกงแค ข้าวเหนียวหนึ่ง บางแห่งเลี้ยงมือเย็นด้วย ถ้าหากงานปลุกนายังไม่เสร็จหรือทำไปจนค่ำ เจ้าของบ้านจะเชิญแขกที่มาช่วยรับประทานอาหารค่ำอีกหนึ่งมื้อถือเป็นการตอบแทนหนึ่งของการมีส่วนร่วมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของผู้คนของสังคมในอดีต

การหลกกกล้า

การปลุกนา

ประเพณีการถวายทานธัมม์ ของชาวจังหวัดลำปาง ในช่วงฤดูเข้าพรรษานี้จึงเป็นการสืบทอดขององค์ความรู้และมีความเชื่อว่าการทานธัมม์หรือการถวายคัมภีร์ในพุทธศาสนาเป็นทานนั้น ก็เป็นการทานที่ยิ่งใหญ่ได้อานิสงส์มาก ดังนั้น พุทธศาสนิกชนแต่ละคนจะหาโอกาสทานธัมม์ได้สักครั้ง โดยจุดประสงค์ในการทานธัมมนั้นก็เช่นเดียวกับทานวัตถุอื่นๆ คือทานเพื่อตนเองได้มีความสุขในกายภาคหน้า หรือทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ หรือญาติพี่น้องผู้ล่วงลับก็ได้

การจารธัมม์ (การเขียนธรรมบนใบลาน)

การทานธัมม์นี้อาจกระทำได้สองอย่าง ประการแรก คือ การคัดลอกหรือจัดให้มีการคัดลอกคัมภีร์ในพุทธศาสนา แล้วนำคัมภีร์นั้นไปถวายทาน หรือเป็นเจ้าภาพในการแสดงพระเทศนาในเทศกาลสำคัญหรือวันอุโบสถในระหว่างเทศกาลเข้าพรรษา สำหรับประการที่สองนั้น เจ้าภาพจะบอกรับเพื่อเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์และนำปัจจัยไทยทานไปถวายพระพร้อมทั้งนิมนต์พระให้แสดงพระธรรมเทศน์โดยทั่วไปแล้วนิยมให้มีการคัดลอกคัมภีร์เพื่อถวายตามวันเดือนปีเกิดของบุคคล เรียกว่า “ธัมม์ชาตา” ดังที่กำหนดเอาไว้ดังนี้

ธรรม(ธัมม์)ชาตาปีเกิด

คนเกิดปีไข่ (ชวด)	สร้างธัมม์ เตมียะ เป็นทาน
คนเกิดปีเป่า (ฉลู)	สร้างธัมม์ เวสสันดร เป็นทาน
คนเกิดปียี (ขาล)	สร้างธัมม์ สุทนต์ เป็นทาน
คนเกิดปีเม้า (เถาะ)	สร้างธัมม์ เนมิราช เป็นทาน
คนเกิดปีสี่ (มะโรง)	สร้างธัมม์ สมภมิตร เป็นทาน
คนเกิดปีไส้ (มะเส็ง)	สร้างธัมม์ ภูริทัต เป็นทาน
คนเกิดปีสะง่า (มะเมีย)	สร้างธัมม์ สุธน เป็นทาน
คนเกิดปีเม็ด (มะแม)	สร้างธัมม์ ช้างฉัททันต์ เป็นทาน
คนเกิดปีสัน (วอก)	สร้างธัมม์ มโหสถ เป็นทาน
คนเกิดปีเร้า (ระกา)	สร้างธัมม์ สิทธาตถ์ เป็นทาน
คนเกิดปีเส็ด (จอ)	สร้างธัมม์ กุสุราช เป็นทาน
คนเกิดปีไก่ (กุน)	สร้างธัมม์ สุดโตสม เป็นทาน

ธรรม(ธัมม์)ชาตาเดือนเกิด

คนเกิดเดือนเกี๋ยง (ยี่)	สร้างธัมม์ สุทธนู หรือปฐุมกัป เป็นทาน
คนเกิดเดือนยี่ (สอง)	สร้างธัมม์ ช้างฉัททันต์ เป็นทาน
คนเกิดเดือนสาม	สร้างธัมม์ มัญจฎาคุณชลี หรือ มโหสถ เป็นทาน
คนเกิดเดือนสี่	สร้างธัมม์ หงส์ผาคำ หรือ ภูริทัต เป็นทาน
คนเกิดเดือนห้า	สร้างธัมม์ อุทธรธา หรือ ปุริสาท เป็นทาน
คนเกิดเดือนหก	สร้างธัมม์ พุทธโฆษา หรือ เตมิยะ เป็นทาน
คนเกิดเดือนเจ็ด	สร้างธัมม์ อรินทุม หรือ เนมิราชา* เป็นทาน
คนเกิดเดือนแปด	สร้างธัมม์ นารทะ หรือ เนมิราชา** เป็นทาน
คนเกิดเดือนเก้า	สร้างธัมม์ พุทธาภิเศก หรือ สิบชาติ เป็นทาน
คนเกิดเดือนสิบ	สร้างธัมม์ ธรรมจักร หรือ สุวรรณสาม เป็นทาน
คนเกิดเดือนสิบเอ็ด	สร้างธัมม์ พุทธนิพพาน หรือ เวสสันตระ เป็นทาน
คนเกิดเดือนสิบสอง	สร้างธัมม์ มังคลสูตร หรือ สมภมิตร เป็นทาน

ธรรม(ธัมม์)ชาตาวันเกิด

คนเกิดวันอาทิตย์	สร้างธัมม์ สังคินี เป็นทาน
คนเกิดวันจันทร์	สร้างธัมม์ วิภังคะ เป็นทาน
คนเกิดวันอังคาร	สร้างธัมม์ ธาตุกถา เป็นทาน
คนเกิดวันพุธ	สร้างธัมม์ ปุคคลปัญญาธิ เป็นทาน
คนเกิดวันพฤหัสบดี	สร้างธัมม์ กถาวัตถุ เป็นทาน
คนเกิดวันศุกร์	สร้างธัมม์ ยมกะ เป็นทาน
คนเกิดวันเสาร์	สร้างธัมม์ มหาปัญญาฐาน เป็นทาน

ในวันโกน หรือก่อนวันพระ ที่เรียกว่า แรม หรือ ขึ้น 7 ค่ำ หรือ 14 ค่ำ ทางวัดจะตีกลองปฐาหรือ ก้องปฐา เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ทราบว่าเป็นวันพรุ่งนี้เป็นพระ หรือวันศีล

ก้องปฐาหรือกลองบูชาเป็นกลองโบราณที่สำคัญประจำวัดในภาคเหนือ วัดเกือบทุกวัดทาง ภาคเหนือจะต้องมีไว้กลองนี้ประจำวัด ซึ่งประกอบด้วยกลองใหญ่ เรียกว่า กลองแม่ จำนวน 1 ใบ และกลองเล็ก เรียกว่า ลูกต๊อบ จำนวน 3 ใบ ซึ่งเรียกรวมกันว่า “ก้องปฐา” หรือกลองบูชาใช้ตีก่อนวันพระ เพื่อเตือนศรัทธา ชาวบ้านให้รู้ว่าพรุ่งนี้จะต้องถึงวันพระ เพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวดาอารักษ์ประจำบ้านเมืองร่วม อนุโมทนาว่าในวันรุ่งขึ้นจะมีการทำบุญ เนื่องจากในสมัยก่อนไม่มีปฏิทินที่จะบอกวัน เดือน ปี การตีก้องปฐา จึงเป็นการตีบอกเวลาให้เตรียมตัว ที่จะไปวัดทำบุญตักบาตร ฟังธรรม จำศีลภาวนา จะตีกลองนี้ตอนค้ำ ก่อนที่ชาวบ้านจะเข้านอน

นอกจากนี้ ก่องปู่ยายังใช้ตีประโคมในโอกาสต่างๆ เช่น ในช่วงพรรษามีการฟังธรรมภายในวัดทุกวันพระ เมื่อเวลาฟังธรรมเทศนาจบ ก็จะตีก่องปู่ยานี้เป็นพุทธบูชาหรือตีบอกว่าได้ทำบุญฟังธรรมเสร็จแล้ว บางแห่งใช้ตีเพื่อต้อนรับวันพระ และตีเพื่อส่งวันพระ ก่องปู่ยาหรือกลองบูชานี้ยังใช้ตีประโคมในโอกาสพิเศษ ทั้งงานมงคลและอวมงคล เช่น งานบุญประเพณีประจำปี งานบุญเฉลิมฉลองวิหารเจดีย์ ภูมินิศาการเปรียญ เป็นต้น ในงานอวมงคล เช่น ตีเป็นสัญญาณบอกว่พระสงฆ์องค์สำคัญมรณภาพหรือเวลาจะเคลื่อนศพ พระสงฆ์องค์สำคัญไปทำการฌาปนกิจจะมีการตีก่องปู่ยานี้เป็นสัญญาณบอกกล่าวด้วย

ในการตีก่องปู่ยา ท่วงทำนองช้าเร็วในการตีนั้น จะขึ้นอยู่กับโอกาสต่างๆ ผู้ตีจะตีตามความถนัดตามท่วงทีลีลาของตนเองโดยมีทำนองการตีที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ชาวลำปางมักจะมีเรื่องเล่า(เล่าเจ้าย) ว่าตีกลองให้ยักษ์ได้ยินจะได้ไม่ลงมากินมนุษย์ หรือ ตีให้ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว แม้กระทั่งสัมภเวสีได้ยินเพื่อเตรียมตัวมารับบุญที่ญาติๆ ทำให้ในวันพระเด็กๆ ได้ยินมักจะกลัวเสียงกลองนั้น เพราะในขณะที่ทางวัดตีกลองมักจะมีเสียงหมาหอนอย่างเยือกเย็น พ่อแม่จะบอกเด็กๆ ว่า ผีรับทราบและเตรียมตัวมารับส่วนบุญในวันรุ่งขึ้น ให้นอนแต่หัวค่ำเพื่อจะได้ตื่นแต่เช้า และตื่นขึ้นมาล้างข้าวทำอาหารไปวัด

การตีกลองปู่ยา

ประเพณีสำคัญในช่วงเดือน 10 เหนือของจังหวัดลำปาง

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอห้างฉัตร คือ เลี้ยงผีขุนน้ำ โดยการถวายเซ่นไหว้ไก่ 12 ตัว หมู 1 ตัว เรียกว่าพิธีเซ่นประตุตอย จัดขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำแม่ตาลใกล้วัดพระธาตุดอยนาย (วัดปางม่วง) ในเดือน 10 เหนือ แรม 7 ค่ำ เลี้ยงเหล่าและไก่ 2 ตัว แต่อารักษ์ผู้รักษาต้นน้ำ และลำห้วย พิธีเลี้ยงห้วยเลี้ยงฮ่อง ณ สบต่างๆ จำนวน 5 สบ จนถึงเทือกเขาขุนตาลในเดือน 10 เหนือ แรม 13 ค่ำ และถวายไก่ 12 ตัว หมู 1 ตัว ณ สบลอง บ้านปางปงในเดือน 10 เหนือ แรม 14 ค่ำ และการเลี้ยงผีขุนน้ำแม่ยาว เดือน 10 ขึ้น 10 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเกาะคา คือ “พิธีเลี้ยงโสงอาฮัก” บ้านลำปางหลวงจะทำพิธีในเดือน 10 เหนือ ขึ้น 10 ค่ำ เป็นต้นไป จะทำพิธีเลี้ยง อยู่ 3 วัน ทั้งหมด 10 แห่ง เริ่มจากบริเวณบ่อน้ำเลี้ยง เป็นที่แรก ภายในบริเวณวัดจะเลี้ยงด้วยหัวหมู บริเวณนอกวัดจะเลี้ยงแกงหมู ปลาแห้ง ปลาบ่วง ลาบ ไก่ต้ม ไก่หนึ่ง เป็นต้น

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเสริมงาม คือ “แห่ช้างเผือกขอฝน” เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้าน โป่งน้ำร้อน บ้านกลาง บ้านสันโป่ง บ้านกิวห้วยเบ็ก บ้านเหล่ายาว ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม โดยนำ ช้างเผือกที่ช่วยกันสร้างขึ้นมาจากไม้ไผ่สานทำเป็นรูปช้าง แล้วเอาดอกฝ้ายมาแปะโครงสร้าง เป็นรูปช้าง และแต่งดาเครื่องไทยทานประกอบ พร้อมกับแห่ไปขอฝนระหว่างเดินทางก็จะมีกรรโชกรำทำ เพลง ตีกลอง จ้อย ซอ ของผู้เฒ่าผู้แก่ พอไปถึงลานพิธีก็จะประกอบพิธีทางศาสนา โดยนิมนต์พระ 4 รูป ประกอบพิธี ณ ดอยเด่น ซึ่งเป็นที่อยู่ของเจ้าแม่นางเอ๋ยผู้รักษาต้นน้ำแม่เสริม ตามความเชื่อของพี่น้อง ชาวปกากะญอ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าเจ้าแม่นางเอ๋ยเป็นขุนนางที่ติดตามพระนางเจ้าจามเทวี และพระนางเจ้าจามเทวีในสมัยสร้างเมืองศรีสุทโธทัย และเมืองลี้ในสมัยนั้น ได้ลงมาทางขุนน้ำแม่เสริม ประเพณีแห่ช้างเผือก ขอฝนนี้เพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านและชาวปกากะญอทำนาปลูกข้าวได้ตามต้องฤดูกาล ประเพณีแห่ช้างเผือกขอฝนนี้มักกระทำเมื่อปีใดแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล จึงไม่มีวันที่กำหนดเฉพาะ แต่ มักทำกันในช่วงเดือนมิถุนายน ถึง กรกฎาคม

ประเพณีเดือน 11 เหนือ

ประเพณีเดือน 11 เหนือ (ราวเดือนสิงหาคม) จะเป็นช่วงฤดูฝนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะลงมือดำนาปลูกข้าว ซึ่งจะมีประเพณีการเอามือปลุกนาเป็นประเพณีที่ชาวบ้าน ร่วมแรงร่วมใจกันทำนา ต่อมามีการว่าจ้างเรียกว่า ใส่รางวัล ประเพณีสู่ขวัญควาย ชาวล้านนามักจะมี ความผูกพันอยู่ ใกล้ธรรมชาติ โดยเฉพาะท้องถิ่นมักจะให้ความสำคัญกับการเกษตรและแรงงาน สัตว์เลี้ยง เช่น ควาย คนล้านนามักจะนึกถึงบุญคุณของควายที่ช่วยทำงาน เมื่อหมดฤดูไถ หว่านหรือในการไถหว่าน มักจะมีพิธีบายศรีสู่ขวัญที่เรียกว่า “สู่ขวัญควาย” หรือ “ฮ้องขวัญควาย” คนโบราณมักจะยกย่องควายว่ามีบุญคุณแก่ตนและในขณะที่ทำงานมักจะโกรธต่อควายจึงทำให้ควายขวัญหนีดีฝ่อ จึงทำให้เกิดประเพณีสู่ขวัญควายขึ้น

พระสงฆ์เทศธรรมในช่วงเข้าพรรษา

ในเดือน 11 นี้ ยังถือว่าเป็นช่วงกลางฤดูพรรษา ชาวลำปางมักจะมีประเพณีคือการฟังเทศน์ นอกจากจะนิยมสร้างธัมม์ถวายแล้ว ที่ทางวัดเป็นผู้กำหนดเรื่องเทศน์เป็นชุดๆ ละเอียดๆ ผูก เป็นเรื่องเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นธรรมเกี่ยวกับคติคำสอน เรื่องความกตัญญูรู้คุณ มีตัวละครเป็นตัวดำเนินเรื่อง จึงเป็นที่น่าติดตามและให้อยากจะฟังเรื่องราวของธรรม เรื่องดังกล่าว เช่น จำปาสี่ต้น นาคเขาคำ คันธกุมาร กำพริ้าเหล็กใน หมาเก้าหาง แสงเมืองหลงถ้ำ วิมาโลมังคอก เจ้าเมืองไหวเจ้าเมืองคอก จุมปุราชพญาแมวชนคำ เตโจยาโย รัตนมณีกุมารมดส้ม และหงส์หิน เป็นต้น ส่วนใหญ่จะให้สามเณร เป็นผู้เทศน์ ที่เรียกว่า การตกธัมม์ นอกจากนี้วันพระหรือวันศีลใหญ่ ตรงกับขึ้น หรือแรม 15 ค่ำ หรือเรียกว่า เดือนเป็ง พระภิกษุสงฆ์ จะทำพิธีลงอุโบสถเพื่อกล่าวปาฏิโมกข์ ซึ่งในอุโบสถเดียวกันจะมีหลายๆ วัด มาทำพิธี เช่น ในเขตอำเภอเมืองลำปางในเขตตำบลเวียงเหนือ ก็จะมาทำพิธีลงอุโบสถที่วัดปงสนุกเหนือ ในเขตตำบลหัวเวียงก็จะลงอุโบสถที่วัดบุญวาทย์ หรือที่เรียกว่า หัวหมวด ซึ่งในอดีตไม่มีอุโบสถของทุกๆ วัด ชาวบ้านจะประดิษฐ์กรวยดอกไม้ ที่เรียกว่า สวยกาบ ใส่ดอกไม้รูปเทียน นำไปเข้าพิธีสวดมนต์ในพระอุโบสถที่เรียกว่า สวยโบสถ์ หลังจากพระสงฆ์ทำพิธีเสร็จ ก็จะนำมาแจกจ่ายให้คณะศรัทธาของวัดตนเอง นำไปแช่น้ำอาบทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้บังเกิดในครอบครัว เป็นประเพณีที่นิยมปฏิบัติสืบๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็อาจจะเลือนหายไปบ้างถือได้ว่าเป็นประเพณีที่สำคัญที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นทางจิตใจได้เป็นอย่างดี

ขันสาม ชั้นห้า

สร่งน้ำพระ

ประเพณีที่สำคัญของชาวจังหวัดลำปางที่นับวันจะเลือนหายไป คือ ประเพณีการไปนอนวัด หรือการจำศีลเป็นประเพณีเก่าแก่ ที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบๆ กันมาจนถึงปัจจุบันในอดีตผู้สูงอายุจะนุ่งขาว ห่มขาวไปจำศีลที่วัดตั้งแต่วันโกน หรือก่อนวันพระ 1 วัน มักจะถือ ศีล 8 บางท่านอาจจะไม่ทานเนื้อสัตว์ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนที่น่าสนใจดังนี้

ผู้ที่ไปจำศีลที่วัดจะจัดเตรียมเครื่องสักการะ ที่เรียกว่า ขัน 8 หรือ ขัน 5 โกรฐาก เวลา 18.00 น. สวดมนต์ ทำวัตรเย็น ซึ่งบทธวด แต่ละศีล จะมีการกำหนด ดังนี้

เวลา 19.00 น. ผู้เป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ จะนำคณะศรัทธากล่าวคำถวายชีวิต และกล่าวคำขึ้น
ขัน 5 ตาม และเจริญภาวนา ตามลำดับ

เวลา 21.00 น. ผู้เป็นคณะสงฆ์นำสวดมนต์ ที่เรียกว่า “สูตรป่า” เป็นบทสวดที่ใช้ทำนองเอื้อน
ลากยาว ทำให้ผู้ฟังตั้งใจและมีสมาธิในการสวด ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง เจริญภาวนากรวดน้ำอุทิศ
ส่วนกุศล (มักจะมากรวดน้ำที่หน้าวัด) เข้านอนตามที่ที่ได้จัดเตรียมไว้โดยแยกชายหญิง คนละฝั่งกัน

เวลา 04.00 น. ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว แต่งตัวให้เรียบร้อย ไหว้พระรอพระสงฆ์นำสวดมนต์เข้า

เวลา 04.30 น. สวดมนต์เข้า เจริญภาวนา กล่าวคำขอขมาพระรัตนตรัย สุมาขันแก้วทั้งสาม
กล่าวคำลาพระรัตนตรัย กล่าวคำลาพระสงฆ์ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล รोजนฟ้าสว่างจึงเดินทางกลับบ้านได้
มักจะมีคำกล่าวว่ารอให้ตื่นฟ้ายก หรือให้มองเห็นเส้นลายมือจึงจะเดินทางกลับได้ (มักจะมากรวดน้ำนอก
กำแพงวัด)

ประเพณีการนอนจำศีลที่วัด ก็ยังเป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันอยู่โดยเฉพาะผู้สูงอายุ มักจะนิยมให้
ลูกหลานไปส่งและไปรับ ถือได้ว่าเป็นประเพณีสำคัญที่ชาวลำปางยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน
ในช่วงกลางฤดูพรรษานี้ พระภิกษุสามเณรจะต้องฝึกในการอ่านธัมม์ เขียนธัมม์และฝึกเทศน์ โดยเฉพาะการ
เทศน์มหาชาติ เพื่อเตรียมตัวในเดือนยี่เป็ง และการฝึกสวดเบิกหรือสูตรเบิก ซึ่งมีทำนองที่ไพเราะและ
แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนถึงการประดิษฐ์โคมไฟ บอกลไฟ วัวไฟ หรือโคมลอย เป็นช่วงที่ชาวบ้าน
เริ่มที่จะเก็บเกี่ยวในท้องไร่ ท้องนา และเป็นช่วงจะเริ่มเข้าสู่ฤดูหนาวชาวบ้านจะมาช่วยกันเตรียมสานก้วย
ชะลอม ขัดราวขั้วตร เพื่อเตรียมงานเปรตพลี และตานก้วยสลาก ที่จะมีขึ้นในเดือน 12 เหนือ

การนอนจำศีลที่วัด

นอกจากนี้หากช่วงเดือนนี้ฝนทิ้งช่วงหรือไม่ตกลงมาตามฤดูกาลก็จะมีการจัดพิธีกรรมการเทศน์
ธรรมปลาช่อน เพื่อขอฝนซึ่งในปี พ.ศ.2564 ที่ผ่านมานี้ชุมชนบ้านป่าหวด ตำบลบ้านขอ อำเภอเมืองปาน
จังหวัดลำปางได้จัดขึ้น เนื่องจากชาวบ้านที่นี่จะทำพิธีนี้ในปีที่มีน้ำน้อย หรือเห็นว่าฝนขาดช่วงไปจนอาจ
กระทบต่อการทำการเกษตร เช่น การปลูกข้าว การทำสวน - ทำไร่ เป็นต้น สำหรับการประกอบพิธีกรรมจะ

แบ่งเป็น 2 วัน คือ วันดา และวันฟังธรรมพญาปลาช่อน โดยในวันดานั้น พ่ออาจารย์จะเป็นผู้จัดเตรียมของสำหรับขึ้นท้าวทั้งสี่ และขึ้นตั้งเครื่อง 12 สำหรับใช้ในพิธีกรรม ส่วนผู้ร่วมพิธีคนอื่นๆ ก็จะไปช่วยกันเตรียมสถานที่ คือ การเลือกและปรับเนินทรายที่อยู่กลางลำน้ำแม่ตุ๋ย (แม่บอม) ให้มีความเหมาะสมสำหรับชัตราชีวิตไว้เป็นประรำพิธีในวันรุ่งขึ้น และจะช่วยกันทำปราสาทเสาดียวสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสำหรับสร่งน้ำ ทั้งยังมีการขุดสระน้ำเล็กๆ ไว้ตรงกลางประรำพิธีเพื่อใช้ลอยหุ่นปลาช่อนที่ทำจากไม้ นอกจากนี้คือการนำไม้มาแกะเป็นรูปนกต่างๆ เช่น นกกระสา นกอีกา นกเหยี่ยว ฯลฯ แล้วนำมาตั้งไว้รอบๆ สระ และให้ด้านหนึ่งเป็นรูปหุ่นพญาปลาช่อนที่แหงนมองขึ้นไปบนท้องฟ้าทำอาการเหมือนกับกำลังอธิษฐานให้ฝนตกลงมา เช่นเดียวกับเนื้อเรื่องในพระธรรมเทศนาเมืองเหนือ เรื่อง มัจฉาพญาปลาช่อน ที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อน คอยดูแลปกครองปลาน้อยใหญ่ตลอดจนสัตว์น้ำต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในสระร่วมกัน วันหนึ่งเกิดภัยแล้งทำให้น้ำในสระแห้งขอด เหล่านกกาจึงพากันบินลงมาจิกกินฝูงปลาและสัตว์น้ำต่างๆ เป็นอันมาก เมื่อพญาปลาช่อนได้เห็นความทุกข์ร้อนของบริวารจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานต่อเบื้องบนให้มีฝนตกลงมา ด้วยสัจจะอธิษฐานและบารมีของพระโพธิสัตว์จึงช่วยบันดาลให้มีน้ำฝนตกลงมาในสระเป็นปริมาณมาก ช่วยให้เหล่าสัตว์น้ำทั้งหลายรอดพ้นจากภัยพิบัติในครั้งนั้น

ภาพการชัตราชีวิต ในพิธีฟังธรรมพญาปลาช่อน อำเภอเถิน

สำหรับวันประกอบพิธี จะเริ่มจากการตั้งขบวนแห่ของชาวบ้านที่นำโดยวงกลอง ตีแห่นำมาต่อจากนั้นเป็นขบวนอัญเชิญพระพุทธรูปปางประทานพร และคณะสงฆ์ จำนวน 5 รูป (อาจเป็น 7 รูปหรือ 9 รูปก็ได้ ตามแต่คณะศรัทธาจะนิมนต์) ตามด้วยกลุ่มชาวบ้านที่ถือเครื่องพิธีต่างๆ เช่น น้ำต้น หมอน ข้าวตอกดอกไม้ น้ำขมิ้นส้มป่อย ต้นกล้วย ต้นอ้อย กล้วยเครือ มะพร้าวเครือ ซ่อสีต่างๆ ตุงชัย ขนมต้ม และผลไม้ต่างๆ เมื่อขบวนมาถึงประรำพิธีแล้วชาวบ้านก็จะช่วยกันประกอบเครื่องบวงสรวงต่างๆ ในราชวัติ อัญเชิญ

พระพุทธรูปปางประทานพรขึ้นไว้บนปราสาทเสาดเดียว หลังจากนั้นพ่อหนานจะทำพิธีบูชาเริ่มต้นและขึ้นชั้น ทำวทั้งสิ้น เมื่อพ่อหนานทำพิธีเสร็จแล้วก็เป็นพิธีสงฆ์ ประธานจะจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ไหว้พระสมათานศีล พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนาเรื่อง มัจฉาพญาปลาช่อน ต่อจากนั้นเป็นการสวดพระพุทธรมณฑ์ 7 ตำนาน 12 ตำนาน คาถาขอฝน คาถาปลาช่อน และพ่ออาจารย์กล่าวคำโอกาส สุดท้ายคือ การร่วมกันเข้าไป สรงน้ำพระพุทธรูปปางประทานพรที่ประรำพิธี เพื่อขอพรให้ฝนตกและมีน้ำกินน้ำใช้อย่างเพียงพอตลอดปี

ประเพณีเดือน 12 เหนือ

ประเพณีเดือน 12 เหนือหรือราวช่วงเดือนกันยายน จะมีประเพณีจาเคะข้าว คนเฒ่าจำศีล การจาเคะ คือ การเสียดสบริจาคข้าวของตนให้เป็นทานแก่ผู้อื่นจาเคะข้าว คือ การถวายข้าวเปล่า อาหาร แต่พระสงฆ์คนเฒ่าจำศีล คือ อุบาสก อุบาสิกา ผู้สูงอายุ หมดภาระหน้าที่ทางบ้านจึงพากันเข้าสู่พระศาสนา ประพฤติปฏิบัติภวนาสั่งสมบุญกุศลประเพณีจาเคะข้าวคนเฒ่าจำศีลนั้นได้ทำกันมาช้านานในภาคเหนือนิยม ทำกันในเดือน 12 เหนือ ทั้งนี้เนื่อง มาจากเหตุผลหลายประการ คือ

1. เป็นฤดูกาลฝนตกชุก พระสงฆ์ไปไหนมาไหนไม่สะดวก การทำบุญเป็นการถวายเป็นความสะดวก สบายแก่ท่าน
2. เป็นช่วงเวลาที่ย่างเปลือกหยากร คนผู้มีอันจะกินถือโอกาสช่วยเหลือคนจน
3. เป็นช่วงเวลาที่ผู้สูงอายุทั้งหลายถืออุโบสถศีลเป็นจำนวนมาก หากได้ทำทานแก่ท่านเหล่านี้ ถือเป็นบุญกุศลมาก และถือเป็นการสงเคราะห์ด้วย
4. เป็นช่วงเวลาที่คนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า เนื่องจากเป็นฤดูฝน การทำกิจกรรมจาเคะข้าวจะ ได้ช่วยกันทำ
5. การทำบุญเดือน 12 ถือว่าจะได้รับบุญกุศลมาก

บุคคลผู้ทำจาเคะทาน ทานาธิบดีผู้จะบริจาคทานจาเคะข้าวนี้ ต้องเป็นผู้ฐานะดีพอสมควร มีข้าวของ เครื่องใช้มากพอจะรับรองรับต้นแขกผู้มาร่วมงานได้อย่างสบาย มีมิตรสหายมาช่วยทำงานในด้านต่างๆ เช่น การทำครัว ตกแต่งสถานที่ เป็นต้น และสถานที่สำคัญที่สุดคือ เป็นผู้ที่มีใจเสียดสหวังบุญกุศลอย่างแท้จริง การเตรียมการจาเคะข้าว เจ้าภาพจะเป็นผู้กำหนดวัน เวลาที่จะทำบุญ นับตั้งแต่เดือน 12 เหนือ ขึ้น 1 ค่ำไป จนถึงแรม 14,15 ค่ำ วันใดวันหนึ่งแล้วแต่เจ้าภาพจะเตรียมตัวทัน โดยมักจะทำวันขึ้น 9 ค่ำ หรือแรม 1 ค่ำ วัน 9 ค่ำทั้งขึ้นและแรม เนื่องมาจากวันพระทั้ง 4 วัน วันขึ้นแรม 8 ค่ำ วันเพ็ญเดือนระดับ เป็นวัน อุบาสก อุบาสิกา มานอนวัดรักษาอุโบสถศีล วันรุ่งขึ้นหากได้ทำบุญเลี้ยงทานเหล่านี้ รวมทั้งพระสงฆ์ด้วย ถือเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ เมื่อเจ้าภาพตกลงจะทำบุญจาเคะข้าววันใดแล้ว สมัยโบราณต้องไปขอหนุ่มสาว ชาวบ้านใกล้เคียงกันมาช่วยงานตำข้าวไว้หลายกระสอบ เพื่อใช้นึ่งเลี้ยงผู้มาร่วมงาน ต้องเตรียมตำข้าวสะสม ไว้เป็นเดือน แต่ในปัจจุบันอุตสาหกรรมโรงสีมีมากทุกหมู่บ้าน การตำข้าวได้เปลี่ยนมาเป็นการสีข้าวซึ่งทำกัน

สะดวกมากขึ้น แต่ขาดความสามัคคีระหว่างหนุ่มสาวไป เนื่องจากไม่ได้ช่วยเหลือกันแล้วเตรียมเครื่องครัว เช่น พริกหอม เกลือ ปลา ร้า ถั่วเน่า ไข่ให้พร้อมรวมทั้งผักเขียวผักทองด้วย เพื่อแม่ครัวจะทำอาหารได้สะดวก ในวันแต่งงาน คือ วันสุกดิบหรือวันเตรียมการนั้น พี่น้องญาติมิตรบ้านใกล้เคียงจะพากันมาช่วยเตรียมสถานที่ทำอาหารสำหรับถวายพระและเลี้ยงคนเฒ่าจำศีล เจ้าภาพจะเตรียมเครื่องไทยธรรมถวายสงฆ์ กัณฑ์เทศน์ และมีของทำบุญแก่คนเฒ่าจำศีลวัสดุที่ใช้ทำบุญจากคั้นนั้นประกอบด้วย

1. เครื่องกัณฑ์เทศน์ หรือภาคเหนือเรียกว่า กัณฑ์ธรรม หรือหมายถึงเครื่องไทยธรรมสำหรับพระธรรมกถึกเทศน์ จึงนิยมเรียกว่า “กัณฑ์ธรรม” บางรายใช้ธัญน้ำใส่วัตถุไทยธรรมประเภทของแห้ง เครื่องกระป๋องและวัสดุดิบ เช่น ผลไม้ มะพร้าวอ่อน พริก เกลือ เป็นต้น ใส่เต็มถึงน้ำ บางรายใช้ถาดหรือกะละมังแล้วแต่ศรัทธา

2. เครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์ ขึ้นอยู่กับศรัทธาของเจ้าภาพ บางครั้งใช้ผ้าจีวรหรือสบง บางรายเอากัณฑ์ถวายอย่างกัณฑ์เทศน์ เตรียมไว้เพียงพอกับพระสงฆ์ที่นิมนต์มา

3. ของที่ทำบุญแก่คนเฒ่าจำศีลโดยมากจะใช้ผ้าเช็ดตัวบ้าง ผ้าขาวม้าสำหรับผู้ชายหรือของใช้ เช่น ไฟฉายหรือไม้ขีดไฟ แล้วแต่กำลังทรัพย์จะหาได้เตรียมไว้ให้ครบ จำนวนคนเฒ่าจำศีลที่เชิญมา

การเชิญผู้มาร่วมงาน สมัยก่อนใช้วิธีเดินไปบอกคนที่รู้จักกัน ในสมัยปัจจุบัน การแจกบัตรเชิญ ส่วนคนเฒ่าจำศีลนั้น เจ้าภาพจะนำสวยหรือกรวยดอกไม้ไปเชิญคนเฒ่าแต่ละคนๆ หนึ่งคนต่อหนึ่งสวย ถือว่าเป็นเครื่องสักการะที่ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี อาหารในการทำบุญจากจะข้าว อาหารที่นิยมถวายในงานทำบุญจากจะข้าว ประเภทของคาว คือ 1. ข้าวเหนียวหนึ่งหรือข้าวเจ้า 2. แกงอ่อม 3. แกงฮังเล 4. น้ำพริกปลาร้ากับผักหนึ่ง 5. จิ้นลาบ 6. จิ้นฮุม หรือ หมูเค็ม ประเภทของหวาน 1. ขนมจ็อก(ขนมเทียน) 2. ขนมปาด (ศิลาอ่อน) 3. ขนมลอดช่อง พิธีกรรม เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ที่บ้าน และมีกัณฑ์ธรรมด้วย พระคัมภีร์ที่นิยมเอามา เทศน์ในวันนั้นมีหลายผูกแล้วแต่จะเอาคัมภีร์ใด เช่น 1.ธรรมมังคละสูตร 2. ธรรมโลกวุฒิ 3. ธรรมสังคหะโลก 4. ธรรมสารากริ 5. ธรรมไชยน้อย พระคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่มีแต่โบราณ ใช้เทศน์ในงานมงคล เช่น การทำบุญบ้าน ทำบุญอายุ งานจากจะข้าวถือว่าเป็นงานมงคล เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์ให้เทศน์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านแก่ตนเองและครอบครัว บางแห่งนิมนต์พระสงฆ์ที่เป็นนักเทศน์มหาชาติ มีกัณฑ์มัทธิบ้าง นคกัณฑ์บ้าง มาเทศน์เพื่อเป็นที่สนุกสนานและ เสริมศรัทธาด้วย วันรุ่งขึ้นเมื่อพระสงฆ์และคนเฒ่าจำศีลมาถึงแล้วเจ้าภาพจะเชิญปู่อจารย์มาเป็นผู้ประกอบพิธีซึ่งประกอบด้วย

- พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ คือ สึงเวยท้าวจตุโลกบาล
- การไหว้พระรับศีล
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ สืบชะตา ผูกข้อมือเจ้าภาพ
- ปู่อจารย์เวนทาน
- ถวายอาหาร บิณฑบาตและไทยทานแด่พระสงฆ์

- ทานของแก่คนเฒ่าจำศีล
- พระสงฆ์อนุโมทนา
- คนเฒ่าจำศีลให้พรแก่เจ้าภาพ
- สวดแผ่กุศลกรวดน้ำ แก่บรรพชนและเทพยดา

ประเพณีจาคะข้าว ก็คือ การทำบุญเสียดส่วัตถุข้าวของแก่พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาผู้รักษาอุโบสถศีลนั่นเอง บางแห่งเรียกว่าทำบุญบ้าน หรือทำมั่งคละสี่บชะตา เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิแก่เจ้าภาพลูกหลานในครอบครัวของตน ประเพณีนิยมทำกันเสมอในชนชั้นสูงและชั้นกลางทั่วไป

การทานขันข้าวคนเฒ่าจำศีล

ประเพณีตานเปรตพลี หรือประเพณีอุทิศหาผู้ตาย บางทีเรียกว่า ประเพณี เดือน 12 เป็นประชาชนในภาคเหนือ นิยมอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษของตน คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตายาย ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีนี้เรียกกันแต่ละท้องถิ่น ก็มีชื่อแตกต่างกันไป บางจังหวัดในภาคเหนือเรียกประเพณีอุทิศหาผู้ตายว่า ประเพณีเดือนสิบสองบ้าง ประเพณีปล่อยผีปล่อยเปรตบ้าง ตรงกับภาคกลางว่า “ตรุษสารท” ปักข์ได้เรียกว่า ประเพณีเดือนซิงเปรตและภาคอีสานก็คือ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีที่กล่าวมานี้ โดยความหมายและจุดประสงค์เป็นอันเดียวกัน ต่างกันด้วยวิธีการทำตามจารีตประเพณีที่เคยทำมาในท้องถิ่นของตน สำหรับการอุทิศหาผู้ตายของภาคเหนือ มีประเพณีสืบต่อกันมาเนื่องในการอุทิศกุศลแก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วถือกันว่าในเดือน 12 เหนือขึ้น 1 ค่ำถึงเดือนแรม 14 ค่ำนั้น พญายมราชได้ปล่อยวิญญาณสัตว์ ผู้ตายกลับมาสู่เมืองมนุษย์ เพื่อขอรับเอาส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติพี่น้อง ลูกหลานจะได้พ้นจากภาวะแห่งเปรตอสุรกาย

ผู้ที่บริจาคทานนั้นก็ได้รับผลเป็นการสร้างสมบุญกุศลให้เพิ่มยิ่งขึ้น กลับมีบุญกุศลยิ่งใหญ่ให้ผู้อื่นได้อุทิศถวาย การร้องไห้เศร้าโศก ปรีเวทนาหาผู้ที่ตายไปไม่เป็นประโยชน์อย่างไรแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีแต่การทำบุญอุทิศกุศลเท่านั้น จะได้ผลแก่เขาในปรโลก ในวันเดือน 12 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ จะเป็นวันแต่งดาเตรียมข้าวปลาอาหาร ขนมหวาน ผลไม้ไว้พร้อมสรรพ รุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันเดือน 12 เพ็ญ ชาวบ้านจะนำเอาอาหารใส่ถาดไปวัดและจะถวายแด่พระภิกษุ เรียกว่า “ทานขันข้าว” มีการหยาดน้ำอุทิศบุญกุศลด้วย โดยให้พระเป็นผู้กรวดน้ำให้เพราะถือว่าท่านเป็นผู้ทรงศีล บุญกุศลจะถึงแก่ผู้ตายได้ง่าย การทำบุญอุทิศกุศลนั้น มีการทำ 2 แบบ คือ 1. อุทิศแก่ผู้ตายธรรมดา 2. อุทิศแก่ผู้ตายโดยอุบัติเหตุ พวกลูกตายโหง อุทิศแก่ผู้ตายธรรมดาญาติจะเอาอาหารไปถวายที่วัดถือว่าวิญญูณผู้ตายธรรมดาเข้าออกวัดได้โดยสะดวก ส่วนผู้ตายโหงนั้นเข้าวัดไม่ได้เพราะอำนาจแห่งเวรกรรมญาติต้องถวายอาหารพระนอกวัด คือ นิมนต์พระมานอกกำแพงวัดแล้วถวาย เช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดินของอีสาน การทำบุญอุทิศถึงผู้ตายนี้ ถ้ามีญาติหลายคนที่ยังมีชีวิตแล้วจะต้องอุทิศให้คนละชั้นหรือคนละถาด กล่าวคือ จะต้องถวายตามจำนวนคน แต่บางรายก็จะจกรายชื่อให้พระสงฆ์ ศรัทธาประชาชนบางคนนอกจากทานขันข้าวอุทิศส่วนกุศลแล้ว ยังนิมนต์พระมาเทศน์ที่บ้านอุทิศกุศลแก่ผู้ตายด้วย บางรายก็ไปนิมนต์พระเทศน์ที่วัดพร้อมกับการถวายอาหาร ทานขันข้าวพระคัมภีร์ที่นิยมเทศน์ในวันดังกล่าวนี้ประกอบด้วย ธรรมแปดพลี ธรรมมาลัยโผดโลก ธรรมมูลนิพพาน ธรรมมหามูลนิพพาน ธรรมตำนานดอนเต้า ธรรมตำนานพระยาอินทร์ คัมภีร์เหล่านี้มักใช้เทศน์อุทิศส่วนกุศล เจ้าภาพอาจบูชาเอาผูกโตผูกหนึ่ง คือ เรื่องใดเรื่องหนึ่งเทศน์ให้ฟังเป็นอาานิสงส์แห่งการฟังธรรมอุทิศเป็นปูพเปรตพลี การทำบุญอุทิศหาผู้ตายนี้ หากจะพิจารณาถึงประโยชน์แล้วได้สิ่งที่เป็นสาระหลายประการคือ

1. เป็นการสร้างความกตัญญูทเวที่ต่อบรรพชน
2. เป็นการสังคหะช่วยเหลือผู้ตายอื่นๆ และถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากที่จำพรรษาอยู่
3. เป็นการสร้างความสามัคคียึดเหนี่ยวน้ำใจคนข้างเคียงมิตรสหาย
4. เป็นการสร้างความสุขให้แก่ผู้กระทำ
5. เป็นการอบรมลูกหลานให้เข้าใจในระเบียบประเพณี
6. เป็นการอนุรักษ์มรดกบรรพบุรุษไว้นานเท่าที่นาน ดังนั้น ประเพณีอุทิศหาผู้ตายในวันเพ็ญเดือนสิบสอง

จึงเป็นประเพณีที่ตังาม ควรแก่นุรักษ์ไว้ให้เจริญและคงอยู่กับลูกหลานสืบไป

พระสงฆ์รับถวายเครื่องไทยทาน

เครื่องไทยทานในงานตานเปตพลี

ประเพณีทานสลาก ในล้านนามักจะชื่อต่างกันไปตามท้องถิ่น บางแห่งเรียกว่า “กินก้วยสลาก” บางแห่งเรียกว่า “กินสลาก” หรือ “ทานก้วยสลาก” การถวายสลากภัตรจะแบ่งได้ดังนี้

สลากน้อยหรือก้วยน้อย (ก้วยซองหรือก้วยขี้ป้อม) ใช้ถวายอุทิศแก่ผู้ตายหรือทำบุญเพื่อเป็นกุศลในภพภาคหน้า อุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร สัตว์ต่างๆ ฯลฯ โดยนิยมนำพืชผลไม้ตามฤดูกาล เช่น กกล้วย อ้อย มะกรูด มะนาว ส้มขุน ห่อหนึ่ง ข้าวสุก ข้าวสาร หมาก เหมียง บุหรี่ พริกแห้ง วุ้นเส้น ใส่ลงไป

261

ประเพณีตานก้วยสลาก

สลากใหญ่หรือสลากโชคใช้ถวายเป็นมหากุศลสำหรับผู้ที่มีกำลังศรัทธาและผู้มีฐานะหรือเจ้านายคหบดี บุคคลสำคัญ นอกจากจะใส่ของที่คล้ายกับก้วยเล็กแล้ว มักจะใส่ของที่ดี เช่น ปลากระป๋อง ผงซักฟอก กาแฟ นม กระดาษทิชชู ขนมห่อต่างๆ ผลไม้ สมุดดินสอ แป้ง ยาสีฟัน แปรงสีฟัน สบู่ ครีมอาบน้ำ รวมไปถึง พัดลม หม้อหุงข้าว หม้อต้มน้ำไฟฟ้า ฯลฯ และมักจะใส่ปัจจัยมากกว่าก้วยเล็ก

สลากหงส์ ถือเป็นรูปแบบอัตลักษณ์ในพิธีกรรมตามก๋วยสลากของจังหวัดลำปาง หงส์เป็นสัตว์มงคลที่ปรากฏในการเทศน์ธรรม มีความเชื่อว่าหงส์สามารถนำดวงวิญญาณของญาติพี่น้องไปสู่สรวงสวรรค์ได้ สามารถนำไปสู่ภพภูมิที่ดีได้ จึงมักจะประดิษฐ์หงส์คาบเงินห้อย มีการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เื่อนตานหรือห่อผ้า ชาวลำปางจะสร้างบ้านหลังเล็กๆ และจะนำข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น หมอน เสื้อ มุ้ง กระทะ เต่าถ่าน หม้อ ครก จาน ถ้วย ช้อน เสื้อผ้า รองเท้า กระจก หวี ฯลฯ มักจะอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปหรืออาจจะเป็นผู้ที่ตายที่เกิดจากอุบัติเหตุ หรือผู้สูงอายุ มักจะนำรูป มาติดไว้หน้าเื่อนตาน เพื่อระบุให้ทราบว่าจะอุทิศให้ใคร

สลากสร้อย หรือสลากวงไหว เป็นต้นครัวตาน ที่นำเอาข้าวของเครื่องใช้ไปมัดติดห้อย ให้เป็นดั่งต้นกล้วยพลูกษ์ หรือต้นไม้ทิพย์ อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไป

ประเพณีตานสลากภัตรของชาวลำปาง มีขั้นตอนที่ไม่ซับซ้อนบางบ้านก็เขียนเป็นหมายเลข ซึ่งหมายถึงเลขที่บ้านของคนนั้นๆ หรือถ้ามาเป็นหมู่บ้านก็จะเขียนเป็นหมู่บ้าน เพื่อให้หาได้ง่าย มักจะนำเส้นสลากที่เขียนลงบนใบลาน แล้วนำไปคละรวมในวิหาร หรือที่เรียกว่า “การสุนเส้น” พิธีเริ่มจากการไหว้พระรับศีล ฟังเทศน์ จากนั้นจะหารแบ่งจำนวนเส้นสลากให้เท่าๆ กันตามจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มา ปู่อาจารย์ กล่าวคำถวายสลาก กล่าวคำขอขมา นำเส้นสลากที่แบ่งแล้วถวายให้พระสงฆ์สามเณร ทำการอุปโลกน์เส้นสลาก พระสงฆ์ให้พร เป็นเสร็จพิธี หลังจากนั้นพระภิกษุสามเณรจะนำเส้นสลากไปตามหาตามหมายเลขที่เขียนติดไว้ที่เส้นสลาก เป็นช่วงเวลาที่คุณคนเจ้าของก๋วยสลากรอคอยว่า พระรูปใดจะมารับก๋วยสลากของตน หลังจากที่พระสงฆ์ สามเณรหาก๋วยสลากเจอแล้ว เจ้าของก๋วยจะนำก๋วยมาถวาย พระสงฆ์ ก็ จะให้พรและกรวดน้ำลงบนเส้นสลากนั้นและฉีกตรงกลางเส้น เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าเส้นสลากนั้นได้อุทิศถวายไปแล้วจนกระทั่งหมดทุกก๋วย หลังจากเสร็จสิ้นพิธีการมักจะเอาเส้นสลากไปไว้ที่ต้นศรีมหาโพธิ์ เจ้าครัทธาบางคนอาจจะนิมนต์ให้พระสงฆ์ที่ได้เส้นสลาก โดยเฉพาะสลากโชค หรือเื่อนตานมักจะมี การเทศน์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย

ประเพณีที่สำคัญในช่วงเดือน 12 เหนือของจังหวัดลำปาง

ประเพณีตานสลากที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง ได้แก่ วัดปงสนุกเหนือ วัดแสงเมืองมา และ วัดเชียงราย จัดขึ้นในเดือน 12 เหนือ แรม 15 ค่ำ (เดือน 12 ดับ)

ประเพณีตานสลากที่สำคัญในเขตอำเภอเกาะคา ได้แก่ วัดไหล่หินหลวง จัดขึ้นในช่วงเดือน 12 เหนือ แรม 8 ค่ำ วัดพระธาตูลำปางหลวง จัดขึ้นในเดือน 12 เหนือ แรม 15 ค่ำ (เดือน 12 ดับ)

ประเพณีตานสลากที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ ได้แก่ วัดป่าต้นหลวง จัดขึ้น ในเดือน 12 เหนือ แรม 15 ค่ำ (เดือน 12 ดับ)

ประเพณีเดือน เกี๋ยง

ประเพณี เดือน เกี๋ยง หลังจากที่แต่ละวัด แต่ละหมู่บ้าน ได้ทำบุญตานเปรตพีหรือตานก๋วยสลากไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เป็นช่วงปลายฝนต้นหนาว ชาวจังหวัดลำปางจะเตรียมตัวในการทำบุญออกวัสสา (ออกพรรษา) เดือนเกี๋ยงเหนือ ขึ้น 15 ค่ำ ก่อนวันออกพรรษา ชาวบ้านจะเตรียมทำขนมจ็อกหรือขนมเทียน ทั้งใส่หวาน ใส่เค็ม ต้มวุ้น แกงฮังเล หรืออาหารอื่นๆ ไปทำบุญทานขันข้าวปฏิบัติคล้ายๆ กับประเพณีเข้าพรรษา ฟังเทศน์ สรงน้ำพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ทำการกล่าวการขอขมาต่อพระภิกษุที่มีอาวุโสกว่าในวัดเดียวกัน และไปทำการสักการะพระภิกษุที่อาวุโส ในเขตการปกครองเดียวกัน ที่เรียกว่า สามิจิกรรมผู้ทีนอนวัดจำศีล ทำการขอขมาต่อพระภิกษุ สามเณรที่ตนเองไปจำศีลที่วัดนั้นๆ

ประเพณีที่สำคัญในเดือนนี้ คือ พระภิกษุที่บวชเรียนเมื่อครบสามเดือน จะต้องรอรับกฐินก่อนจึงจะสึกออกไปอย่างสมบูรณ์ได้ กฐิน หมายถึง ไม้สะดึง คือ กรอบไม้ชนิดหนึ่งสำหรับซึ่งผ้าให้ตั้งสะดวกแก่การเย็บในสมัยโบราณเย็บผ้าต้องเอาไม้สะดึงมาซึ่งผ้าให้ตั้งเสียก่อน แล้วจึงเย็บเพราะช่างยังไม่มีความชำนาญเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ และเครื่องมือยังไม่เพียงพอเหมือนการเย็บจักรในปัจจุบัน ผ้ากฐินโดยความหมายก็คือผ้าสำเร็จรูปโดยอาศัยไม้สะดึงนิยมเรียกกันจนปัจจุบันนี้ การถวายเครื่องกฐินมักจะมีการเตรียมอุปกรณ์คล้ายๆ กับการบวชพระ เช่น ผ้าไตร ไตรเอก ไตรรอง เครื่องอัฐบริขาร บาตร ตาลปัตร ตุงจระเข้ ตุงนางเงือก และอุปกรณ์อื่นๆ เครื่องสักการะแบบพื้นเมือง คือ ต้นเทียน ต้นผึ้ง หมากสุ่ม พลุสุ่ม เป็นต้น วัดไหนที่มีโบสถ์เป็นของตนเองก็จะไปคล้องจิวโรโบสถ์ วัดไหนไม่มีโบสถ์ก็ใช้วิหารของวัดตนเองในการทอดผ้ากฐิน กฐินมีทั้งกฐินหลวง กฐินราช และจุลกฐิน

กฐินหลวง เป็นกฐิน ที่ได้รับพระราชทาน ส่วนใหญ่จะเป็นวัดหลวงประจำจังหวัด จะเป็นวัดที่ได้รับกฐินหลวง เช่น วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม วัดพระเจดีย์ขาวหลัง วัดบุญวาทย์วิหาร โดยมีส่วนราชการเป็นเจ้าภาพในการจัดพิธีทอดผ้ากฐิน เป็นต้น

ส่วนกฐินราษฎร์ เป็นกฐินที่พ่อค้าคหบดี บุคคลทั่วไป หรือ อาจจะเป็นกลุ่มบุคคล หรือที่เรียกว่า กฐิน สามัคคีร่วมกันเป็นเจ้าภาพ การทอดผ้ากฐินมีความเชื่อว่ามีอานิสงส์ในการทอดถวายมากจึงต้องให้ผู้ที่มีอายุ มากกว่า 60 ปี เป็นเจ้าภาพในการถวาย ผู้ที่มีอายุไม่ถึงไม่ควรถวายแต่จะเป็นเจ้าภาพร่วมได้

ผ้าจลฐินและเครื่องบริวารจลฐิน

จลฐิน มีถิ่นพิเศษอีกชนิดหนึ่ง ก็เรียกว่า “จลฐิน” เป็นงานที่มีพิธีมาก ถือกันมาแต่โบราณว่ามี อานิสงส์มากยิ่งนัก วิธีทำนั้นคือเก็บฝ้ายมาทอเป็นด้ายและทอให้แล้วเสร็จเป็นผืนผ้าในวันเดียวกันและนำไป ทอดในวันนั้น จลฐินในจังหวัดลำปางถ้าจะจัดขึ้นก็ต้องอาศัยบุคลากร และอุปกรณ์มาจากกลุ่มทอผ้าชุมชน บ้านกล้วยหลวง ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมืองลำปาง ซึ่งมีขั้นตอนและรายละเอียดมากใช้งบประมาณในการ ดำเนินการทอผ้าจลฐินค่อนข้างสูง

การเตรียมฝ้ายสำหรับการทอผ้าจลฐินของชาวบ้านกล้วยหลวง ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมืองลำปาง

ประเพณีต่างข้าวหอมต่อ กระทำกันในเดือนเกียงเหนือ ขึ้น 1 ค่ำ (วันออกพรรษา) เป็นประเพณีของชาวพม่า - ไทใหญ่ ในชุมชนท่ามะโอ ชุมชนศรีชุม วัดป่าฝาง อำเภอเมืองลำปางและกลุ่มชาวใหญ่ บ้านแม่ะหลวง อำเภอแม่เมาะ “ต่างข้าวหอมต่อ” เป็นภาษาไทใหญ่ คำว่า “ต่าง” นั้น แปลว่า ถวาย และหอมต่อ แปลว่า พระพุทธเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แปรรวมๆ หมายถึง ถวายข้าวเป็นพุทธบูชาโดยจะเย็บใบตองเป็นกระทงใส่อาหารคาวหวาน เช่น ข้าวสวย ข้าวตอก ผลไม้ตามฤดูกาล ขนม ฯลฯ ในบางพื้นที่จะเรียกว่า “ก๊อกหอมต่อ” คำว่า “ก๊อก” นั้นหมายถึง กระทง ซึ่งมีการทำกระทง 2 รูปแบบเรียกว่า “ก๊อกปากแหลม” เป็นกระทงปากเรียวแหลมเหมือนกลีบดอกบัว ใช้สำหรับถวายพระพุทธเจ้า ก๊อกหอมต่ออีกรูปแบบหนึ่งคือ “ก๊อกปากเรียบ” เป็นกระทงปากใช้สำหรับถวายเจ้าที่เจ้าทาง ผีบ้านผีเรือน

การทำก๊อกหอมต่อมีอุปกรณ์ที่ใช้ทำมีเพียงใบตองและไม้กลัด นำมาฉีกตามลายของใบตองขนาดเท่าฝ่ามือจำนวน 4 ชิ้น นำมาพับครึ่งและวางทับกันเป็นแบบกากบาท พับส่วนที่เกินขึ้นมาแล้วฉีกลงไปครึ่งหนึ่งของส่วนที่เกินมา แล้วนำส่วนที่ฉีกนั้นมาไขว้กันและนำไม้กลัด และทำจนครบทุกมุม เพียงเท่านี้ก็จะได้กระทงขนม หรือก๊อกหอมต่อ และพร้อมจัดทำถวายดอกไม้สำหรับการต่างหอมต่อเพื่อถวายถวายบนแท่นแก้วหน้าพระประธานภายในวิหารพร้อมกล่าวคำถวายเป็นเสร็จพิธี

ข้าวหอมต่อ

ประเพณีที่สำคัญในช่วงเดือนเกี๋ยงของจังหวัดลำปาง

1. ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองและอำเภอเกาะคา คือประเพณีล่องสะเปา เป็นประเพณีที่ยึดถือและปฏิบัติมายาวนานของหมู่บ้าน คือ บ้านพอน บ้านลำปางกลางตะวันออก บ้านชมพู บ้านต้า บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันตก บ้านแม่ก๊วย บ้านสำเภา อำเภอเมืองลำปาง บ้านศาลาหลวง บ้านศาลาดงลาน บ้านศาลาไชย บ้านศาลาเม็ง บ้านศาลาบัวบก บ้านศาลาหม้อ บ้านท่าช้าง อำเภอเกาะคา เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างจากที่อื่นๆ ในจังหวัดลำปาง และในภาคเหนือตอนบนจะยึดเอา แรม 1 ค่ำ เดือนเกี๋ยงเหนือ หลังวันออกพรรษา 1 วัน เป็นประเพณีเฉพาะของกลุ่มหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน จะจัดสะเปาหรือเรือจำลอง เพื่อทำการบูชาแม่น้ำวังและสะเดาะเคราะห์ นำข้าวปลาอาหารใส่ในกระทงขนาดเล็ก แล้วใส่ลงไปในสะเปา ทำการแห่ไปยังท่าน้ำ ปู่อาจารย์ประจำหมู่บ้าน ทำการสุมคร้าวตาน เหวตาน และกล่าวคำขอขมาแม่น้ำวัง แล้วจึงนำสะเปาลงไปลอยในแม่น้ำวัง โดยจุดปะทัด จุดโคมไฟอย่างสวยงาม ปัจจุบันทางหน่วยราชการเห็นความสำคัญของประเพณีนี้ จึงได้จัดประกวดสะเปาขึ้นหลังจากวันออกพรรษา 1 วัน โดยเฉพาะบ้านพอน จะจัดยิ่งใหญ่กว่าหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประเพณีที่สำคัญของจังหวัดลำปาง ที่ยังคงรักษาการล่องสะเปาแบบโบราณไว้สืบมาจนถึงปัจจุบัน ในช่วงประเพณีเดือนยี่เป็งของหมู่บ้านกลุ่มนี้ ก็จะไม่มีการล่องสะเปาหรือกิจกรรมอื่นๆ จะมีแต่การฟังเทศน์อาณิสสส์ผางประทีป จุดบอกไฟดอก ถวายเป็นพุทธบูชา เท่านั้น

2. ประเพณีที่สำคัญของเขตอำเภอเมือง คือ ในเดือนเกี๋ยงเหนือ ขึ้น 1 ค่ำ (วันออกพรรษา) และประเพณี สรงน้ำต้นศรีมหาโพธิ์ ที่วัดศรีรองเมืองในวันเดียวกัน และตานก๋วยสลาก วัดพระธาตุเสด็จ

ประเพณีล่องสะเปา ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา

ประเพณีเดือน ยี่ เทนือ

ประเพณีเดือน ยี่ หรือราวเดือนพฤศจิกายน เทศกาลสำคัญคือ ประเพณีเทศกาลวันเพ็ญเดือนยี่เหนื่อ แต่ดั้งเดิมพิธีสำคัญของเทศกาลนี้อยู่ที่พิธีกรรมตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์มหาชาติ หมายถึง การฟังธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก และประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ ประเพณีลอยสะเปาหรือลอยกระทง จุดมุ่งหมายตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาของชาวไทยตั้งแต่โบราณ สรุปลได้ 4 ประการ คือ

1. เชื่อว่าเป็นบูชาสมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าวิธีหนึ่งโดยใช้น้ำที่ไหลเป็นพาหนะนำกระทงดอกไม้ธูปเทียนไปสักการะ
2. เชื่อว่าเป็นการลอยทุกข์โศกของคนที่มืออยู่ให้ออกจากตัวไปกับสายน้ำ
3. เชื่อว่าเป็นการขอขมาต่อน้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลองที่มีคุณค่าอย่างมากต่อคนสมัยก่อนใช้ในการอุปโภคบริโภค

4. เป็นการบูชาสักการะพระพุทธรูป 4 รอย ประเพณีการลอยกระทงมีการทำโคมไฟเพื่อประดับอาคารบ้านเรือนและเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เช่น โคมหุเมว โคมหุกระต่าย โคมเงี้ยว โคมผัดหรือโคมเวียน ซึ่งนิยมทำกันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดร การทำผางประทีป “ผางพะตืด” มักจะทำด้วยดินเผา มักจะพันด้วยฝ้ายเป็นรูปตีนกาซึ่งหมายถึงการบูชาแม่กาเผือก ในตำนานพุทธประวัติมักจะใส่น้ำมันมะพร้าวเป็นเชื้อเพลิง

ประเพณีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ)

ประเพณีเดือนยี่เป็ง ชาวลำปางนิยมที่จะฟังเทศน์ บูชาไฟ ลอยโคม และล่องสะเปาเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะการฟังเทศน์ ที่เรียกว่า “การตั้งธรรมหลวง” หรือการเทศน์มหาชาติ เป็นการฟังเทศน์ภายในหนึ่งวัน ทั้งหมด 13 กัณฑ์ เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ชาวลำปางจะจัดงานเทศน์มหาชาติ ใช้เวลา 2 วัน วันแรกจะเทศน์ คาถาพัน มาลัยเก้า มาลัยปลาย และอานิสงส์เวสสันดร และวันรุ่งขึ้น เริ่มเทศน์ กัณฑ์แรกเริ่มตั้งแต่ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานขันธ์ วนประเวสน์ ชูชก จุลพล มหาพล กุมาร มัทรี สักบรรณ มหาราช ฉกษัตริย์ และกัณฑ์สุดท้าย คือ นครกัณฑ์

ประเพณีการตั้งธรรมหลวง นอกจากจะฟังเทศน์เพื่อให้ได้อานิสงส์แล้ว ชาวลำปางยังมีความเชื่อว่า ถ้าใครได้ฟังเทศน์จนครบ 13 กัณฑ์ จะได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตร ในพิธีกรรมการฟังเทศน์มีกิจกรรมที่หลากหลาย

การจำลองป่าหิมพานต์

การจัดเตรียมสถานที่ได้นำสัญลักษณ์ต่างๆมาประกอบในพิธีกรรมที่สื่อให้เห็นถึงแนวคิดและภูมิปัญญา ยิ่งบ่งบอกถึงองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นประกอบกับเนื้อหาของบทเทศน์ เช่น จัดทำซุ้มประตูป่า อันเป็นสัญลักษณ์ของทางเข้าสู่เขาวงกต การสร้างบรรยากาศในวิหารให้เป็นป่าที่มีผลไม้ พืชผัก ต้นกล้วย ต้นอ้อย การสร้างสระดอกบัวอันเป็นสัญลักษณ์ของการซ้อนตัวของ ก้นหา ซาลี ฯลฯ นำดอกไม้มาประกอบในไม้ไผ่สานที่เรียกว่า “ดอกไม้พันดวง” มักจะใช้ดอกปีบหรือดอกกาสะลอง เพื่อบูชาคาถาพัน การประดิษฐ์กระดาษฉลุรูปช้าง รูปม้า อันเป็นสัญลักษณ์ของทรัพย์สมบัติและของคู่บารมี ในความเป็นพระมหากษัตริย์ การบูชาประทีปพันดวง (ผางพะตืด) ถือเป็นการบูชาดวงไฟตามพระคาถาของแต่ละกัณฑ์ ซึ่งคาถาทั้งหมดทั้ง 13 กัณฑ์ รวมแล้วได้ 1,000 พระคาถา รวมถึงกิจกรรมในอดีตจัดให้เด็กๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น สร้างเขาวงกตหรือเรียกว่า เขาหลง เพื่อเข้าไปหาหรือวิ่งซ่อนแอบกันแต่จะแฝงด้วยคติธรรมไว้ข้างใน บางครั้งอาจจะให้คนแต่งตัวเป็นฤๅษีคอยบอกทางออกให้หรือการสร้าง “โคมผัด” หรือโคมหมุน เป็นโคมไฟที่มีลักษณะพิเศษ ที่ด้านในฉลุกระดาษเป็นตัวละครเช่น นางมัทรี กัญญา ซาลี หรือชูชก แล้วใช้แรงดันจากเทียนไขทำให้เกิดแรงลมด้านในโคมทำให้หมุนได้ เป็นที่ตื่นตาของเด็กๆ ในอดีตการเทศน์จะไม่สามารถมองเห็นพระเทศน์ได้ เนื่องจากอยู่ในธรรมชาติสูงแบบพื้นเมือง จึงได้เขียนรูปภาพเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรกัณฑ์ต่างๆ ชาวลำปางจะเรียกว่า ตุงคาว ตุงตุ๊ก หรือ ภาพพระบฏ เพื่อให้ผู้ฟังเทศน์เกิดความเข้าใจในเนื้อหายิ่งขึ้น ซึ่งในภาพดังกล่าวยังสอดแทรก เรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต ของท้องถิ่นได้อย่างสวยงามในการฟังเทศน์เมื่อพระเริ่มเทศน์แต่ละกัณฑ์ จะจุดประทีปหรือปล่อยโคมไฟ ในลำปางมักจะถวายดวงไฟที่เรียกว่า บอกไฟดอกเพื่อถวายกัณฑ์เทศน์ บรรยากาศของการฟังเทศน์จะสนุกสนานขึ้น ประกอบกับทำนองเสียงของพระนักเทศน์ที่เรียกว่า ระเบ้า เช่น ระเบ้ามะนาวล่องของ ระเบ้าแมงกุ่มดวง เป็นต้น ซึ่งจะมีลักษณะพิเศษของแต่ละพื้นที่โดยเฉพาะกัณฑ์ชูชก บางพื้นที่การเทศน์แต่ละกัณฑ์จะสลับกับเสียงดนตรีวงปี่พาทย์ หรือการตีกลองปฐา เป็นการสร้างบรรยากาศ จนกระทั่งการเทศน์มาถึง “นครกัณฑ์” เป็นกัณฑ์สุดท้าย การเฉลิมฉลองการกลับมาของพระเวสสันดร นางมัทรี และสองกุมาร มีเสียงโห่ร้อง เสียงดนตรี บางทีลุกขึ้นพ้อนรำ เมื่อเนื้อเรื่องดำเนินถึงตอนนี้ “ฝนท่าแก้ว” ก็จะตก จะมีการโปรยข้าวตอกดอกไม้ ทำให้บรรยากาศสนุกสนาน และก็จะแย่งเอาผลไม้ต่างๆ ที่ตกแต่งเป็นป่าภายในวิหาร ส่วนด้านนอกวิหารก็จะปล่อยโคมไฟ เล่นประทัด บางวัดหลังจากฟังเทศน์จบ 13 กัณฑ์แล้วยังเทศน์ “อานิสงส์ผางประทีปโคมไฟ” เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในวันเพ็ญเดือนยี่ (เดือนสิบสอง) โดยการประดิษฐ์สำเภาหรือสะเปาขนาดต่างๆ นำไปไว้ที่วัด หลังจากฟังเทศน์อานิสงส์ผางประทีปจบ มักจะนำอาหารคาวหวานผลไม้ต่างๆ ใส่ไปในสะเปา พอไปถึงที่ทำน้ำจิ้งน้ำขำน้ำมัน สัมป่อยประพรหมร่างกายเพื่อให้เคราะห์ร้ายต่างๆ ลงไปในสะเปา การบูชาแม่น้ำและการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมแม่น้ำ ด้วยดอกไม้และผางประทีป การบูชาและขอขมาแม่น้ำ ในอดีตยังมีการตัดเล็บตัดผมใส่ลงในสะเปา และเอาเงินจ้างให้คนเอาไปลอยกลางแม่น้ำ ประเพณีและพิธีกรรมที่แฝงอยู่ในกิจกรรม กลายเป็นเทศกาลแห่งความสุข ความรื่นเริง มีขบวนแห่ มีการประกวด แต่สิ่งหนึ่งที่ยังมีอยู่ในสังคมชาวลำปางและ

เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ที่ยังสื่อให้เห็นถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ที่ให้คุณค่าทางด้านจิตใจ และยังมีกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมาย ที่ทำให้ชาวพุทธได้ซึมซับความดีงามของบรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้ และสร้างความ ภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

การเทศน์อานิสงส์ผางประทีปหรืออานิสงส์ผางผะตีด ในอดีตมักจะนิยมที่จะฟังเทศน์ก่อนในช่วงหัวค่ำ แล้วจึงไปล่องสะเปาหรือไปลอยกระทงผางประทีปหรือผางผะตีด เป็นชื่อเรียกภาษาชนพื้นเมือง ใช้บรรจุเชื้อเพลิงสำหรับให้แสงสว่าง ชาวลำปางมักจะเรียกว่า “ผะตีดสี่สาย” สี่สาย ทำจากด้ายพันเป็นเชือกสองเกลียวแล้วดึงออกเป็นรูปสามแฉกอย่างตีนกา ซึ่งชาวล้านนามักจะใช้จุดบูชาในวันเพ็ญเดือนยี่ ตามเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับตีนกาที่ใช้เป็นไส้ของประทีป ที่ได้กล่าวว่า เมื่อครั้งแม่กาเผือกกำลังกกไข่ ทั้ง 5 ฟอง อยู่บนต้นไม้ใกล้ฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง เกิดมีพายุพัดแรงทำให้ไข่แม่กาเผือกไหลแม่น้ำไป แม่กาเผือกก็พลัดไปอีกทางหนึ่ง พอลมสงบแม่กาเผือกก็ออกมาหาไข่ไม่พบ ร้องไห้จนขาดใจตาย แล้วไปเกิดเป็นท้าวพกาพรหมบนสวรรค์ ส่วนไข่ทั้ง 5 ใบก็ถูก แมไก่ แม่นาค แมโค แม่เต่า และแม่ราชสีห์บางตำราบอกว่าเป็นคนซึกผ้า เอาไข่ไปฟักตัวเป็นฟองแล้วแตกออกมาเป็นคน พอโตขึ้นก็ออกมาบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่า วันหนึ่งฤๅษีทั้งห้ามาพบกันต่างถามถึงความเป็นมาซึ่งกันและกันแต่ก็ไม่มีใครรู้จักแม่ที่แท้จริงของตนเอง จึงอธิษฐานขอให้ได้พบแม่ของตน ร้อนถึงท้าวพกาพรหมจึงลงมาพบแล้วเล่าเรื่องความจริงให้ฟัง แล้วบอกว่าถ้าคิดถึงแม่ให้นำด้ายดิบทำเป็นรูปตีนกาแล้วจุดในประทีปในวันเพ็ญเดือนยี่ จึงเป็นเรื่องเล่าสู่กันฟัง จนถึงปัจจุบัน

พระสงฆ์เทศน์บนธรรมมาสน์

จะเห็นได้ว่า จากตำนานดังกล่าว ทางพุทธศาสนายังให้ความสำคัญได้สร้างรูปสัญลักษณ์ ไว้ตามโบราณสถาน จึงทำให้อ่อนถึงประเพณีวันเพ็ญเดือนยี่ ชาวลำปางมักจะผลิตผางประทีป ไว้จำหน่ายในเทศกาลล่องสะเปา เพื่อจุดถวายเป็นพุทธบูชาแล้วยังพันด้านเป็นรูปตีนกา เพื่อระลึกถึงแม่กาเผือก และยังใช้ผางประทีปจุดเพื่อถวายกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ในช่วงหัวค่ำของวันเพ็ญเดือนยี่ชาวลำปางยังจุดผาง

ประทีป เพื่อบูชาแม่พระธรณีที่ปากประตูบ้าน หัวบันได ที่บ่อน้ำ ที่ยุงข้าว ที่ห่อผีปู้ย่า และที่เตาไฟ บูชาแม่เตาไฟที่ให้คุณประโยชน์แก่ครอบครัว กิจกรรมเหล่านี้บางชุมชนยังยึดถึงปฏิบัติอยู่ ส่วนในวัดการบูชาผางประทีป นอกจากบูชาหน้าพระประธานในพระวิหารแล้ว ยังจุดที่ต้นโพธิ์พระธาตุเจดีย์ หอผีเสื้อวัด(หอเทวดาวัด) ถ้าเป็นระดับเมืองใหญ่ก็มักจุดผางประทีปบูชาหลักเมือง(เสาหลักเมือง) หรือเสาไ้บ้าน ตลอดจนถึงการบูชาไม้หมายเมือง ปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวได้ลดบทบาทของผางประทีปลง เพียงแต่นำไปใส่ในกระทง เพื่อไปลอยน้ำเท่านั้น

การสร้างทางเขวงกตวัดปงสนุกเหนือ

ประเพณีสำคัญในช่วงเดือนยี่ของจังหวัดลำปาง

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง ในเดือนนี้ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ จะมีประเพณีที่สำคัญ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุศรีจอมไคล จะถือเอากำหนดวัน เดือนยี่ ขึ้น 1 ค่ำ ของทุกปี เป็นประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ ในพิธีกรรมจะให้ความสำคัญกับองค์พระธาตุ และถือเป็นลักษณะพิเศษ ทางวัดปงสนุกและรักษาไว้ คือ ขบวนแห่เครื่องหลวง เครื่องสักการบูชาพระธาตุ และพิธีสูตรเบิก 9 วาร ตั้งแต่หัวค่ำจนถึงรุ่งเช้า ในพิธีกรรมเหล่านั้นยังมีพิธีกรรมอื่นๆ เช่น พิธีแห่พระอุปคุต พิธีกว่นข้าวทิพย์ พิธีเบิกเนตรพระเจ้า พระพุทธรูปองค์สำคัญ ซึ่งขั้นตอนพิธีกรรมเหล่านี้ ทางชุมชนยังสามารถรักษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดม่อนกระทิงในเดือนยี่เป็ง มีพิธีสูตรเบิก 9 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเกาะคา คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดลำปางหลวง มีขบวนแห่ครวทาน พิธีสูตรเบิก 9 วาร จัดขึ้นในเดือนยี่เป็งและประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน มีขบวนแห่ครวทาน การประกวดว่าวไฟ โคมไฟ พิธีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำวัดป่าตันหลวง สงฆ์น้ำพระเจ้าไม้แก่นจันทร์ จัดขึ้นในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีพิธีสูตรเบิก 4 วาร

ตูบอยู่กรรมสำหรับพระภิกษุ 1 รูป

การเข้ากรรมของพระสงฆ์

ประเพณีเดือน 3 เหนือ

ประเพณีเดือน 3 เหนือ (ราวเดือนธันวาคม) ประเพณีเกี่ยวข้าวเอาเฟือง เมื่อเอาข้าวในนาที่ปลูกไว้ สุกมีสีเหลืองทองเต็มท้องทุ่ง ก็จะเป็นฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งบ้างก็เรียกว่า เกี่ยวข้าวเอาเฟือง คือ การเก็บเกี่ยวข้าว และฟางข้าวเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ การเก็บเกี่ยวเอาเฟืองจะเริ่มทำกันตั้งแต่ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายน เป็นต้นไป ในล้านนาเมื่อเข้าสู่ฤดูหนาว อากาศก็เริ่มแห้งแล้งเป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเข้าสู่ยุ้งฉางมักจะมีประเพณี เลี้ยงผียุงข้าว หรือ “ฮ้องขวัญข้าว” ประเพณีโสทรกรรมหรือเข้ารุกขมูล (เข้ากรรม) ซึ่งพระจะถือปฏิบัติ อย่างเคร่งครัดมักจะทำกันในป่าช้า ที่เรียกว่า “อยู่กรรม” ประเพณีที่ชาวล้านนาต้องการให้พระสงฆ์ได้ ร่วมกันกิจกรรมเพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น หาเงินสมทบทุนสร้างสุสาน หรือป่าช้า เป็นต้น

ในปัจจุบันพิธีดังกล่าวได้ปรับไปตามสมควร ของแต่ละพื้นที่ เพื่อความสะดวกและไม่ผิดต่อบัญญัติ ของคณะสงฆ์ตามข้อตกลงบางพื้นที่ เพิ่มเติมพิธีสืบชะตาหรือการเทศน์ ในภาคกลางคืนมีกิจกรรมการ ทอดผ้าป่า เพื่อหาทุนในการสร้างถาวรวัตถุของวัด และของชุมชน

ประเพณีตานต้อด ถือเป็นจารีตประเพณีที่คนในชุมชนร่วมกันลงขันด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคและ ทรัพย์สินคนละเล็กละน้อยมอบให้แก่ผู้สูงอายุที่ตกทุกข์ได้ยากอันเนื่องจากขาดคนดูแลในยามชรา ซึ่งสมัย โบราณมักเกิดจากผู้ที่ไม่มียาหรือลูกได้เสียชีวิตเสียก่อน เป็นการให้ความเอื้อเฟื้อผู้สูงวัยที่ด้อยโอกาส ขาดแคลน “พริกมีบ้านเหนือเกลือมีบ้านใต้” นำรวมกันเพื่อการช่วยเหลือเรียกว่า “การตานต้อด” คำว่า “ตานต้อด” หมายถึงการทำทานโดยการเอาของไปวางให้แบบผู้รับไม่ทันตั้งตัวนั่นเอง ประเพณีตานต้อด เริ่มจากการพิจารณาร่วมกันว่าในชุมชนของตนมีผู้สูงอายุหรือผู้ด้อยโอกาส เมื่อกำหนดรายชื่อผู้ที่จะเป็นผู้รับ การตานต้อดได้รับเครื่องอุปโภคบริโภคแล้ว ผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านจึงบอกกล่าวชาวบ้านให้ช่วยกันบริจาค จตุปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น ข้าวสารอาหารแห้ง ปลากระป๋อง พริกแห้ง กะปิ น้ำปลา เกลือ หัวหอม หัวกระเทียม น้ำมันพืช ขนมนม ฯลฯ และถ้าเป็นของใช้ ได้แก่ สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก ยาสระผม มีด พรวัว ขวาน จอบ เสียม หม้อข้าว หม้อแกง ถ้วย ชาม หม้อน้ำ หม้อนึ่งข้าว เสื่อสาด หมอน มุ้ง รองเท้า เสื้อผ้า

ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดตัว ฯลฯ พร้อมนัดหมายวันที่จะพากันไป “ตานต้อด” ณ บ้านของผู้สูงอายุหรือผู้ด้อยโอกาสที่กำหนดไว้แล้วนั้นซึ่งปกติมักจะเป็นเวลากลางคืนที่ทุกคนว่างเว้นจากการทำงานตามปกติโดยจะทำในเวลา กลางคืน เวลาประมาณ 4 - 5 ทุ่ม เมื่อชาวบ้านมารวมตัวกันตามจุดที่เตรียมของแล้ว อาจมีการนิมนต์ พระสงฆ์มาทำพิธีหรือให้พ่อหนานเป็นผู้นำพิธีสวดและพรมน้ำมนต์สิ่งของทั้งหมด เพื่อความเป็นสิริมงคล แล้วจึงช่วยกันถือของที่จะตานต้อดพากันเดินไปยังบ้านหรือกุฎิอย่างเงียบๆ ไม่ส่งเสียงดังแล้วนำเอาของทั้งหมดไปวางไว้บริเวณหน้าบ้าน เช่น หัวกระไดบ้าน หรือหน้ากุฎิ เป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จุดเทียน ธูปบูชา ตั้งจิตภาวนา เอาบุญเสร็จแล้ว จึงจุดประทัดชนิดต่างๆ ที่มีเสียงดัง เพื่อให้เจ้าของบ้านตกใจตื่น ส่วนคณะ ศรัทธาเจ้าภาพที่มากันทุกคน ก็พากันหลบซ่อนหมดไม่ให้เห็นตัว คอยแอบดูว่าผู้รับจะออกมารับด้วยวิธีใด เมื่อเจ้าของบ้านเปิดประตูออกมาจะเห็นเทียนจุดอยู่หลายเล่มใกล้ๆ กับสิ่งของที่นำไปให้ก็จะทราบว่ามีคนเอาของมาวางไว้ให้ ถ้าคนเคยบวชเรียนมาแล้วก็จะกล่าวว่า “อิหังเปนะปะติถัง” “นี่เป็นของผีหรือของคน” แล้วเข้าไปจุดธูปไหว้พระในบ้าน ทำเช่นนี้ประมาณ 3 ครั้ง จึงพูดว่า “เห็นทีจะเป็นของคนแน่แล้ว จะรับไว้แล้วนะ ขอให้รับพรด้วย” แล้วก็กล่าวคำให้ศีลให้พรคณะศรัทธาทั้งหมดที่หมอบอยู่ก็พากันยกมือไหว้รับพรเสร็จแล้วจึงแยกย้ายกันกลับบ้านด้วยความอิ่มเอมใจในผลบุญที่ได้ทำร่วมกัน

การตานต้อดของชุมชนชมพูหลวง

การตานต้อดให้กับผู้สูงอายุ

ประเพณีเดือน 4 เหนือ

ประเพณีเดือน 4 เหนือ(ราวเดือนมกราคม) ประเพณีตานหัวหิงไฟพระเจ้า หรือ การถวายฟืนเพื่อจุดไฟหิงแก่พระพุทธรูป เป็นพิธีที่จัดขึ้นในฤดูหนาวประเพณีถวายข้าวจีข้าวหลามในประเพณี เดือน 4 และการตานหัวหิงไฟพระเจ้า “หลัว” คือ ฟืนที่นำมาเป็นก่อไฟ “หิง” คือ การผิง ภาคเหนือเรียกกายผิงไฟว่า หิงไฟ หิงแดด หรือผิงแดด ประเพณีตานหัวหิงไฟพระเจ้านั้น เกิดขึ้นเพราะเหตุผลทางภูมิศาสตร์ของภาคเหนือว่า ในสมัยโบราณนั้นมีอากาศหนาวอปรกับความเชื่อว่าพระพุทธรูปนั้นมีชีวิตจิตใจ ดังนั้น

เมืองเกิดสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงก็เชื่อว่าพระพุทธรูปย่อมมีความรู้สึกไม่ต่างจากคนทั่วไป จึงเป็นที่มาของประเพณีการถวายข้าวพระพุทธ การสร่งน้ำพระพุทธรูป การห่มผ้า และการทานหัวหิงไฟพระเจ้า

หัวหิงไฟพระเจ้าที่นำมาตั้งรวมกันไว้ที่หน้าวิหารเพื่อจุดถวายเป็นพุทธบูชา

นอกเหนือจากการทานหัวหิงไฟพระเจ้าแล้วในช่วงเวลาเดียวกันจะมีพิธีการถวายทานข้าวจี๋ ข้าวหลาม โดยการเตรียมข้าวจี๋ ซึ่งชาวภาคเหนือนิยมการทำอาหารใช้สุกโดยการจี่ การเผา การปิ้ง การย่าง เป็นส่วนมากการทำบุญข้าวจี๋ถือเป็นที่นิยมในกลุ่มประชาชนที่รับประทานคร่าวหนึ่งเป็นอาหารหลัก คือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน และประเทศลาว พิธีดังกล่าวยังถือเป็นการนำผลผลิตทางการเกษตรคือข้าว ไปถวาย อุทิศให้กับญาติพี่น้องและถวายไว้กับพระศาสนา เรียกว่าประเพณีทานข้าวใหม่ คือหลังจากการเก็บข้าวใหม่ ในน่านำมาใส่ถังฉาง แล้วก็นำข้าวใหม่นั้นไปนึ่ง หรือหุงเมื่อสุกดีแล้วก็นำไปถวายแด่พระสงฆ์พร้อมด้วยอาหาร

การเผาข้าวหลาม

ข้าวหลามและข้าวจี๋

การทำบุญข้าวจีข้าวหลาม 2 วิธีคือ การเตรียมข้าวจีข้าวหลามและอาหารหวานคาวไปถวายพระสงฆ์ ในตอนเช้าหรือเรียกทานขันข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บุพการีของตน และการทำพิธีในวิหารหลังจากนำเอาขัน ข้าวไปถวายพระภิกษุเพื่ออุทิศบุญกุศลแก่บรรพชน แล้วศรัทธาประจำวัดจะนำเอาข้าวจีข้าวหลาม อาหาร อีกส่วนหนึ่งนำขึ้นไปรวมกันบนวิหารซึ่งจะมีพิธีกรรมคือ เมื่อพระสงฆ์ขึ้นพร้อมกันบนวิหาร ปู่อาจารย์หรือ มัคคนายจะขอศีลกล่าวคำถวายแล้วนำเอาอาหารบิณฑบาตข้าวจีข้าวหลามถวาย พระสงฆ์อนุโมทนา หลังจาก พระสงฆ์ให้พรแล้วศรัทธาจะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพชน และขอขมาพระรัตนตรัยแล้วก็กลับบ้าน

การทานข้าวล้านบาตรหรือทานข้าวดอย

ทานข้าวล้านบาตรหรือทานข้าวดอย จุดประสงค์ในการทานข้าวดอยคือ เพื่อถวายข้าวใหม่ ซึ่งเป็น ผลผลิตที่ได้ในรอบปีด้วยการนำเอาไปถวายพระสงฆ์ผู้ที่ตนเคารพนับถือ ให้ได้ฉันทน์ก่อนเพื่อให้เป็นสิริมงคล เป็นกุศลแก่ตนเองและครอบครัว อีกทั้งยังเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อแม่โพสพผู้ลดบันดาลให้ ข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ รวมถึงผีทุ่งผีนาหรือภูมิตเวทผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองดูแลมิให้เกิดอันตรายต่างๆ จึงนำ ข้าวใหม่ และอาหารมาถวายเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่เทพดาทั้งหลาย รวมทั้งอุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษของตนมี บิดา มารดา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคติที่มาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาอันมีที่มาจากตำนาน แห่งพระอัญญาโกณฑัญญะ ถวายข้าวสาลีแก่พระพุทธกัสสปะและตั้งความปรารถนาขอเป็นพระสาวกขอเป็น ผู้รู้ธรรมคนแรก เมื่อมาถึงศาสนาพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้รู้ธรรมเป็นสาวกรูปแรก และได้รับยกย่อง จากพระพุทธเจ้าเป็นรัตตัญญูด้วย

นอกจากเรื่องความเชื่อและอานิสงค์แล้ว การทานข้าวล้านบาตรยังถือเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้วัด สามารถนำข้าวที่ได้ไปขายเพื่อนำปัจจัยบำรุงวัดของตนตามประเพณี โดยเฉพาะใช้เป็นทุนในการสร้าง ถาวรวัตถุของวัดและซ่อมแซมเสนาสนะภายในวัด รวมทั้งเพื่อเป็นทุนในการจัดงานต่างๆ ของวัดและร่วมบุญ กับวัดอื่นๆ ซึ่งในภาคเหนือนิยมแผ่ฎีกาไปยังวัดข้างเคียงเรียกว่า หัววัด การทำบุญดอยข้าวไว้และนำไปขาย

จะได้เงินมาแบ่งเบาภาระของวัดในการทำบุญปอยหลวงตลอดปี ไม่ต้องเก็บจากศรัทธาประจำวัดอีก ทำให้เกิดความสะดวกในการดำเนินงาน

ขั้นตอนวิธีการทำบุญทานข้าวดอยในเดือน 4 เหนือขึ้น 14 ค่ำ ปู่อาจารย์ ปู่แก้ววัดและปู่ลุ่มวัด จะพากันเอาเสื่อกะลาบริเวณหน้ามุขวิหารแห่งหนึ่งสำหรับศรัทธาจะนำข้าวเปลือกมาถวาย และปูเสื่อกะลาไว้กลางวิหารสำหรับศรัทธานำเอาข้าวสารมาถวาย การถวายนั้นทางวัดจะเอาบาตรมาตั้งไว้ตรงกลางเสื่อทั้งสองแห่ง เพื่อให้ประชาชนนำข้าวมาใส่บาตรต่างคนต่างนำมาเทลงตรงนั้น จนล้นบาตร กลายเป็นกองใหญ่ เพราะศรัทธาเป็นจำนวนมาก เขาจึงเรียกว่า ข้าวล้นบาตร ข้าวดอย หรือ ดอยข้าวหรือ ดอยเงิน ดอยคำ อันหมายถึงข้าวเปลือกกับข้าวสาร การนำข้าวมาถวายนั้น นอกจากจะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาแล้วบางแห่งยังมีการตกลงกันในหมู่บ้านว่าคนที่มียากขอถวายมาก คนมีน้อยขอถวายน้อยแล้วแต่กรณี

พิธีถวายทาน เมื่อศรัทธานำข้าวเปลือกข้าวสารมากองจนเรียบร้อยแล้ว ถึงเวลาสายพอประมาณจะนิมนต์พระสงฆ์ลงมารับการถวายข้าวซึ่งมีทั้งการถวายข้าวซึ่งมีทั้งการถวายอาหารบิณฑบาต และถวายข้าวเปลือก ข้าวสาร จะเริ่มต้นด้วยปู่อาจารย์จะนำไหว้พระรับศีล และโอกาสเวรทานถวายดอยข้าวเป็นคำโวหาร และคำบาลีอุทิศแก่แม่โพสพ และเทพยดารักษาทุ่งนาด้วย บางแห่งปู่อาจารย์นำกล่าวถวาย ทุกคนว่าตามจากนั้นก็นำเอาอาหารและข้าวเปลือก ข้าวสารบางส่วนประเคนพระสงฆ์องค์ที่เป็นประธาน พระสงฆ์อนุโมทนาเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีที่สำคัญในช่วงเดือน 4 เหนือ ของจังหวัดลำปาง

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดพระเจ้าทันใจ จัดขึ้นในเดือน 4 เหนือ แรม 8 ค่ำมีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแจ้ห่ม คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวง จัดขึ้นในเดือน 4 เหนือขึ้น 15 ค่ำมีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดปงหอศาลจัดขึ้นในเดือน 4 เหนือขึ้น 8 ค่ำ วัดบ้านหลุก และวัดแม่วะ จัดขึ้นในเดือน 4 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองปาน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดบ้านไร่ ตำบลหัวเมือง จัดขึ้นในเดือนเหนือ 4 ขึ้น 8 ค่ำ

ประเพณีเดือน 5 เหนือ

ประเพณีเดือน 5 เหนือ(ราวเดือนกุมภาพันธ์) เป็นช่วงฤดูแล้งที่เสร็จสิ้นภาระงานในฤดูกาลเก็บเกี่ยว จึงนิยมจัดงานบุญต่างๆ ขึ้นมากมายอาทิ ประเพณีปอยลูกแก้วหรือปอยน้อย เป็นงานบุญในพิธีบรรพชา หรือบวชเณรจะทำกันในเดือน 5,6,7,8 เหนือหรือเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จุดประสงค์เพื่อลูกศิษย์วัดหรือญาติโยมที่มาคอยรับใช้ทำงานวัดเป็นเวลานานพอสมควรทางวัดญาติโยมผู้ใหญ่ก็จะมาร่วมกันจัดพิธีบรรพชาให้เป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา

ประเพณีปอยน้อย คือ งานบวชขนาดเล็กจัดขึ้นเฉพาะญาติและมิตรสหายที่รู้จักกัน หรือเรียกว่า ปอยบวช ส่วนปอยเป๊กซ์ คือ งานอุปสมบทพระภิกษุหรือ เรียกว่า “เป๊กซ์” มาจากคำว่า “อุปสัมปทาเปกษะ” ภาคกลางใช้อุปสมบท ส่วนคำว่าคำว่า ปอยลูกแก้ว คือ งานบวช ที่มีการแต่งกายผู้ที่จะบวชเป็นลูกแก้วหรือ บางครั้งเรียกว่า พระนาค แก้วนาค ซึ่งคล้ายกันกับปอยสงกรานต์ของชาวไทใหญ่

ประเพณีการบวชพระในจังหวัดลำปางการทำบุญแห่นาค หรือ ที่เรียกว่า “การแห่ลูกแก้ว” ในอดีต มักจะบวชเป็นสามเณรเพื่อเรียนรู้อยู่ในวัดเป็นเวลาหลายปีเพื่อรอถึงอายุครบ 20 ปีจึงทำการบวชเป็นพระได้ ก่อนจะเข้าพิธีบวชต้องสึกออกจากความเป็นสามเณรก่อนอย่างน้อย 3 - 7 วันเพื่อมาช่วยเตรียมงานเมื่อถึงกำหนดวันที่จะทำพิธีบวชโดยดูวันที่ไม่เป็นวันเสียประจำเดือนตอนเช้าประมาณ 06.00 มีพิธีโกนผมอาบน้ำ และไปปรับศีล 8 ที่วัด(ใสซุดสีขาว)ที่บ้านงานมีการเตรียมเครื่องบวช เช่น ผ้าไตร บาตรและชุกรองน้ำตาลปัตร อาสนะ ร่ม รองเท้า หมอน มุ้ง ผ้าห่ม ปิ่นโต เสื่อ ไม้กวาด ฯลฯ เครื่องสักการะ เช่น ต้นเทียน ต้นผึ้ง หมาก สุ่ม พลุสุ่ม ชันดอก(ชันเลี่ยม) เป็นต้น จัดเตรียมไว้ในจงน้อยในวันรุ่งขึ้นเวลาประมาณตี 5 มีการแต่งตัวพระนาคจากซุดสีขาวเป็นเครื่องทรงกษัตริย์ โดยเริ่มจากการแต่งหน้าให้สวยงามนุ่งผ้าเนื้อดี ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าไหมนุ่งแบบโจงกระเบนรัดเข็มขัดทองหรือนาค สวมเสื้อเชิดสีขาว สวมแผงคอที่ทำด้วยกระดาษแข็งตัดตกแต่งลวดลายสีเงินหรือทอง สวมขุภาหรือกระโจมหัวที่ทำมาจากกระดาษประดิษฐ์ สวมแว่นตา สวมถุงเท้า รองเท้าให้เรียบร้อย เมื่อถึงเวลาประมาณ 06.30 น. นำลูกแก้วที่แต่งกายอย่างกษัตริย์ขี่คอผู้ชายที่ร่างกายแข็งแรงออกไปในหมู่บ้าน โดยขบวนแห่จะแห่ลูกแก้วไปทุกบ้านผู้คนที่อยู่ในบ้านจะรอให้ลูกแก้วเข้าบ้าน มาในบ้าน และทำการรดน้ำสัปปายะที่มือและที่เท้าก่อนจะขึ้นบ้าน ภายในบ้านจะเตรียมสถานที่ให้พระนาคนั่งโดยมีผ้าไตรอยู่ตรงหน้าผู้เป็นเจ้าของบ้านจะร่วมทำบุญ ลูกแก้วจะให้พรแล้วก็ไปบ้านต่อไปเป็นเวลา 3 วัน ลูกแก้วจะต้องจุดเทียนที่หน้าบ้านหรือหน้าวัด 2 เล่มก่อนทุกครั้งที่มาถึง

พิธีอุปสมบทในพระอุโบสถ

การแต่งกายของลูกแก้วบ้านแม่วะ อำเภอลาดยาว

การแห่ลูกแก้ว อำเภอลำดวน

วันเตรียมงานทางบ้านเจ้าภาพจะทำขนมที่เรียกว่า “ขนมปาด” ตอนเย็นเวลาประมาณ 17.00 น. ทำพิธีเรียกขวัญนาคโดยมีบายศรีและสำรับกับข้าวไว้ป้อนพระนาค ช่วงกลางคืนอาจจะมีซอหรือดนตรีเป็นการฉลองพระนาค พอรุ่งเช้าก็แห่พระนาคไปที่วัดโดยการขี่คอเวียนพระวิหาร 3 รอบเข้าไปในวิหาร ทำพิธีบวชสามเณรและทำพิธีบวชเป็นพระภิกษุตามลำดับ หลังจากเป็นพระภิกษุแล้วก็จะออกรับบิณฑบาตดอกไม้แล้วกลับไปในวิหารเพื่อให้ญาติโยมถวายเครื่องอัฐบริขาร พระภิกษุใหม่ให้พรเป็นเสร็จพิธีการบวช

ประเพณีที่สำคัญในช่วงเดือน 5 เหนือของจังหวัดลำปาง

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดเสด็จมีขบวนแห่ครัวทาน พิธีสูตรเบิก 9 วาร ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดกู่คำ มีสูตรเบิก 4 วาร และประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดท่าครวน้อย มีสูตรเบิก 4 วารจัดขึ้นในเดือน 5 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ(เดือน 5 เป็ง) ตรงกับวันมาฆบูชาและประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อลั่นก่าน บ้านปงสนุกจัดขึ้นในเดือน 5 เหนือ ขึ้น 13 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่เมาะ คือ การบวชนาคแบบไทใหญ่มีการแห่นาคไปไหว้ผีเฮือนไหว้ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแห่ไปรอบๆ หมู่บ้าน โดยใช้ดนตรีกลองมอญหรือกลองกันยาวการแต่งกายตามแบบอย่างชาวไทใหญ่ลักษณะเหมือนการบวชของสงฆ์หลวงจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแจ้ห่ม คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดศรีหลวง จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือขึ้น 15 ค่ำมีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดพรหมพิราม และวัดแม่ทะหลวง จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำมีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภองาว คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุศรีมูมเมือง จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือขึ้น 15 ค่ำมีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอวังเหนือ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดบ้านใหม่ จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีสูตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองปาน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดพระธาตุทุ่งปง วัดพระธาตุศรีดอนมูล วัดพระธาตุสบลี และวัดพระธาตุตอยเก็ง(บ้านขาม) จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเถิน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดเวียง จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอห้างฉัตร คือ ประเพณีเลี้ยงผีโฮงหลวง หัวบ้านลุ่มกลาง จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือขึ้น 5 ค่ำ

ประเพณีเดือน 6 เหนือ

ประเพณีเดือน 6 เหนือ(ราวเดือนมีนาคม) นิยมจัดงานฉลองเสนาสนะของวัดต่างๆเรียกว่าประเพณีปอยหลวง เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัด หรือกุฏิ เหตุที่เรียกว่าปอยหลวง เพราะเป็นงานใหญ่ที่อาศัยความร่วมมือจากบุคคลต่างๆ เป็นจำนวนมากมีกิจกรรมต่างๆ ทั้งศาสนพิธีและงานมหรสพเพื่อเป็นความบันเทิง ในการเตรียมงานต้องมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างทางวัด และกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่างๆ เพื่อแบ่งหน้าที่กัน ประเพณีเดือน 6 เป็นช่วงฤดูแล้ง ชาวลำปางมักจะมีประกอบประเพณีที่เกิดขึ้นในตระกูล เช่น ประเพณีเลี้ยงผีตระกูลทั้งสาย ตระกูลผีมด และตระกูลผีเม็ง มักจะจัดขึ้นในช่วงเดือน 6 เหนือ

ขึ้น 3 ค่ำ บ้าง 9 ค่ำหรือ 13 ค่ำ เป็นส่วนใหญ่หรือประเพณีการฟ้อนผีเจ้านายพิธีกรรมจะประกอบพิธีดังกล่าวไว้ในประเพณีเดือน 9 เหนือไปแล้วประเพณีทำบุญฉลองถาวรวัตถุต่างๆ ของวัดก็มักจะจัดขึ้นในช่วงเดือนนี้ก็เนื่องจากว่างจากการทำนาและทำบุญใหญ่ประจำเดือนที่ผ่านมาต่างๆ เช่น

ปอยหลวง คำว่า “ปอย” มาจากคำว่า “ปแฉ” ในภาษาพม่า หมายถึง งานบุญ ภาคเหนือมีประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เมื่อสร้างสิ่งเป็นสาธารณะประโยชน์ขึ้นเสร็จแล้ว หรือสิ่งที่เป็นวัตถุถวายพระภิกษุเสร็จแล้ว จะมีการฉลองสิ่งนั้นอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า “ปอยหลวง” ซึ่งสิ่งที่เราจะต้องจัดปอยหลวง 1) อุโบสถ 2) วิหาร 3) ศาลา 4) กำแพง 5) กุฏิ 6) หอธรรม(หอไตร) 7) ตอนหลังเพิ่มสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์เข้ามาด้วย เช่น โรงเรียน ถนนหนทาง

พิธีการตาท้องสะเปาในงานฉลองเสนาสนะ

การถวายสะเปาในพิธีปอยข้าวสังข์

งานปอยหลวงนั้น เป็นงานใหญ่ที่ถือเป็นประเพณีทำกันสืบทอดกันมาแต่โบราณ เข้าใจว่ายึดเอาแบบอย่างของนางวิสาขามหาอุบาสิกาซึ่งสร้างวัดชื่อ “บุพพาราม” ถวายพระเจ้าในสมัยพุทธกาล ตามตำนานกล่าวว่า วัดนั้นวิจิตรงดงามเหลือ เมื่อสร้างเสร็จแล้วนางจึงจัดให้มีการฉลองเป็นที่ครึกครื้น ส่วนนางวิสาขากเองเกิดปิณฑิพาลูกหลานฟ้อนร่ารอบวิหาร เข้าใจว่าด้วยเหตุดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้เกิดงานปอยหลวงขึ้น หลังจากสร้างสิ่งถวายแก่พระสงฆ์ มีการฟ้อนร่าเป็นการสมโภช แม้ความมุ่งหมายจะแปรไปในทางสนุกสนานก็ตามที เมื่อตกลงกันว่าจะจัดงานปอยหลวงแล้ว ทางวัดก็ต้องจัดแจงเตรียมอย่างเช่น 1) ทำความสะอาดซ่อมแซมวัดและส่วนอื่นของวัดให้ดีขึ้น 2) ขออนุญาตจากเจ้าคณะตำบล อำเภอ ตามลำดับ 3) พิมพ์ใบฎีกา นิมนต์วัดที่เคยทำบุญถึงกัน 4) ตั้งคณะกรรมการดำเนินงานทุกแผนก เช่น แผนกต้อนรับ แผนกทำอาหาร แผนกการเงิน เป็นต้น

ส่วนทางบ้านของศรัทธาของวัดนั้น เมื่อจะมีงานปอยหลวงแล้ว ก็เตรียมทำบ้านให้สะอาด บอกข่าวแก่ญาติพี่น้องลูกหลานให้ทราบ เพื่อมาร่วมบุญด้วยกัน งานปอยหลวงจึงเป็นการนัดชุมนุมญาติกลายๆ เพราะอยู่ที่ไหนถ้ามีงานย่อมจะมาร่วมงาน ยกเว้นถ้ายากจนจริงๆ ที่ไม่อาจมาเดินทางมาได้ เมื่อบอก

ชาวแก่ญาติแล้วก็เตรียมครัวทาน ที่ชื่อว่า “ครัวทาน” นั่นคือ สิ่งที่จะนำไปถวายทาน คำว่า “ครัว” ภาคเหนือหมายถึงสิ่งของเครื่องใช้ทั้งสิ้น “ห้องครัว” ก็คือห้องที่ใช้เก็บสิ่งของนั่นเอง “ครัวทาน” ของแต่ละบ้านของศรัทธาวัตน์นั้น เขาจะสร้างขึ้นตามเจตนาของตนอาจทำเป็นปราสาทเป็นเรือน เป็นรูปนก ช้าง ม้า หงส์ หรือทำเป็นยอดฉัตร มีค้ำมีฐานตั้งประดับประดาให้วิจิตรพิสดารนิยมทำกันเป็นครัวทานหลังโตๆ ตั้งไว้กลางห้องโถง ไม่นิยมเอาไว้ใต้ถุนบ้าน เพราะถือว่าของทานเป็นของสูง ใช้เวลาทำครึ่งเดือน ในการทำครัวทานนี้สิ่งใดที่สวยงามตามความเข้าใจของเขา เขานำมาประดับครัวทาน บ้างก็ซื้อตู้ โต๊ะ เก้าอี้ ธรรมมาสน์ ถังน้ำ ฯลฯ มาประดับเป็นครัวทาน ที่บนปลายยอดของครัวทานจะทำไม้ค้ำบนบัตรปักไว้ ไม่จำกัดจำนวนว่าเท่าไรแล้วแต่เจตนา

ปอยข้าวสังข์ คือ การทำบุญเพื่ออุทิศให้ผู้ตายมานานแล้วถือเป็นงานใหญ่ของครอบครัว ชาวลำปางมักจะประดิษฐ์เรือผ้าหรือกระดาษหรือที่เรียกว่า “สะเปา” จากนั้นเตรียมเครื่องอุปโภคบริโภคของใช้ในครัวเรือนครบทุกอย่างรวมถึงเครื่องอัฐบริขารต้นเทียน ต้นผึ้ง หมากส้ม พลูส้ม เป็นการจัดเตรียมครัวทานชุดใหญ่และมักจะนิยมเทศน์ “กรรมวาจา” มีความเชื่อว่าสะเปาจะเป็นพาหนะนำข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ไปให้กับญาติพี่น้องและผู้ล่วงลับไป

ปอยล้อ คือ งานศพของพระสงฆ์ หรือ เจ้านายหรือศพเจ้านายชั้นกลาง การทำปราสาทศพมักจะชักลากปราสาทศพพระผู้ใหญ่นิยมทำปราสาทศพเป็นรูปลักษณะต่างๆ เช่น ปราสาทนกหัสติลิง นกกาลเวก ปราสาท 7 ยอดปราสาท 9 ยอด ทำเป็นจักรมุขหรือพระยานาค มักจะสร้างตามคติความเชื่อจักรวาลในการทำปราสาทจะชักลากไปทำการฌาปนสถานกลางทุ่งนาในที่โล่ง การทำพิธีปลงศพพระผู้ใหญ่มีรายละเอียดขั้นตอนที่ถือเป็นแบบแผนมาจนถึงปัจจุบัน ถ้ามีพระสงฆ์ที่มีพรรษามากมรณภาพจะที่โรงพยาบาล หรือที่วัดทางคณะศรัทธาจะพากันตักถองบูชาและตี่ระฆัง เพื่อให้สัญญาณว่าพระสงฆ์รูปที่อาพาธได้ถึงแก่มรณภาพแล้ว ทางวัดต้องจัดเตรียมสถานที่เพื่อทำการรดน้ำศพ และต้องทำการแจ้งพระผู้ใหญ่ตามลำดับ ปู่อาจารย์เตรียมขันข้าวตอกดอกไม้บอกเสี้ยววัด พิษณุ กุมภภัณฑ์ พระพุทธ พระบาท พระธาตุ พระธรรม และต้นศรีมหาโพธิ์ ตามลำดับ พระลูกวัดเตรียมอาบน้ำ ปลงผม ตัดเล็บ แต่งกายให้เรียบร้อยนำร่างพักไว้ในที่ที่เตรียมจะทำพิธีรดน้ำศพ เมื่อถึงเวลาคณะสงฆ์มาพร้อมกันแล้วประธานสงฆ์เริ่มพิธีรดน้ำศพตามลำดับ ในอดีตจะเก็บศพไว้นานและมักจะนิยมนำแผ่นทองคำเปลวมาติดที่ใบหน้าหรือตามร่างกายแล้วบรรจุไว้ในโลง ถ้าเป็นระดับเจ้าอาวาสมักจะนิยมไว้ในพระวิหารจะตั้งในที่ที่เหมาะสมประดับด้วยดอกไม้ที่สวยงามและตั้งโต๊ะหมู่วางตาลปัตร พัดยศและเครื่องอัฐบริขาร ตามฐานานุรูปของท่าน จะกำหนดการสวดอภิธรรม 7 วัน 15 วันหรือจะสวดทุกวันจะเก็บไว้ 3 เดือนหรือ 1 ปีก็ตามแต่คณะสงฆ์และคณะศรัทธาจะตกลงกัน

ปอคล้องงานพระราชทานเพลิงศพพระครูโสภิตขันตยาภรณ์ อดีต เจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ

พิธีกรรมการปลงศพพระสงฆ์มักจะจัดสร้างบุษบกปราสาทที่เรียกว่า “ปราสาทนกกหัสติลิงค์” มีหัวเป็นช้างหางเป็นหงส์และมีปีกเป็นนก มีความเชื่อว่าเป็นสัตว์ใหญ่ในป่าหิมพานต์มีพลังสามารถนำดวงวิญญาณของผู้มีบุญไปสู่สรวงสวรรค์ได้ จึงใช้เวลาในการสร้างสรรค์นกชนิดนี้ในอดีตทำการชักลากจากวัดไปเผาในที่โล่งแจ้งหรือเกาะกลางแม่น้ำ ซึ่งในจังหวัดลำปางเคยปรากฏการปลงศพลงเกาะกลางแม่น้ำวังคือครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนีอดีตเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ ซึ่งในปัจจุบันมักจะทำการปลงศพภายในบริเวณวัดหรือสถานที่เหมาะสม การตั้งปราสาทนกกหัสติลิงค์นั้นมักจะชิงผ้าเพดานโดยการตั้งเสาไม้ไผ่ขนาดใหญ่ซึ่งผ้าสังฆาฏิของพระสงฆ์ผู้มรณภาพที่เรียกว่า “ผ้าพิดาน” และนิยมตั้งปราสาททิศไว้ทั้งสี่มุมของปราสาท เมื่อถึงกำหนดวันเผาศพแล้วจะมีพิธีขอขมาพระสงฆ์ผู้มรณภาพและนำร่างทำการเวียนวิหาร โดยการเวียนทางซ้าย 3 รอบแล้วนำร่างขึ้นสู่ปราสาทนกกหัสติลิงค์ ก่อนจะนำร่างขึ้นสู่ปราสาทคณะศรัทธาจะทำพิธีตานปราสาทนกกหัสติลิงค์ประดับตกแต่งให้สวยงามเรียบร้อย มักนิยมตั้งศพไว้ในปราสาท 2 ถึง 3 คืบเพื่อให้คณะศรัทธามาร่วมทำบุญการชักลากปราสาทนกกหัสติลิงค์ ในอดีตมักจะใช้ท่อนลำตาลมาเป็นฐานแล้วชักลากไปสู่ฌาปนสถาน ที่เรียกว่า “แม่เหื่อนอน” หรือ “การลากแพบก” ปัจจุบันใช้ล้อเลื่อนทำให้สะดวกในการชักลากมากขึ้นในขบวนแห่ก็จะเตรียมอุปกรณ์ในการเผาศพไปด้วย เช่น ตุงสามหาง ผ้าบังสุกุล ดอกไม้จันทน์ หม้อไฟ บอกน้ำหยาด เครื่องอัฐบริขาร ฯลฯ เมื่อไปถึงฌาปนสถานแล้วจะชักลากปราสาทนกกหัสติลิงค์เข้าสู่ใต้ผ้าพิดานจัดสถานที่ให้เรียบร้อย ทำพิธีชิงผ้าบังสุกุลคณะสงฆ์และคณะศรัทธาวางดอกไม้จันทน์ทำพิธีขอขมาโดยกล่าวคำ “วันทาน้อย” แล้วทำการเผาอาจจะมีการใช้บอกไฟ เช่น บอกไฟจักจั่น บอกไฟลูกหนู บอกไฟข้างร้อง เป็นต้น ในปัจจุบันมีการปรับพิธีการปลงศพพระสงฆ์ไปตามความเหมาะสม บางศพอาจจะได้รับพระราชทานเพลิงก็มีธรรมเนียมการปฏิบัติตามระเบียบราชการ แต่ก็ยังยึดถือประเพณีการปลงศพพระสงฆ์ตามแบบของคนพื้นเมืองมาจนถึงปัจจุบัน

การชักลากปราสาทศพพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง

ประเพณีที่สำคัญในช่วงเดือน 6 ของจังหวัดลำปาง

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแจ้ห่ม คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดอักโขชัยคีรี จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ (เดือน 6 เป็ง) สุตรเบิก 4 วาร

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดม่อนพิชัย จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ (เดือน 6 เป็ง) สุตรเบิก 4 วาร

ประเพณีสำคัญในเขตอำเภอสบปราบ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดปงกา จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอองาว คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดม่อนทรายนอน จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอแม่ทะ คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดน้ำไทรง จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

ประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองปาน คือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดทุ่งข่วง วัดพระธาตุหนองเส้ง (บ้านดอนแก้ว) และพระธาตุจอมปิง (บ้านกล้วย) จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ

บทส่งท้าย

จากข้อมูลที่กำลังมานั้น สะท้อนให้เห็นภาพวิถีชีวิตของชาวลำปางในมิติด้านศิลปะวัฒนธรรมที่เกิดจากการสั่งสมมาเป็นเวลายาวนาน ผ่านห้วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในมิติทางการเมือง การปกครอง การค้า และศาสนา รวมถึงการอพยพโยกย้ายตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในพื้นที่จังหวัดลำปาง ก่อให้เกิดความหลากหลายที่เป็นผลจากความเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม จนตกผลึกกลายเป็นวัฒนธรรมทั้ง 8 วิถีของจังหวัดลำปาง อย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้เขียนได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลไว้ในหนังสือ มรดกทางวัฒนธรรม 8 วิถี จังหวัดลำปาง เล่มนี้นั้น เป็นเพียงภาพรวมที่ชี้ให้เห็นโครงสร้างหลักทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำปางเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้วในแต่ละมิตียังคงมีรายละเอียดอีกมาก กล่าวคือในแต่ละท้องถิ่น ในแต่ละอำเภอ ตำบล หรือหมู่บ้าน มักจะมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไปตามธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติกันมา ภายใต้โครงสร้างแนวคิดเดียวกัน ผ่านกระบวนการอธิบายความและการถ่ายทอดที่อาจจะมีคลาดเคลื่อนต่างกันไป ในหลายๆ ประเด็นจำเป็นจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยปัจจุบันวิถีทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะรูปแบบประเพณีความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งถือเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หลายอย่างได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมสมัยใหม่ บางอย่างได้สูญหายไป วิถีชีวิตและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทำให้ขาดสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่

ในส่วนมิติของวัฒนธรรมที่จับต้องได้นั้น งานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น ถือว่ามีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนตัวตนของความเป็นสกุลช่างลำปางได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามถึงแม้ตัวชิ้นงานจะยังคงอยู่และได้รับการอนุรักษ์ แต่หัวใจและจิตวิญญาณหรือการใช้งานองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับรูปแบบงานรวมถึงกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นจากวิถีความเชื่อและหน้าที่การใช้อยู่ที่ตอบโจทย์ประเพณีพิธีกรรมนั้น ได้ขาดการต่อยอดหรือภูมิความรู้ดังกล่าวจนทำให้ตัวงานวัฒนธรรมที่จับต้องได้นั้น เหลือเพียงรูปลักษณะภายนอกหรือตัวชิ้นงานศิลปะเท่านั้น นอกจากนี้ยังรวมถึงงานหัตถศิลป์อื่นๆ อาทิ งานผ้าทอ งานจักสาน งานแกะสลัก ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังมีชีวิตอยู่ก็จริง แต่สิ่งที่ขาดหายไป คือ รากเหง้าองค์ความรู้ที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาต่อยอดและที่สำคัญคือการรู้จักวิธีการนำเสนอตัวตนผ่านอัตลักษณ์ท้องถิ่นซึ่งสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันจังหวัดลำปางโดยภาคนโยบายของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ได้มีการส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมเศรษฐกิจและการสร้างรายได้ผ่านการสร้างมูลค่าเพิ่มจากวัฒนธรรม และการพัฒนาเศรษฐกิจเพิ่มมูลค่าจากฐานรากที่มาจากทุนทางวัฒนธรรม และสร้างจุดขายให้กับจังหวัด โดยเฉพาะมิติการท่องเที่ยว แต่ทว่าในภาคนโยบายดังกล่าวยังไม่สามารถที่จะเดินก้าวไปอย่างเต็มรูปแบบได้ เนื่องจากยังขาดการศึกษาถึงรากเหง้าหรือเจเนสิกถึงรากเหง้าของพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นนโยบายดังกล่าวจึงดำเนินการไปอย่างเนิบช้า ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพิ่มมูลค่าจากฐานรากที่มาจากทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพส่งเสริมเศรษฐกิจและการสร้างรายได้ผ่านการสร้างมูลค่าเพิ่มจากวัฒนธรรม จึงจำเป็นจะต้องหันกลับมาศึกษาเรื่องราวตัวตนของจังหวัดลำปางให้ถ่องแท้และชัดเจนมากยิ่งขึ้น ด้วยการเล็งเห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวของหน่วยงานหน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.) กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ได้สนับสนุนให้นักวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางได้ทำการศึกษา และนำชุดข้อมูลข้อค้นพบจากงานวิจัยได้เผยแพร่สู่สาธารณะเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากทุนทางวัฒนธรรมและสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐอื่นๆ ของจังหวัดที่เชื่อมโยงความร่วมมือด้านศิลปวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพของเมืองลำปางได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ อุ่ทองทรัพย์. (2556). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเมืองนครลำปาง : หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ถึง พ.ศ. 2503. มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง.
- _____. (2558). “การล่มสลายของเจ้าผู้ครองนครในหัวเมืองล้านนาในทางการเมืองเศรษฐกิจ : เมืองนครลำปาง”. จดหมายเหตุวิบัติบุญวาทย์วิหาร อนุสรณ์สมโภชพระอารามหลวงครบ 100 ปี. ลำปาง: ศิลปะการพิมพ์.
- กิติชาติ นิลขำ. (2559). การพัฒนาชุมชนชาวไทยภูเขาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติอย่างยั่งยืน. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการกองทัพไทย.
- คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดลำปาง สำนักงานจังหวัดลำปาง กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด. ฉบับทบทวน ปี 2563.
- ชัยโณม สุทรสวัสดิ์. (2521). การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัชชัย ทำทอง. (2563). คร่าวเชียงแสนแตก วรรณกรรมบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์. ลำปาง: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- _____. (2563). ตำนานเจ้า 7 พระองค์ และพงศาวดารพระเจ้าสุวรณหอคำดวงทิพย์ นครลำปาง. ลำปาง: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- นิพัทธ์เวช สืบแสง. (2539). การอพยพแรงงานของชาวเผ่าขมุ สถานการณ์และผลกระทบต่อชุมชน. ฝ่ายบริหารและเผยแพร่ สถาบันวิจัยชาวเขา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประชัน รักพงษ์ และคณะ.(2535). การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง วิทยาลัยครูลำปาง.
- ประชาภิจักรจักร์ (แซม บุนนาค) พระยา. (2516). พงศาวดารโยนก/พระยาประชาภิจักรจักร์ (แซม บุนนาค). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2559). “รถไฟและระบบรางกับการเปลี่ยนแปลงผังเมืองลำปาง พ.ศ. 2459 - สงครามโลกครั้งที่ 2”. ร้อยปีเปลี่ยนไป ลำปางเปลี่ยนแปลง. ลำปาง: สำนักงานจังหวัดลำปาง สังกัดสำนักงาน กระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2559). ทวนกระแสประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำวัง. เชียงใหม่: Maxxprint.

- _____. (2559). เล่าเรื่องเมืองลำปาง เล่ม 3 คนลำปางชาติพันธุ์ในชั้นประวัติศาสตร์. ลำปาง: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2549). ประวัติศาสตร์ โบราณคดี: เมืองอุ้มตอง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศักดิ์ รัตนชัย. (2512). ของดินนครลำปาง. ลำปาง: กิจเสรีการพิมพ์.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2543). โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน.
- _____. (2554). โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานวัฒนธรรมลำปาง. (2563). กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลำปาง.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2547). ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. (2562). เขลางค์นคร และเมืองลำปาง มรดกประวัติศาสตร์แห่งลุ่มน้ำวัง. เชียงใหม่: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- อนุกุล ศิริพันธุ์. (2559). ประเพณีสิบสองเดือนนครลำปาง. ลำปาง: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- อภิชาติ ภัทรธรรม. (2551). ลัวะ. วารสารการจัดการป่าไม้ ปีที่ 2 ฉบับที่ 3. คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: กรุงเทพฯ.

สัมภาษณ์

- กอง ใหม่กันทา. อายุ 83 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 7 บ้านนาเอี้ยง ตำบลเสริมกลาง อำเภอสว่างงาม จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)
- เกวลิน แสงแก้ว. อายุ 34 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 127/2 หมู่ที่ 7 บ้านขุนแหง ตำบลปงเตา อำเภองาว จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)
- ชัยณรงค์ จอมแปง. อายุ 53 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขาก ตำบลแม่สัน อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)
- ทองสุข ล้อมวงค์. อายุ 67 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 2 บ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง. (2564, ตุลาคม)
- ทิพย์ หล้าจอมใจ. อายุ 64 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 101/1 หมู่ที่ 7 บ้านนาเอี้ยง ตำบลเสริมกลาง อำเภอสว่างงาม จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)
- บัวคำ นามะกุดณา. อายุ 64 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 39 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขาก ตำบลแม่สัน อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

บัวโล หมื่นบุญเป็ง. อายุ 64 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขวาก ตำบลแม่สั่น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

บาน เชื้ออลอง. อายุ 64 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขวาก ตำบลแม่สั่น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

ปัด ต๊ะสี. อายุ 85 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 6 หมู่ 3 ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง (2564, มิถุนายน)

ผัด ภูกัน. อายุ 88 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 190 หมู่ที่ 7 บ้านนาเอี้ยง ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

ผัด ภูสด. อายุ 74 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 162 หมู่ที่ 4 บ้านมั่ว ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. (2564, ตุลาคม)

พรรณธิดา พิมพ์สีบ. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 120/2 หมู่ 9 ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. (2564, มิถุนายน)

พระครูประจักษ์นพกิจ. เจ้าคณะตำบลแม่วะ. วัดแม่วะกลาง ตำบลแม่วะ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

พระครูมงคลเกษม. เจ้าอาวาส. วัดผาปังหลวง ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

พระครูวิจารณ์ภทรกิจ อธิญาโณ. เจ้าคณะอำเภอสบปราบ. วัดบ้านจัว ตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

พระครูสิริพัฒนพิศาล. รองเจ้าคณะอำเภอเถิน. วัดแม่วะหลวง ตำบลแม่วะ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

พระชโร อรรถโก. เจ้าอาวาส. วัดไผ่เหนือ ตำบลวังใต้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

พระวิสัน จัตมโร. รักษาการเจ้าอาวาส. วัดโป่งขวาก ตำบลแม่สั่น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

พระอธิการน้อย นรุตตโม. เจ้าอาวาส. วัดปงสนุกด้านเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง. (2564, สิงหาคม)

พระอุดมพงษ์. หัวหน้าที่พัคสงฆ์. ที่พัคสงฆ์ห้วยป่าย ตำบลวังแก้ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

มงคล ประกอบการ. อายุ 40 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 107 หมู่ที่ 1 บ้านแม่สุกเหนือ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง. (2564, มิถุนายน)

เลย ใจวุธ. อายุ 60 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 7 บ้านนาเอี้ยง ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

วัชรินทร์ ฐาวันนา. อายุ 73 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 3 บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

ไวยวุฒิ ชมพูนาม. อายุ 42 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 491 หมู่ที่ 8 บ้านทุ่งกล้วย ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

สมคิด มิ่งเชื้อ. อายุ 58 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 11 บ้านป่าเยะ ตำบลป่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง. (2564, ตุลาคม)

สี วงศ์แก้วมูล. อายุ 63 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 121 หมู่ที่ 8 บ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

สุบิน เรืองคำ. อายุ 51 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 11/1 หมู่ที่ 4 บ้านปงคก ตำบลหลวงใต้ อำเภองาว จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

สุภาพ อารยะชู. อายุ 55 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 7 บ้านนาเอียง ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

หนานใจ นามะกุกณนา. อายุ 66 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขวาก ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

หมั่น ตุ่นแก้ว. อายุ 82 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 150 หมู่ที่ 8 บ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

หอม วงสกุลวงศ์. อายุ 53 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 127/1 หมู่ที่ 7 บ้านขุนแหง ตำบลปงเตา อำเภองาว จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

เหรียญ หมื่นบุญเป็ง. อายุ 64 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 54 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขวาก ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

เหรียญ อินสุตา. อายุ 75 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขวาก ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

ไหว นามะเสน. อายุ 62 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 5 บ้านโป่งขวาก ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. (2564, กรกฎาคม)

อ่อนศรี ศรีประเสริฐ. อายุ 58 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 129 หมู่ที่ 7 บ้านขุนแหง ตำบลปงเตา อำเภองาว จังหวัดลำปาง. (2564, พฤศจิกายน)

เอี้ย ภูสวด. อายุ 69 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 164/1 หมู่ที่ 4 บ้านมั่ว ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. (2564, ตุลาคม)

เฮือน เทียดใส. อายุ 88 ปี. สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 176 หมู่ 2 ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. (2564, มิถุนายน)

อัตลักษณ์ลำปาง
LAMPANG CULTURE